Tri župe moliških Hrvata

Milanović Trapo, Petar

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:202:311251

Rights / Prava: Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split

Petar Milanović Trapo

TRI ŽUPE MOLIŠKIH HRVATA FILIĆ, KRUČ I MUNDIMITAR

SERIES DISSERTATIONUM
5.

Mentor: prof. dr. sc. Josip Vrandečić
Sementor: izv. prof. dr. sc. Josip Dukić

Povjerenstvo za obranu doktorskog rada:
Prof. dr. sc. Marko Trogrlić, predsjednik
Prof. dr. sc. Alojzije Čondić, član
Doc. dr. sc. Šimun Bilokapić, član
Prof. dr. sc. Josip Vrandečić, mentor
Izv. prof. dr. sc. Josip Dukić, sumentor

Odluka Fakultetskog vijeća Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, od 9. srpnja 2021., KLASA: 003-08/21-06/0001 ; URBROJ: 2181-203-01-01-21-0013

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

ISBN 978-953-49129-6-6

Lektura: Katja Tresić-Pavičić
Grafička priprema: Paola Jukić
Izdavač: *Katolički bogoslovni fakultet Split*
Zrinsko-Frankopanska 19, Split
Odgovara: prof. dr. sc. Mladen Parlov, dekan
Tisak: Dalmacija papir, Split

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

POSLIJEDIPLOMSKI STUDIJ
POVIJEST TEOLOGIJE I KRŠĆANSKIH INSTITUCIJA

PETAR MILANOVIĆ TRAPO

TRI ŽUPE MOLIŠKIH HRVATA FILIĆ, KRUČ I MUNDIMITAR

Doktorski rad iz pastoralne teologije
Mentor: prof. dr. sc. JOSIP VRANDEČIĆ
Sumentor: izv. prof. dr. sc. JOSIP DUKIĆ

Split, 2021.

SADRŽAJ

UVOD 9
Povijest istraživanja 10
Podjela rada 17
Zahvalno slovo 19

1. HRVATI U REGIJI MOLISE 21
1.1. Regija Molise 21
1.2. Dolazak Hrvata u Molise 25
1.3. Tri moliškohrvatska sela 30
1.3.1. Filić 31
1.3.2. Kruč 33
1.3.3. Mundimitar 38
1.3.4. Demografska kretanja (1501 - 2019.) 40
1.3.5. Društveni i kulturni život 43
1.3.6. Školstvo 44
1.3.7. Nezaposlenost i iseljavanje 46

2. JEZIK I OBIČAJI MOLIŠKIH HRVATA 49
2.1. Jezik moliških Hrvata 49
2.1.1. Osnovne značajke jezika 52
2.1.2. Master studij For-in-Forma 53
2.1.3. Prezimena i toponimi 62
2.1.3.1. Prezimena 63
2.1.3.2. Toponimi 66
2.2. Običaji moliških Hrvata 68
2.2.1. Pozdravi, psovke, dani u tjednu i godišnja doba 69
2.2.2. Kuća 69
2.2.3. Odijevanje 71
2.2.4. Plodovi zemlje 72
2.2.4.1. Oruđe i alati 73
2.2.4.2. Žitarice 76
2.2.5. Vuna, lan i konoplja 80
2.2.6. Hrast, maslina i loza 82
2.2.7. Od rođenja do udaje 83

2.2.7.1. Neplodnost 84
2.2.7.2. Trudna žena 84
2.2.7.3. Spol djeteta 84
2.2.7.4. Porod i vijest o rođenju 85
2.2.7.5. Krštenje 86
2.2.7.6. Dječje igre 87
2.2.8. Udaja djevojke 90
2.2.8.1. Pripreme za udaju 91
2.2.8.2. Službena prosidba 92
2.2.8.3. Miraz (dota) 92
2.2.8.4. Ljubavne pjesme 94
2.2.8.5. Otmica djevojke 95
2.2.8.6. Uoči udaje 96
2.2.8.7. Udaja 97
2.2.8.8. Uloga žene u zajednici 97
2.2.8.9. Tekstovi o ženidbi 100
2.2.9. Narodne pjesme 104
2.2.10. Pučke proslave 108
2.2.10.1. Nova godina 108
2.2.10.2. Karneval 109
2.2.10.3. Fešta do praseta 109
2.2.10.4. Fešta do Maja 110
2.2.11. Običaji koji prate crkvene blagdane 113
2.2.12. Stara vjerovanja 118
2.2.12.1. Strah od vještica 119
2.2.12.2. Tekstovi o vilama i vješticama 121
2.2.13. Smrt 130
2.2.13.1. Sprovodne tužaljke 130
2.2.13.2. Sprovodni ručak i očitovanje žalosti za mrtvima 132

3. ŽUPA SV. MARIJE CARIGRADSKE - FILIĆ 135
3.1. Upravitelji Župe sv. Marije Carigradske u Filiću 135
3.2. Matične knjige Župe sv. Marije Ester u Filiću 137
3.3. Crkve u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću 138
3.3.1. Župna crkva sv. Marije Carigradske u Filiću 138

3.3.2. Kapela sv. Feliksa Pape u Filiću 145
3.3.3. Crkva Gospe od Kaštela u Filiću 149
3.4. Pastoralni i liturgijski život u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću. 150
3.4.1. Pastoralni rad u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću 150
3.4.2. Liturgijski život u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću 152
3.4.3. Blagdani u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću 154

4. ŽUPA SV. MARIJE ESTER - KRUČ 159
4.1. Upravitelji Župe sv. Marije Ester u Kruču 160
4.2. Matične knjige Župe sv. Marije Ester u Kruču 161
4.3. Crkve u Župi sv. Marije Ester u Kruču 163
4.3.1. Župna crkva sv. Marije Ester u Kruču 163
4.3.2. Kapela Presvetog Tijela Kristova u Kruču. 169
4.4. Pastoralni i liturgijski život u Župi sv. Marije Ester u Kruču . 171
4.4.1. Pastoralni rad u Župi sv. Marije Ester u Kruču 171
4.4.2. Liturgijski život u Župi sv. Marije Ester u Kruču 179
4.4.3. Blagdani u Župi sv. Marije Ester u Kruču 181

5. ŽUPA SV. LUCIJE DJEVICE I MUČENICE - MUNDIMITAR 185
5.1. Upravitelji Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru 185
5.2. Matične knjige Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru. 187
5.3. Crkve u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru . . 188
5.3.1. Župna crkva sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru (S. Lucia Vergine e Martire a Montemitro) 188
5.3.2. Kapela sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru (S. Lucia Vergine e Martire a Montemitro) 192
5.4. Pastoralni i liturgijski život u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru 195
5.4.1. Pastoralni rad u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru 195

5.4.2. Liturgijski život u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru 201
5.4.3. Blagdani u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru 202

6. Moliškohrvatske zajednice i Katolička Crkva u Hrvata (1967. - 2020.) 207
6.1. Hrvatski kardinali i biskupi kod moliških Hrvata 207
6.2. Franjevci splitske Provincije Presvetog Otkupitelja u Moliseu (1983. - 1996., 2008. - 2012.) 216
6.2.1. Od 1983. do 1996. godine 220
6.2.2. Od 2008. do 2012. godine 228
6.3. Nastava na hrvatskom jeziku u pokrajini Molise 251

ZAKLJUČAK 255

PRILOZI 263
1.1. Filić 263
1.2. Kruč 265
1.3. Mundimitar 267

IZVORI 268

BIBLIOGRAFIJA 269
Knjige 269
Članci 275
Mrežne poveznice 283

UVOD

U središtu ovoga znanstvenog istraživanja je povijest triju župa talijanske Biskupije Termoli-Larino: Župe sv. Marije Carigradske - Filić (*S. Maria di Costantinopoli - San Felice del Molise*), Župe sv. Marije Ester - Kruč (*S. Maria Ester - Acquaviva Collecroce*) i Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice - Mundimitar (*S. Lucia Vergine e Martire - Montemitro*), u kojima oko pet stoljeća žive moliški Hrvati.[1] U radu se analiziraju jezik, običaji, tradicije i pastoralni život moliškohrvatskih zajednica, a nastao je na temelju arhivske građe koja se čuva u arhivima triju spomenutih župa te u Arhivu Biskupije Termoli-Larino, ali i na temelju rezultata prethodnih istraživanja objavljenih u brojnim člancima i knjigama.

Biskupija Termoli-Larino ima sveukupno pedeset i jednu župu s oko 110 tisuća stanovnika. Nalazi se u južnoj Italiji, u Regiji Molise, provinciji Campobasso. Regija Molise je sa stotinu trideset i šest općina najmlađa i jedna od najmanjih talijanskih regija, kojih je sveukupno dvadeset. Ta regija se 1963. odvojila od Regije Abruzzo. Granice triju župa u kojima živi i djeluje hrvatska manjina preklapaju se s granicama općina. Sve tri zajednice u prošlosti su bile izolirane i slabo poznate, bilo od strane Hrvatske, zemlje njihova podrijetla, bilo od strane Italije, zemlje koja ih je primila, te su vrlo teško izražavale svoj povijesni i kulturni identitet. No zahvaljujući upravo prostornoj izoliranosti i snažnoj usmenoj predaji, moliški Hrvati su u vrlo teškim okolnostima uspjeli sačuvati katoličku vjeru, običaje i jezik (*na našu*, *na našo*,[2] *naš jezik*). Do kada će tako i ostati, teško je reći.

Glavnina do ovoga trenutka objavljenih radova vezanih uz tri moliškohrvatske zajednice odnosi se ponajprije na njihov jezik, običaje i tradicijsku baštinu, dok je vjerski život slabije istraživan. Zbog toga je potrebno da hrvatska javnost, i ne samo hrvatska, bolje upozna i taj aspekt moliškohrvatskih zajednica. Budući da sam, obavljajući župničku službu, među moliškim Hrvatima živio sedamnaest godina (1983. - 1996., 2008. - 2012.), imao sam prigodu bolje upoznati te male zajednice, njihov jezik, kulturu,

---

1 Ovaj doktorski rad nastavak je i znatno proširenje magistarskog rada, koji sam obranio u Rimu na Papinskom Lateranskom sveučilištu 1998. godine, pod naslovom *I croati del Molise (Acquaviva Collecroce): Il ruolo delle tradizioni antiche nella "trasmissione di fede"* [Moliški Hrvati (Acquaviva Collecroce): Uloga starih predaja u 'prenošenju vjere']. Vidi i Petar MILANOVIĆ, *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20 (1987./1988.), str. 315-357.

2 U Filiću i Kruču koristi se izraz *na našu*, a u Mundimitru *na našo*.

tradicije, društveni život i religioznost. Bio sam često u prigodi ići od kuće do kuće, od osobe do osobe, pitajući, slušajući, razgovarajući i bilježeći sve ono što sam čuo i vidio od većinom starijih osoba. Imajući na umu kako se broj moliških Hrvata ubrzano smanjuje, smatrao sam važnim i korisnim nešto o njima napisati. Dodatni poticaj za ovu doktorsku disertaciju dao mi je i dr. fra Ante Vučković, u to vrijeme dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

Povijest istraživanja

O početcima znanstvenoga zanimanja za jezik, povijest i tradiciju moliških Hrvata Milan Rešetar, jedan od najpoznatijih istraživača njihove prošlosti, je zapisao:

> *Za ove Slavene u južnoj Italiji znali su talijanski historičari i geografi XVIII. vijeka, što su pisali o historiji pojedinih pokrajina i mjesta Napuljske kraljevine, ili su ih opisivali, ali za nauku otkrio ih je naš Medo Pucić. Kad je 1851. bio u Napulju, uđe jednom u dućan nekog krojača, gdje je na svoje veliko čudo čuo, da gospodar s nekoliko ljudi razgovara naški; upustivši se u razgovor s njima, sazna od njih, da su iz Kruča i da tamo svi tako govore. Za dalje obavijesti uputiše ga pak na svojega mještanina, profesora De Rubertisa. Na taj se način Medo Pucić stane dopisivati sa De Rubertisom, od kojega je prije svega tražio historičke i etnografske vijesti u 'Objavitelju dalmatinskome' od g. 1856. Odatle je vijest o tijem slavenskim kolonijama prešla u neke njemačke naučne novine, pa su tako za njih saznali i neki talijanski naučnici, a među njima i poznati filolog Ascoli, koji je prvi i posjetio 1867. u naučne svrhe naše kolonije.*[3]

O moliškohrvatskim zajednicama (*Scavumi*, *Schavuni*, *Schiavoni*, *Schiavuni*, *Slavi*, Šklavuni), kao i o drugim hrvatskim zajednicama u Italiji, sačuvani su različiti podatci koji datiraju od kasnoga srednjeg vijeka do danas. O tim zajednicama pisali su talijanski književnici, svećenici i etnolozi, hrvatski istraživači, putopisci i osobito jezikoslovci te brojni drugi.

---

[3] Milan REŠETAR, *Slavenske kolonije u Italiji*, u: *Srđ*, Dubrovnik, 1907., str. 1105. Vidi i Ilarija MIRCO, *Gli slavi del Molise dall' incontro di Giovanni De Rubertis e Medo Pucić ad oggi*, Chieti - Pescara, 2012., str. 5.

Od talijanskih istraživača svojim radom se ističu: književnik Ruggero de Pazienza[4], dominikanac Serafino Razzi[5], profesor i pjesnik Giovanni De Rubertis[6], novinar i diplomat Giovenale Vegezzi Ruscalla[7], jezikoslovac Graziadio Isaia Ascoli[8], zatim Eugenio Cirese[9], Alberto Cirese[10], Giacomo Scotti[11], Giovanni Piccoli[12], Pasquale Piccoli[13], John Felix Clissa[14], Pasquali-

4 On je 1497. zapisao pjesmu o vojvodi Janku, koju su tada u južnotalijanskom gradiću Gioia del Colle u čast napuljske kraljice Isabelle del Balzo izvodili *Šklavuni*. Vidi: Miroslav PANTIĆ, *Nepoznata bugaršćica o despotu Đurđu i Sibinjanin Janku iz XV veka*, u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, XXV (1977), str. 421-439 (ćir.); Petar ŠIMUNOVIĆ, Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugaršćica, u: *Narodna umjetnost*, knj. 21, Zagreb, 1984., str. 53-68.

5 S. Razzi je 1577. opisao svoj susret sa Skjavonima pridošlim u regiju Abruzzo. Vidi: S. RAZZI, *Viaggi in Abruzzo*, L'Acquila, 1968., str. 236-238; Milan REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, Campobasso, 1997., str. 16-17.

6 *Delle colonie slave nel Regno di Napoli – lettere del professore Giovanni de Rubertis*, Zadar, 1856.; *Poesie serbe di Medo Pucić (Orsatto Pozza)*, Campobasso, 1866. (Caserta, 1869., drugo prošireno izdanje).

7 *Le colonie serbo-dalmate del circondario di Larino. Provincia di Molise*, Torino, 1864.

8 Domenico COMPARETTI, *Alcune notizie ed osservazioni in proposito degli studi critici del prof. Ascoli*, Pisa, 1863.; Domenico COMPARETTI, *Intorno agli Slavi del Napoletano. Notizie comunicate dal prof. Ascoli*, u: *Rivista italiana di scienze, lettere ed arti*, Torino, 140 (1863), str. 329-330; Graziadio Isaia ASCOLI, *Studi Critici*, sv. II, Rim, Torino, Firenca, 1877., str. 76-82.

9 *I canti popolari del Molise, con saggi delle colonie albanesi e slave*, sv. I, Rieti, 1953.

10 *Saggi sulla cultura meridionale: Gli studi di tradizioni popolari nel Molise e saggio bibliografico*, Rim, 1955.; *La 'Pagliara' del primo maggio nei paesi Slavo-Molisani*, u: *Slovenski etnograf*, Ljubljana, 1955., god. 8, str. 207-224; *I canti popolari del Molise*, sv. II, Rieti, 1957.; *O naricaljkama u hrvatskim mjestima pokrajine Molise u Italiji*, u: *Rad Kongresa folklorista Jugoslavije (Varaždin, 1957.)*, Zagreb, 1959., str. 143-151; *Milovan Gavazzi e la 'pagliara' slavo-molisana*, u: *Studia ethnologica croatica*, Zagreb, 1995./1996., sv. 7/8, str. 47-52.

11 *Hrvatske oaze u južnoj Italiji*, u: *Matica - Iseljenički kalendar 1966*, str. 103-112; *Z one bane mora*, Rijeka, 1980.; *Hrvatski trokut u Italiji*, Rijeka, 2006.

12 *Lessico del dialletto di Acquaviva Collecroce – Località del'isola linguistica croata nel Molise*, Roma, 1967.; *Il lessico nelle colonie slave del Molise*, Diplomski rad, Rim, 1968.; Giovanni PICCOLI – Maria Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate del Molise dal 1700 ad oggi*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise alla ricerca dei propri Lari per la ricostruzione del patrimonio dei propri Penati*, Campobasso, 2007., str. 263-397.

13 *Una communità bilingue del Molise*, Diplomski rad, Urbino, 1976.

14 *The Fountain and the Squeezebox / La Fontana e L'Organetto / Funda aš Orginet*, West Perth, 2001.; *La Fontana e L'Organetto / Funda aš Orginet*, Termoli, 2014.; *Migracije Moliških Hrvata u zapadnu Australiju*, u: *Hrvatski iseljenički zbornik*, Zagreb, 2002., str. 190-202; *Migration History of the Italo-Croatians of Molise to Western Australia*, u: *Journal of Croatian Studies*, 2003., sv. 44, str. 59-78.

no Sabella[15], Maria Bada[16] i Antonio Piccoli.[17] Odjel za kulturu Regije Molise objavio je dvije vrlo vrijedne studije vezane uz zakonodavnu tradiciju te onomastiku i toponomastiku hrvatske i albanske manjine u pokrajini Molise.[18]

U krug istraživača koji su svojim radom dali izniman doprinos proučavanju i predstavljanju povijesti, jezika i tradicije moliških Hrvata spadaju prerano tragično preminula jezikoslovka Agostina Piccoli[19] te pisac i kul-

---

15 *Vocabolario illustrato per bambini - na našu - italiano-croato*, Acquaviva Collecroce / Kruč, 2005.

16 *Sociolinguistica internazionale nelle comunità croatofone del Molise e in contesto scolastico*, u: *Itinerari*, 2005., XLIV, 3, str. 73-90; *Istruzione bilingue e programmazione didattica per le minoranze alloglotte: l'area croato-molisana*, u: *Itinerari*, 2007., XLVI, 1, str. 81-103; *The Nā-naš Variety in Molise (Italy): Sociolinguistic patterns and bilingual education*, u: *Zbornik radova 11. međunarodne konferencije o manjinskim jezicima / International Conference on Minority Languages, ICML 11*, Pécs, 5. - 6. srpnja 2007.; *Repertori allofoni e pratiche metacomunicative in classe: il caso del croato-molisano*, u: C. CONSANI - P. DESIDERI (ur.), *Alloglossia e comunità alloglotte nell'Italia contemporanea. Teorie, applicazioni e descrizioni, prospettive*, Zbornik radova 41. međunarodnog kongresa Talijanskog lingvističkog društva (SLI), 27. - 29. rujna 2007., Rim, 2007., str. 317-338; *Politica linguistica e istruzione bilingue nell'area croatofona del Molise*, u: G. AGRESTI - F. ROSATI (ur.), *Les droits linguistiques en Europe et ailleurs /Linguistic Rights: Europe and Beyond*, Zbornik Dana jezičnih prava, Sveučilište Teramo, 11. - 12. lipnja 2007., Rim, 2008., str. 101-128; *La minoranza croata del Molise: un'indagine sociolinguistica e glottodidattica*, u: Rita FRANCESCHINI (ur.), *Le facce del plurilinguismo: fra metodologia, applicazione e neurolinguistica*, Milano, 2009., str. 317-334.

17 *L'ambiente, la vita e le colture tradizionali ad Acquaviva Collecroce*, Larino, 2009.

18 *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006.; *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise alla ricerca dei propri Lari per la ricostruzione del patrimonio dei propri Penati*, Campobasso, 2007.

19 *Naša je povijest knjiga sa sedam pečata*, u: *Il sentiero lungo dell'esistenza. Antologia di poesie in lingua Croato-Molisana*, Sandro GALANTINI (ur.), Montemitro, 1991., str. 51-53; *20000 Molisani di origine Slava*, u: *Studia ethnolgica croatica*, Zagreb, 5 (1993), str. 175-180; *Prolegomena za rječnik govora Montemitra*, u: *Filologija*, Zagreb, 22-23 (1994), str. 95-99; *Santa Lucia a Montemitro*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1994., str. 69-71; *Cinque secoli di storia. Contributo alla conoscenza dell'isola linguistica croata in Molise*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, A. SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1995., str. 79-85; Snježana HOZJAN - Agostina PICCOLI, *Sociolingvistički status moliškoga hrvatskoga jezika danas*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1995., str. 71-78; *Fonološki prikaz govora u Montemitru*, Diplomski rad, Zagreb, 1993. Objavljen u: *Hrvatska obzorja*, Split, 1995., br. 4, str. 877-896; *Govor moliških Hrvata*, u: *Tjedan moliških Hrvata / Settimana dei Croati del Molise, 16. – 21. lipnja 1996.*, Hrvoje SALOPEK (ur.), Zagreb, 1996., str. 29-32; *Izvješće o stanju hrvatskih manjina u Italiji*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incom-*

turni djelatnik Antonio Sammartino, urednik dvojezičnog časopisa *Rič̆a živa / Živa riječ* od 2001. do 2017. godine. Potonji je za tisak priredio vrijednu seriju izdanja *S našimi riči*[20], objavio je brojne članke u časopisima i zbornicima[21] te nekoliko knjiga.[22] Autor je gramatike moliškohrvatskog jezika[23] te suautor rječnika moliškohrvatskoga govora Mundimitra kao i vrijedne monografije[24], koji su objavljeni kao i druga navedena izdanja preko poznate Zaklade *Agostina Piccoli*. U skupinu vrlo zaslužnih istraživača spadaju i Charles Barone[25] te Walter Breu.[26]

---

piuto. In ricordo di Agostina Piccoli, A. SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1997., str. 116-120; *Minoranze linguistiche meridionali*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, A. SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1998., str. 120-122; *Otvoreno pismo Hrvatima*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, A. SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1999., str. 125; Agostina PICCOLI – Antonio SAMMARTINO, *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro – Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro, Zagreb, 2000.

20 *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 1, Montemitro, 2004.; *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 2, Montemitro, 2007.; *Kuhamo na-našo*, Montemitro, 2009.; *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 3, Montemitro, 2010.; *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 4, Montemitro, 2013.; *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 5, Montemitro, 2016.

21 *Studio toponomastico del territorio di Montemitro*, u: *Folia onomastica croatica*, Zagreb, 2001. (za 1999.), str. 133-154; *Osvrt na prozodijski sustav moliškohrvatskoga govora*, (Cenni sul sistema prosodico dell'idioma croato-molisano), u: *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, V (2009), str. 123-136; *Pet stoljeća tišine – Književnost moliških Hrvata*, u: *Riječi*, Sisak, 3-4 (2012), str. 8-21.

22 *Ali tagliate – parole di un libro incompiuto. / Porezana krila - riječi nedovršene knjige*, Vasto, 1999.; *Segni e memorie di cinque secoli di storia*, Montemitro, 2001.; *Sime do simena / Il seme dal seme*, Mundimitar, 2006.; *Kako se zove.../ Come si chiama*, Montemitro, 2008.; *Moliški Hrvati – pet stoljeća povijesti / Croati del Molise – cinque secoli di storia*, Montemitro, 2018.

23 *Grammatica della lingua croato-molisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*, Montemitro - Zagreb, 2004.

24 Agostina PICCOLI – Antonio SAMMARTINO, *Dizionario dell' idioma croato-molisano di Montemitro – Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro, Zagreb, 2000.; Ivo MARINOVIĆ – Antonio SAMMARTINO – Baldo ŠUTIĆ, *Korjeni : Hrvati Biokovlja i Donje Neretve u Italiji* / *Radici : Croati del Biokovo e della Bassa Narenta in Italia*, Zagreb, 2014.

25 *Une situation de trilinguisme : L'enclave croate d'Acquaviva Collecroce province de Campobasso (Italie)*, Doktorski rad, Grenoble, 1991.; *La parlata croata di Acquaviva Collecroce. Studio fonetico e fonologico*, Firenze, 1995. U pripremi doktorata istraživaču su bili od iznimne pomoći autor ovog rada zajedno s hrvatskim časnim sestrama, koji su tada zajedno bili u pastoralnoj službi među moliškim Hrvatima.

26 Riječ je o autoru brojnih radova o jeziku moliških Hrvata, od kojih izdvajamo samo nakoliko važnijih: *Sprache und Sprachverhalten in den slavischen Dörfern des Molise*

Poviješću, jezikom i tradicijama moliškohrvatske zajednice bavili su se i drugi brojni talijanski istraživači i znanstvenici.[27]

(Süditalien), u: W. BREU (ur.), *Slavistische Linguistik 1989.*, München, 1990., str. 35-65; *Das italokroatische Verbsystem zwischen slavischem Erbe und kontaktbedingter Entwicklung*, u: R. REUTHER (ur.), *Slavistiche Linguistik 1991*, München, 1992., str. 93-122; *Aspekte der Deklinazion im Moliseslavischen*, u: D. WEISS (ur.), *Slavistische Linguistik 1994*, München, 1995., str. 65-96; *Nekoliko napomena o gramatici moliškohrvatskog dijalekta sela Kruč (Acquaviva Collecroce), Italija*, u: *Prvi hrvatski slavistički kongres. Pula, 1995.*, Zbornik radova I., Zagreb, 1997., str. 431-438; *Das Projekt eines moliseslavischen Interferenzlexikon*, u: P. KOSTA (ur.), *Slavistische Linguistik 1966*, München, 1997., str. 32-43; *Der indefinite Artikel in slavischen Mikrosprachen: Grammatikalisierung im totalen Sprachkontakt*, u. H. KUSSE (ur.), *Slavistische Linguistik 2001*, München, 2003., str. 27-68; *Il sistema degli articoli nello slavo molisano: eccezione a un universale tipologico*, u: Walter BREU (ur.), *L'influsso dell'italiano sulla grammatica delle lingue minoritarie*, Konstanz, 2005., str. 111-139. Ovim radovima treba pridodati i nekoliko autorovih uredničkih i suautorskih knjiga: Walter BREU - Giovanni PICCOLI, u suradnji sa Snježanom MARČEC, *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*, Campobasso, 2000.; Walter BREU (ur.), *L'influsso dell'italiano sulla grammatica delle lingue minoritarie*, Konstanz, 2005.; Walter BREU - Giovanni PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach: Die Moliseslaven in Geschichte und Gegenwart im Spiegel ihrer Sprache*, sv. I, München - Berlin, 2011.; Walter BREU - Giovanni PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach: Die Moliseslaven in Geschichte und Gegenwart im Spiegel ihrer Sprache*, sv. II, München - Berlin - Washington, 2012.

27 Aldo VETTA, *Hrvatske kolonije u južnoj Italiji*, Doktorski rad, Napulj, 1958.; Umberto FRATAMICO, *Brevi notizie storiche di Acquaviva Collecroce*, Vasto, 1973.; Tatjana CRISMAN, *Dall'altra parte del mare. Le colonie croate del Molise*, Rim, 1980.; Angelo GENOVA, *Ko jesmo… bolje: Ko bihmo?!*, Vasto, 1990.; Angelo GENOVA, *Razvoj moliškohrvatske zajednice poglavito na primjeru sela Stifilić*, u: *Tjedan moliških Hrvata / Settimana dei Croati del Molise*, Hrvoje SALOPEK (ur.), Zagreb, 1996., str. 36-40; Onorato BUCCI, *Etnia culturale con sintesi dell'unità linguistica e spirituale di un popolo: gli Arbëreshë e i Croati del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006., str. 25-32; Tiziana CIANFAGNA i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006., str. 197-228; Romeo ZARA, *Storia di San Felice del Molise*, Campobasso, 2006.; Oscar VETTA, *Kako je lipo dokj di si ti*, Diplomski rad, Bologna, 2008.; Pierino NERI, *I paesi Slavi del Molise*, Campobasso, 2008.; Cataldo SIMONETTI, *Il dialetto slavo del Molise*, Diplomski rad, Bari, 2009./2010.; Paolo ROVATI - Elisa SERI, *Le minoranze storiche albanesi e croate in Molise: tra estinzione e tutela*, u: *A Pasquale Coppola. Raccolta di scritti*, (L. VIGANONI, ur.), Rim, 2010., str. 315-327; Ilarija MIRCO, *Gli Slavi del Molise dall'incontro di Giovanni De Rubertis e Medo Pucić ad oggi*, Chieti-Pescara, 2012.; Velimir KAČUROV, *Adattamento morfologico dei prestiti nominali nelle varietà croato molisane*, Diplomski rad, Zagreb, 2016.

Svoj znanstveni interes za moliškohrvatske zajednice pokazali su i hrvatski putopisci, istraživači i znanstvenici, od kojih su većina bili jezikoslovci. Među njima se ističu: isusovac Bartol Kašić[28], dubrovački vlastelin, filolog i književnik Medo Pucić[29], zatim Ivan Kukuljević Sakcinski[30], Josip Barač[31], Josip Smodlaka[32], Josip Jelčić[33], Milan Rešetar[34], Teodor Badurina[35], Božidar Vidov[36], Petar Šimunović[37], Emil Heršak[38] te Anita Sujoldžić, Božidar Finka i Pavao Rudan.[39]

---

28 *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, Stjepan SRŠAN (prir.), Privlaka, 1987., str. 62-63. Isusovac B. Kašić je 1613. godine na misionarskom putovanju kroz Italiju razgovarao s jednom osobom na "dalmatinskom govoru".

29 G. De RUBERTIS, *Delle colonie slave nel Regno di Napoli – lettere del professore Giovanni de Rubertis*, Zadar, 1856.; G. De RUBERTIS, *Poesie serbe di Medo Pucić (Orsatto Pozza)*, Campobasso, 1866.

30 *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*, Zagreb, 1857.; *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873. Pretiskano iz *Hrvatskog Sokola* i *Vienca*.

31 *Hrvatske kolonije u Italiji. Smilje i bosilje po jezičnoj baštini*, Split, 1904.

32 *Posjet apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, Zadar, 1906.

33 *Colonie Slave nell'Italia meridionale*, Split, 1908.

34 *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens*, Wien, 1911. Prijevod na talijanski jezik: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, Campobasso, 1997. Predgovor, bilješke, bibliografija i prijevod: Walter BREU i Monica GARDENGHI. Riječ je o prvoj cjelovitoj studiji o etnografskoj i leksičkoj građi moliških Hrvata.

35 *Rotas opera tenet Arepo sator*, Rim, 1950.

36 *Narodne pjesme molizanskih Hrvata u srednjoj Italiji*, Grottaferrata, 1968.; *Vocabolario del dialetto delle località dell'isola linguistica croata nel Molise Montemitro – San Felice – Acquaviva Collecroce / Rječnik ikavsko-štokavskog govora molisanskih Hrvata u srednjoj Italiji, Mundimitar – Sti Filić – Kruč*, Toronto, 1971.; *Grammatica del dialetto ikavo-štokavo delle località dell'isola linguistica croata nel Molise Montemitro – San Felice – Acquaviva Collecroce / Gramatika ikavsko-štokavskog govora stanovnika hrvatskog podrijetla Mundimitra – Sti Filić – Kruča u pokrajini Molise*, Toronto, 1974.; Stan GRANIC, *From the other side of the Ocean: Canada's Božidar Vidov and the Molise Croats of Italy*, u: *Migracijske i etničke teme*, Zagreb, 2009., sv. 25, br. 3, str. 263-287.

37 Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugaršćica, u: *Narodna umjetnost*, Zagreb, 1984., knj. 21, str. 53-68; *Moliški Hrvati i njihova imena*, u: *Folia onomastica croatica*, Zagreb, 2011., br. 20, str. 189-205.

38 *Hrvati u talijanskoj pokrajini Molise*, u: *Teme o iseljeništvu*, Zagreb, 1982., br. 11, str. 6-49, *Sociohistorijski uvod u problematiku etničkih manjina na talijanskom Jugu*, u: *Migracijske teme*, Zagreb, 1987., sv. 3, br. 2, str. 192-220.

39 *Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija*, u: *Rasprave zavoda za jezik*, Zagreb, 1987., sv. 13, br. 1, str. 117-145.

Od suvremenih hrvatskih istraživača svojim radom se izdvajaju Jelka Vince-Pallua[40], Marta Račić[41], Mario Nepo Kuzmanić[42], Ivan Mimica[43] i brojni drugi.[44] Postoji i nekoliko srpskih istraživača, koji su moliškohrvatsku skupinu pogrešno proglasili pripadnicima srpskog naroda.[45]

Svemu ovome treba pridodati da je od 1967. do 2017. o moliškim Hrvatima snimljeno 14 dokumentarnih filmova.[46]

---

40 *Tragom hrvatskih oaza u Irpiniji u južnoj Italiji*, u: *Croatica*, Zagreb, 1993., sv. 23-24, br. 37/38/39, str. 399-409; *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, u: *Tjedan moliških Hrvata / Settimana dei Croati del Molise*, Hrvoje SALOPEK (ur.), Zagreb, 1996., str. 18-26.

41 *Proljetni običaj Majo kod moliških Hrvata i njihovo podrijetlo*, Diplomski rad, Zagreb, 1989.; *Revitalizacija moliškohrvatskog identiteta*, Doktorski rad, Zagreb, 2018.

42 *Splitski govor moje babe Franine*, Split, 2018., str. 29-60.

43 *Di si pošla lipa zvizda / Dove sei andata bella stella*, Split, 2017.

44 Ante UJEVIĆ, *Kada i odakle su odselili molizanski Hrvati = Quando e da dove emigravano i Croati del Molise*, u: *Naš Jezik – La Nostra Lingua*, br. 10-12, Rim, 1969., str. 9-11; Žarko MULJAČIĆ, *Su alcuni effetti del bilinguismo nella parlata dei croati molisani*, u: M. CORTELAZZO (ur.), *Bilinguismo e diglossia in Italia*, Pisa, 1973., str. 29-37; Tihomir TELIŠMAN, *Etnički identitet i pravni položaj moliških Hrvata u Italiji*, u: *Manjine na području Alpe-Jadrana*, Ljubljana, 1994., str. 150-156; Kazimir GAMULIN (ur.), *Pučko pjesništvo moliških Hrvata : narodne pjesme s notnim zapisima i bibliografijom*, Split, 1994.; *Baština moliških Hrvata : pjesme i zapisi / Il patrimonio culturale dei Croati molisani : canzoni e scritti*, [urednik Ivan KAČUROV, notograf Nikola BIŠĆAN], Zagreb, 1995.; Stjepan KRPAN, *Od Karaša do Biferna. Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Zagreb, 1988., str. 295-313; Marija BELOŠEVIĆ - Đuro VIDMAROVIĆ (ur.), *Pjesništvo moliških Hrvata / Poezio de molizaj Kroatoj*, Zagreb, 2007.; Đuro VIDMAROVIĆ, *Hrvatsko rasuće : Teme iz hrvatske dijaspore*, Split, 2009.; Ivo MARINOVIĆ - Antonio SAMMARTINO - Baldo ŠUTIĆ, *Korijeni. Hrvati Biokovlja i Donje Neretve u Italiji* / *Radici : Croati del Biokovo e della Bassa Narenta in Italia*, Zagreb, 2014.

45 Risto KOVAČIĆ, *Sugli Slavi serbi dell'Italia*, Ancona, 1884.; Risto KOVAČIĆ, *Srpske naseobine u južnoj Italiji*, u: *Glasnik srpskog učenog društva*, knj. 62, Beograd, 1885., str. 273-340 (ćir.); Miroslav PANTIĆ, *Nepoznata bugaršćica o despotu Đurđu i Sibinjanin Janku iz XV veka*, u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, Novi Sad, XXV (1977), str. 421-439.

46 *Video Card. Šeper*, Kruč 1967; Bogdan ŽIŽIĆ, *S one strane mora*, Zagreb, 1967.; Nino JACUSSO, *Ritorno a casa*, Kruč, 1980.; Giovanni D'ANGELO, *Clip D'Angelo*, Kruč, 1989.; Nino JACUSSO, *Bellinvitu*, Kruč, 1992.; Molino ANTONIO, *Moliški Hrvati – I Croati del Molise*, Kruč 1993.; Bogdan, *S onu stranu mora*, Zagreb, 1997.; Alessandro GIUPPONI, *I Croati del Molise*, Rim, 1998.; Zlatko MEHUN, *Jezik srca spaja*, Kruč, 2001.; Jerko TOMIĆ, *Kruč, Filić, Mundimitar*, Kruč, 2003.; Ivan GUGAN, *S one bane mora*, Kruč, 2004.; SORABIA FILM, *Gli slavi di Lusazia*, Kruč, 2006.; N. N. *Video Maja 2007*, Kruč, 2007.; Cristian CANDERAN, *Ferragosto Italia*, Kruč, 2017. Vidi *www.kruc.it*.

O vjerskom životu moliških Hrvata postoji vrlo oskudna literatura. Stoga navodimo tek one malobrojne autore koji su učinili prve korake u istraživanju vjerskog i pastoralnog života. To su Umberto Fratamico[47], Angelo Gabriele Giorgetta[48], Mario Ugo Giorgetta[49], Giovanni Fusco[50] i autor ovog rada.[51]

Kao što je već rečeno, glavni dio ovog rada, onaj koji se odnosi na vjerski i pastoralni život, nastao je na temelju arhivske građe koja se čuva u arhivu Biskupije Termoli-Larino te u arhivima Župe sv. Marije Carigradske u Filiću, Župe sv. Marije Ester u Kruču i Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru. Dio građe pisan je rukopisom, a dio pisaćim strojem, veći dio na talijanskom, a manji dio na latinskom jeziku. Nakon višegodišnjih istraživanja, prikupljanja i obrade rezultati se prvi put predstavljaju javnosti. Nažalost, cjelokupna arhivska građa koja se čuva u spomenutim arhivima manjkava je i nije složena po pravilima arhivističke struke, što je osjetno utjecalo i na konačne znanstvene rezultate u ovom radu.

Podjela rada

Rad je podijeljen u šest tematskih cjelina. Prethodi mu uvodni dio u kojem je predstavljena tema i donesen sumarni prikaz znanstvenog zanimanja za moliške Hrvate, njihov jezik, tradicije te vjerski i pastoralni život.

U *Prvom poglavlju* predstavljena je ukratko Regija Molise, u koju su se krajem 15. stoljeća pod pritiskom osmanskih osvajanja doselili Dalmatinci. Zatim slijede glavni podatci o svakom pojedinom mjestu, tablični prikaz

---

47 *Brevi notizie storiche di Acquaviva Collecroce*, Vasto, 1973.

48 *Della Terra di Montemitro*, Montemitro, 1986. (separat); *Della Terra di Montemitro*, rukopis, Montemitro, 2013.; *Montemitro: storia, lingua e fede*, Montemitro, 2017.; *Cantare la libertà: Storie di eroi*, San Felice del Molise, 2019.; *Santa Lucia vergine e martire: Da Siracusa a Venezia dalla Dalmazia a Montemitro*, Montemitro, 2019.; *Santa Lucia "Una vita senza confini"*, bez mjesta i godine izdanja; *Mundimitar, Filič, Kruč : Ove naše lipe gradiča / Montemitro, San Felice, Acquaviva Collecroce : Questi nostri bei paeselli*, bez mjesta i godine izdanja.

49 *Santa Lucia a Montemitro*, Mundimitar, 2012.

50 *La chiesa di Santa Maria Ester ad Acquaviva Collecroce*, Diplomski rad, Chieti - Pescara, 2013.

51 *I croati del Molise (Acquaviva Collecroce): Il ruolo delle tradizioni antiche nella "trasmissione di fede"* [Moliški Hrvati (Acquaviva Collecroce): Uloga starih predaja u 'prenošenju vjere'.], Magistarski rad, Rim, 1998.; *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20 (1987/1988), str. 315-357.

demografskih kretanja te osnovni podatci o kulturnom i društvenom životu u tim mjestima. Radi potpunijeg uvida u život moliškohrvatskih zajednica, doneseno je i nekoliko statističkih podataka o školstvu. Prvo poglavlje završava s temama nezaposlenosti i iseljavanja, koji kroz povijest stalno prate stanovništvo Filića, Kruča i Mundimitra.

U središtu *Drugog poglavlja* su moliškohrvatski jezik i običaji, bez ikakvih pretenzija ulaženja u jezične i etnološke teme koje su od samih početaka istraživali mnogi znanstveni autoriteti, jezikoslovci i etnolozi. Tijekom pet stoljeća postojanja moliških Hrvata njihov se jezik do danas sačuvao usmenom predajom. Ovdje ćemo prikazati samo njegove glavne značajke. Do danas se sačuvalo oko 2500 riječi, uglavnom vezanih uz život u obitelji, poljedjelstvo i stočarstvo. Zapažaju se određene razlike u jeziku stanovnika Kruča, Filića i Mundimitra. Novija istraživanja pokazuju u kakvom je stanju jezik danas i kakva mu se budućnost predviđa. Zahvaljujući geografskoj, socijalnoj i kulturnoj zatvorenosti, moliški Hrvati su uz jezik uspjeli sačuvati i stare tradicije koje su se s koljena na koljeno prenosile usmenom predajom. To što se u Moliseu i danas još čuje stara hrvatska riječ, stara hrvatska pjesma, što se još uvijek pripovijedaju stari običaji, to treba prije svega zahvaliti moliškohrvatskoj obitelji i nekolicini entuzijasta.

U *Trećem*, Četvrtom i *Petom poglavlju*, središnjem dijelu rada, riječ je o trima moliškohrvatskim župama, Župi Filić, Župi Kruč i Župi Mundimitar. Donesena je kratka povijest svake župe, predstavljeni su župnici, opisane crkve u župama, popisane matične knjige te opisani različiti vidovi pastoralnoga i liturgijskig života u župama. Osobita pozornost posvećena je župnim blagdanima. Gotovo svi podatci o župama nalaze se, kao što je već rečeno, u arhivskoj građi koja se čuva u biskupijskim arhivima Termoli i Larino, u župnim arhivima triju župa te na drugim mjestima.

U Šestom poglavlju predstavljen je doprinos Katoličke Crkve u Hrvata očuvanju vjerskoga i nacionalnog identiteta triju moliškohrvatskih zajednica u razdoblju od 1967. do 2020. godine. Naglasak je stavljen na pastoralni, liturgijski, kulturni i društveni rad franjevaca iz Splita u moliškohrvatskim zajednicama tijekom dva vremenska razdoblja: od 1983. do 1996., te od 2008. do 2012. godine. Radu franjevaca pomagalo je i Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Rimu.

Rad završava zaključnim promišljanjem o neizvjesnoj budućnosti moliškohrvatskih zajednica, odabranim prilozima važnim za povijest triju moliškohrvatskih župa te popisom korištenih vrela i literature.

Zahvalno slovo

Zahvaljujem Bogu od kojeg nam dolazi svako dobro što sam napokon stigao do kraja ove duge i neizvjesne avanture. Toliko je onih koji su me poticali i podupirali u ovoj zahtjevnoj zadaći i kojima dugujem zahvalnost. Nabrojit ću samo one koji su mi bili od posebne pomoći.

Kao što sam već rekao, prvi koji me je 2012. godine, kad sam se vratio iz Molisea u Split, potaknuo na ovo istraživačko putovanje bio je fra Ante Vučković, tada dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, na čemu mu iskazujem bratsku zahvalnost. Naime, te se godine na KBF-u u Splitu otvarao Poslijediplomski studij i tražili su se novi studenti. Zahvaljujem i Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja u Splitu, koja mi je dopustila upis na Poslijediplomski studij. Nije to bila laka odluka - u mojim godinama ponovno ući u studentske klupe i krenuti na put učenja, istraživanja i pisanja zahtjevnog doktorskog rada. Ipak sam se usudio i nije mi žao, naprotiv.

Zahvaljujem prof. dr. sc. Josipu Vrandečiću, mentoru, i izv. prof. dr. sc. Josipu Dukiću, sumentoru, koji su me strpljivo pratili na istraživačkom putu. Zahvalnost dugujem i dr. sc. fra Miroslavu Modriću koji mi je pružio veliku potporu i pomoć za vrijeme pisanja ovog rada.

Zahvaljujem Tomislavu Vidoševiću, bivšem Veleposlaniku Republike Hrvatske u Rimu, Ivi Pavić, voditeljici konzularnog odjela u Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Rimu, Moreni Papucci, profesorici hrvatskog jezika u Kruču i Filiću, časnoj sestri Arkanđeli Kvesić, Ivanu Kačurovu i Josipi Kačurov te mom vjernom suputniku Josipu Aničiću.

Zahvaljujem Biskupiji Termoli-Larino u Moliseu, koja mi je dopustila istraživanje u Arhivu. Poštovanje i zahvalnost iskazujem don Angelu Gabrieleu Giorgetti, župniku u Filiću i Mundimitru, te don Benitu Gabrieleu Giorgetti, župniku u Termoliju, moliškim Hrvatima, koji su me rado primali, prihvaćali u svojim župama te poticali i pomagali u istraživačkom radu.

I moliški Hrvati, koje sam za vrijeme pisanja rada često posjećivao, bili su mi od svekolike pomoći, dajući mi rado potrebne podatke i pružajući mi potporu u svakom trenutku. Svima im na tome od srca zahvaljujem, a ovdje ću donijeti samo imena onih koji su mi posebno pomogli u ovoj zadaći. To su: Antonella D'Antuono, predstavnica hrvatske jezične manjine u Italiji, u Moliseu, koja je i član Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Francesco Trolio, gradonačelnik Kruča, prof. Giovanni Piccoli, prof. Pasquale Piccoli, prof. Giuseppe Cicanese i Rosalba Palumbo Cicanese, Nicola Cicanese, Nicola Gliosca, Vincenzo Vetta i Irma

Guarino Vetta, Giuseppe Quici i Giuseppina Radi Quici, Fausto Bellucci, gradonačelnik Filića, Paolina Ferante, Lucio Piccoli, Giovanni Romagnoli, Silvano i Tiziana Petrelli Giorgetta.

Za vrijeme studija i rada živio sam u samostanu o. fra Ante Antića na Trsteniku u Splitu, te u ovoj prigodi zahvaljujem na svekolikoj potpori i razumijevanju svim gvardijanima, profesorima, studentima i svima koji žive i djeluju u ovoj našoj franjevačkoj zajednici.

1. HRVATI U REGIJI MOLISE

1.1. *Regija Molise*

Republika Italija administrativno je podjeljena na 20 regija. Regija Molise, u kojoj živi hrvatska manjina, najmlađa je i druga je po manjini (4438 km^2) nakon najmanje regije, Valle d'Aosta. Regija je sve do 1963. bila dio Regije Abruzzo, od koje se te godine odvojila. Graniči s regijama Abruzzo, Lacij, Kampanija i Apulija. Glavni grad je Campobasso.[52]

Regija Molise

https://it.wikipedia.org/wiki/Regioni_d%27Italia#/media/File:Molise_in_Italy.svg (18. 1. 2020.)
https://www.google.com/search?q= REGIONE+MOLISE (18. 1. 2020.)

---

52 O povijesti Regije Molise vidi: Gustavo STRAFFORELLO i dr., *La Patria. Geografia dell'Italia. Provincie di Aquila, Chieti, Teramo, Campobasso*, Torino, 1899., str. 310-371; Michele DEL MONACO, *Il Molise*, Rim, 1985.; Gianfranco DE BENEDETTIS, *La provincia Samnii e la viabilità romana*, Cerro al Volturno, 2011.; Luigi FINOCCHIETTI, *Il Molise in età* tardo-antica: Città e campagne tra il III e il VI secolo d.C., Oxford, 2012.; Giovanni NIGRO, *Il Molise paleocristiano dalle origini a Gregorio Magno*, u: *Vetera Christianorum*, vol. 40, 2003., str. 93-116; Marcello ROTILI, *Il Molise e l'archeologia medievale: Nuovi dati e prospettive di ricerca*, u: *Il Molise medievale. Archeologia e Arte*, Carlo EBANISTA – Alessio MOCIATTI (ur.), Firenze, 2010., str. 153-161; Bruno FIGLIUOLO, *Le istituzioni ecclesiastiche nel Molise medioevale*, u: *Archivio storico per le province napoletane*, Napulj, 2019., str. 31-73. Vidi i: *https://it.wikipedia.org/wiki/Molise* (18.1.2020).

Regija Molise podijeljena je na provincije Iserniju i Campobasso, s istoimenim glavnim gradovima. Broji 303.698 stanovnika i ima 136 općina. U Regiji se govore tri jezika: talijanski, albanski (*arbëreshe*) i moliškohrvatski (*na našu*).[53] Hrvati su najmanja jezična manjina u Italiji.[54] Unatoč svemu, osobito pogrešnim tvrdnjama nekih srpskih istraživača, hrvatska jezična manjina napokon je priznata potpisivanjem Ugovora o pravima i zaštiti manjina između Italije i Hrvatske u Zagrebu, 15. studenog 1996. godine.[55]

Provincije u Regiji Molise: Isernija i Campobasso,
s istoimenim gradovima

https://www.google.com/search?q=REGIONE+MOLISE (18. 1. 2020.)

---

53 Od jezičnih manjina u Italiji, osim hrvatske (*croato*), svakako treba izdvojiti albansku (*albanese*), katalonsku (*catalano*), francusko-provansalsku (*franco-provenzale*), grčku (*greco*), ladinsku (*ladino*), okcitansku (*occitano*) i slovensku (*sloveno*).
Vidi: *https://archive.is/20100223202658/http://web.uniud.it/cip/min_tutelate_scheda.htm*; *http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/minoranze/Toso_quali_quante.html* (28. 12. 2019.).

54 Prema podatcima talijanskog Nacionalnog instituta za statistiku (ISTAT) u moliškoj provinciji Campobasso 2019. godine živjela su 1564 Hrvata, i to u Filiću 603, u Kruču 625 te u Mundimitru njih 336. Usp. *https://www.tuttitalia.it/molise/provincia-di-campobasso/77-comuni/popolazione/* (12. 1. 2020.). Vidi i: Paolo ROVATI - Elisa SERI, *Le minoranze storiche albanesi e croate in Molise: tra estinzione e tutela*, u: *A Pasquale Coppola. Raccolta di scritti*, L. VIGANONI (ur.), Rim, 2010., str. 315-327.

55 Usp. Ivan MIMICA, *Di si pošla lipa zvizda / Dove sei andata bella stella*, Split, 2017., str. 1.

Provincija Campobasso

https://www.google.hr/search?tbm=isch&sa=1&ei=qAgjXsueCamX1fAPov2IgAk&q=provincia+campobasso (18. 1. 2020.)

Hrvati žive i djeluju u tri općine provincije Campobasso, koje su ujedno i župe. To su Filić[56] (*San Felice del Molise*), Kruč (*Acquaviva Collecroce*) i Mundimitar (*Montemitro*), smješteni na prostoru između rijeka Trigno i Biferno. Apenini su im sa zapadne strane, a Jadransko more na istoku, od kojeg su udaljeni tridesetak kilometara. Od Jadranskog mora prema hrvatskim selima teren je brdovit, tako da se s brežuljaka vide i druga veća i

[56] U moliškohrvatskom govoru se uz naziv Filić rabe također i nazivi Filič i Stifilić. Mi smo se opredijelili za naziv Filić i njime ćemo se koristiti u daljnjem tekstu.

manja brda i uvale. S tih brežuljaka pruža se divan pogled prema moru. Filić se nalazi na brežuljku na 546 metara nadmorske visine, Munidimitar također na brežuljku na 508 metara, a Kruč na padini na 425 metara nadmorske visine.[57] Riječ je o najmanjim općinama/župama u provinciji Campobasso, odnosno u Biskupiji Termoli-Larino, koja ima 51 župu s oko 110 tisuća stanovnika.[58] Provincija Campobasso spada u najsiromašnije talijanske provincije.

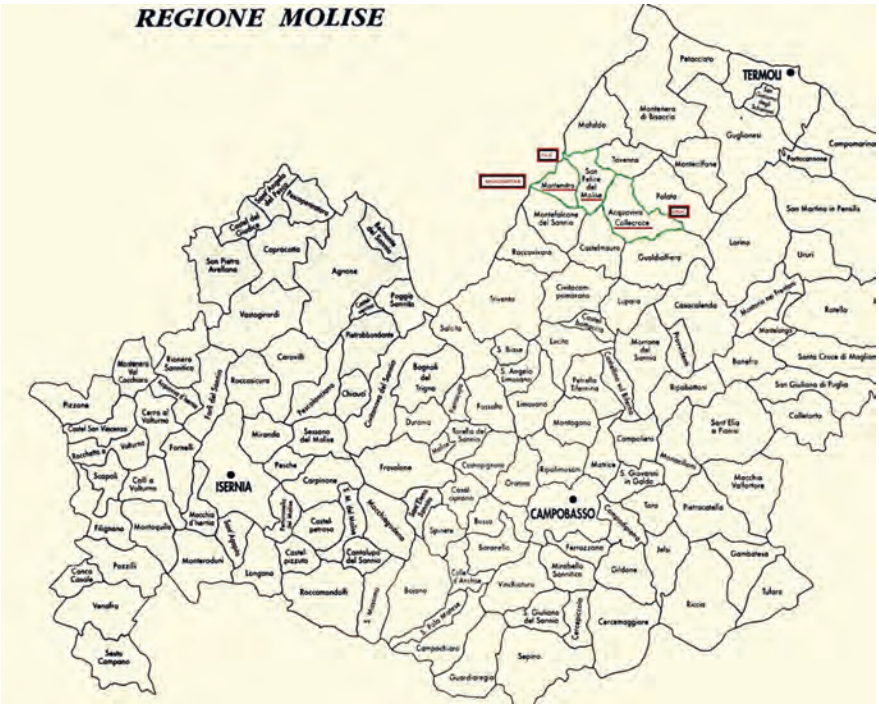

Tri općine/župe u provinciji Campobasso: Filić, Kruč i Mundimitar
(Granice općina/župa istaknuo autor)
https://www.google.com/search?q=REGIONE+MOLISE (18. 1. 2020.)

57 Vidi: *https://it.wikipedia.org/wiki/San_Felice_del_Molise*; *https://it.wikipedia.org/wiki/Acquaviva_Collecroce; https://it.wikipedia.org/wiki/Montemitro* (18. 1. 2020).

58 Usp: *https://it.wikipedia.org/wiki/Molise*; *https://www.tuttitalia.it/molise/provincia-di-campobasso/77-comuni/popolazione/*; *http://www.diocesitermolilarino.it/cenni-storici/* (12. 1. 2020.)

1.2. *Dolazak Hrvata u Molise*

Iseljavanje hrvatskog stanovništva na prostore srednjeg i južnog dijela Italije može se prema povijesnim izvorima pouzdanije pratiti već u 13. stoljeću. Riječ je o manjim skupinama trgovaca iz Dalmacije koji se zaustavljaju i povremeno naseljavaju u obalnim jadranskim gradovima (Otranto, Brindisi, Peschici, Vasto, Ancona, Senigallia, Pesaro), ali i u gradovima u unutrašnjosti.[59] Nešto kasnije, u 15. i 16. stoljeću prodiranje Osmanlija iz Azije u jugoistočnu Europu utjecalo je na nove, masovnije seobe hrvatskog stanovništva, od Boke kotorske, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Like i Krbave pa sve do Slavonije, i to prema susjednim zemljama, Austriji, Slovačkoj, Mađarskoj i Rumunjskoj. Nekoliko većih skupina izbjeglo je prema Italiji i nastanilo se na područjima od Veneta do Apulije. Jedna od tih skupina pronašla je sklonište u južnoj Italiji, kao što je već rečeno, u današnjoj Regiji Molise, u kojoj je ostala živjeti sve do danas.[60]

---

59 Lovorka ČORALIĆ, 'S one bane mora'*: Hrvatske prekojadranske migracije (XV. – XVIII. stoljeće)*, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 21, Zagreb, 2003., str. 189-190.

60 Navodimo samo najvažniju literaturu o moliškim Hrvatima: Giovanni DE RUBERTIS, *Delle colonie slave nel Regno di Napoli*, Zadar, 1856.; Domenico COMPARETTI, *Intorno agli Slavi del Napoletano. Notizie comunicate dal prof. Ascoli*, u: *Rivista italiana di scienze, lettere ed arti*, Torino, 140 (1863), str. 329-330; Giovanni DE RUBERTIS, *Poesie serbe di Medo Pucić (Orsatto Pozza)*, Campobasso, 1866. (Caserta, 1869., drugo prošireno izdanje); Graziadio Isaia ASCOLI, *Studi Critici*, sv. II, Rim, Torino, Firenca, 1877., str. 76-82; Josip BARAČ, *Hrvatske kolonije u Italiji. Smilje i bosilje po jezičnoj baštini*, Split, 1904.; Josip SMODLAKA, *Posjet Apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, Zadar, 1906.; Milan REŠETAR, *Slavenske kolonije u Italiji*, u: *Srđ*, Dubrovnik, 1907., str. 1105-1127 (otisak iz časopisa *Srđ* za 1906.); Giuseppe GELCICH, *Colonie Slave nell'Italia meridionale*, Split, 1908.; M. REŠETAR, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens*, Wien, 1911. Prijevod na talijanski jezik: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, Campobasso, 1997.; Teodor BADURINA, *Rotas opera tenet Arepo sator*, Rim, 1950.; Raffaele D'ALESSANDRO, *Storia civile e religiosa di Palata*, Palata, 1969., str. 16-22; Ante UJEVIĆ, *Kada i odakle su odselili molizanski Hrvati = Quando e da dove emigravano i Croati del Molise*, u: *Naš Jezik – La Nostra Lingua*, br. 10-12, Rim, 1969., str. 9-11; Ferdo GESTRIN, *Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju*, u: *Zgodovinski časopis*, sv. 30, br. 3-4, Ljubljana, 1976., str. 269-277; Momčilo SPREMIĆ, *La migrazione degli Slavi nell'Italia meridionale e in Sicilia alla fine del Medioevo*, u: *Archivio Storico Italiano, Firenca,* 1980., sv. 138, br. 1 (503), str. 3-15; Giacomo SCOTTI, *S one bane mora. Tragom hrvatskih naselja u srednjojužnoj Italiji*, Rijeka, 1980.; S. GALANTINI, *Gli Albanesi e Schiavoni che popolarono siti dell'Abruzzo*, u: *L'Abruzzo e la Repubblica di Ragusa tra ili XIII e XVII secolo*, Zbornik radova, sv. II, Ortona, 1987., str. 33-53; Ferdo GESTRIN, *Le migrazioni degli Slavi in Italia*, u: *Proposte e ricerche (Economia e società nella storia dell'Italia*

Postoje različita mišljenja o područjima odakle su hrvatske skupine stigle u Molise[61] i ostala talijanska mjesta. Ona se ponajviše temelje na istraživanju jezika (ikavsko-štokavsko narječje s elementima čakavštine) i prezimena. No ako danas upitate kojeg Hrvata iz Molisea odakle su došli njegovi pradjedovi, odgovor će biti kratak, jasan i jednostavan: "Z one bane mora", što podrazumjeva Dalmaciju, kojoj je u vrijeme kada su Hrvati došli u Italiju prijetila turska opasnost. Danas je gotovo općeprihvaćeno mišljenje da su te skupine pristigle s dalmatinskog područja, kojim teku četiri kraške rijeke: Zrmanja, Krka, Cetina i Neretva.

Josip Smodlaka kada govori o moliškim Hrvatima naglašava da su se doselili s područja između Neretve i Cetine te iz biokovsko-neretvanskog primorja: "Ja sam više puta rekao svojim prijateljima u Kruču, slušajući njihov govor, da mi se čini da su naši stari ustali iz groba, pa da sam ja nekim čudom dospio u njihovo kolo. Interesantno je da se vino 'na našu' reče 'žrč', umjesto lira oni kažu 'puh', mjesto cigara reku 'dimač'."[62] Prema Josipu Aranzi stanovništvo je došlo iz okolice Zadra.[63] Tu tezu prihvaća i Mate Hraste, ističući kako su prognanici između Zadra i Šibenika za vrijeme turskih provala emigrirali u svim pravcima. Jedni su krenuli prema Istri, drugi prema otocima, neki prema Italiji, u pokrajinu Molise.[64] Milan Rešetar smatra da je narod u Molise stigao s područja Neretve.[65]

Prema mišljenju Ante Ujevića hrvatski narod je u pokrajinu Molise stigao iz zapadne Hercegovine i današnje Dalmacije, a osobito iz okolice Neretve, Makarske, Imotskoga i Sinja.[66] Ivan Popović, pak, tvrdi da su moliški Hrvati došli iz okolice Makarske. Istog je mišljenja i Mate Šimun-

---

centrale), Ancona, 1998., god. XXI, sv. 41, str. 169-181; L. ČORALIĆ, 'S one bane mora'*: Hrvatske prekojadranske migracije (XV. – XVIII. stoljeće)*, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 21, Zagreb, 2003., str. 183-199.

61 *Contado di Molise* bila je administrativna jedinica koja je prije pripadala Sicilijanskom Kraljevstvu, zatim Napuljskom Kraljevstvu pa i Kraljevstvu dviju Sicilija. Kroz povijest se mogu uočiti tri glavne faze: u srednjem vijeku Contea del Molise (*Comitatus Molisi*), u modernom vijeku *Contado del Molise*, i u sadašnje vrijeme *Provincia del Contado di Molise*.
Vidi *https://it.wikipedia.org/wiki/Contado_di_Molise* (13.4.2021.)

62 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 39-42.

63 Josip ARANZA, *Woher die Südslawischen kolonien in Süditalien*, u: *Arhiv für Slavische philologie*, Berlin, 1892., sv. XIV, str. 78-82.

64 Mate HRASTE, *Govori jugozapadne Istre*, Zagreb, 1964., str. 34.

65 M. REŠETAR, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens*, str. 84.

66 Ante UJEVIĆ, *Imotska krajina*, Split, 1953., str. 73.

dić.[67] Mario Nepo Kuzmanić smješta ih na područje između Splita, Klisa, Kaštel Sućurca i Žrnovnice. Svoju tvrdnju temelji na analizi splitskoga govora svoje bake Franine (1892. - 1975.) iz 19. st. i prve polovice 20. stoljeća u usporedbi s rječnikom moliških Hrvata te njhovom usmenom predajom, u kojoj posebno ističe ulogu i značenje usmene tradicije o Ivanu Karloviću.[68]

Teodor Badurina smatra na temelju jezika i prezimena da su moliški Hrvati pristigli iz Istre. Tu je tezu teško prihvatiti, jer je nemoguće objasniti čakavštinu u njihovu jeziku i još manje potpun nedostatak ekavice. Što se tiče prezimena također je teško prihvatiti njegovu tvrdnju. Badurina je pronašao ista prezimena u Moliseu i u Istri, ali je isto tako naglasio da se ta prezimena još više mogu susresti u Dalmaciji, u području između Biokova, Imotskog i Neretve. Evo nekoliko prezimena iz područja Neretve koja odgovaraju moliškima: Brečić (Berčić) = Berchicci; Danić (Daničić) = Daniele; Jelas = Jelassi; Jurišin = Jurescia; Klisanin = Clissa; Lalić = Lalli; Miletić = Miletti; Papić = Papiccio; Radić = Radi (Di Radi); Šimunović = Silvestri; Stanić = Staniscia; Tomić = Tomizzi; Vitaić = Vetta.[69]

Po dolasku u Molise Dalmatinci su naselili brojna naselja, od kojih se ističu Palata, Tavena, Mafalda, Montelongo, San Giacomo degli Schiavoni, San Biase, Petacciato i Cerritello. U tim naseljima još postoje tragovi ranoga hrvatskog naseljavanja, a sačuvani su u toponimiji i pisanim izvorima.[70]

O Dalmatincima novopridošlim u moliška mjesta sačuvana je ploča s natpisom koja se nalazi u Palati, na portalu crkve Santa Maria La Nova, na kojoj piše: *Hoc primum Dalamtiae gentes incoluere castrum ac a fundamentis templum erexere anno MDXXXI. /* Ljudi iz Dalmacije prvi naseliše ovaj grad i iz temelja sagradiše ovaj hram 1531. godine.[71] Ploča je uklonjena za vrijeme fašizma 1922. godine, ali je ponovno vraćena 11. srpnja 2004. godine, kad ju je blagoslovio splitsko-makarski nadbiskup Marin Barišić.

---

67 Mate ŠIMUNDIĆ, *Podrijetlo Moliških Hrvata i njihov govor*, u: *Naš Jezik – La nostra Lingua*, Roma, 1968., str. 1.

68 M. N. KUZMANIĆ, *Splitski govor moje babe Franine*, str. 34.

69 T. BADURINA, *Rotas opera tenet arepo Sator*, str. 17-19.

70 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 11-56; L. ČORALIĆ, 'S one bane mora', u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 21, Zagreb, 2003., str. 191-192.

71 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 18; Paolo CALVANO, *La terra della Palata*, Larino, 2008., str. 54; R. D'ALESSANDRO, *Storia civile e religiosa di Palata*, str. 15.

U koncelebraciji su sudjelovali Tommaso Valentinetti, biskup Biskupije Termoli-Larino, župnik don Elio Benedetto i fra Petar Milanović Trapo.[72]

Prema podatcima Tomasa Giannellija biskup Termolija Vicenzo Durante (1539. - 1565.) dao je dopuštenje za gradnju kuća i stanovanje "nekim siromašnim ljudima i ženama iz Dalmacije na napuštenom i ostavljenom zemljištu udaljenom 4 milje od Termolija". U početku su gradili kuće "više od slame nego od kamena". Sagradili su i crkvu posvećenu sv. Jakovu Starijem, te su po njemu nazvali i mjesto, S. Giacomo degli Schiavoni, kako se i danas zove.[73] Nisu samo novopridošli izbjeglice iz Dalmacije živjeli u velikom siromaštvu. U sličnoj situaciji bili su i stanovnici okolnih talijanskih sela.[74]

Teško je precizno reći koliko je izbjeglica, *Schiavona*, *Slava*, krajem 15. te početkom i tijekom 16. stoljeća stiglo u spomenuta talijanska mjesta. Evo što krajem 16. stoljeća o pridošlicama smještenim blizu Vasta, u Regiji Abruzzo, piše dominikanac Serafino Razzi:

Prvi rujna 1577. bio sam pozvan u jedno Skjavonsko selo koje je bilo udaljeno 2 milje (od Vasta, op. a.). (...) Budući da su Turci prije mnogo godina osvojili i zagospodarili skoro čitavom Skjavonijom, gotovo sve do mora, zavladali su nad mnogim narodima. Brojni narodi su da ne izgube kršćansku vjeru i podlegnu nevjernicima pobjegli preko mora na ova prostranstva Abruzza i Apulije, gdje su im lokalne vlasti milostivo udijelile razna mjesta za stanovanje u kojima su oni sebi sagradili kolibice od grmlja i slame. Potom su počeli obrađivati zemlju i graditi kuće od kamena. (...)

Skjavonsko selo, u koje smo bili pozvani imalo je oko stotinu ognjišta i u njemu su mnogi još uvijek stanovali u kolibama u kojima su ložili vatru. (...) Ubrzo su postali imućni kao ljudi koji u znoju svoga lica obrađuju zemlju koja im uzvraća obilnim plodovima. Zadržali su svoj skjavonski govor nazivajući il pane bruca (kruh, op. a), la carne mesa (meso, op. a.), il cacio sire (sir, op. a.), l'uovo iaie (jaje, op. a.), il vino vina (vino, op. a.), l'acqua vode (voda, op. a.). Dobro govore i talijanski, s kojim se služe u trgovanju i na sajmovima za kupovinu i prodaju robe. (...)

Skjavonci su otporni, kršni i snažni u poslu. Imaju veoma razboritu upravu u tim njihovim selima koja će uskoro postati kolonijama. U svojim selima imaju mesnice, pekare i ostale potrebne radnje. Davali su

---

72 *Vjesnik Nadbiskupije splitsko-makarske*, Split, 2004., br. 3, str. 49.

73 Tomaso GIANNELLI, *Memorie*, San Salvo, 1986., str. 210.

74 Giuseppe Maria GALANTI, *Descrizione dello stato antico e attuale del Contado di Molise*, sv. II, Napulj, 1781., str. 30: "Tolika je bijeda u kojoj živi težak u toj pokrajini, a jer ne može peći kruh u peći zbog siromaštva, peče ga pod lugom."

svojem svećeniku za njegovo godišnje uzdržavanje posebnu milostinju i prinose koji su bili obilni; davali su 20 do 24 bremena žita, kojeg su uvijek jako puno sijali. I redovnicima koji bi jednom tjedno dolazili u prošnju davali bi s ljubavlju milostinju: kruha, vina i jaja. Neka budu blagoslovljeni od Gospodina koji ih je doselio u našu Italiju i oslobodio ih iz ruku nevjernika![75]

O novopridošlim Hrvatima ostavio nam je vrlo vrijedan zapis i isusovac Bartol Kašić, koji je na misionarskom putovanju kroz Italiju davne 1613. godine, na putu od Bovina, u provinciji Foggia, do Beneventa, susreo jednu osobu s kojom je razgovarao na "dalmatinskom govoru" o bijegu Dalmatinaca pred Turcima u Italiju, gdje su podigli svoje kuće i imaju "katoličke svećenike koji se služe rimskim obredom":

A pater, nakon što je prenoćio, odslužio je rano ujutro misu i jašući konje s pratiocima pošao prema Beneventu. Poslije silaska s brda, gotovo su cijeli dan jahali prema obali Vulturna, po ne baš najudobnijem putu, tako da su se ipak trebali oko podneva odmoriti u seljačkoj kućici, da se konji oporave, a konjanici da nešto prizalogaje što im je spremila siromašna žena. Dok su putnici međusobom razgovarali na dubrovačkom govoru, opomenula ih je mudra žena, da oprezno govore o državnim stvarima. Jer reče ona ovdje je prisutan netko tko razumije vaš govor. Kad su toga ugledali, upita ga Kašić na dalmatinskom govoru, tko je on i iz kojeg je grada. On odgovori da je iz nekog kaštela koji je nedaleko smješten i da postoje mnogi drugi kašteli u tim krajevima puni naseljenika koji su prošlih godina pobjegli iz Dalmacije, u ono vrijeme kada su Turci osvajali ona područja. Ovdje su se sklonili naši roditelji, podigli kuće te se svi među sobom služimo dalmatinskim govorom. S nama imamo i katoličke svećenike koji se služe rimskim obredom. Oni nam dijele sve sakramente i ostalo te nas uče što je potrebno za spas duše. Mnogi su već naučili i talijanski jezik s kojim mogu razgovarati s gospodarima te obavljati poslove s Talijanima. Oni obrađuju polja, uzgajaju stoku, stada volova, goveda i konja po brdima i poljima te ih marljivo i brižno čuvaju kao pastiri po drevnom običaju svojih pređa. To rekavši, bi pozvan na piće te srknu iz svoje čaše, zahvali, a potom podmetnuvši stolić, svatko se popne na svog konja i veselije odu.[76]

---

[75] S. RAZZI, *Viaggi in Abruzzo*, str. 236-238; Vidi i M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 16-17.

[76] Bartul KAŠIĆ, *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, Stjepan SRŠAN (prij.), Privlaka, 1987., str. 62-63.

I hrvatski putopisac Ivan Kukuljević Sakcinski nakon putovanja po Italiji 1856. godine bilježi podatke o Hrvatima u gradu Arianu i njegovoj okolici. On veli da je na spomenutom prostoru još u 15., 16. i 17. stoljeću "bilo naselbiná hrvatskih, što su se iz Dalmacije ovamo preselile". Ti Hrvati se prema dokumentima iz 1491. i 1533. nazivaju "Scavumi" ili "Schavuni":

> *Izvan Ariana obitavahu Hrvati u selu Montemalo, koje leži prema Beneventu osam milja daleko od Ariana. O njih govori jedna vizita biskupska od g. 1591. da su bili veoma praznovjerni (Schiavoni i quali erano ben anche superstiziosi). Drugo selo s naselbinom Hrvata bijaše Polcarino ili Pulcherino, kasnije nazvano Villa nova, pol dana hoda od Ariana. O tom selu govori Vitale, da se tu još u XVI. vieku govorilo hrvatski (la lingua schiavona) i da su žitelji g. 1584. kad su im htjeli narinuti svećenika Talijana, prosvjedovali proti tomu, tražeći popa Dalmatina ili Hrvata, kao što su imali g. 1549. njekoga fra. Marka Dragonića a g. 1596. nadpopa Ivana Bigota Dalmatinca iz Ginestre. Još g. 1620. zvalo se ovo selo Polcarino di Schiavoni. Treće selo bijaše Ginestra dei Schiavoni, ležeće prema sjeveru u blizini od Ariana, koje su utemeljili upravo Hrvati. U obće bijaše u isto doba, osim okolice Arianske, mnogo hrvatskih naselbina u napuljskih pokrajinah Otranto, Lavoro, Abruzzo citeriore i ulteriore, Capitanato i Contado do Molise, gdje još i danas jezikom svojim govore, dok su se u ostalih mjestih većom stranom potalijančili.*[77]

1.3. *Tri moliškohrvatska sela*

Filić, Kruč i Mundimitar mjesta su u regiji Molise smještena između rijeke Trigno na sjeveru i rijeke Biferno na jugu. Područje je inače siromašno vodom, izvori su veoma rijetki, a potočići su suhi većim dijelom godine. Veći dio zemljišta čine pašnjaci i polja, jedan dio je pod vinogradima i voćnjacima, a šume je veoma malo.[78]

U Mundimitru se i danas prepričava legenda koja govori o nastanku triju moliškohrvatskih sela. Jednom prigodom gospođa Maria Romagnoli, rođena u Mundimitru 1936. godine, ispričala je tu priču. Njezin otac joj je pričao da su tri brata došla u Molise iz Dalmacije zbog ratnih neprilika.

---

77 Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Pretiskano iz *Hrvatskog Sokola* i *Vienca*, Zagreb, 1873., str. 113.

78 G. SCOTTI, *Z one bane mora*, str. 12; P. NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 154; S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 297-312.

Nastanili su se na tri brežuljka, jedan u Filiću, drugi u Kruču, treći u Mundimitru. Kad su stigli na ovo područje, počeli su zidati kuće i tako su nastala ta tri sela koja govore "na našu".[79]

Bez obzira na određene nejasnoće vezane uz same početke življenja hrvatskih izbjeglica u moliškim mjestima, sasvim je sigurno da im život nije bio lak, kao uostalom ni u mjestima koja su zbog turske opasnosti napustili, o čemu J. Smodlaka 1906. godine piše:

> *Svi su se tužili da im je trudan život. Još se dobro ne svane, žene stanu buditi muškarce: "Danica je pošla gor', što ležite?" Treba im "čudo rabit", a "se jide samo jena vôt" na dan. "Vami čini 'spodarica saki dani lipi jist (objed)" meni će jedan, kô će reći i lako je tebi. I zakup im je teško plaćati, a još teže "pezur" (porez). "Kàfûm (težak), ol čini žit', ol ne čini, ma dat àfit".*[80]

1.3.1. *Filić*

Mjesto Filić obuhvaća 16 kilometara četvornih. S njegove jugoistočne strane nalazi se Kruč, udaljen oko 10 km, a preko brda na sjeverozapadu Mundimitar, udaljen oko 8 km. Seoske su kuće složene u nepravilno povučenim i vijugavim ulicama, od kojih se ona središnja spušta od same glavice visokog brda. Filić je uistinu brdsko selo, što potvrđuju i neki od naziva njegovih dijelova, koji glase: *Na brdo*, *Na Križ* i *Munkalvarija*. Padine brda iznad kojih selo leži najvećim su dijelom pod vinogradima, maslinicima, voćnjacima, poljima i pašnjacima.[81]

Ploča na ulazu u San Felice del Molise / Filić (foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

79 W. BREU – G. PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach*, sv. II, str. 194.

80 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 36.

81 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 36-37; P NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 115-116; S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 304-305.

San Felice del Molise / Filić (foto: Boris Kačan)
http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11588&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image (19. 5. 2020.)

Oko sela, uz cestu za Kruč i Mundimitar nalaze se kuće došljaka iz pokrajine Abruzzo, koji su se ondje doselili kupivši od mještana zemlju nakon Prvoga svjetskog rata. Toponimi u mjestu uglavnom su hrvatski: Pas Galasin, Valakane, Ručil, Grašete, Runjavica, Brda do guardiola, Skošt, Brda do Kapane, Glavica, Rudina, Lag velki, Lag mali, Ravnica, Val Dumbak, Funda zdola grada, Križič, Kandu velki, Korita, Sinjale, Sambalu, Kacmudrago, Val Rapanjetina, Mišnjavica, Brig, Škoj Blažen, Tupulica, Funda stara, Fundica, Lokva, Bričara, Kjusa, Makjun, Rinace, Masarija Skiečina, Kaštalerč, Brda Dzaren, Makjaruša, Pindžara, Košta Ljedžina, Izerina, Rutilica, Skoca, Kanalič, Balun s Filiča, Dolac.[82]

Današnji Filić se od godine 1863. zvao San Felice Slavo. Za vrijeme fašističkog režima ime mu je promijenjeno u San Felice del Littorio.[83] U

[82] T. CIANFAGNA i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata*, str. 209; P. NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 115-116; S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 304-305.

[83] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate*

fašističko vrijeme bila je zabranjena bilo kakva "strana" aktivnost, o čemu najbolje svjedoči događaj u Kruču iz 1920. godine. Naime, Michele Maddaloni, učitelj i tajnik Fašističke stranke u Kruču, početkom 1920. godine bio je u Zadru i ondje kupio čitanku na hrvatskom jeziku, koju je donio u Kruč i počeo u školi poučavati hrvatski jezik. Kad su fašistički vođe to doznali, odmah su mu zabranili poučavanje na hrvatskom. U Kruču se prepričava i anegdota kako je Benito Mussolini, kad je bio izviješten o hrvatskoj i albanskoj jezičnoj manjini u Moliseu, za vrijeme nekog susreta upitao jednog moliškog starješinu: "Što rade oni Cigani kod tebe?" (*Che fanno quegli zingari dalle tue parti?*).[84] Dekretom predsjednika Republike Italije od 18. srpnja 1949., br. 587, naziv općine San Felice del Littorio promijenjen je u San Felice del Molise.[85]

U mjestu postoji župna crkva iz 11. stoljeća, datirana prema pronađenim kipovima za vrijeme župnika Michelea Paolonea. Postoji i druga crkva, kapela, posvećena sv. Feliksu papi, na kojoj se iznad glavnih ulaznih vrata nalazi ploča sa slabo čitljivim natpisom na hebrejskom koji je prema nekim mišljenjima pomiješan s grčkim.[86] Sigurne vijesti o mjestu postoje od 1321., kada je posjed pripadao obitelji Somma iz Napulja. Ta ga je obitelj zatim prodala obitelji Della Posta, koja je u ovom području Molisea već imala svoje posjede, u Montefalconeu, Mundimitru, Tavenni i Palati. Kada je obitelj Della Posta pala u nemilost, izvlaštena je od svog posjeda, te je 1471. godine kraljica Ivana II. Napuljska dala posjed Filića Giovanniju Orsiniju, koji je već bio gospodar Larina. Sve do 1683. Filić ostaje pod vlašću raznih gospodara. Prema podatcima koje je sakupio biskup Termolija Tommaso Giannelli (1753. - 1768.), obitelj Pappacoda iz Larina dovela je hrvatske izbjeglice u selo Filić 1518. godine, kako bi naselila mjesto posve opustjelo nakon kuge koja se bila pojavila 1495. godine.[87]

1.3.2. *Kruč*

Kruč na sjeverozapadu graniči s Filićem, na jugozapadu s Castelmaurom, a na jugoistoku s teritorijem Guardialfiere. Površina Općine Kruč iznosi 28 kilometara četvornih. Mjesto ima tri imena: Kruč, Živa Voda,

---

del Molise, str. 331, 387.

84 O. VETTA, *Kako je lipo dokj di si ti*, str. 16-17.

85 Vidi: *https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.presidente.repubblica:1949-07-18;587@originale* (27. 1. 2020.).

86 P. NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 116-119.

87 P. NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 119-120; T. GIANNELLI, *Memorie*, str. 201-202.

Acquaviva Collecroce. Od hrvatskih imena uobičajen je naziv Kruč. Prema M. Rešetaru naziv Živa Voda doslovan je prijevod s talijanskog i rabi se tek od sredine 19. stoljeća. To ime sugerira postojanje više izvora i zdenaca u samome mjestu. Kruč njegovi stanovnici zovu *Naš Grad*. Za njih je taj naziv istoznačan njegovu imenu.[88]

Toponimi u mjestu uglavnom su hrvatski: Gora, Kanalica, Brda do Seline, Balunič, Most do Tovar, Funda Čanina, Mrmorica, Pindžara, Brda Krekjin, Brda Mašin, Brig, Jizerina, Brda Čilin, Guvna, Brda Picuti, Ravnicij, Brda Poldin, Ravan Kašunin, Crikva s Čirita, Križič, Puč mali, Puč velki, Brda Vrkulin, Puč Rakelin, Duba Mušine i drugi.[89]

Acquaviva Collecroce / Kruč (foto: Boris Kačan)

http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11610&tag=Acquaviva%20Collecroce#image (19. 5. 2020.)

88 S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 297-298; Ch. BARONE, *Une situation de trilinguisme*, str. 23-24; T. CIANFAGNA i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata*, str. 207.

89 T. CIANFAGNA i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata*, str. 207-208.

Acquaviva Collecroce / Kruč (foto: Boris Kačan)
https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11632&tag=Acquaviva%20Collecroce#image (19. 5. 2020.)

Kruč su nekoć činila dva mala zaselka, Acquaviva i Colle Croce. S vremenom su stanovnici napustili zaselak Colle Croce i nastanili se u Acquaviva.[90] Danas se mjesto sastoji od tri dijela, među kojima su vidljive povijesne i urbanističke razlike. Četvrt Borgo (Burg), s ostatcima prve male crkve iz vremena prije naseljavanja Hrvata, zauzima donji dio brežuljka. Današnja župska crkva sv. Marije Ester, sagrađena krajem 1500., obnovljena i proširena 1715., s trgom koji je okružuje zauzima središnji dio. Uz trg su ulice nastale u 18. i 19. stoljeću. Naposljetku, novo naselje (La Piazzetta – Mali trg) se od početka 20. stoljeća proširilo s jedne i druge strane brežuljka prema njegovu vrhu, te doseže sam vrh, koji se zove Kalvarija (Calvario).[91]

Kruč je postojao već 1269. godine.[92] U 13. stoljeću bijaše ondje i benediktinski samostan *Sant'Angelo in Palazzo*, koji se spominje u buli pape Bonifacija VIII. od 22. rujna 1297. godine.[93] Samostan bijaše udaljen od Kruča nešto više od jednog kilometra prema jugu. Danas se još mogu vidje-

90 G. SCOTTI, *Z one bane mora*, str. 23; U. FRATAMICO, *Brevi notizie storiche*, str. 3-5.
91 P. NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 69.
92 S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 74.
93 S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 127-128.

ti njegove ruševine i sačuvalo mu se ime Sant'Angelo in Palazzo. Naziv *in Palatio* u buli svjedoči da su na tom području postojale građevine prije nego što je izgrađen samostan. Spomenutom bulom daruje se nadarbina (komenda) sv. Primijana iz Larina samostanu Reda sv. Ivana Jeruzalemskog.[94]

U prvoj polovici 13. stoljeća, za vrijeme sukoba između cara Fridrika II. i Svete Stolice, svećenici i redovnici živjeli su u neprestanoj napetosti i mučnim nemirima, držani u poslušnosti Rimu i ne manjoj poslušnosti gospodaru, izloženi neizbježnoj bahatosti i samovolji carske vlasti. Tada su mnogi redovnici otišli iz samostana i sklonili se na sigurnija mjesta. Tako su i redovnici sv. Primijana napustili Larino i sklonili se u S. Angelo di Palazzo.[95]

Na prostoru Kruča, posebno u poljima, nalaze se stoljetni izvori i bunari s dobrom vodom koji su služili pretcima.[96] Na području Macchialonga, *na našu* Mačalonga, nema izvora. Odatle se po vodu odlazilo na izvore Acquavita, *na našu* Akvavita, i Canalizza, *na našu* Kanalica.

Na području Cerritella, *na našu* Čirit, nalazi se pet bunara. Prvi i najveći zove se Pozzo Grande, *na našu* Puč vel(i)ki. Za ovaj se bunar ne zna tko ga je i kada napravio. Govori se da je sagrađen prije tisuću godina. Premda se zove Pozzo Grande, nije toliko velik. Dubok je tri metra, a širok metar i pol. Smatra se da na sat daje od tisuću i pol do dvije tisuća litara vode. Voda ima malo vapnenca, ali je veoma dobra i ljeti i zimi. Drugi bunar zove se Pozzo Piccolo, *na našu* Puč mali. Dubok je dva i pol metra, a širok oko jednog metra. Smatra se da daje osamsto litara na sat, zimi i ljeti. Njegova je voda pitka, ali mekana. Dobra je za životinje. Obitelj Silvestri sagradila ga je već u 17. stoljeću. Treći se bunar zove Fonte le Rose, *na našu* Funda do Ružice. Dubok je oko dva i pol metra, a širok oko metar i dvadeset. Ima dobru vodu. Smatra se da daje četiristo litara na sat. Obitelj Mirco sagradila ga je u 17. stoljeću. Četvrti bunar zove se Dei Gaetani, *na našu* Puč Kajitanin. Dubok je oko pet metara, a širok oko metar i dvadeset. Voda je pitka, ali mekana. Smatra se da daje četirsto litara na sat. Obitelj Neri, koju su zvali i Kajitanina, sagradila ga je u 17. stoljeću. Peti bunar zvao se je Don Antonio, *na našu* Puč don Andonjin. Dubok je oko tri metra, a širok jedan metar. Njegova voda nije pitka, jer je odveć mekana. Može se rabiti za kuhanje i za piće životinjama. Smatra se da daje šesto litara na sat. Krajem 19. stoljeća sagradila ga je obitelj Soriano, zajedno sa svojom rodbinom, obiteljima Papiccio i Silvestri.

---

94 S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 75.

95 U. FRATAMICO, *Brevi notizie storiche*, str. 3-4.

96 Tekst o izvorima i bunarima na području Kruča preuzet je iz: A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 64-66.

Na području San Angel, Sveti Anđeo, nalazi se najvažniji bunar, koji se zove Pozzo del Generale, *na našu* Puč Dženeralin. Dubok je samo dva metra, a širok oko jednog metra. Njegova je voda nekoć bila veoma dobra, a danas više nije, jer je bunar napušten i zapušten. Smatra se da daje tisuću litara na sat. Ne zna se sa sigurnošću tko ga je sagradio. Neki kažu da su ga sagradili redovnici samostana San Angelo in Palazzo. Kako se danas čini, bunar je izgradio general Piccoli podrijetlom iz Mundimitra, koji se oženio u Kruču, po svoj prilici krajem 18. st. Na tom se području nalazi još jedan bunar, koji se zove Pozzo della Pulce, *na našu* Puč Buhin. Smatra se da ga je sagradila obitelj Vetta. Već dulje vrijeme je zapušten i zaboravljen. Danas se vide samo ostatci ruševina.

Na području Colle Croce, *na našu* Brdo di Križ, nema bunara, nego postoje dvije male česme. Prva se nalazi na zemljištu obitelji Foligno i Cicanese, a zove se *na našu* Fundica Tomasina. Ona bijaše mali bunar gdje je voda izvirala na površinu. Voda je bila odlična, ali česma je danas napuštena, gotovo da više i ne postoji. Smatra se da je davala oko petsto litara vode na sat. Danas su njezine vode sakupljene u vodovod i razvedene po mjestu. Tu su vodu koristile obitelji Stefanelli i Vetta. Druga dva izvora bila su na području koje se zove Gaviglia, *na našu* Gavilja, a to su: Fundica Kolekjina i Fundica Mingulina.

Uz brežuljak, gdje se nalaze ulazi u naselje, postavljene su česme (fontane), koje odgovaraju postupnom razvoju mjesta. Prvi stanovnici Kruča, u dnu Burga, uzimali su vodu s fontane Mermariza, *na našu* Mrmarica. Voda je bila odlična, a nosila se u kuće u brentama, bačvicama ili bakrenim vjedrima. Brente, bačvice, tovarile su se na mazge, a vjedra su nosile žene na glavi. Postojao je još jedan izvor s kvalitetnom vodom, koji se je *na našu* zvao Akuavit. Nakon godine 1860. u mjestu su sagrađene druge fontane: Pisciariello, *na našu* Pišaraj, Trocche, *na našu* Kortij, Fontana Vecchia, *na našu* Funda stara. Napokon je godine 1880. sagrađena Fontana Nuova, *na našu* Funda nova, sa slavinama (*na našu* se kaže 's kanali'). To je najveća česma u mjestu. Osim što je služila domaćinstvima za uzimanje pitke vode, na njoj su se napajale mazge i druge životinje. Godine 1960. u mjestu je sagrađen vodovod te je tako voda stigla u svaku kuću. Početkom 21. stoljeća Općina je obnovila sve fontane. Tada je u mjesto stigao i plin, što je podignulo kavalitetu života u Kruču.[97]

U Kruču je sačuvano nekoliko hrvatskih mikrotoponima: Balun, Balunć (potočić), Brd' Duken, Čered, Červar (potok), Dubrava (šuma i polje), Ize-

[97] P. NERI, *I Paesi Slavi del Molise*, str. 69; A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 58-62.

rina, Marmorica (izvor), Ravnice, Selina, Stiljevac i Stina. Gotovo svaka obitelj ima svoju *kampanju* (težačka kuća u polju), gdje drži ovce, krave, koze, perad i kuniće.[98]

Kruč s početka 20. stoljeća nalikuje malom gradiću, iako u njemu nema nijedne gradske službe, nema javne rasvjete, vodovoda ni kanalizacije, niti ikakve službe čišćenja ulica i odvoza smeća. Jedina su rasvjeta sunce i mjesečina kad je ima. Samo na glavnom trgu iza župne crkve gori jedna svjetiljka, i to u noćima bez mjesečine. Inače, ako se navečer kasno mora ići malim ulicama, treba sa sobom ponijeti fenjer (lanternu). Svatko mora sam ići na izvor po vodu i svatko se mora brinuti da iznese smeće iz kuće. Kuće su bez zahoda. O čišćenju ulica brine se kiša. Od tri moliškohrvatska sela Kruč je najveće i najrazvijenije. Ako je Kruč početkom 20. stoljeća tako izgledao, kako je tek bilo u Filiću i Mundimitru?[99]

U drugoj polovici 16. stoljeća nadarbenik Antonio Pelletta naselio je mjesto izbjeglicama iz Dalmacije.[100]

1.3.3. *Mundimitar*

Mundimitar je smješten zapadno od Filića, na mjestu gdje se nekada nalazio gradić, utvrda Monte Matulo, o čemu svjedoče iskopine koje su vidljive na nekoliko lokacija. Uzdiže se na oštrom brdu iznad rijeke Trigno, na granici između Regije Molise i Regije Abruzzo. Površina općine Mundimitar je 16 kilometara četvornih. Od tri hrvatska mjesta u Moliseu Mundimitar je najudaljeniji od Termolija. Iako je mjesto udaljeno samo 6 km zračne linije od Filića, potrebno je četiri sata hoda da se ta udaljenost prijeđe pješice. Upravo zbog takve izolacije u Mundimitru je stari hrvatski jezik bolje sačuvan negoli u Filiću i Kruču.[101]

Toponimi u mjestu uglavnom su hrvatski: Rika, Čane, Kravarovo, Skrošte, Potokič, Cer velki, Most, Grašetem Čanica, Dunino, Brdo Saverijin, Košperina, Kusteljak, Brdo do Gumandzi, Crikva stara, Pod Dube, Pod Glabri, Ravnica, Brdo do Vintali, Potok, Brdo Vinjali, Tri križa, Fund donj, Brdo do Fundonja, Brdo do Fundkanele, Jaža, Balun iz Falkuna, Drage, Štrapari, Brdo do Mačuni, Put Sparitjiva, Pod Smokvin, Dolac, Brdo

98 S. KRPAN, *Od Karaša do Biferna*, str. 299-300.

99 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 35-36.

100 G. SCOTTI, *Z one bane mora*, str. 23; U. FRATAMICO, *Brevi notizie storiche*, str. 3-5.

101 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 37; T. CIANFAGNA i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata*, str. 207.

do Fundaušta, Baljike, Zemblja bila, Staza, Ždrila mala, Na brdi, Izerina, Križ do Munda, Jakovina, Popino, Korito popola, Jačatur do Krav, Strane, Glavice, Korito, Selo, Brdo Pišalin, Kapela, Nad Jame, Zid do Sta Lucije, Brdo Picuti, Guvno Tomasin, Pod Paljarič, Brdo Papin, Vrnjage, Brdo do Funde velke i drugi.[102]

Stanje duša iz 1788. godine, koje je po svemu sudeći sastavio don Andrea Giorgetta (1788. - 1790.), te popis stanovništva iz 1792. godine, koji je sastavio nadžupnik don Edoardo Mancini (1790. - 1804.), čuva-

Montemitro / Mundimitar (foto: Boris Kačan)
http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11575&tag=Montemitro#image (19. 5. 2020.)

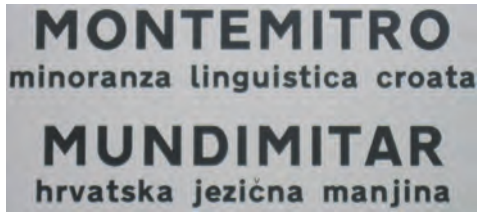

Ploča na ulazu u Montemitro / Mundimitar (foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

[102] T. CIANFAGNA i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata*, str. 208-209.

ju vrlo vrijedne podatke o zajednici u Mundimitru. Prema podatcima T. Giannellija stanovnici Mundimitra su veoma radišni; žito je dobre kvalitete i ima ga u izobilju za njihove potrebe. Ne nedostaje im ni drugih namirnica. Vino nije loše kvalitete, a voće i smokve su izvrsne. Na ispaši imaju velike i male životinje, ali nemaju brojnih stada. Iako nema bogatih obitelji, zahvaljujući trudu i radu, ne postoje obitelji koje su izrazito siromašne. Bez obzira na uvjete života, obitelji su uredne i čiste. Žive marljivo, njihovo ponašanje je jednostavno i iskreno, kako je to među Skjavoncima (Hrvatima), koji su sačuvali i čuvaju svoj jezik. Veliki je znak njihova dobrog ponašanja, po pravilima kršćanskog morala, pomnja kojom dočekuju i slušaju biskupa. Za godišnjeg biskupova pohoda, bez obzira što nije blagdan, nego običan radni dan, rijetko idu u polje, jer žele dočekati svoga pastira i sudjelovati u slavlju s velikom pobožnošću.[103]

Infrastruktura u Mundimitru razvijala se postupno. Struja je stigla u mjesto 1927., nove ceste grade se 1960-ih godina, a asfaltiraju 1970-ih. U tom razdoblju velika je i emigracija stanovništva, najviše prema Australiji, a onda i prema europskim zemljama: Njemačkoj, Švicarskoj i Belgiji. Dvojezični natpisi, na talijanskom i moliškohrvatskom, *na našo*, postavljeni su 1980-ih godina. Zbog malog broja djece vrtić je zatvoren 1987., a osnovna škola 2015. godine. Zbog toga djeca pohađaju vrtić i osnovnu školu u Montefalconeu. U mjestu je 2007. godine, zahvaljujući novcu Europske unije, otvoren *Caffe Letterario*, s ciljem očuvanja i razvijanja stare hrvatske tradicije, na poseban način moliškohrvatskog jezika, *na našo*.

Ne zna se točno vrijeme kada su u Mundimitar došle izbjeglice iz Hrvatske. To je bilo najvjerojatnije oko 1520. godine. Prema usmenoj predaji prvi doseljenici su se s predjela Selo premjestili na liticu utvrde feuda Montemitra zbog pomicanja zemljišta na mjestu gdje su imali nastambe.

1.3.4. *Demografska kretanja (1501. - 2019.)*

Statistički podatci za tri moliškohrvatska sela, prema nepotpunoj usporednoj tablici koja slijedi, pokazuju kako se u tim mjestima razvijala demografska situacija od doseljenja hrvatskog stanovništva u ta mjesta početkom 16. stoljeća pa sve do 2019. godine.[104] Iz tablice je razvidno da je broj sta-

[103] T. GIANNELLI, *Memorie*, str. 209-214.

[104] Statistički podatci za Filić, Kruč i Mundimitar preuzeti su iz brojnih izvora, koje je ovdje zbog ograničenosti prostora vrlo teško nabrojiti pa izdvajamo samo neke od važnijih: Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT) / Statistički ured za razdoblje od 1861. do 2011. godine; M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 36-37; P.

novnika u svim mjestima sve do pedesetih godina 20. stoljeća bio stalno u porastu. Prva prekoocenska ekonomska emigracija poslije Prvoga svjetskog rata nije znatno utjecala na odlazak stanovništva iz triju susjednih mjesta. No novi europski i prekooceanski emigrantski ekonomski val nakon Drugoga svjetskog rata, na poseban način od 1950. do 1953. godine, prema Australiji, Kanadi, Belgiji i Njemačkoj, zadao je težak udarac stanovništvu Filića, Kruča i Mundimitra. Upravo zbog iseljavanja ta se mjesta demografski više nikada nisu uspjela oporaviti.

Posljednji statistički podatci pokazuju stalan demografski pad zbog odlaska stanovništva u velika središta radi studiranja i zapošljavanja. Trenutno je broj stanovnika u Filiću, Kruču i Mundimitru najmanji u povijesti. Starije osobe umiru, a rađa se manje djece, zbog čega su vrtići, osnovne i srednje škole u opasnosti od potpunog zatvaranja. Sva tri sela, kako se može vidjeti iz iznesenih podataka, iz dana u dan postaju sve manja i sve tiša.

	FILIĆ		KRUČ		MUNDIMITAR	
	Obitelji	Stanovnici	Obitelji	Stanovnici	Obitelji	Stanovnici
1501.			46			
1532.	39		40			
1545.	70		39			
1551.			58			
1555.	55					
1561.	70		50		39	
1595.	82		60		34	
1624.			40	40		
1640.			50			
1648.	50		63		32	
1669.			34		24	
1680.		1009				
1748.				1016		
1760.						460
1766.				1027		
1777.				1309		
1781.				1380		
1786.						483

MILANOVIĆ, *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20 (1987/1988), str. 353-354; Ch. BARONE, *Une situation de trilinguisme*, str. 26.

	FILIĆ		KRUČ		MUNDIMITAR	
	Obitelji	Stanovnici	Obitelji	Stanovnici	Obitelji	Stanovnici
1791.						508
1792.						437
1795.		1200		1400		600
1835.		1131		1870		
1853.						684
1861.		1460		1763		799
1871.		1436		1820		787
1881.		1550		1837		849
1901.		1664		2212		1006
1908.				2212		
1911.		1681		2243		1017
1921.		1655		2017		944
1930.				2100		
1931.		1592		2058		935
1936.		1653	524	2172		915
1951.		1727		2250		906
1958.		1641				
1961.		1371		1808		874
1962.			538	1803		
1963.			516	1732		
1964.			500	1664		
1965.			490	1665		
1966.			484	1655		
1967.					255	846
1971.	341	984		1157		749
1972.			380	1184		
1973.			417	1274		736
1974.		974	394	1233		735
1975.	327	983	390	1228		727
1976.		978	388	1219		714
1977.		989	389	1217		717
1978.		979	395	1219		688
1979.		976	373	1143		674
1980.		895	371	1086		663
1981.		906	371	1072		624

	FILIĆ		KRUČ		MUNDIMITAR	
	Obitelji	Stanovnici	Obitelji	Stanovnici	Obitelji	Stanovnici
1982.		925	369	1008		607
1983.	331	906	356	985		595
1984.		918	345	955		600
1985.		915	334	941		597
1986.		910				583
1991.		881		887		544
2001.		813		800		468
2011.		708		697		460
2019.		603		625		336

1.3.5. *Društveni i kulturni život*

Ruralni način života stanovnika Filića, Kruča i Mundimitra i vezanost uz Katoličku Crkvu, što će biti glavna tema u sljedećim poglavljima, u prošlosti su bitno odredili njihov društveni i kulturni život. No u novije vrijeme došlo je do određenih promjena. Mladi sve više radi posla i studija napuštaju svoja mjesta, a oni koji ostaju u njima sve se manje bave zemljoradnjom, zbog čega nestaju višestoljetne tradicije. Istodobno se u mjestima osnivaju različite udruge čiji članovi stvaraju nove oblike kulturnoga i društvenog života, koji se u mnogo čemu razlikuje od dosadašnjeg.

Jedna od najpoznatijih osoba u Filiću je Angelo Genova, učitelj i nekadašnji gradonačelnik, koji je svojim svestranim radom obogatio kulturni život ne samo u Filiću nego i među moliškim Hrvatima općenito.[105] U Filiću je 1968. osnovano Kulturno društvo *Naš jezik*, radi čuvanja i njegovanja moliškohrvatskog jezika, kulture i umjetnosti. Društvo je, uz ostale aktivnosti, izdavalo svoj mjesečnik *Naša rič*, koji je nedugo potom promijenio naziv u *Naš jezik – La nostra lingua*, *Glasnik moliških Hrvata*. Riječ je o prvom dvojezičnom glasilu moliških Hrvata Filića, Kruča i Mundimitra. List je bio snažno sredstvo u čuvanju i njegovanju jezika moliških Hrvata, u njihovom nacionalnom buđenju i osvješćivaju te u stvaranju pisanog jezika. U glasniku su objavljivani dokumentarni, kulturno-povijesni i beletristički prilozi u prozi i stihu, koji su bili najbolja poveznica moliških Hrvata

[105] Darko GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, br. 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 18.

sa starim zavičajem. Nažalost, godine 1972. list se je, nakon četiri godine izlaženja, ugasio. Danas u Filiću djeluju udruge: *Comitato Feste*, koji animira vjerske proslave, organizira žive jaslice; kulturni centar *Luigi Zara* organizirao je nekoliko godina sudjelovanje svojih članova u utrci lađa na Neretvi; kulturna udruga *Pro Loco* podupire razvoj turizma. U mjestu djeluje i nogometni klub *ASD S. Felice*. Zahvaljujući novcu Europske unije 2007. godine podignuta je u Filiću zgrada *Caffè letterario*, s ciljem čuvanja i razvijanja stare hrvatske kulturne baštine, na poseban način moliškohrvatskog jezika.[106] U mjestu djeluju još i udruga volontera *Avis* te župna udruga *Sagra Zuppetta*.

Iz Kruča je Francesco Trolio, predsjednik kulturnoga centra *Nostra vita - Naš život*. Među publikacijama koje je Centar pripremio i objavio ističe se ilustrirani slikovni rječnik za djecu, *Vokabolarij ilustrirani za dicov*. Rječnik je trojezični, *na našu - italiano - hrvatski*. Autor rječnika je Pasqualino Sabella, koji je studirao u Zagrebu.[107] Danas na području Kruča djeluju sljedeće udruge: *La Nostra vita – Naš život*, koja animira stare tradicije i folklor; *Jedna muzika*, udruga koja animira kulturna događanja; udruga mladih *Hrvatski otok u Moliseu – Isola croata del Molise*, nogometni klub koji animira sportska natjecanja djece i mladih iz svih triju hrvatskih sela; *Molizaiko*, kulturna udruga koja animira kulturnu i sportsku suradnju između Veleposlanstva RH u Rimu i moliških Hrvata.

U Mundimitru djeluju sljedeće udruge: *Comitato Feste*, udruga koja animira vjerske blagdane; *Na našo*, koja animira kulturu i stare tradicije; zaklada *Agostina Piccoli*, nazvana po ženi koja je učinila presudne stvari za očuvanje moliškohrvatskog jezika - pokrenula list *Rič živa - Parola viva* i animirala kulturne događaje; udruga *Most* promiče suradnju između moliških Hrvata te između Regije Molise i Hrvatske; *Lastavica* je centar koji okuplja starije osobe koje animiraju kulturu, organiziraju izlete i hodočašća te rekreativne aktivnosti za starije; udruga *Croata Tarantata* skrbi o očuvanju tradicionalnih pjesama i plesova; udruga *Naš selo* animira društveni život. U mjestu djeluje i nogometni klub *ACD Mundimitar*.[108]

1.3.6. *Školstvo*

Nepotpuni statistički podatci koji slijede, o broju upisanih učenika u Filiću, Kruču i Mundimitru, pokazuju kako se iz godine u godinu u tim mje-

106 D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, br. 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 18.
107 D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, br. 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 18.
108 D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, br. 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 18.

stima smanjivao broj djece, što je dovelo do zatvaranja škola. Školska vrata u Filiću i Mundimitru zatvorena su 2015. godine. Srednja škola u Kruču zatvorena je već 2010., dok je osnovna trajala sve do 2020. godine. Tako se u tim školama više ne čuje ni moliškohrvatski jezik. Nakon zatvaranja škola djeca iz Filića i Mundimitra pohađaju nastavu u Montefalconeu, a djeca iz Kruča u Castelmauru.

Statistički podatci za sva tri mjesta za razdoblje od 2010. do 2018. godine dobiveni su u tajništvu Osnovne škole u Castelmauru. Svi ostali podatci preuzeti su iz drugih izvora.

FILIĆ										
Šk. god.	**Osnovna škola**						**Srednja škola**			
	I	II	III	IV	V	Ukupno	I	II	III	Ukupno
1976./77.	20	15	22	15	25	97	23	30	25	78
1977./78.	12	17	15	20	10	74	24	23	26	73
1978./79.	10	12	16	14	18	70	10	22	24	56
1979./80.	15	10	11	15	14	65	18	14	21	53
1980./81.	19	14	9	11	13	66	14	18	16	48
1981./82.	12	19	14	10	12	67	10	13	18	41
1982./83.	14	12	18	14	10	68	11	9	10	30
1983.[109]	14	13	14	12	11	64	9	9	5	23
1983./84.	9	13	12	14	12	60	9	8	10	27
1984./85.	9	8	12	12	14	55	10	8	7	25
1985./86.	11	8	8	12	12	51	9	9	6	24
1986./87.	3	11	8	8	12	42	10	8	4	22
2010./11.	1	5	18	3	3	30	10	8	6	24
2011./12.	2	5	8	8	3	26	3	10	8	21
2012./13.	8	5	5	5	8	31	3	4	9	16
2013./14.	9	8	3	0	5	25	6	3	4	13
2014./15.	2	4	9	1	0	16	5	6	4	15
2015./16.	2	5	8	6	1	22				
2016./17.	4	2	5	0	6	17				
2017./18.	6	1	1	0	0	8				

[109] Biskupijski arhiv Termoli (BAT), Župa sv. Marije Carigradske, Filić 1983., sv. 1.

KRUČ										
Šk. god.	Osnovna škola						Srednja škola			
	I	II	III	IV	V	Ukupno	I	II	III	Ukupno
1976./77.	22	13	26	19	14		12	11	15	
1977./78.							13	10		
1978./79.	15	10	23	11	13	71				
1979./80.	9	16	13	19	13	70				
1980./81.	14	11	14	13	18		20	16	8	
1981./82.	10	13	10	14	13		21	16	26	
1982./83.	12	10	13	8	13		17	13	15	
1983./84.	11	10	9	13	8		15	14	10	
1984./85.	11	12	10	9	13		11	13	10	
1985./86.	5	12	11	10	10		14	9	13	
1986./87.	8	6	13	10	9		11	12	10	
2010./11.	5	1	2	0	3	11				
2011./12.	6	11	3	1	0	21				
2012./13.	3	6	11	2	1	23				
2013./14.	4	6	3	7	1	21				
2014./15.	9	4	6	3	7	29				
2015./16.	6	8	4	7	3	28				
2016./17.	4	6	8	2	6	26				
2017./18.	6	4	6	7	2	25				

1.3.7. *Nezaposlenost i iseljavanje*

Kao što je već rečeno, ekonomski razlozi i problem nezaposlenosti u Filiću, Kruču i Mundimitru pokrenuli su proces iseljavanja stanovništva prema Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji, Kanadi, Njemačkoj i Belgiji. Dva velika emigracijska vala snažno su pogodila ova sela. Prvi val se je dogodio početkom 1900., kada se velik broj osoba iz Filića, Kruča i Mundimitra odselio u Sjedinjene Američke Države. Drugi val se je dogodio nakon Drugoga svjetskog rata, kada je ekonomska kriza pogodila i ostale talijanske pokrajine. Krajem pedesetih godina i u šezdesetim godinama 20. stoljeća moliškohrvatska sela su samo u razdoblju od dvadeset godina izgubila gotovo polovicu svoga stanovništva. Iako su mnogi od njih sanjali Ameriku, većina ih je ipak otišla u zemlje zapadne Europe, Njemačku, Belgiju, Francusku i Švicarsku, te u Australiju.

MUNDIMITAR										
Šk. god.	Osnovna škola						Srednja škola			
	I	II	III	IV	V	Ukupno	I	II	III	Ukupno
1942.	30	20	25	16	13	104[110]				80
1976./77.	9	5	14	10	13	51				
1977./78.	9	8	9	11	12	49				
1978./79.	12	9	7	10	10	48				
1979./80.	9	11	9	8	9	46				
1980./81.	9	10	10	9	8	46				
1981./82.	9	9	10	10	9	47				
1982./83.	9	8	10	9	10	46				
1983./84.	13	9	9	10	8	49				
1984./85.	4	13	9	9	10	45				
1985./86.	5	5	10	8	8	36				
1986./87.	4	5	6	8	5	28				
2010./11.	8	12	9	5	4	38				
2011./12.	7	7	12	6	5	37				
2012./13.	6	7	8	7	6	34				
2013./14.	7	7	7	2	7	30				
2014./15.	7	6	6	2	2	23				
2015./16.	5	9	7	2	2	25				
2016./17.	4	5	11	1	1	22				
2017./18.	1	2	3	0	0	6				

Prvi koji su napustili mjesta, dvojica mladih ljudi iz Kruča, Michele Gliosca i Michele Tomizzi, stigli su brodom *Regina d'Italia* u pertsku luku Fremantle 1927. godine. Valentino Rossi, rodom iz Kruča, bio je osoba preko koje su prvi moliški Hrvati emigrirali u Australiju. Preko njega su u Australiju stigle prve osobe iz tri moliškohrvatska sela: Giovanni Stefanelli iz Kruča došao je 1950., Alberto Ferrante iz Filića došao je 1951., a Giovanni Giorgetta iz Mundimitra 1952. godine. Zatim su preko ova tri

[110] Biskupijski arhiv u Larinu (BAL), sez. IV. B. 28, fasc. 771, str. 1-4, *Izvješće o pastoralnom radu i stanju crkve 1942*.

čovjeka u Australiju stizali svi ostali emigranti. Tada se iz Kruča odselilo 350 obitelji, gotovo 100 obitelji iz Filića i nekoliko obitelji iz Mundimitra.[111]

Tri vjernice iz Filića, Evelina Genova, Teresa Plescia i Angela Genova, su u čast svih onih osoba koje su napustile mjesto poklonile križ i stavile ga na zvonik crkve u Castellu (Kaštej). U toj prigodi one se poslale i pismo biskupu Francescu Cosmiju Ruppiju u Termoli, 27. kolovoza 1983. godine, u kojem ga izvještavaju o velikom broju ljudi koji su napustili selo te onih koji se nikada više nisu vratili. Pismo je prepuno emocija i završava moliškohrvatskim pozdravom: "Hoćemo se dobro."[112]

U novije vrijeme stanovnici Filića, Kruča i Mundimitra žive u znatno boljim uvjetima u odnosu na one u kojima su živjeli njihovi predci. To potvrđuje i biskup F. C. Ruppi, koji je na kraju svog pastoralnog pohoda Župi sv. Marije Ester u Kruču od 27. do 30. svibnja 1983. zabilježio vrlo detaljne podatke o ekonomskom stanju stanovništva Kruča. Prema tim podatcima u mjestu je od sveukupnog broja stanovnika 100 vrlo imućnih osoba, 357 osoba živi u dobrim uvjetima, 200 u skromnim uvjetima, dok ih 57 živi u vrlo siromašnim uvjetima. Stanovništvo se većinom bavi poljodjelstvom, njih 200, trgovinom ih se bavi 30, slobodnim zanimanjima 20; 50 je radnika, 500 umirovljenika i 200 kućanica.[113]

Zaključno se može reći da je razvoj infrastrukture u novije vrijeme poboljšao uvjete života u Filiću, Kruču i Mundimitru. No, bez obzira na sve te pogodnosti, broj stanovnika stalno se smanjuje. Do Drugoga svjetskog rata obitelji Filića, Kruča i Mundimitra bile su brojne, imale su od sedam do osam članova. Danas obitelji broje dva do četiri člana. Stariji umiru, mladi odlaze iz zavičaja u potragu za boljim životom, a rađa se sve manje djece. Stoga se postavlja ozbiljno pitanje je li još uvijek moguće zaustaviti polagano izumiranje moliškohrvatskih mjesta.

---

111 John Felix CLISSA, *La Fontana e l'Organetto / Funda aš Orginet*, Termoli, 2014., str. 11-38.

112 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić 1983., sv. 1.

113 BAT, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sv. 1, *Pastirski pohod 1983.*

2. JEZIK I OBIČAJI MOLIŠKIH HRVATA

Stari jezik i bogata predaja bitne su odrednica identiteta moliških Hrvata. Svako selo ima svoju općinu i župu, svoja slavlja, svece zaštitnike i običaje. Moliškohrvatski jezik, kao što je već rečeno, službeno je priznat kao jezik hrvatske jezične manjine u Italiji potpisivanjem Ugovora između Republike Hrvatske i Republike Italije o pravima i zaštiti manjina 15. studenog 1996. u Zagrebu. Ugovor jednoj i drugoj manjini jamči slobodnu uporabu materinskog jezika u privatnom i javnom životu, osnivanje kulturnih udruga te izražavanje kulturnog identiteta.

Istraživanje moliškohrvatske jezične baštine i običaja posebno dolazi do izražaja krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog stoljeća, kada su obavljena dva vrlo plodonosna istraživanja. Prvo istraživanje proveo je u Kruču od svibnja do rujna 1987. godine Charles Barone, podrijetlom iz Palate, u kojoj se nekoć govorio moliškohrvatski jezik, koji je tada studirao te je rezultate svojega istraživanja utkao u svoj doktorski rad.[114] U istraživanju su mu pomogli tadašnji župnik fra Petar Milanović Trapo i časna sestra Arkanđela Kvesić. Od 780 upitnika podijeljenih nastavnicima, djeci, mladima i odraslim članovima obitelji, bilo ih je ispunjeno 358. Dakle, u anketi je sudjelovala otprilike polovina stanovništva Kruča. Drugo istraživanje moliškohrvatske jezične baštine i običaja organizirali su od 2002. do 2004. godine Regija Molise i Sveučilište moliških studija u Campobassu u okviru master studija *For-in-Forma* o jezičnim manjinama, albanskim i hrvatskim, na području Regije Molise.

2.1. *Jezik moliških Hrvata*

Moliškohrvatski jezik u Mundimitru zovu *na našo*, dok ga u Filiću i Kruču zovu *na našu*. Sačuvan je usmenom predajom i kao takav postao je predmetom istraživanja mnogih poznatih jezikoslovaca u svijetu. Prema rezultatima istraživanja govor Kruča neznatno se razlikuje od govora ostalih dvaju sela, Mundimitra i Filića, što se tumači većom izoliranošću tih dvaju sela u odnosu na Kruč.[115]

---

114 Ch. BARONE, *Une situation de trilinguisme : L'enclave croate d'Acquaviva Collecroce province de Campobasso (Italie)*, Doktorski rad, Grenoble, 1991.

115 T. CRISMAN, *Dall'altra del Mare*, str. 28-30; Giovanni PICCOLI, *Lessico del dialetto di Acquaviva Collecroce. Località dell'isola linguistica croata nel Molise*, Rim, 1967.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Languages_spoken_in_Italy_Bis.svg (18. 1. 2020.)

Prije službenog priznanja moliškohrvatskog jezika u Italiji, zbog slabe povezanosti moliških Hrvata sa starom domovinom, ali i zbog političke instrumentalizacije, stvorena je u javnosti zbrka oko korištenja različitih naziva jezika, poput: ‘slavo’, ‘schiavone’, ‘serbo’, ‘serbocroato’, ‘italoslavo’, ‘italocroato’, ‘slavo degli Abruzzi’, ‘dalmato larinese’, ‘slavo molisano’, ‘croato molisano’, ‘croato antico’. Biskup iz Guardialfiere Onorio Del Tufo, čijoj je biskupiji nekad pripadala Župa Kruč, pisao je 1776. o

stanovnicima Kruča da su najprije bili Schiavoni, kao i stanovnici Palate, a sada kad govore oba jezika, da se mogu se zvati Italoschiavoni. Njegov nasljednik biskup Francesco Lauria godinu dana nakon toga piše da su stanovnici Kruča prije bili Iliri, a sada su dvojezični i zato se zovu Schiavoni/Italici.[116]

Zbog bliskosti jezika prvi susret Josipa Smodlake i njegove supruge s moliškim Hrvatima u proljeće 1904. bio je vrlo emotivan. Putovali su brodom od Splita do Ancone, zatim vlakom od Ancone do Termolija te potom kočijom do Palate i Kruča. Evo kako je on opisao susret u Palati s obitelji De Rubertis:

> *'Poznajete li i Vi hrvatski jezik? Razumijete li ovo što Vam govorim?' Gospodja, sva preobražena u licu, odgovori mi u taj čas čistim hrvatskim izgovorom, a nekom čudnom otegnutom kadencom 'I ti govoriš naš jezik? Iskle si? Kad si doša' na Palatu?' 'Ja sam iz Dalmacije, s druge strane mora, došao sam vidit našu braću, a sad sam stigao na Palatu.' 'I ti s' doša vid't naše ljude, si doša čut kako govorim? Kor'ko mi je drago! Hod' unutra, dragi brat, sidi!'*[117]

Kad su se navečer ponovno susreli, sa Smodlakom je bila i njegova supruga, što je obradovalo gospođu De Rubertis te se među njima razvio srdačan razgovor na hrvatskom jeziku:

> *'Hoćemo govorit malo ná našu!' I raspredoše razgovor o putovanju, o našem rodnom kraju, o obitelji, o djeci. 'Kor'ko sini imaš? Ti si pur' z Dalmacije? Je ti živ tât' i mat'?' Okrenuviši se k meni, reći će dona Karolina: 'Si póša' vid't svit, blago teb' ka' moreš hód't', a onda će mojoj ženi s podsmijehom: 'Svud pôć', doma dôć'!'*[118]

Na drugome mjestu J. Smodlaka naglašava koliko su moliški Hrvati, osobito oni stariji, bili vezani uz svoj stari jezik:

> *Svoj jezik veoma ljube, i ako nemaju gotovo nikakove narodne svijesti. Tu nadomješćuje lokalni patriotizam: ljubav za svoj grad, za svoju čeljad, pa dosljedno i za svoj jezik. Čudnovato je, da mnogi težaci mišljahu, da se osim u njihova tri 'gradića', nigdje na svijetu ne govori njihovim jezikom. Kad čuše koliko je naš jezik razprostranjen, to im je očito godilo.*[119]

---

116 O. VETTA, *Kako je lipo dokj di si ti*, str. 5-7.

117 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 15-16.

118 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 17.

119 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 36-37.

2.1.1. *Osnovne značajke jezika*

Stanovnici moliškohrvatskih sela bili su okruženi talijanskim stanovništvom te su bili pod njegovim snažnim utjecajem. Već je početkom 20. stoljeća J. Smodlaka primijetio da se narod dok govori o stvarima koje se tiču rada u kući i u polju, dobro izražava na hrvatskom jeziku i lako se razumije. Ali kad u govoru počne upotrebljavati malo apstraktnije pojmove, odmah se izgubi i traži pomoć u talijanskom jeziku.[120]

Moliški Hrvati su se stoljećima uglavnom bavili ratarstvom i stočarstvom. Zbog toga je i njihov rječnik bio vezan za njihov način života i rada. U nazivima stabala i raslinja nalazimo mnogo sličnosti s hrvatskim. Osim naziva koji se tiču ratarstva i stočarstva, u rječniku moliških Hrvata postoje i mnoge riječi *na našu* koje se tiču crkvenog i vjerskog života. Postoje i nazivi koji se odnose na kuću i kućnu radinost, posebno žensku, nazivi koji se tiču ciklusa ljudskog života, tijela i njegovih organskih funkcija, biljaka i životinja koje su rasprostranjene na tom području. Za razliku od toga terminologija vezana uz obrt i zanatstvo preuzeta je iz talijanskog jezika. Iznimku čine pojmovi vezani uz tkanje i predenje, radnje koje su hrvatske žene donijele sa sobom iz Dalmacije.[121]

Gramatička struktura moliškohrvatskog jezika s obzirom na suvremeni hrvatski književni jezik izmijenjena je i pojednostavnjena. Sklonidba se još nije u potpunosti izgubila, dok se je upotreba prijedloga poopćila. Imenice srednjeg roda u hrvatskom jeziku postale su u moliškohrvatskom imenice muškog roda (*srce*, n. = *src*, m. = *cuore*, m.) ili imenice ženskog roda (*meso*, n. = *mesa*, f.). Participima nedostaje posljednji vokal *o* (npr. *reka* umjesto *rekao*, *da* umjesto *dao*, itd.). Slično tomu i infinitiv je izgubio posljednji vokal *i* (npr. *pit* umjesto *piti* itd.).[122]

S obzirom na izgovor, postoje razlike od mjesta do mjesta. U Kruču posebno naglašavaju zvučne (tonske) vokale, dok je taj fenomen znatno manje prisutan u Mundimitru. Glasovi č i ć s veoma malim razlikama u moliškim narječjima prešli su u novi glas *z*.[123] Muška imena završavaju u množini redovito na *a*. Tako se veli *Talijana* (Talijani), *pivca* (pijevci), *popa* (popovi).[124]

---

120 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 25.
121 P. MILANOVIĆ, *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20 (1987./1988.), str. 327.
122 P. MILANOVIĆ, *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20 (1987./1988.), str. 324.
123 P. MILANOVIĆ, *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20 (1987./1988.), str. 324-325.
124 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 46-47.

Brojevi i brojenje općenito se izražavaju na talijanskom jeziku. Starije osobe broje na hrvatskom dosta dobro, ali samo do deset. Veći brojevi rijetko se čuju. Kod djece i mladih koji idu u školu rijetko se čuju i brojevi do deset na moliškohrvatskom. Evo primjera kako jedna žena govori o kćeri koja ima nesretan brak: "Imaše venticinque an… činu l'amor divojke… onmuž – più del mio dever… sa-mu-dala pet stotini e settantacinque lire..."[125]

2.1.2. *Master studij For-in-Forma*

Na temelju talijanskog Zakona 482 iz 1999., *Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche* / *Pravila o zaštiti povijesnih jezičnih manjina*, koji je Regija Molise prihvatila 7. travnja 2003., organiziran je u Termoliju akademske godine 2002./2003. te 2003./2004. prvi master studij *For-in-Forma*, o jezičnim manjinama, albanskim i hrvatskim, na području Regije Molise. Master studij *For-in-Forma* organizirali su Regija Molise i Sveučilište moliških studija iz Campobassa. U cjelokupnom programu sudjelovalo je 40 studenata i 6 profesora koji su predvodili studijsko istraživanje o onomastici i toponomastici albanskih i hrvatskih moliških zajednica u razdoblju od 1700. godine do danas. U skupini za istraživanje moliškohrvatskih zajednica sudjelovalo je 15 predstavnika. Na čelu tog istraživačkog tima bili su prof. Giovanni Piccoli i prof. Maria Giuliana Zicchili. Na kraju istraživanja su na temelju izvorne građe sastavljeni popisi prezimena i toponima za Filić, Kruč i Mundimitar.[126]

Upitnik je podijeljen na tri dijela: jezik, tradicije i opća kultura. Ispitivani su stanovnici iz tri moliškohrvatska sela: Filića, Kruča i Mundimitra. Pitanja o jeziku temelje se na poznavanju jezika *na našu*, koji se govori u moliškohrvatskim zajednicama. U skupini pitanja o tradicijama najvažnija su ona o obredima vjenčanja, miraza, odnosno *dote*, i podjele dobara. Pitanja o općoj kulturi osvjetljavaju odnos između moliških Hrvata i Hrvata iz Hrvatske.[127]

---

125 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Merdionale*, str. 82.

126 G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 13-25; 265-269.

127 Za upitnik i rezultate istraživanja vidi: Antonio CROCE i dr., *Questionario: le comunità croato-molisane: la lingua e le tradizioni tra passato e presente*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, sv. 1, Campobasso, str. 2006., str. 263-277.

Dob onih koji su intervjuirani

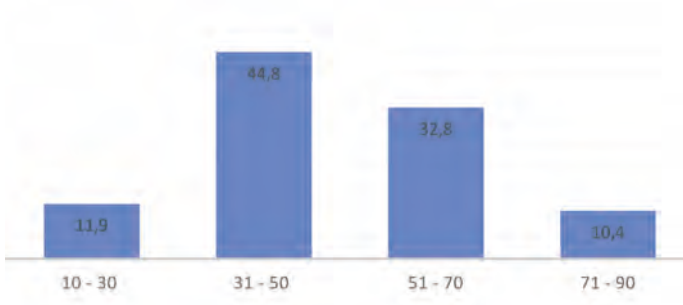

Spol

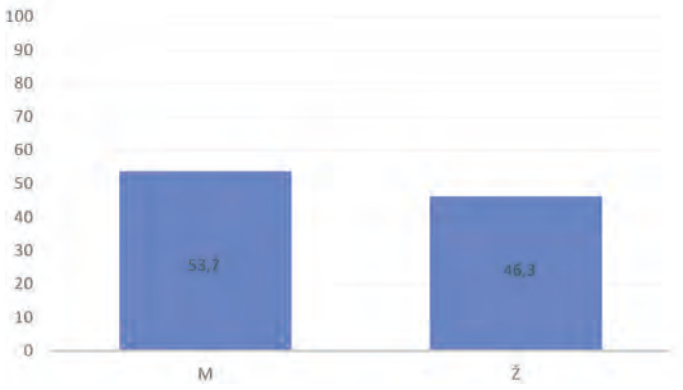

Zanimanje

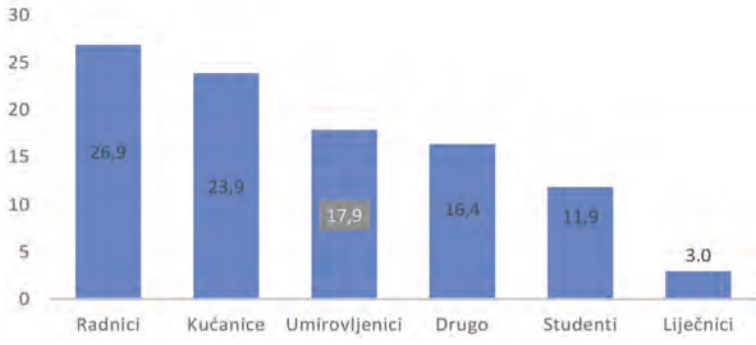

Jezik

Neki od ispitanika odgovorili su negativno na pitanja o jeziku jer drugi članovi obitelji ne govore *na našu*. Drugi ga, naprotiv, razumiju, ali ga ne govore.

Pitanje 1: Govori li se još u tvojoj obitelji *na našu*?

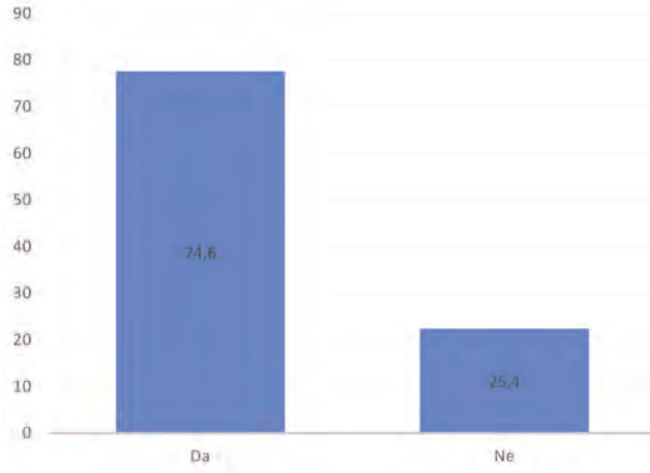

Pitanje 2: Govorite li u svakodnevnim odnosima s mještanima *na našu*?

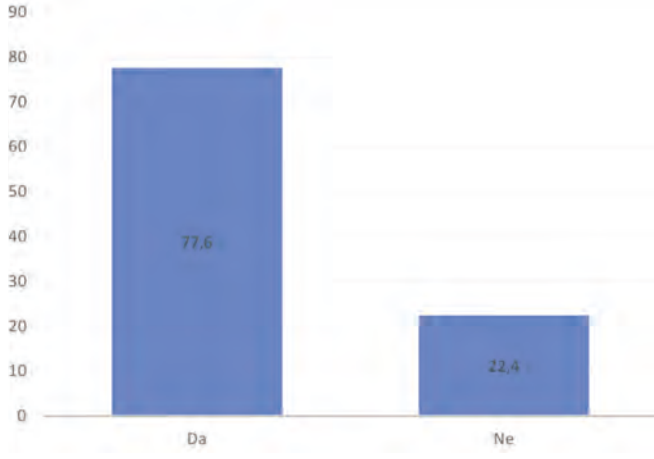

Ispitanici koji su pozitivno odgovorili, specificirali su da govore *na našu* samo s mještanima koji ih mogu razumjeti. Neke osobe ne razumiju i ne govore moliškohrvatski jezik. U tim je slučajevima bitno korištenje talijanskog.

Pitanje 3: Ako imaš djecu, nastojiš li ih učiti *na našu*?

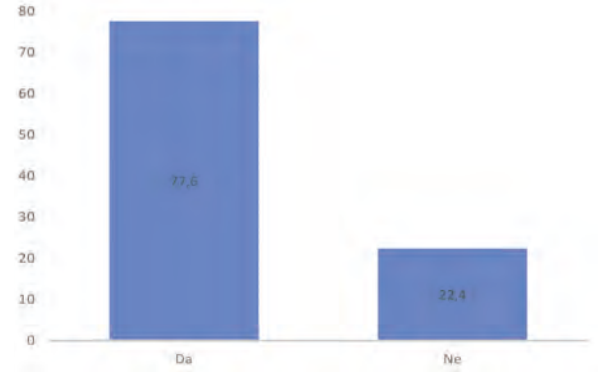

Pitanje 4. Jesi li ikada u školi učio/učila *na našu*?

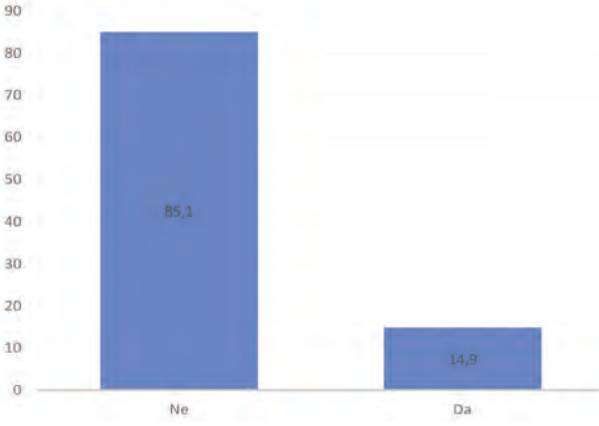

Pitanje 5: Slažeš li se da se u školi uči *na našu*?

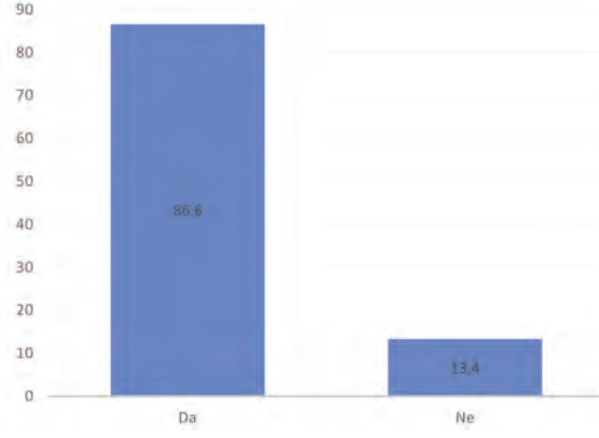

Ispitanici se slažu da se, osim učenja *na našu*, među školskim predmetima uči i moderni hrvatski jezik.

Pitanje 6: Imaš li koji tekst o tradiciji i podrijetlu?

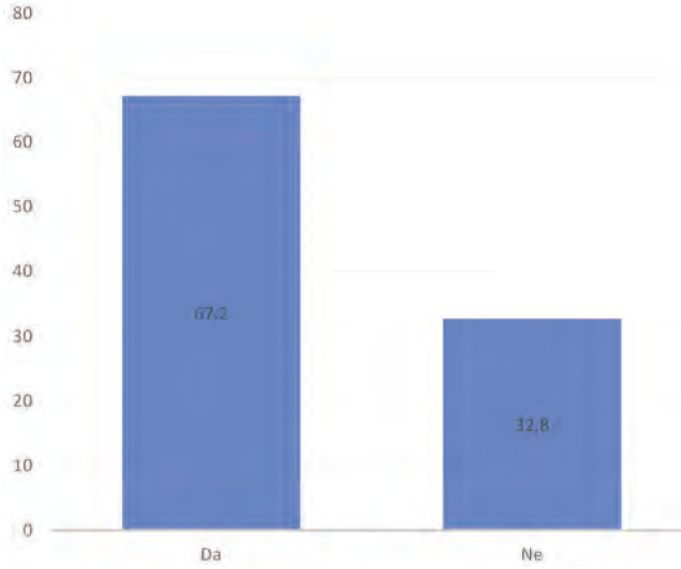

Na ovo pitanje ispitanici su odgovorili donoseći sljedeća imena i naslove: M. Rešetar, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, W. Breu – G. Piccoli, *Il Dizionario croato-molisano di Acquaviva Collecroce*, P. Neri, *I paesi Slavi del Molise*.

Tradicije

Pitanje 1: Sjećaš li se kojeg običaja iz prošlosti? S obzirom na što?

Najviše je podataka u selima prikupljeno od starijih osoba, premda neki mladi poznaju neobične anegdote (duhovite pričice).

Otkriveno je mnogo starih običaja o krštenju, ženidbi, sprovodnim obredima i blagdanima zaštitnika. Mnoge su se stvari (prema tvrdnjama ispitanika) promijenile, neke nabolje, a neke nagore.

Pitanje 2: Pjeva li se još serenada zaručnici?

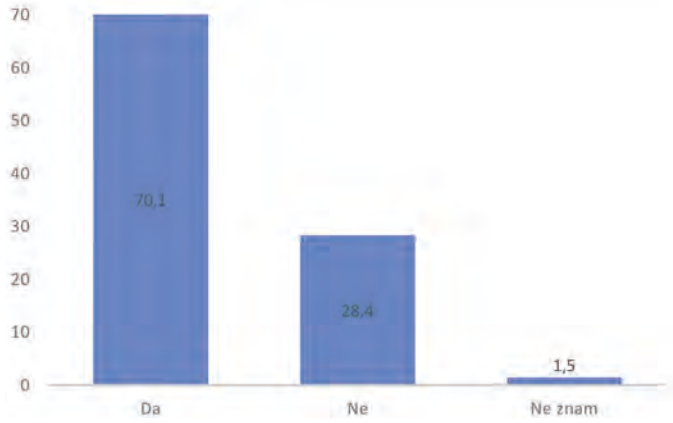

Običaj pjevanja serenade zaručnici obnovljen je prije nekog vremena, ali se sad pjevaju talijanske pjesme, a ne više one *na našu*. Stariji ispitanici s nostalgijom su nam govorili o serenadama u njihovo vrijeme.

Pitanje 3: Znaš li što o *doti*?

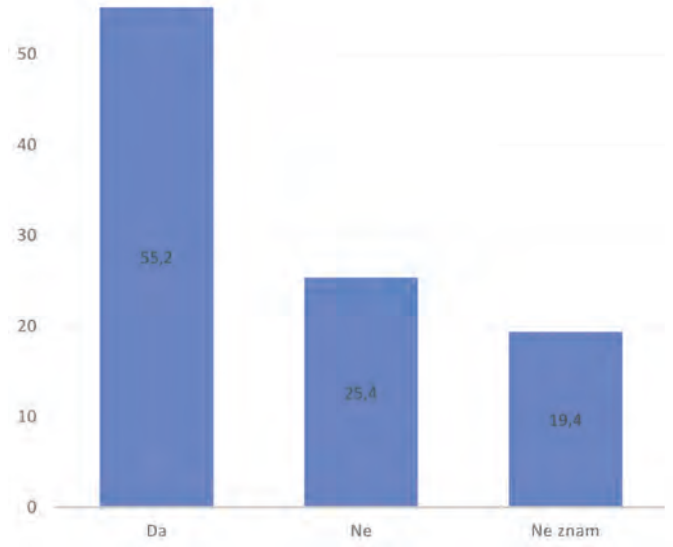

Dota, koja se *na našu* zove i *ruh* (ruho), više nema važnosti koju je nekoć imala. Prema mogućnostima obitelji žena je u brak donosila opremu (plahte, pokrivače, rublje), a čovjek kuću. Ako se kuća nije mogla kupiti, onda bi se iznajmila, a troškovi bi se dijelili. Oprema bi se rastirala u kući zaručnice osam dana prije vjenčanja, a osobe koje bi je došle razgledati i diviti joj se, donosile su darove.

Pitanje 4: Možeš li nešto reći o obredima ženidbe?

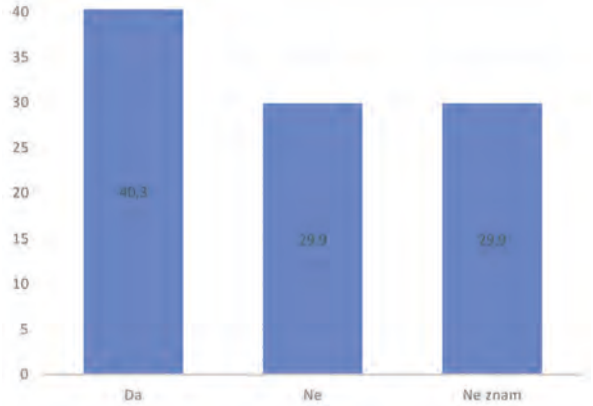

Običaji vezani uz zaruke i vjenčanja doživjeli su promjene, ali sjećanje na stare tradicije ostalo je u pamćenju starijih. Primjerice, kad se ruho nosilo u kuću zaručnika, zaručnica se nije smjela pokazati na prozoru sve do dana ženidbe. Otkrili smo da zaručnica prvi put izlazi iz kuće tjedan dana nakon vjenčanja kako bi otišla u crkvu. Noseća žena nikad nije prolazila ispod konopa, jer bi inače, kako se je vjerovalo, dijete bilo rođeno s pupčanom vrpcom oko vrata.

Pitanje 5: Znaš li nešto o podjeli dobara?

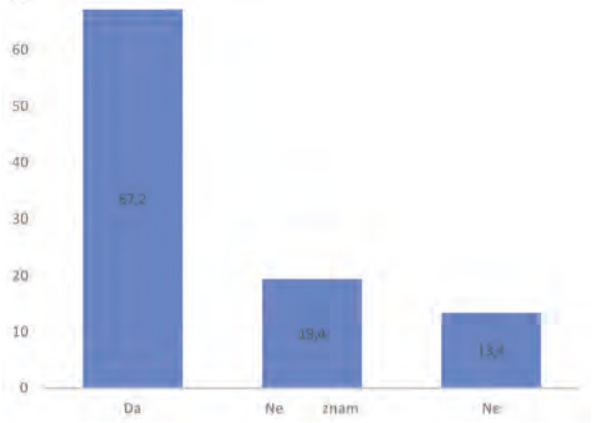

Danas se slijedi zakon, ali u prošlim vremenima sve je bilo mnogo drugačije. Muška su djeca bila privilegirana, njima je pripadala trećina imanja. Kćerima je pripadalo samo ruho za udaju.

Pitanje 6: Koja se tradicija po tvojem mišljenju najbolje sačuvala?

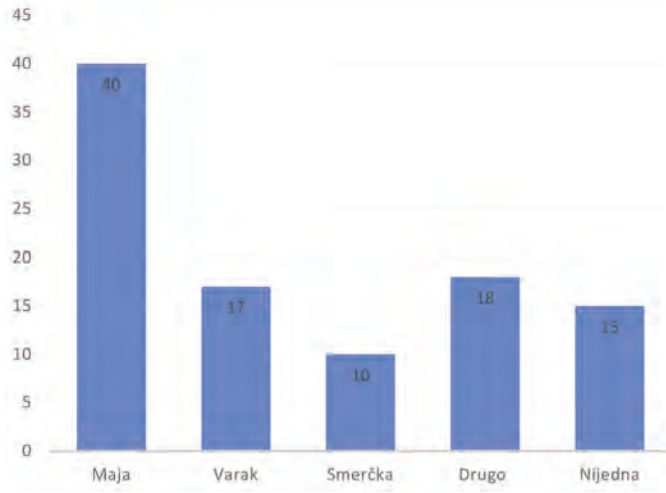

Pitanje 7: Poznaješ li koju pjesmu *na našu*?

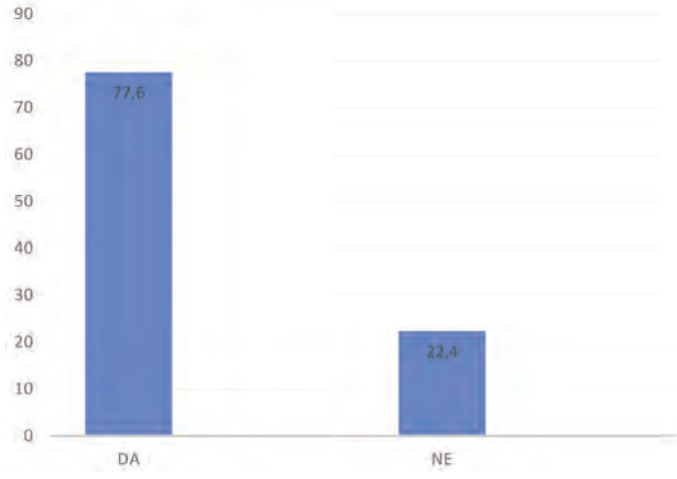

Najpoznatije su pjesme: *Lipa divojka rodna*, *Kako je lipo hoditi*, *Druga draga*, *Voda do Marmarice*, *La canzone del Maja* i *Anđulella i Đuvanin*.

Opća kultura

Pitanje 1: Je li domaće stanovništvo gostoljubivo prema ‘strancima’?

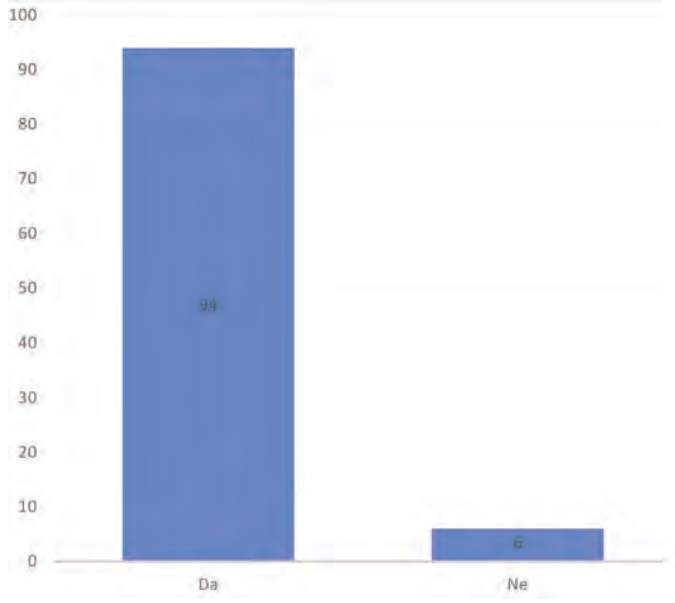

Osobe koje su negativno odgovorile, specificirali su da domaće stanovništvo nije negostoljubivo, ali da ne prihvaćaju strance na isti način kao svoje.

Pitanje 2: Kako se reagira na dolazak Hrvata u zajednicu?

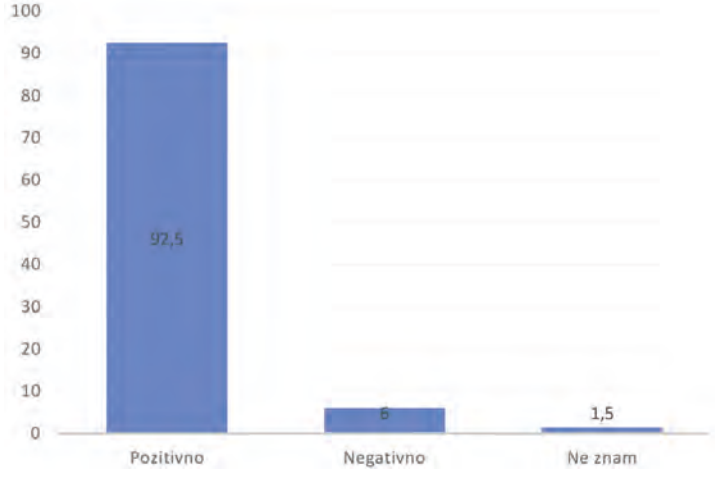

Domaće stanovništvo reagira s velikom radoznalošću i zanimanjem na dolazak Hrvata. Za njih su oni kao dalja braća, prihvaćaju ih s iskrenim prijateljstvom, premda koji put nije pridana dostatna pozornost tim posjetima. Hrvati su uvijek dobrodošli u ova mjesta.

Pitanje 3: Što vas veže s Hrvatima?

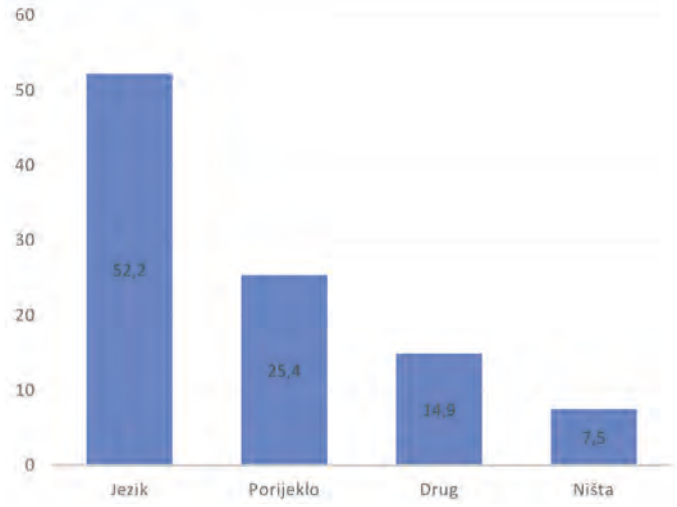

Jezik, staro porijeklo, neki običaji, način održavanja slavlja, vjera, a iznad svega prijateljstvo povezuje moliške Hrvate s Hrvatima iz Hrvatske.

Ovaj nam je upitnik otkrio stari svijet, koji, nažalost, iščezava. Ispitanici su govorili s velikom nostalgijom i pomalo sa žaljenjem. Naše ih je zanimanje za njihovu lijepu kulturu začudilo (zapanjilo) i s radošću su nam pripovijedali o prošlosti o kojoj su nekad slušali od svojih starih. To je jedan divovski rudnik sjećanja koji se ne smije zapustiti.[128]

2.1.3. *Prezimena i toponimi*

Istraživanje moliškohrvatske jezične baštine i lokalnih tradicija u okviru master studija *For-in-Forma* rezultiralo je, između ostalog, vrlo vrijednim i u analitičkom smislu korisnim popisima prezimena u Filiću, Kruču i Mundimitru, kao i popisanim toponimima u tim mjestima.

[128] A. CROCE i dr., *Questionario: le comunità croato-molisane*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, str. 277.

2.1.3.1. Prezimena

U Filiću je zabilježeno 639 prezimena[129], u Kruču 604[130], a u Mundimitru 431 prezime[131]. Među njima su prezimena podrijetlom hrvatska i talijanska, hrvatska talijanizirana i talijanska kroatizirana. Ovdje donosimo samo ona prezimena koja su hrvatskog podrijetla, i to u u Filiću 48, u Kruču 40 te u Mundimitru 42.[132] Od njih se još koriste 19 u Filiću, 21 u Kruču i 8 u Mundimitru.[133]

FILIĆ	**KRUČ**	**MUNDIMITAR**	
	Antonucci +	Antonucci +	Antonović, Antunović, Antić, Antićević
Avusco +			Vušković
Barisciano +		Barisciano +	Barišić
Barna +			Barnić, Baranović
Bartolino		Bartolino	Bartulović, Bartolović
Bazzaglio +			Bazalović, Bezerović
Belliccio +			Bilić
Berchicci +	Berchicci		Berčić, Brečić, Brkić
	Biacca		Belić
Billi +	Billi +		Biličić
Blascetta	Blascetta	Blascetta	Blažeta, Blažević
	Bracone +		Brakanović, Brajković
	Bucchicchio +		Vučić, Vučinić, Bučić
Chiavaro +	Chiavaro +		Ključar, Ključarić

[129] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 331-354.

[130] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 273-289.

[131] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 301-317.

[132] Usp. I. MARINOVIĆ – A. SAMMARTINO – B. ŠUTIĆ, *Korijeni. Hrvati Biokovlja i Donje Neretve u Italiji* / *Radici : Croati del Biokovo e della Bassa Narenta in Italia*, str. 181-230.

[133] Znakom + označena su ona prezimena kojih više nema u pojedinom mjestu.

FILIĆ	KRUČ	MUNDIMITAR	
Clissa	Clissa +	Clissa +	Klisa, Kliso, Klišanić, Klisura
Cocciolillo	Cocciolillo +	Cocciolillo	Glavinić, Glavić, Glavina, Glavaš, Glavašević, glavičić, Glavan, Glavurdić
		Cosciana +	Kosanić, Kosančić, Kosić, Kosović
Daniele		Daniele	Danielović, Danijelović
		Dovesca +	
Drusco +		Drusco +	Drušković
Galucci			Pivac, Pivčević
Giagnacovo +			
Giorgetta	Giorgetta	Giorgetta	Đorđeta, Đorđi, Jureta, Jurjević, Jurišić
	Glisoca	Gliosca +	
Gorgolizzo +		Gorgolizzo +	Grgurica, Grgurić, Grgurević
Grosso +		Grosso +	Veliković, Velić
Iacovo +			Jaković, Jakovčić, Jakovljević
Iacusso	Iacusso	Iacusso +	Jakas, Jakasović
		Ioviccia +	Jović
Iuliano +	Iuliano	Iuliano +	Ljiljanić
Iurescia +	Iurescia +	Iurescia +	Jurić (Juričević)
Lamelza	Lamelza +	Melsa +	
Liscia		Liscia +	
Manicchio +			
Manso		Manso +	
Marcovicchio +			Marković
Maroscia +	Maroscia +	Maroscia +	Marušić
		Massanissa +	
Matassa	Matassa		Matas

FILIĆ	KRUČ	MUNDIMITAR	
Mattiaccio +	Mattiaccio	Mattiaccio +	Matiačić, Matičević, Matijević, Matić
Miletti +	Miletti	Miletti	Mileta, Miletić
Miloscio +			Miloš, Milošević
	Mirco	Mirco +	Mirko(vić)
Muretta +	Muretta +		Moro, Morović
	Neri	Neri +	Crnić, Crnčević, Crnković, Crnobori
Palmisciano		Palmisciano +	
	Papiccio	Papiccio +	Papić
Parenticcio +			Parentić
Peca +	Peca	Peca +	Peko
	Perschillo	Persichitto +	Persić, Peršić, Perišić, Perić
	Pettinicchio +		
Piccoli	Piccoli	Piccoli	Malić, Malčić, Malenica
Radatta	Radatta +	Radatta +	Radatović, Radaković
Radi	Radi		Radić
	Rago +	Rago +	
		Ristella +	
Saulino			Pavlić, Pavić
		Sciscia +	Šiša
	Silla +	Silla +	
Simigliani +	Simigliani +	Simigliani +	Smiljanić, Smoljan
Soriano +	Soriano		
	Spadanuda	Spadanuda +	Golimac, Golemac
Staniscia +	Staniscia +	Staniscia	Stanić, Stanišić
	Terlizzi +		
Tomizzi +	Tomizzi		Tomić
Trave +			Travelić, Tralić
Vetta	Vetta	Vetta +	Iveta, Ivić, Ivićević, Ivanović
Zara	Zara	Zara +	Zadro
48	**40**	**42**	

Budući da postoji više obitelji s istim prezimenom, kada se točnije želi označiti jedna osoba, njezinu se imenu pridoda ime i nadimak oca i djeda. Ime ili nadimak oca je u genitivu, a ime djeda je kao posvojni pridjev s nastavkom, sufiksom *-in*, primjerice: Gêns Savêrija Mingûnin = Vincenzo di Saverio di Domenico; Ǵezumîna Kôla Mingûnin = Gelsomina di Nicola di Domenico; Nǵǐk Sèpa Cirȍkin = Francesco di Giuseppe dello zio Rocco; šćêr Kôla Bîlkin = figlia di Nicola del Bilak (ovo posljednje ime je nadimak koji se odnosi na bijelu boju kose jednog pretka; prezime je Cicane). Koji put se umjesto imena oca ili djeda uzima ime majke ili bake, ako su one zbog nekog razloga poznatije, npr. Ĝovȁn Tômasa Rozâlijin = Giovanni di Tommaso di Rosalia. Osim toga može se umjesto imena određene osobe koristiti njezino zanimanje, primjerice: nǵińîr Vîta Pârdin = l'ingegnere di Vito di Pardo (baš se je tako zvao općenito *l'ingegner* Giovanni Giorgetti ad Acquaviva). Na isti se način mogu zvati unuci i unučice, a ne samo sin ili kći, primjerice: ôn je nèput ili óna je nèputa Sèpa Pârdin = egli è il nipote o ella è la nipote di Giuseppe di Pardo, budući da je Giuseppe, sin Pardin, stric. Djeca tih osoba koje su zbog poštovanja zvane imenom, prezimenom i napuljskim "don", bila su zatim zvana na način da ime oca ide u genitiv, a prezime u oblik posvojnog pridjeva, primjerice: mèdik je sîn Don Ǵovȁna Vêtin = il dottore è un figlio di don Giovanni Vetta.[134]

2.1.3.2. Toponimi

U Filiću su zabilježena 82 toponima hrvatskog podrijetla. Ovdje ih donosimo na moliškohrvatskom jeziku po abecednom redoslijedu: Balun s Filiča, Banjatur, Brda do drač, Brda do guardiola, Brda do Jakum, Balun do rapane, Bričara, Brig, Bufelara, Culfanara, Dolac, Fiskulu, Fos do išare, Fos Maš Pietrin, Fos Tatočin, Funda nova, Funda stara, Funda zdola grada, Fundica, Furnača, Glavica, Glavica, Grašete, Iezerina, Jimberne, Kacmudrago, Kamisand, Kanalič, Kandu velik, Kapane, Kaštaj, Kaštalerč, Kazeta Bufelara, Kazin Dzarin, Kjan do Malina, Kjana Kašetina, Kjusa, Korita, Košta Ljedžina, Križić, Kutikjana, Lag mali, Lag veliki, Lama do cite, Lokva, Makjaruša, Makjianera, Makjun, Malin Dzarin, Masarija Mandzina, Masarija Puhanicina, Masarija Skječina, Mišnjavica, Mun Kalvarj, Muntanja, Nikjarka, Paljara, Pas Galasin, Perč Mulamu, Piana Markantonij, Pindžara, Ravnica, Rinace, Ručil, Rudina, Runjavica, Rutulica, Sambalu,

134 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Merdionale*, str. 86.

Sinjale, Skoca, Škoj Blažen, Skošt, Škrimu, Terate, Tupulica, Val Dumbak, Val Kup, Val Rapanjetina, Valakane, Vinjale.[135]

U Kruču je zabilježeno 117 toponima. Zapisani su na moliškohrvatskom jeziku i posloženi po abecednom redoslijedu: Balun Porkarin, Balunič, Brda Čilin, Brda do Seline, Brda Krekijin, Brda Mašin, Brda Picuti, Brda Poldin, Brda Vrkulin, Brig, Červar, Čirit, Crikva s Čirita, Defendzja, Duba Mušine, Dubrava, Fonda Liroz, Fos Džordžin, Fos Džurin, Fos Marčelin, Fos Rijelin, Fos Romanin, Fos Rušinin, Fos Sandanjin, Funda Čanina (Lakvavita, Mrmorica, Funda Nova, Pišaraj), Fundica do tovari, Fundica Karvolina, Fundica Kolekjina, Fundica Mingulina, Gavilja, Gora (Tavenna), Guvna, Jišara, Jizerina, Kamisand, Kanalica, Kandalup, Kava Kadornina, Kava Nibulitina, Kava Nibulitina, Kazin Crnjali, Kazin Medikin, Kazin Vetin, Kortij, Košta z Mačalonge, Križić, Križ-Kalvarij, Kumbine, Lama Rakelina, Lamature, Mačalonga, Makjiun, Malin, Marcuvica (Tavenna), Masarija[136] Bodžina, Masarija Bodžunina, Masarija Brakučina, Masarija Ci Markina, Masarija Čilina, Masarija Djažina, Masarija Dzakarinina, Masarija Farandina, Masasrija Filinjina, Masarija Grabrina, Masasrija Gracjanina, Masarija Jurenačina, Masarija Kaponina, Masarija Kindrina, Masarija Kolasarjina, Masarija Kolekjina, Masarija Martinina, Masarija Matasina, Masarija Mingunina, Masarija Minotina, Masarija Ndrejučina, Masarija Palmučina, Masarija Parkina, Masarija Picukina, Masarija Piluzina, Masarija Rinina, Masariji Rokičina, Masarija Ruzalinina, Masarija Sepičina, Masarija Šerpina, Masarija Štambunina, Masarija Šuškaralina, Masarija Tamuririna, Masarija Trajinina, Masarija Filorina, Merca Štrega, Mordža Čirilina, Mordža iz Guardje, Mordža Kašunina, Mordžata, Most do Tovari, Muričina, Pindžara, Pletera, Puč Buhin, Puč Dženeralin, Puč Dženeralin, Puč Kajitanin, Puč Mali, Puč Rakelin, Puč Velki, Ravan Kašunin, Ravnicij, Sandanjin. Sarajca, Selvalonga, Škalinice, Sti Ladzar, Teratij, Tratur, Tuf Džerlormin, Vala, Botarikjina, Vala Škavunirina.[137]

U Mundimitru ima ukupno 177 toponima, od kojih je 155 točno lokalizirano. Hrvatskog su podrijetla, zapisani su na moliškohrvatskom jeziku te posloženi po abecedi. To su: Baljike, Balun do Fundašte, Balun iz Falku-

[135] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 362-364.

[136] *Masarija* je težačka kuća u polju (na njivi) i naziva se imenom ili nadimkom vlasnika.

[137] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 293-296.

na, Balun iz Filića, Blividir, Bljakino, Brdo do Fundaušte, Brdo do Funde velke, Brdo do Fundkanele, Brdo do Fundonja, Brdo do gumandzi, Brdo do Mačuni, Brdo do Vinjali, Brdo Papin, Brdo picuti, Brdo Pišalin, Brdo Saverjin, Brdo topitin, Burgane, Burgo, Čane, Čanica, Čendrala, Cer velki, Čimenat, Čirita, Crikua stara, Dolac, Drage, Dubrava iz Čirita, Dunino, Fiška do Funkanele, Fiška do lame, Fiška do Valkatura, Fiška do Ždrile, Fos Anđelunov, Fos Mačkin, Fos Škavunov, Fugular, Fund donj, Funda Čirimelina, Funda Čitrilova, Funda Milušina, Funda mrtva, Funda Rokova, Funda Taljova / Funda do pičuni, Funda Velka, Fundaušta, Fundica do vrazi, Fundica Marijina, Fundice, Fundzumela, Funkanela, Garma, Glavice, Grašete, Guvno Tomasin, Imbortja, Imbrozino, Ingote, Izer, Izerina, Jačatur do krav, Jaža, Kalkara popova, Kalkara popova, Kapana kaporičina, Kapana sinjurova, Kapane, Kapela, Karbunara, Karir, Karparun, Kazin Kolilin, Kičero, Kopič, Korito Valendinov, Korito, Košpavina, Košperina, Košta Bačvarina, Košta, Kravarovo, Križ do makj, Križ do munda, Kuckikanap, Kuličele, Kusteljak, Kutikjane, Lama mela, Lama velka, Lama, Lame Rokove, Larga iz Tufele, Mačune, Makja, Makja, Mandrele, Markižanica, Merce, Most, Munat, Na brdi, Nad jame, Palmetovo, Pegurine, Pišareja, Pod brič, Pod dube, Pod grabri, Pod paljarič, Pod smokvin, Popino, Potok, Potokič, Puča, Pučelje, Put sparitjiva, Ravnica, Rika, Rinac, Rokja Češtova, Ručila, Salamaštre, Sandimaj, Selo, Školj ci Marka, Skose, Skošte, Škrimunera, Škurijac, Staza, Strane, Štrapari, Strute, Štrutine, Sulanja, Tratur, Tri križa, Tufar, Tufar/-a, Val dimboka, Vala do bričenj, Vala Jakovina, Vala Kokulina, Vala Skardalina, Vala Traljova, Valakanje, Valkatur, Vinjale, Vrnjage, Ždrila mala, Ždrila, Zemblja bila, Zid do Sta Luce, Brdo maštr Frandžiska, Fos do potoka, Fundica malučina, Lama plandelova, Lukino, Masarija zgorena, Pod fišk, Pod municar, Tjikatura do puta, Valkaturič, Vala do čimenat.[138]

2.2. *Običaji moliških Hrvata*

Moliški Hrvati Filića, Kruča i Mundimitra imaju snažan osjećaj za svoje stare običaje, zbog čega i govore o "našim" pjesmama, "našim" običajima i "našem" jeziku. Snažna pučka tradicija i pobožnost zajednički su svim stanovnicima, tako da su crkveni blagdani ujedno i pučka veselja i javni događaji. U njihovim običajima i slavljima ima i pretkršćanskih elemenata.

[138] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 324-327.

No usprkos tome što se u posljednje vrijeme u javnosti osjeća veće zauzimanje za moliškohrvatsku kulturnu baštinu, treba reći da stari način života nestaje, a s njime i stara zanimanja i tradicionalni zanati. Sve te procese, nažalost, prati i nestajanje jezika.

2.2.1. *Pozdravi, psovke, dani u tjednu i godišnja doba*

Smodlaka je zabilježio da su moliški Hrvati nekad pozdravljali "dobr' dan, dobra večer", ali "sad se i od težaka čuje samo talijanski pozdrav: buon giorno, buona sera. Ulazeć u kuću, još gdjekad pozdravljaju hrvatski: 'hvala bogu', na što se odgovara 'sèmâj (uvijek) hvala'. Odlazeći običaju reći 'stoj dóbro, stojte mi dóbro'. Zbogom, pozdrav tako običan u nas – po njemu su Mlečici zvali sve Dalmatince 'le Sboghe' – u njih se sačuvao samo u govoru s prosjakom, kome se reče, kao i kod nas: 'pôj s bogom'. Inače su se svi hrvatski pozdravi izgubili."[139]

Vrlo je zanimljivo i Smodlakino zapažanje o psovkama kod moliških Hrvata: "Interesantno je, sa više gledišta, da tamo nema one grdne psosti koja se kod nas čuje gotovo u cijelom narodu. Najružnije su im psovke i kletve 'pôj s vrâgom, da bi te ubili, da bi te uhitij zlo, da bi te kalala stríl', gorko bil' (bio nesretan)'. Karakteristična je kletva 'da bi te vidili u hižu gradsku' (gdje su se prije parali mrtvaci koji bi poginuli prijekom smrću)."[140]

"Dane u tjednu zovu: prvidân, jútorak, sríd', četr̂tàk, pêtàk, subat' ili subȍta, nèdilj' ili nélja. Imena mjeseci su se sasvim izgubila. Mjesto jutro, koje se također sačuvalo, obično kažu: istr'(valjda od: izjutra), a jutros vele: sagâtr' (svega jutra). Nadalje vele 'podne, večer, večeras, nočes, sutra, pr'kós'tra, 'učêr, pr'koučêr, dana, blagdan, misec, godište ili gó'šte'. Za ljeto kažu 'litô', zimi 'zîm', ljeti 'ù lît', zimi 'ù zîm', 'zîma je' znači samo: studeno je. Za proljeće i jesen nemaju naših riječi."[141]

2.2.2. *Kuća*

Kakva je bila kuća u kojoj su živjeli naši preci, pita se A. Piccoli. Od onoga što smo mogli shvatiti iz priče naših djedova i baka i razumjeti promatrajući ruševine koje još nalazimo u našim mjestima i na našim njivama u Kruču, veli A. Piccoli, uvjereni smo da su kuće naših predaka, kada su stigli u ova mjesta u šesnaestom stoljeću, bile prizemnice, građene kamenom i opekom od pečene gline. Dimenzije kuće bile su obično 8 x 4 metra. Stijen-

[139] J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 26.
[140] J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 26.
[141] J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 27.

ke su bile ožbukane mješavinom klaka (vapna) i pijeska. Kuća se je pokrivala hrastovim gredama dužine oko četiri i pol metra. Na njih su se stavljale hrastove ili topolove daske širine dvadeset centimetara, dužine oko metar i četrdeset. To se je *na našu* zvalo *presule*. Na daske su se stavljali crjepovi, *pindže*. Crijep se proizvodio u mjestu, od gline, *kal*, koja se pekla u improviziranim pećima. Kuća ima samo jedan prozor, da bi se moglo vidjeti kada počinje dan, svitanje. Na drugoj strani kuće bile su smještene bačvice, položene na dvije velike kuke zabijene u zid, koje su služile za donošenje vode u kuću. Uz bačvice je obično bila mala niša gdje se je postavljao badanj od bakra kojim se je išlo na zdenac, fontanu, po vodu za piće.[142]

U jednom kutu kuće bilo je ognjište, čuminera, na kojemu se kuhalo i uz koje se grijalo. U drugom kutu se je nalazio krevet, *postalja*. Stol, *storca*, je bio postavljen uza zid, a uz njega i stolić, *skudelar*, na kojemu se držalo posuđe. Krevet je bio sastavljen od dva drvena nogara (konjića), *na našu* se zove *trišpat*, na koji se stavljalo nekoliko hrastovih dasaka. Na daske se stavljala slamnjača, *sakun*, napunjena suhim lišćem kokuruza ili slamom od zobi. Na slamnjaču se stavljao vuneni madrac, koji se pokrivao plahtama od lana i pokrivačem od vune, iz kućne radinosti. Ovu vrstu kreveta nisu svi posjedovali. Bilo je i onih koji nisu imali vuneni madrac ili nisu imali vuneni pokrivač pa su se noću pokrivali *plaštem*, muškim kaputom ili *gunjicom*, ženskim šalom (maramom).[143]

Roditelji su spavali u svom krevetu. Dojenčad su spavala u kolijevci načinjenoj od vrbova šiblja. Kad bi djeca porasla, ako nije bilo mjesta, spavala su ispod kreveta roditelja, koji su bili visoki jedan metar. Za ležaj su uvijek imali slamnicu, sa slamom od zobi koja je postavljena na pod. Ako je bilo muške i ženske djece, ženska bi djeca spavala ipod kreveta roditelja, a muška u staji, u mazginim jaslama, ili bi pak uzeli malo sijena i stavili ga na ceradu (platno) blizu ovaca i tu bi spavali. Ondje bi im zimi bilo toplo jer bi ih grijala toplina životinja. Ljeti, u proljeće i u jesen muškarci su spavali u polju, a žene u kući, pod budnim okom roditelja.[144]

Pokraj kuće svi su imali i staju, u koju su se stavljale mnoge stvari. I ona je sagrađena kao i kuća, osim što nije imala hrastove daske, nego je umjesto njih stavljana trstika, *kanicata*, vezana vrbovim šibljem ili špagom koju su izrađivale žene u kućnoj radinosti. Na trstiku se stavljaju obični crjepovi. S jedne strane staje bile su male jasle gdje je bila mazga ili magarac. Živo-

142 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 47-48.
143 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 47-48.
144 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 49-50.

tinja je bila prijeko potrebna za odlazak u polje, donošenje drva i vode te za mnoge druge stvari potrebne u obiteljskom životu. U staji su se rijetko nalazili volovi ili krave, jer tko nije imao poljsko imanje, nije ih posjedovao. Duž zida bili su postavljeni *klinovi*, gdje se noću i kada nije mogla ići na ispašu, vezivala svinja. Od svinje bi se pravile kobasice i mast s kojom bi se začinjala juha. U jednom kutu bile su smještene obično dvije ovce i jedna koza. Od ovaca se dobivala vuna, janjci bi se prodavali da se dobije koji novčić, a od mlijeka pomiješanog s kozjim pravio bi se sir koji je tijekom čitave godine služio za tjesteninu. Na drugoj strani staje nalazilo se dvadeset do tridest kvintala drva. Pokraj drva stajale su škrinje (sanduci) sa žitom, kukuruzom i zobi za mazgu ili magarca. Ispod jasala mule ili magarca bilo je pet ili šest kokošiju, koje su imale gnijezdo za ležanje na jajima. Oni koji bi imali kuću u polju, *maseriju*, a većina ih je imala, u polju su držali kozu, ovce, svinju i kokoši. U staji u selu bili su samo mazga, magarac ili konj.[145]

2.2.3. *Odijevanje*

Prema pripovijedanju starijih narod se u Moliseu u prvim stoljećima nakon dolaska odijevao tipčno dalmatinski. Muškarci su nosili hlače do koljena načinjene od vunene tkanine, *sukna*. Hlače su na dnu imale mali otvor sa strane koji se je zatvaro s tri dugmeta, zvani *tlingavice*. Hlače je držao pojas od vunene tkanine širok oko osam centimetara i dugačak oko metar i dvadeset centimetara, koji se vezao otraga. Pojas je bio crvene boje, iste je boje bio i šešir. Hlače i jakna bili su crne boje. Na nogama su imali dokoljenice, štivale, izrađene od iste vunene tkanine kao i hlače. Pokrivale su čitavu potkoljenicu i jedan dio cipela. Čarape su bile od vune i lana, a gaće od lanenog platna, uvijek proizvedenog u kućnoj radinosti. I košulja je bila lanena. Zimi bi se ogrtali kaputom, koji se *na našu* zove *plašt*. Kad je bilo jako toplo, skidale bi se hlače i vunena jakna i ostajalo bi se u gaćama, koje su sezale do koljena, i u lanenoj košulji.[146]

I žene su se koristile istom tkaninom od vune i lana. Vunena tkanina za žene bila je nešto laganija. Suknje su sezale do ispod koljena. Vunene čarape sezale su do koljena, a vezivale su se vunenom podvezom. Žene su nosile prsluk koji se kopčao sprijeda, s rukavima malo napuhnutim na laktu i stisnutim oko zapešća. Donje rublje bilo je od lanenog platna. Gaćice su bile široke, zakopčane s dva dugmeta iznad koljena. Košulja je sezala do koljena, i ona je bila od lanenog platna iz kućne radinosti. Kopčala se na prsima

[145] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 48-49.
[146] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 54.

da bude udobna pri dojenju. Ovratnik je bio ukrašen čipkom, posebno na blagdanskoj košulji. Nisu se koristili grudnjaci.[147]

Smodlaka osim jeziku posvećuje pozornost i nošnji muškaraca i žena koje je vidio u Kruču:

> '*Ručinik*' *na glavi i* '*picelj*' *oko vrata zadnji su ostaci starinske nošnje. Drugi se komadi ženskog odijela zovu: košulja, korpet, halja, sutana, mandîr (pregača), bičve, podveze, postole i gunjica (ženski plašt). Muška nošnja sastoji se od ovih komada: klobuk, košulja, malja, kamišol, djaket, korveta (ovratnik), grabež (hlače), štivale (potkoljenice), bičve, postole, plašt ili kapot i grnjač (grtač).*[148]

Postavlja se pitanje što su hrvatske izbjeglice sa sobom donijele iz Dalmacije, odnosno što su primili od obližnjih talijanskih utjecaja. Teško je na to dati iscrpan odgovor. No tijekom vremena na mlađe je u odijevanju utjecala talijanska nošnja, dok se je kod starijih osoba mogla zapaziti stara nošnja. Stara je nošnja, čini se, odbačena na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Usprkos tome bilo je u selima pojedinih starih osoba koji nikada nisu željele staru nošnju zamijeniti novom odjećom.

2.2.4. *Plodovi zemlje*

Moliški Hrvati su se čim su stigli u pokrajinu Molise najprije posvetili zemljoradnji. Krčili su šumu, sijali su žitarice i sadili različite voćke. Od samog početka posvetili su se i uzgoju stoke. Bio je to težak život. Oralo se volovima. Živjelo se u siromaštvu. Zemljišta su bila podijeljena na mala vlasništva. Svaka je obitelj proizvodila sve ono što joj je bilo potrebno za život njezinih članova: hranu, piće, odjeću, itd. Jedini proizvodi koji su se kupovali bili su oni koji se nisu mogli proizvesti u samome mjestu. Oni su općenito smatrani luksuzom te su se zato rijetko nabavljali. Prema izvještaju biskupa Termolija Tomasa Giannellia (1713. - 1776.) u Filiću je loza donosila obilat rod i od grožđa se radilo dobro vino, a maslinici su davali dovoljnu količinu ulja. Biskup donosi vrlo zanimljiv podatak o seljacima koji čitave dane skupljaju puževe i prodaju ih u okolnim mjestima. Isto tako, jedna ili dvije osobe nose na prodaju jednu ili dvije kokoši ili malo voća, a ta zarada nije dovoljno za prehranu tog dana. Na taj način stanovnici žive bijedno. Kuće pokrivene daskama, a ne crjepovima, izgledaju siromašno. Djeca su gotovo gola, a odrasli nose odjeću od zakrpa različitih boja.[149]

---

147 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 54-55.

148 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 44.

149 T. GIANNELLI, *Memorie*, str. 205-206.

S vremenom su se prilike promijenile. Oni koji imaju više zemlje rade traktorima, a ostali, većina starijeg stanovništva, uglavnom žive od mirovine.[150] Danas su zemljišta u Filiću, Kruču i Mundimitru zasijana pšenicom, ječmom i zobi, jedan dio zasađen je maslinama i lozom, a jedan je dio pošumljen. Uzgajaju se mahunarke, povrće i voće, i to najviše za vlastite potrebe. Črišnje, *višnje* i *kunje*, tj. dunje, najčešće se viđaju u njihovim voćnjacima. Gotovo je sva zemlja obrađena. Podižu se novi maslinici i novi vinogradi. Ta je obrada suvremena, jer rijetko će se naći kuća koja ne posjeduje traktor gusjeničar i priključne strojeve. Upotreba umjetnih gnojiva i sredstava za zaštitu bilja dobro im je poznata. Država potiče poljoprivredu, ali ne samo radi proizvodnje hrane nego i da se ljudi zadrže u svojim selima. Mnogi ovdašnji poljoprivrednici učlanjeni su u svoj sindikat, koji štiti njihove interese. No stočarstvo, koje je nekoć bilo dosta razvijeno, danas je gotovo nestalo, a tekstilna kućna industrija, koja je nekoć cvjetala, sada je ugašena zbog proširene industrijske proizvodnje.[151]

2.2.4.1. Oruđe i alati

Stanovnici ovih malih zajednica u svom su se radu koristili raznim oruđima i alatima, od kojih izdvajamo i ukratko opisujemo samo neke važnije.

Drveni plug, *rala*, i lemeš sa željeznim vrhom, *lemaš*, služio je narodu za sve radove u polju i sačuvao se sve do tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Polovicom devetnaestog stoljeća pojavilo se oruđe za teže radove, savršenije od drvenog pluga, koje se *na našu* zove *pertikara*. Načinjena je od željeza i veoma je slična drvenom plugu, ali još s jarmom od drva za volove i mazge. To novo oruđe bilo je u upotrebi do petnaeste godine dvadesetog stoljeća i služilo je narodu samo sedamdeset godina. Nakon toga pojavilo se novo, bolje oruđe, slično plugu, koje se je *na našu* zvalo *voldarekja*. Tridesetih godina dvadesetog stoljeća počele su se upotrebljavati druge vrste rala, mnogo laganije. Oko godine 1935. neke tvornice u pokrajini Marche proizvele su nove tipove teških plugova, izrađenih u potpunosti od željeza, vučenih čvrstim, robustnim lancem s dva kotača. S njima se oralo u dubinu od oko dvadeset centimetara. To je posebno odgovaralo kokuruzu, koji je zahtijevao dublje oranje. Trebala su dva vola za oranje, a mali ih je broj ljudi imao. Pedesetih godina dvadesetog stoljeća stižu drugi tipovi plugova, veoma teški, od četiri ili pet kvintala. Trebali su ih vući mali traktori. Ovaj plug je bio kratko u upotrebi, oko petnaest godina, a zvao se

150 W. BREU – G. PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach*, sv. I, str. 167-184.
151 U. FRATAMICO, *Brevi notizie storiche*, str. 65-66.

karetin. Poslije pedesetih godina dvadesetog stoljeća pa sve do naših dana plugovi postaju sve teži, a traktori sve jači. Danas su ljudi u neprilici što i kako izabrati, a strojevi za oranje, sijanje i žetvu sve su bolji i savršeniji.[152]

Tralje, *tralja*, bile su u upotrebi kod starih sve od šesnaestog stoljeća. Načinjene su u potpunosti od drva, s različitim dijelovima, koji se *na našu* zovu: *kročera*, *mušular*, *noge*, *plaza*, *tira*. Ovaj posljednji dio služio je za vuču, a tralje su vukla dva vola ili dvije mazge, katkad i dva magarca na mjestima gdje je to bilo lakše. Služile su za prijevoz različitog materijala. Vozili su se snopovi žita na gumno, slama za blago, gnojivo na njivu, sijeno, drva i mnoge druge stvari. Traljama se nisu mogle prevoziti stvari na veće udaljenosti, za to su bile pogodnije životinje za prijevoz tereta, primjerice mazge. Ovaj način prijevoza koristio se sve do pedesetih godina dvadesetog stoljeća.[153]

Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća stigla su prva kola, *kar*. Ta kola su slična traljama, ali su imala četiri kotača, i to od drva. Dakle, kola su iz uporabe izbacila tralje. Na kola se je moglo staviti više tereta, a životinje su se manje umarale. Kola su mogla nositi od šest do deset kvintala, ovisno o veličini kola. Kola su bila u upotrebi oko trideset godina. Pedesetih godina dvadesetog stoljeća došli su traktori s prikolicama i izbacili kola iz uporabe. Danas su u uporabi kamioni, koji su počeli zamjenjivati traktore s prikolicama.[154]

Plug, tralje i kola vukle su životinje. Zahvaljujući jarmu, novom oruđu, životinje su mogle bolje vući. Jaram je bio osovina od drva dužine otprilike metar i trideset centimetara, širok šesnaest centimetara. Na krajevima jarma bile su dvije male udubine kako bi dobro legao na vrat volovima, a na sredini je bio zasjek, gdje je bila postavljena gužva, koja se i *na našu* zove *gužva*, ili prsten, *katinala*, u koji se uvuče kormilo. Gužva je bila vrpca od bivolje kože širine deset centimetara i dužine oko metar i pol, obavijena i vezana u obliku prstena za kormilo za vuču. Na krajevima jarma, na krajevima udubina za vrat vola, bile su dvije rupe u koje se je umetao drveni štap, *kuvica*, koji je prolazio ispod vrata životinje, a zapinjao ga je drveni kolčić, čip do kuvice. Ovaj tip jarma rabio se tijekom čitavog devetnaestog stoljeća. Početkom dvadesetog stoljaća *kuvica* je bila zamijenjena daščicama koje su se uzicama vezivale ispod vrata volova. U središtu udubine na vratu pričvršćen je željezni prsten za koji su vezani remeni od bivolje kože. Remeni se

152 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 36-38.
153 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 38-39.
154 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 39-40.

na našu zovu *paljare*. Na jednoj strani su imali jednu kopču, a s druge strane su bili prošupljeni. Remeni su se vezali volu oko rogova i pričvršćivali kopčom, koja je olakšavala rad životinji. Jaram za mazge bio je malo drugačiji. Za njih je bio potreban komad svijenog drva, gotovo u obliku broja tri u horizontali. Na obje strane prčvršćuju se jastuci, a u sredini gužva ili prsten. Jastuci su bili puni, u obliku obrnutog slova *V*, koji se nalaze na krajevima jarma i naslanjaju se na vrat mazge, a vezuju se uz vrat malim kopčama.[155]

Za poticanje životinja služio je ostan, koji se i *na našu* zove *ostan*. Ostan je bio štap širine oko četiri centimetra i dužine oko dva metra. Na vrhu je imao čavao, koji se i *na našu* zove čavao do ostana. Služio je za poticanaje volova da bi brže išli naprijed. Na drugoj strani se je nalazio željezni otik, *otka.* Služio je za čišćenje pluga od zemlje. Jedna druga vrsta štapa služila je za mazgu. Bio je sličan ostanu, ali kraći, dužine samo metar i pol. Na vrhu je vezan komadom kože koja je široka dva centimetra i duga oko metar i pol, poput biča, te se je i zvao bič, štafilj. Služio je za poticanje životinje, da hoda brže. I ostan je dakako izašao iz uporabe kada su došli traktori i kada se više nisu koristile životinje za rad u polju.[156]

Samar, *mašta*, stavljao se na leđa konja, mazge i magaraca već od šesnaestog stoljeća. Sa samarom se je moglo natovariti na životinju sve što je bilo potrebno: od vreća punih žita do *bajarde*. Bajarda *na našu* označava rašljastu drvenu napravu pomoću koje se na konju ili magarcu prenose različiti materijali: snoplje, bačvice pune vode, badnji puni grožđa ili gnojiva, granje i drvo za ogrjev. I kamen za gradnju kuća tovario se na mazge. Samar je služio stoljećima, a u moliškohrvatskim selima u uporabi je još devedesetih godina prošlog stoljeća. Mazge su bile pogodnije za prijevoz tereta na duge relacije (između trideset i četrdeset kilometara), dok su se magarci koristili na relaciji do najviše dvadeset kilometara. Na početku dvadesetog stoljeća počeli su se graditi putevi od kamena i šljunka od jednog do drugog mjesta, i tada su obrtnici počeli izrađivati karić, kola za vuču, *trajin*. Konstrukcija je bila drvena, s dvije drvene osovine za vuču. Trajin vuče samo jedna mazga ili jedan konj, a ima dva drvena kotača sa željeznim obručem, koji su jako visoki, oko metar i šezdeset centimetara. Trajin je imao pravokutnu platformu za tovarenje, za lijevu i desnu po dva metra i dvadeset centimetara. Mogao je nositi oko sedam kvintala i mazga ga je vukla bez velikih napora. Vrlo brzo ju je zamijenio konj, koji je bio još pogodniji za vuču, i to na veće udaljenosti. Karić je bio u uporabi četr-

155 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 40-41.

156 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 41-42.

deset godina. Tridesetih godina prošlog stoljeća stigli su teretni automobili, kamioni, najprije mali pa sve veći i kvalitetniji, i oni su izbacili iz uporabe karić s njegovim konjem. Danas gotovo svaka obitelj posjeduje kamion, kao što gotovo svaki član obitelji posjeduje osobni automobil.[157]

Srp je bio jedino oruđe za žetvu sve do tridesetih godina dvadesetog stoljeća. I danas je u uporabi za male radove, dok je kosa, *faldžun*, korištena za kosidbu trave.[158] Stari Moližani su sjekiru, *sikira*, zajedno s ručnom pilom, štok, koristili za izradu alata, cijepanje drva, kao i za potkresivanje stabala. Sjekira je u uporabi sve do naših dana. Pedesetih godina prošlog stoljeća počinje se proizvoditi motorna i električna pila, pa u to vrijeme ručna pila izlazi iz upotrebe.[159]

2.2.4.2. Žitarice

Hrvatski doseljenici započeli su novi život u selima sijanjem žitarica. Ne zna se kakvu su vrstu žita sijali kad su iz Hrvatske došli u Molise. No orali su zemlju plugom sa željeznim vrhom, koji je samo nekoliko centimetara ulazio u zemlju pa je zbog toga trebalo više puta proći plugom preko polja. U jesen, kada je zemlja bila dosta vlažna, *temberana*, sijalo bi se pšenicu, za koju se i danas koristi izraz žita. Pšenica bi obično dozrijevala između lipnja i srpnja. Žela bi se srpom i vezala u male snopove, *snop*, zatim bi se slagala hrpa od deset ili dvadeset snopova, što se *na našu* zove *lača*. Kada bi žetva završila, snopovi bi se vozili na drvenim kolima, *tralja*, koja su vukla dva vola, dvije mule ili dva magarca. Da bi magarci bili opremljeni za nošenje snopova, na leđa im se stavljao samar, *mašta* ili druga oprema, koja se *na našu* zove *bajarda*. Bajarda je, zapravo, načinjena od pravokutnog okvira približnih dimenzija 70 x 120 cm, s velikim svijenim štapovima koji tvore kao neke velike kolijevke. U njih bi se uvlačili snopovi i donosili na gumno, *guvno*, na leđima konja, mula ili magaraca, tovara. Na gumnu bi se snopovi složili u plast, koji se *na našu* zove *klanja*. Taj bi posao završio polovicom srpnja, kad bi započinjala vršidba.[160]

Za vršidbu je trebalo pripremiti gumno. Riječ je o okruglom terenu, u promjeru oko deset metara, po mogućnosti blizu plasta. Gumno bi se očistilo i poravnavalo motikom, što se *na našu* kaže *brijat*. Teren bi se potom prekrio nakvašenom slamom. Vodu bi donosile mule opremljene malom

157 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 43-44.
158 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 42-43.
159 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 44.
160 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 9-12.

buradi, bačvicama zapremnine oko trideset litara. Bačvica se zvala *barla* i barle su uvijek bile u paru, s jedne i druge strane leđa mule. Tko je imao stado ovaca, više bi ih puta natjerao preko slame, tako da nakvašeni teren bude što zbijeniji te nestanu sve pukotine. Učvršćen sunčevom toplinom teren je postajao tvrd i gumno je bilo spremno za vršidbu.[161]

Na dan vršidbe ustajalao se rano, u cik zore. Tada narod nije koristio sat, ravnao se je prema položaju sunca i zvijezda. Zvijezda jutarnja zvala se *Danica*. Najprije bi se uzimali i rastresali snopovi na gumnu. Stavio bi se jedan red snopova uokolo gumna s vanjske strane, ali uvijek tako da bi klas bio okrenut prema unutra, zatim drugi red s klasom okrenutim suprotno, sve dok se ne bi ispunilo čitavo gumno. Vršidba, *vršaj*, započela bi oko sedam sati. Volovi ili mule vukli bi po snopovima plosnati kamen, *stina*. S vremena na vrijeme snopovi bi se prevrtali i pretresali kako bi se bolje usitnili i smrvili, tako da ne bi u klasovima ostalo više ni jedno zrno. Sve se to *na našu* zvalo *brnit vršaj*.[162]

Kad bi stiglo podne, pojeo bi se siromašan ručak. Gotova juha stizala je iz sela, jer u polju nisu imali odgovarajuću prostoriju za ognjište. Poslije ručka bi se pola sata odmaralo čekajući da zapuše vjetar s mora, *ripan*, i odmah bi se započelo s vijanjem drvenim vilama, *vila*. To se činilo tako da bi se visoko u zrak bacalo žito i slama. Vjetar bi odnosio slamu jer je lagana, dok bi zrno, *zrnja*, budući da je bilo teže, padalo na mjesto. Nakon više prolazaka sve žito koje bi se nalazilo u klasu, *klasja*, bilo je odvojeno od pljeve, *kama*, i od slame, *slama*. Posljednja radnja bila je prosijavanje rešetom, *kurvala*. Mjerilo bi se mjericom od pola litre, *mesta*, i naposljetku bi se žito stavljalo u vreće, *vrića*. Potom bi se po dvije vreće natovarile na svaku mulu i nosilo ih se u selo, gdje bi se žito stavljalo u velike sanduke za čuvanje živežnih namirnica, načinjene od izabrane slame, od čitave stabljike žita. Slama bi se omekšala vodom i plela u obliku užeta. Svitak, smotuljak bi se pripremao u obliku obruča, te bi se obruči slagali jedan iznad drugoga u rasponu od oko osamdeset centimetara i šivali bi se vrpcama od kupina, *kopina*, načinjenima upravo za tu svrhu. Slažući obruče jedan iznad drugoga, došlo bi se do visine od iznad metra i pol, te je sanduk imao zapreminu između četiri i pet kvintala. Sanduk se *na našu* zvalo *kašun do slame*. Živežene namirnice čuvane su i u rupama (udubinama), koje se zovu *fosate*. One bi se obično nalazile na višim katovima kuće. Do njih bi se dolazilo kroz mali otvor na razini poda, koji bi se zatim zatvorio malim

161 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 12-13.

162 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 13.

drvenim vratašcima, koja se *na našu* zovu *katorata*. Uvečer bi se slama na gumnu tovarila u tralje i odvezla na gornji kat staje. Na kraju vršidbenog dana gumno bi se očistilo i bilo spremno za druge *vršaje* sve do kraja vršidbe, koja bi obično trajala najmanje tjedan dana.[163]

Oko godine 1920. počele su se pojavljivati prve mehaničke vršalice. Taj je stroj bio toliko složen i težak više od četrdeset kvintala, da su trebala tri ili četiri para volova za njegovo premještanje s gumna na gumno. Rijetko je tko bio u mogućnosti imati takvu vršalicu. Tridesetih godina stižu prvi traktori, koji su uz pomoć volova lakše prevozili vršalicu s gumna na gumno. Tako je *stina* sa svojim mulama i konjima izbačena iz upotrebe. Ta prva vršalica bila je u upotrebi do šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada stižu nove vršalice, kombajni. Bile su savršenije, jer u isto vrijeme žanju i vrše žito. No one su mogle biti korištene samo na ravnim terenima. Tako su na težim terenima još uvijek ostale u uporabi stare vršalice. Oko godine 1970. pojavljuju se još savršenije vršalice, koje su se prilagođavale različitim terenima, bilo ravnima bilo neravnima, bilo uzbrdo bilo nizbrdo. Oko godine 1990. dolaze još savršeniji kombajni, s kabinama i rashladnim uređajima.[164]

Sijanje ječma, *zimac*, i zobi, *ovas*, bilo je jednostavnije od sijanja žita. Najprije bi se te žitarice posijale pa bi se ralom zaorale. Ove dvije žitarice sijale su se u istom vremenskom razdoblju kao pšenica i bob. Zob je služila za prehranu konja i mula kada su radili teške poslove, a ječam je služio za tovljenje svinja. Ne postoji mnogo vrsta ječma i zobi, zapravo se koristi uvijek ista vrsta, kako jučer, tako i danas.[165]

U zimsko vrijeme, u lijepe dane, pripremala bi se zemlja za sijanje kokuruza. Zemlja se je orala drvenim plugom ili kopala dvozubim pijukom. U proljeće još jednom se ore zemlja, zatim se izbrazda i onda se sije kokuruz, koji se *na našu* zove *granja*. Za sijanje se koristio kolčić, *klin*. Klinom bi se u zemlji pravila mala rupa u koju bi se stavljalo samo jedno zrno kokuruza. Kad kukuruz nikne, više puta se okopava, što se *na našu* kaže *plivit*, *ranat*, i to motikom. I kad bi došla kiša između lipnja i srpnja, urod bi bio odličan. Krajem kolovoza i početkom rujna, kad kokuruz sazori, ide se u berbu. S kokuruzom u berbi slično se postupa kao sa žitom. Žanje se srpom i stavlja na različite hrpe, koje se *na našu* zovu *vrp*. Zatim se pristupi perušanju, tj. odvajanju listova od klipa, što se *na našu* zove *skaprnat*. Klipovi se prevoze na gumno traljama ili u vrećama na leđima mula ili magaradi. Na gumnu se klipovi perušaju i tako očišćeni stavljaju se na sunce

163 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 13-16.
164 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 16-18.
165 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 18-19.

više dana. Kada su klipovi dobro osušeni, tada se mlate mlatilom, drvenim štapom, mlatačem, koji se *na našu* zove *tučka*. Napokon se rukama orune zrna kokuruza koja su još ostala na 'klipu'.[166] Zrnje odvojeno od 'klipa' još ima plijeve te se suši na suncu nekoliko dana i onda se vije tako da se zrnje stavlja u košare od slame, ona se diže u zrak, te se zrnje iz nje istresa i pada na ceradu, platno, a plijevu odnosi vjetar. Kukuruz se potom kao i žito mjeri, stavlja u vreće, tovari na mule, te se kod kuće sprema u velike ambare.[167]

Za bob nije potrebno pripremati zemlju kao za pšenicu ili kokuruz. Bob se obično sije na zemlju gdje je prije bilo pokupljeno žito. Sije se u mjesecu listopadu, kada je zemlja mokra i dobro natopljena vodom. Uvijek istim drvenim plugom ore se brazda i u tu brazdu se stavlja pet ili šest sjemenki na razmaku od oko četrdeset centimetara. Sva se parcela tako izbrazda i posije, a zatim, kada je sve posijano, ponovno se s istim drvenim plugom brazde prekriju zemljom. U proljeće, kad je bob dosta narastao, okopava se motikom, *capun*, i zatim se čeka zrenje. Kada bob sazori, onda se čupa ili žanje srpom i stavlja na male hrpe. Zatim se usred njive razastire veliko platno, *lindzulun*, na mjestu koje je više izloženo vjetru. Male hrpe boba donose se na to platno i tuku se drvenim vilama, koje se *na našu* zovu *vila*. Na kraju se bob vije na vjetru i napokon nosi kući i sprema u odgovarajuće ambare.[168]

Ovaj dio vrijedi završiti tekstom J. Smodlake, koji veli:

Dok se on na to pripravljao, nas je zelena okolina mirisavog vrta dovela na razgovor o zemlji i o njenim plodovima. Tu smo se opet uvjerili o silnom bogastvu riječi ovoga našega zaboravljenog dijalekta. Uz 'dub' ili 'hrast', poznata su im još mnoga stabla kano ti 'črišnja, kruška, jabuka, murva, smokva, orih, sliva, maslina, amendol, praskva, jasen' itd. Osim pšenice koju zovu 'žito', poznati su im 'grandim' (kukuruz), ovas ili zob, zimac (ječam) i proso'. Uz to jedu 'zelje, patane (krumpire), sparoge, jagode, bob, ili čič grah' i drugo 'sočivo', a poznaju takodjer 'glog, drnjelu i šibok' (šipak). Vinograd zovu 'trsje, grožđje, grozdi', a vrste su grožđja najpoznatije 'kaćunela, malvašija, muriz, bomin i muskatej'. Smokava ima više vrsta: zovu ih 'bilice, crnice, mličnice, krivnjače, panetunjače'. Maline su 'crne, šare i livaštrele'. I ne bi nikad svršio, kad bih nastavio s tim nabrajanjem.[169]

---

166 U ovom slučaju, 'klip' je ono na na čemu se nalaze zrna kukuruza. Međutim, u mnogim krajevima klipom se naziva cjeloviti plod kukurza, s podlogom. Samo u Sinjskoj krajini ta 'podloga' ima dvadesetak imena: paćalica, kurelja, turina.

167 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 19-21.

168 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 21.

169 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 45.

2.2.5. *Vuna, lan i konoplja*

Kod moliških Hrvata već u šesnaestom stoljeću nalazimo uzgoj ovaca i obradu vune. Najprije bi se ovce ošišale, a onda bi se vuna oprala. *Na našu* vuna se također zove *vuna*. Zatim bi se vuna gargašala odgovarajućim sredstvom, koje se *na našu* zove *skard*. Tako obrađena vuna postala bi neka vrsta mekog konopa vlakača te se prela na isti način kao i lan i kudjelja, vretenom. Pređa bi se prala u lukšiji (voda pomiješana s pepelom, i to najbolje od hrastovine), koja je u ono vrijeme bilo veoma efikasno sredstvo za pranje. Lukšija se *na našu* zove *lušija*. Nakon više pranja i ispiranja vuna je bila spremna za tkalački stan. Nakon tkanja bila je potrebna još jedna radnja, koja se *na našu* zvala *valkat sukna*. To se nije obavljalo u moliškohrvatskim selima, jer nisu imali odgovarajuća sredstva za to, nego u pokrajini Abruzzo. Tim postupkom platno se pritiskalo i postajalo čvršće. Poslije bi se sušila i bila spremna za izradu odlične odjeću od vune za zimu, primjerice kaputa, koji su se *na našu* zvali *plašt do sukna*. Platno tako pripremljeno zvalo se *sukna*. Danas je i ta ovčja vuna, veoma cijenjena pedesetih godina prošlog stoljeća, izbačena iz upotrebe. Narod moliškohrvatski koristio je vunenu odjeću gotovo 350 godina nakon svojeg dolaska u Molise.[170] Danas se koristi druga vrsta vune i uzgajaju se druge vrste ovaca. Ovce se ipak još uvijek uzgajaju, radi mesa i posebno radi mlijeka i sira.[171]

Lan, koji se i *na našu* zove *lan*, pratio je naše pradjedove sve od šesnaestog stoljeća. Narod se lanenim platnom odijevao četiri stoljeća. Prema osamnaestom stoljeću lanu se pridružuje i konoplja, *kanavala*, koja je došla s područja Napulja i čije je vlakno čvršće od lana. Uzgoj je bio zahtjevniji od uzgoja lana i tražio je plodnije zemljište. Konoplja je trebala niknuti jako gusto, kako bi stabljika bila tanka, ne deblja od četiri milimetra. Dvostruke stabljike imale su manje vlakna, s puno otpada. I za lan se tražilo da nikne gusto, jer što je stabljika tanja, vlakna su bolja. Lan i konoplja obrađivali su se na isti način. Sazrijevali su od kraja lipnja do polovice srpnja. Stabljike bi se tada čupale iz zemlje i slagale u male svežnjeve koji se *na našu* zovu *kita*. Svežnjevi su se vezivali peteljkom iste biljke. Najprije bi se oslobodili sjemenki na način da su se čahure koje su čuvale sjemenke mlatile malim drvenim mlatilom, *tučka mala*, koje se moglo koristiti samo jednom rukom. Odvojene sjemenke zatim bi se provjetrile, i bile bi spremne za iduću sjetvu. Svežnjići stabljika vežu se peteljkom i nose na rijeku gdje se stavljaju u vodu. Na svežnjiće se stavljaju velike stijene kako se ne bi micali i da ih

[170] W. BREU – G. PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach*, sv. II, str. 110-111.
[171] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 35.

voda ne odnese. Namakanje traje desetak dana za konoplju i tjedan dana za lan. Nakon toga svežnjići se vade iz vode, driješe se i stabljike se suše na suncu. Kada su dobro osušene, prelazi se na mrvljenje, što se *na našu* zove *trlicat lan*. Obrada se sastoji u mlaćenju svežnjića drvenom napravom, *trlicom*, kojom se tvrdi dio stabljike, *riška*, mrvi i pada na zemlju, a vlaknasti dio, *kučine*, ostaje čvrst.[172]

Nakon što su pramenovi, *povizma*, odvojeni od tvrdog dijela peteljke, prelaze na jednu drugu drvenu napravu; ona se sastoji od stola dužine oko dvadeset i pet centimetara koji na kraju ima veliku rupu za uvlačenje noge, tj. cipele; u sredini se nalazi mali kvadrat (10 x 10 cm) s čavlima s vrhovima prema gore, poput češlja. Naprava se zove češalj, *grasula*, i visoka je osamdeset centimetara. Stavlja se na zemlju i čvrsto se drži nogom, a rukama se češljaju pramenovi lana ili konoplje. Nakon ove obrade od pramenova, dobro očišćenih, ostaju samo vlakna, koja se omataju oko preslice za predenje. Preslica, kudjelja, *na našu* se zove *kulja*. Tada je sve spremno za predenje, koje obavljaju vješte ženske ruke. Vlakno se omotava oko drvenog predmeta koji se zove vreteno, *vrtena*. Na vretenu se nalazi drvena cjevčica, *prešanj*, koja služi za ubrzavanje vretena. Kada se je napunilo pređom, ispredenim koncem, isprazni se tako da se pređa omota oko trske, motovila, koje se *na našu* zove *rašak*, a ima dvije dužine: ona od osamdeset i dva centimetra *na našu* se zove *brač*, a ona od šezdeset i četiri centimetra *na našu* se zove *dva brača* i omotana je pet puta oko vretena i oko trske. Tada se sve skida i to je namotak pređe na motovilu, trski, a *na našu* se zove *matasa*. Nakon toga namotci pređe se izbjeljuju, što narod zove *bilit preju*. Pređa se stavlja u vodu i jako se tuče (udara), zatim se širi i suši više puta na suncu; poslije toliko pranja i sušenja postaje gotovo bijela. Napokon se namotci pređe stavljaju u vodu s bijelim prahom, koji se *na našu* zove *midičina ka bili preju*, i dobro se osuži na suncu. Konac je spreman da se stavi u tkalački stan, *kanja*. Tkanjem se dobiva dobra tkanina za izradu stolnjaka, plahti, navlaka, košulja i rublja. Platno od konoplje, koje se dobiva istim postupkom, služilo je za izradu hlača, ljetnih haljina, konopa. Od lošijih vlakana izrađivale su se vreće za živežne namirnice ili platno, *lindzulune*, koje je služilo za sušenje kokuruza i za pokrivače za spavanje u polju. Svi ovi postupci primjenivali su se u proizvodnji platna od lana i konoplje sve do pedesetih godina dvadesetog stoljeća. I danas je još sačuvan poneki tkalački stan i pokoja žena još tka u moliškohrvatskim selima.[173]

[172] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 30-32.
[173] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 32-34.

Ovome vrijedi dodati i vrijedan zapis o preslicama s lanom dominikanca Serafina Razzija, koji je 1. rujna 1577. bio pozvan u jedno "skjavonsko"selo blizu Vasta:

> *Imaju svoju crkvu, udaljenu od sela koliko se strijelom može dobaciti, okruženu velikim grobljem s jarkom uokolo. Promatrao sam toga jutra kako gotovo sve žene dolazeći na misu nose o pojasu škropilicu sa spužvom na vrhu, poput vojnikâ koji nose bodeže, a u ruci nekoliko svijeća da ih upale na njihovim oltarima. Na leđima su imale jednu ili dvije preslice s lanom, a u pregači komadić kruha za prinos na oltar, jer je bila prva nedjelja u mjesecu. Dok su ulazile u crkvu, natapale su svoju škropilicu u veliku kamenicu postavljenu kraj crkvenih vrata te bi obilazile groblje škropeći blagoslovljenom vodom grobove prekrite velikim stijenama i kamenjem. Vjerujem, da su to činile zato da divlje zvijeri ne bi otkopale tijela pokojnika. Svećenik je stalno morao imati mnogo svete vode na raspolaganju.*[174]

2.2.6. *Hrast, maslina i loza*

Hrast, *dub*, bio je veoma rasprostranjen u Moliseu. To je stablo raslo i proizvodilo je mnogo plodova, žira, željud, koji su bili odlična hrana za životinje, na poseban način za svinje. Bilo ih je teško sačuvati jer su sadržavali mnogo vode. Zato se žir nije čuvao, nego su ga svinje odmah jele. Hrastova šuma bila je odličan pašnjak za životinje, posebno za svinje, gotovo za čitave zime. Žir je padao malo-pomalo, tako da su životinje svaki dan nalazile hranu. Čak i kad bi pao snijeg, svinje bi kopale po snijegu i nalazile žir. Hrast je služio i kao drvo za ogrjev te izradu različitih alata. I danas se od hrastovine izrađuju bačve za vino.[175]

Drugo stablo koje je služilo ovom narodu od starine pa sve do naših dana jest stablo masline. To stablo daje plod za izvrstan proizvod – ulje i k tomu je simbol mira i Božjeg blagoslova. *Na našu* se također zove *maslina*. U stara vremena, u šesnaestom stoljeću, nisu postojali pravi maslinici, nego samo pojedinačna, rijetka stabla. Mali maslinici počeli su se saditi u sedamnaestom stoljeću. U starini, kada nisu postojale uljare, masline bi se stavljale na kamenu ploču i gnječile okruglim kamenom. Zatim bi se stavljale u vreće gdje bi se opet gnječile te s vremena na vrijeme polijevale toplom vodom. Tako dobiven mošt ostavio bi se nekoliko dana. Ulje,

---

174 S. RAZZI, *Viaggi in Abruzzo*, 236-238; M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 17.

175 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 22.

koje je laganije od vode, pojavilo bi se na površini te ga se onda skupljalo drvenom žlicom ili mjedenim tanjurom. Ulje se čuvalo u žarama od pečene gline, koje su se *na našu* zvale *minara do ulja*. Prve su se uljare, *trapit*, pojavile početkom dvadesetog stoljeća. Žrvanj ili mlinski kamen, *rota do trapita*, okretali su magarac ili mula. Podloga na kojoj se nalazi žrvanj *na našu* se zove *otar*, jer je sličan oltaru. Mast samljevenih maslina stavljao se u vreće u malim količinama, te bi se preko njih prešlo tijeskom, turnjem. Tek četrdesetih godina prošlog stoljeća nešto se je počelo mijenjati. Žrvanj više nisu okretali magarac ili mula, nego električni motori. I to je trajalo oko šezdeset godina. Kad smo ušli u dvadeset i prvo stoljeće, industrije su proizvele različite tipove uljara. Najmodernije uljare danas se koriste i u selima moliških Hrvata. Ubrzala se je proizvodnja i poboljšala kvaliteta ulja.[176]

Odmah nakon dolaska u Molise, u šesnaestom stoljeću, moliški su Hrvati počeli saditi lozu, *na našu* također *loza*. Loza se je sadila tako da se zemlja krčila dvozubim pijukom u dubinu do oko sedamdeset centimetara. Vinograd se *na našu* zove *trsja*, a trs, mladica loze, *saramenat*. Loza je bila dosta niska, tada se još nisu upotrebljavale taklje ili stupovi. Loza se vjekovima sadila i uzgajala na isti način. Ali kako se je nekada pravilo vino? Naši doseljenici bi otrgali grožđe (i *na našu* se kaže *trgat* grožđe), gnječili bi ga u badnju rukama ili nogama, *zbinat drop*, i cijedili bi mošt, mlado vino. Drop se stavljao u čiste vreće na koje bi se stavljali utezi, a i kamenje. Jedan dio mošta, *mušt*, bi se kuhao oko deset minuta u velikim bakrenim posudama i tada bi se lijevalo u bačve. Za vrijeme zime vino bi se pretakalo, ponovno lijevalo u bačvu i iz nje bi se izlilo već zrelo vino. Ovakav način proizvodnje vina prenosio se s koljena na koljeno stoljećima. Polovicom osmnaestog stoljeća umjesto da kuhaju mošt, kuhali su jednu trećinu gnječenog grožđa, što se *na našu* kaže čit buljendu. Početkom dvadesetog stoljeća prestaje gnječenje grožđa rukama ili nogama. Pronađena su nova sredstva i nove metode za proizvodnju vina. Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća razvio se nov način obrađivanju vinograda i grožđa. Naposljetku je stigao stroj koji se *na našu* zove *magina ka jamiva raspulje*, tj. stroj koji odvaja zrnje s grozda.[177]

2.2.7. *Od rođenja do udaje*

U središtu istraživanja u ovom dijelu rada je ciklus ljudskog života u moliškohrvatskim mjestima od rođenja do smrti, sa svim običajima koji ga

[176] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 22-27.
[177] A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 27-30.

prate. U pisanju mi je pomogla i činjenica da sam sedamnaest godina bio župnik među moliškim Hrvatima i aktivan član različitih udruga. Često sam bio u prigodi ići od kuće do kuće, od osobe do osobe, pitajući, slušajući, razgovarajući i bilježeći sve ono što sam vidio i što sam mogao čuti od pripadnika većinom starije generacije moliških Hrvata.

2.2.7.1. Neplodnost

Neplodnost se do prije nekoliko godina smatrala nesrećom ili Božjom kaznom: *Chi 'n 'nte filj, 'n gred a Dij* – "Tko nema djece, ne ide k Bogu". Onoga koji je time bio pogođen, sažalijevali su drugi članovi zajednice. Neplodnost je, kako je logično, mogla biti nedostatak bilo muškarca bilo žene. Ali je više puta bila pripisivana ženi, da se ne bi umanjila premoć muškarca. Bračni par koji nema poroda, ima čak i danas dubok osjećaj nelagode svaki put kada se govori o djeci. U okolini ne manjka strjelica upućenih ženi nerotkinji. Kako bi izišla iz stanja neplodnosti, žena ide na hodočašća, čini zavjete, i naposljetku se obraća vračarama. Ako se dijete rodi s teškim fizičkim ili mentalnim deformacijama, pretjerana narodna mašta to pripisuje intervenciji neke zle sile ili Božjoj kazni zato što su se roditelji utjecali silama zla. Danas je nepolodnost rjeđa, jer postoje načini liječenja i kirurški zahvati.[178]

2.2.7.2. Trudna žena

O trudnoj ženi danas se brine na poseban način muževa rodbina. Nekad je trudna žena morala raditi sve one poslove koji se u ovim zajednicama smatraju ženskima. Također je morala pomagati mužu u polju kao i žena koja nije trudna. Želje trudne žene uvijek se trebaju ispuniti. Smatra se, kao i u okolnim mjestima, da dijete nakon rođenja može na sebi imati neki znak neispunjene želje trudne žene, kao što su primjerice madež i izraslina.[179]

2.2.7.3. Spol djeteta

Spol novorođenog djeteta može se predvidjeti na različite načine. Potezanjem, primjerice, prsnih kostiju pileta, predviđa se rođenje muškog ili ženskog djeteta, prema tome ostaje li na desnoj strani izbočina ili udubina na izbočenoj kosti. Ako je dijete začeto u noći mladog Mjeseca, onda će

178 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 33-37. Ove je podatke autoru rada 1995. ispričala i Ida Guarino iz Kruča (1927. - 2011.).

179 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 38-39. Ove je podatke autoru rada 1994. ispričala i Maria Ruzzi iz Kruča (1916. - 2014.).

biti žensko, a ako je začeto za punog Mjeseca, bit će muško. Ako je dijete začeto 25. ožujka, vjeruje se da će se ako je muško, roditi kao vukodlak, a ako je žensko, kao vila, *vilja*.

Kada se oko podne u vrućim ljetnim danima iznenada podigne mala zračna pijavica koja nosi listove, slamu ili prašinu, kaže se: *Ota su vilja* – "Ovo su vampiri". Ako je netko udaren zračnom pijavicom, kaže se: *Su ga tukl vilja* – "Tukli su ga vampiri", i sigurno će se osjećati loše. Istim se duhovima pripisuje svaka slabost kojom ste pogođeni ljeti u polju i kojoj se ne može protumačiti razlog.

Isto je vjerovanje rašireno i u okolnim talijanskim zajednicama, gdje ih nazivaju "mazzamariel". Kako bi se uklonilo ove duhove, potrebno je izreći formulu: *Pojta z' Bogom* – "Odlazite s Bogom".[180]

2.2.7.4. Porod i vijest o rođenju

Oko trećega i četvrtog mjeseca trudnoće žena započinje spremati opremu (robicu) za dijete koje se ima roditi. Za vrijeme iščekivanja žena kupuje kolijevku (zipku) ako je ne posjeduje, ili se pak služi onom koju je obitelj sačuvala i prenijela s oca na sina. Kolijevka je predmet koji očituje onu afektivnu povezanost koja ujedinjuje žive i mrtve. Nekad se robica za novorođenče radila i spremala u kući, dok se danas uglavnom kupuje u trgovinama. Ženi pri porodu pomaže svekrva ili starija žena iz bliže rodbine te primalja, ako ne ide u bolnicu. Muž ne pribiva porodu. Jedina je njegova zadaća da pozove primalju, babicu ili ispratiti ženu u bolnicu. Kad se dijete rodi, poziva se muža da dođe ženi te prizna i prihvati sina. Kad se rodi muško dijete, to je radostan događaj jer će se ovjekovječiti koljeno, pleme, te i zbog toga što je muškarac, kako se vjeruje, više biće od žene: "Muškarac je uvijek muškarac". Rođenje ženskog djeteta se ne slavi, jer je u ovim zajednicama žena uzrok mnogih briga; utoliko što se vjeruje da se ona ne može braniti u životnim opasnostima i zato što će, možda, odnijeti strancima dio obiteljske imovine i ostaviti očevo ime. Njezino se rođenje prihvaća s nijemim prihvaćanjem sudbine. Vijest o rođenju priopćava se rodbini i susjedima, koji poklanjaju jaja, kokoši, golubove, meso, tjesteninu, šećer, kavu za rodilju, a za novorođenče zlatne predmete i odjeću.[181]

Pri porodu u kući je uvijek bila prisutna starija žena koja je pomagala rodilji. Tek početkom dvadesetog stoljeća pri porodu je ženama počela

[180] Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 40-42. Ove je podatke autoru rada 1994. ispričala i Maria Ruzzi iz Kruča (1916. - 2014.).

[181] Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 43-45.

pomagati školovana primalja. Ako bi porod bio teži, zvalo bi se liječnika. Novorođenče bi odijevali u košuljicu od lanenog platna koja se je zakopčavala na leđima, a *na našu* se zove *kačaman*. Zatim bi se dijete poleglo na bijelu lanenu plahtu i povilo u pelene, *povoj*. Povoj se sastojao od lanene tkanine dužine od tri do četiri metra i širine oko dvadeset i pet centimetara, koja je na kraju imala vrpcu za povez. Povoji za zimu izrađivali su se od vunene tkanine, a za ljeto od lanene. Glava se pokrivala kapicom, koja se *na našu* zove škufilja. Kad bi dijete napunilo sedam ili osam mjeseci nije se više povijalo i počelo ga se oblačiti u košulju ili haljinicu do koljena. Oblačili su mu čarape i obuvali cipele, a pelene nisu uvijek korištene.[182]

2.2.7.5. Krštenje

U prošlosti djeca su se krstila pet do osam dana nakon rođenja.[183] Danas prođe i nekoliko mjeseci do krštenja. Među moliškim Hrvatima prijateljstvo je sveto te se stoga u ovim prigodama za kuma biraju najdraži prijatelji ili osobe iz visokog staleža koje su osobito cijenjene u zajednici. Svakako se očekuje da će te osobe biti potpora obitelji u moralnom i materijalnom smislu. Primjerice, seljak općenito bira "čestita čovjeka", pripadnika slobodnog zvanja ili seljaka koji ima više posjeda. Nikada se nije dogodilo obrnuto, jer je moguće da se izgubi prestiž u zajednici, u društvu. Tako se neće nikada dogoditi da pripadnik slobodnog zanimanja izabere kao kuma za svoga sina seljaka ili obrtnika. Poziv je uvijek prihvaćen i povezanost ostaje za sve generacije. Tako se stvara povezanost i solidarnost koja se snažno osjeća i koja ujedinjuje ne samo članove uže obitelji nego i svu rodbinu s obje strane. Zapravo, duhovno srodstvo, pobratimstvo, jače je od onoga naravnoga, krvnog srodstva.

Povezanosat se više osjeća kod obitelji koja je krstila dijete, i to na poseban način kada je riječ o kumu koji uživa ugled u zajednici. Njemu pripada pozdrav svaki put kada susretnu roditelje i rodbinu krštenika, te pokloni i darovi u naravi na blagdane i u vrijeme prvih plodova. Kada kumče ima potrebu pomoći, obraća se kumu, *al compare*, koji gotovo nikada ne odbija pomoć. Naprotiv, prihvaća je s velikom radošću jer ta pomoć učvršćuje međusobnu povezaost.

U biranju imena za krštenje slijede se tradicionalni običaji. Prvi sin prima ime očeva oca, a prva kći majčine majke. Djeci koja će poslije doći daju

182 A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 56.

183 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 46-48. Ove je podatke autoru rada 1995. ispričala i Ida Gurarino iz Kruča (1927. - 2011.).

se imena majčinih predaka. Za obred u crkvi dijete je odjeveno u bijelo. Nekad je susjedova djevojka nosila dijete u crkvu, a uz nju je stajao kum. Danas majka ili kuma nose dijete u crkvu na krštenje. Poslije krštenja u kući krštenika već je pripremljeno malo primanje, kako bi se proslavio taj događaj, na koji je pozvan i svećenik koji je krstio dijete. Pred prisutne se iznose domaći slatkiši koje je pripremila rodbina. Danas se pak teži tome da bolje stojeće obitelji organiziraju krsnu proslavu u restoranu.

2.2.7.6. Dječje igre

Nekad su se moliškohrvatska djeca igrala, *šalila*, izmišljajući igre i sami praveći igračke. Osim što je imala društvenu ulogu, igra je podizala i svijest o vlastitim sposobnostima i mogućnostima te je pridonosila skladnom psihofizičkom razvoju djeteta. Tako je igra postala i važno odgojno sredstvo. Djeca su se uglavnom igrala na malim trgovima i na seoskim ulicama.

Igra sa zrnjem graha igrala se na način da bi svaki igrač zrno graha valjao četiri puta u iskopanu rupu. Onaj koji bi prvi uvaljao zrno bio je pobjednik u igri i uzimao zrnja od onoga koji je izgubio.[184]

Druga igra zvala se *esci Girolamo*, "iziđi, Jere". Predvodio bi je dječak Jere koji bi stajao u središtu, poskakivao na jednoj nozi te remenom pokušavao dotaknuti nekoga od onih koji su bili uokolo i slobodno se kretali. Oni koji su taknuti, postaju Jerini sinovi i zajedno s Jerom koji skače na jednoj nozi nastoje uhvatiti one koji su još slobodni. Ako Jere ili netko od njegovih sinova u hvatanju, izvan vlastite kuće, spusti obje noge na zemlju, mogao je biti uhvaćen remenom; to se također događalo ako se ne sluša oca Jeru. Skupina Jerinih sinova sve se više povećava, a igra se nastavlja sve dok ne ostane jedan jedini protivnik, koji tada postaje Jere i igra započinje ponovno. Takva bi se igra katkada pretvorila u pravu tučnjavu među djecom.[185]

Huzalina, klizanje, zvala se igra koja se igrala isključivo zimi. Budući da se moliškohrvatska sela nalaze na brežuljcima ili na padinama, veoma su pogodna za klizanje kada zimi padne obilat snijeg. Djeca su se na nogama klizala po tim uličicama. Danas ima manje snijega i manje djece pa se manje kliže, i to na sanjkama, a ne više kao nekad, na nogama.[186]

Igra *lippa* (*mac-kuc*) započinjala je tako da je najstariji među igračima određivao pravila ige, a sa sobom je nosio sjekiru i nožić kojima je izrezivao dva štapa, dugi, za udaranje, i kratki, izoštren na krajevima. Ovo je

[184] Autoru rada ovo je godine 1994. ispričao Vincenzo Vetta iz Kruča (1931. - 2019.).
[185] Autoru rada ovo je godine 1994. ispričao Vincenzo Vetta iz Kruča (1931. - 2019.).
[186] Autoru rada ovo je godine 1994. ispričao Vincenzo Vetta iz Kruča (1931. - 2019.).

možda najstarija igra na svijetu, a tragovi su joj pronađeni i u grobnicama staroga Egipta. Najprije bi jedan dječak dugim štapom udario kratki na izoštrenom dijelu da odleti što je moguće dalje. Drugi bi ga dječak morao uloviti i baciti natrag, nastojeći pogoditi štap za udaranje, koji je bio ukoso postavljen na kamenu. Kada bi ga pogodio i srušio, tada bi predvodio igru. Udaljenost se mjeri dugim štapom, okrećući ga i brojeći okretaje, bodove. Pobijedio bi onaj koji bi prvi došao do broja sto ili do broja za koji bi se prije dogovorili.[187]

Pljočke, *igra na ploče*, stara je igra koja se još i danas igra, i to posebno u Mundimitru prigodom blagdana sv. Lucije. Kapetan ekipe bi pokazao kako se igraju pljočke. Svaki bi igrač imao svoju pljočku, a pljočka je bila od plosnata kamena. *Mulinić*, zvan i štritj, zapravo je bulin, kamena pločica koja bi se bacila naprijed, pet do šest metara od igrača. Pobjednik bi bio onaj koji bi svoju pljočku bacio najbliže bulinu.[188]

Stanjarola je igra koja bi se igrala s praznom konzervom za srdele. Za ovu bi se igru okupilo sedam ili osam dječaka *ke hitahu tok*, koji bi bacali ždrijeb kako bi izabrali onoga koji će stajati kraj stanjarole. Onaj koji je izabran, morao bi šutnuti stanjarolu, a kada bi je šutnuo, ostali bi potrčali da se sakriju. Što je stanjarola više letjela, igrači su imali više vremena za skrivanje. Onaj koji je stajao kraj stanjarole, izabrao bi među njima najslabijeg, koji nije mogao tako daleko šutnuti stanjarolu. Izbor bi pao na nekog od dječakâ koji bi se vraćali iz polja jer bi stanjarola uvijek letjela tamoamo, ali nikada daleko. Tada bi onaj koji je stajao kraj stanjarole uzeo stanjarolu, triput bi je bacio o zemlju te zvao po imenu one koje je vidio jer nisu imali vremena sakriti se. Zatim je tražio ostale, koji su se skrili, i trebao je imati brze noge da stigne do stanjarole prije ostalih. Ako bi netko od skrivenih dotrčao do stanjarole prije njega i šutnuo je, on bi trebao ponovo trčati kako bi je uzeo, dok bi se svi ostali mogli skriti i tada bi ih on ponovno trebao tražiti.[189]

Igra *vitj-vitj*, igra skrivača, veoma je jednostavna. Jedan bi igrač brojio, dok su se drugi skrivali. Brojalo bi se do pedeset i govorilo bi se: *Ko je unutra, je unutra, ko je vane, je vane!* – "Tko je unutra, unutra je, tko je vani, vani je!" I ovdje je onaj koji broji trebao naći sve, a posljednji je, ako bi trčao brže od njega, mogao osloboditi sve; u suprotnome, prvi koji je nađen, trebao je brojiti dok bi se drugi skrivali.[190]

---

187 Mario Ugo GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, Mundimitar, 2016., str. 19-20.
188 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 21.
189 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 24-25.
190 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 26.

Pika je vrsta igre koja se još zove *tocca-ferro* – "takni željezo", premda se umjesto željeza koristio kamen koji je položen na zemlju kao baza. Formirale bi se dvije skupine i svaka je morala dotaknuti piku druge skupine. Najprije bi birali tko će prvi krenuti. Kad bi igrač počeo trčati, igrač iz druge skupine brzo bi potrčao za njim da ga dotakne, ali ovaj je trčao što brže da se vrati u svoju piku, kako ga drugi ne bi dotaknuo, jer kad bi ga sustigao i dotaknuo ga, bio bi njegov. Tako se igra nastavlja, da jedna skupina trčeći dotakne piku druge skupine i da ih se u tom trku nitko od protivnika ne dotakne.[191]

Igra *cumba caval* – "skoči na konja" igra se na način da se formiraju dvije skupine od po četiri-pet dječaka. Birali bi međusobno onoga tko će biti prvi u redu, tj. ispod. Jedan od njih bi se naslonio na zid ili stablo, a ostali bi se sagnuli i stisnuli jedan do drugoga. Dječaci iz druge skupine bi počeli skakati jedan po jedan na njihova leđa. Ako bi ostali stabilni, zvali bi sljedećega govoreći: *cumba caval!* I tako bi skakali sve do posljedenjega. Oni koji su u ovoj igri bili ispod, trebali su biti snažni, a oni koji su bili iznad, spretni, jer kad bi "konj" popustio pod težinom, morali bi opet stajati ispod. Kada bi se oni koji skaču nagnuli i dotaknuli nogama tlo, na njima je bio red da budu ispod, dok bi drugi skakali na njih. Oni koji su bili ispod koristili su razne načine tako da bi se priljubili jedan uz drugoga i nastojali biti što viši i što uži, tako da oni koji skaču ne mogu svi stati te da skliznu.[192]

Cavallina (*markulitj*), kobilica, igra je u kojoj nema pobjednika. To je igra za svakoga. Započinjala bi tako da se jedan od igrača dobrovoljno sagne, a drugi bi ga, stavaljajući ruke na njegova leđa, jedan za drugim preskakali. To bi se tako nastavljalo dokle god bi se željelo. U ovoj je igri bilo važno biti spretan u preskaknju jer, ako su *cavalline* bile dovoljno udaljene jedna od druge, bilo bi ih lako preskočiti, ali kada bi bile blizu jedna drugoj, nije bilo dovoljno prostora za preskok te bi oni manje spretni padali i morali se ponovno vraćati natrag da bi počeli opet ispočetka.[193]

U igri *bella insalatina* - "lijepa salata" više njih bi se namjestilo kao i u igri *cavallina*, a ostali bi, jedan po jedan, morali preskakivati i izgovarati riječi koje bi izgovorio prvi igrač, takozvani sudac. Kad bi tko od onih koji preskaču zaboravio riječi, tada bi morao poći ispod, sagnuti se, da drugi mogu preskakati preko njega. Prvi igrač izgovarao bi sljedeće riječi: *Bella insalatina... fresca tenerina... si mangia ogni mattina... la mangia pure il*

191 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 27.
192 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 28-29.
193 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 29-31.

Re... la mangia la Regina... tarela a lu furn'... nonna alla cantina... tarella al mulino... nonna beve il vino... metto la mia sella (ćindrin)... riprendo la mia sella (ko zbaljaše vrč ol optaj si vaze njegov sedlo, ga počkaše potj zdola)... piedi in croce (cumbat oš potj u zemblju snogami nkrižane)... tocco terra (cumabat oš pujat ruku u zemblju)... soldatino di piombo (rivat u zemblju oš ostat drican kano jena soldatić)... batto le mani (tuč ruke pri za rivat uzemblju)... tocca mani e piedi (na cumb, badnit s'rukom oš snogom guscu do onga zdola)... pasta e ceci... scappa scappa (kada funu cumbat, sekolike maju utj, oni ke bide tijapan vame njegov misto ter se vrže zdola).[194]

Igra š*amar*, *paulat* igrala se tako da bi jedno dijete (takozvana *mama*) sjedilo, a drugo bi stavilo glavu u njezino krilo i zatvorilo oči. Ostali bi stajali uokolo. Jedan od igrača dao bi onome sa zatvorenim očima zaušnicu ili bi ga nogom udario u stražnjicu, dok bi mama govorila: "Paulat, paulat, pronađi onoga tko te je udario." Kad bi ovaj pogodio tko ga je udario, ustajao je i prepuštao mjesto onome kojeg je prepoznao; u suprotnome bi ostajao na mjestu sve dok ne pogodi tko ga je udario.[195]

Igra *s'*obručem bila je najjednostavnija. Djeca bi potražila ili ukrala obruč bačve, našla bi savitljivu žicu, na vrhu je svinuli prema obliku obruča i na rukohvat stavili drvenu ručku. Tada bi počeli gurati obruč. Onaj koji bi uspio najduže ostati u "vožnji", da mu obruč ne padne, bio bi pobjednik. Što je obruč bio širi, igra je bila teža.[196]

2.2.8. *Udaja djevojke*

Udaja djevojke, i sve što je uz to bilo vezano, bila je velika briga svake obitelji. J. Smodlaka vrlo živo opisuje vjenčanje između mladića iz Kruča i djevojke Talijanke iz Palate:

---

194 Ovaj tekst na hrvatskom glasi: *Lijepa salatica... svježa i mekana... jede se svakog jutra... jede je kralj... jede je kraljica... djed u pekarnici... baba u podrumu... djed u mlinici... baka pije vino... postavlja svoje sedlo (što je mogao biti pojas)... ponovno uzima svoje sedlo (onaj koji bi pogrešno stavio ili ponovno uzeo svoje sedlo, zbog čega bi drugi padali, morao bi biti ispod)... prekrižene noge (skakati i doticati pod prekriženih nogu)... dotičem pod (skakakti i doticati pod rukom)... olovni vojnik (prizemljiti se baš poput vojnika)... plješćem rukama (zapljeskati rukama prije no što se stane na tlo)... diram ruke i noge (u skoku dotaknuti rukom i nogom stražnjicu onoga koji stoji ispod)... tjestenina i slanutak... bježi, bježi, ostali su morali pobjeći. Onaj koji bi bio uhvaćen, išao bi ispod*. Usp. M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 31-32.

195 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 33-34.

196 M. U. GIORGETTA, *Tege do dicov (ljudica male)*, str. 34. Usp. i P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 59-60.

Kočija koja vozi nevjestu, i za njom još jedna, stale su medjutim pred crkvom. Iz prve kočije izlazi mlada djevojka bucmastih obraza, odjevena u tamno jednolično odijelo gradjanskoga kroja, s bijelom koprenom na glavi i sa mnogo zlata na sebi. Za njom izlazi mladoženja, druga djevojka, mladoženjina sestra, i dva kuma: to su im svi svati. Netom je nevjesta stala na zemlju, približi se k njoj svekrva, poljubi je, i ispod ruke uvede u kuću.

Ja tome dočeku nisam davao važnosti, ali me moji znanci upozoriše, da je taj čas za nevjestu Talijanku čitav preokret u životu. Ona u taj mah mijenja narodnost, ili barem jezik, jer od kad je prekoračila kućni prag, svekrva ne će više s njom progovoriti ni riječi talijanski. I tako, hoćeš nećeš, nevjesta će u malo mjeseci naučiti hrvatski, i hrvatski će odgajati djecu. Tako se tumači da se pučani, pored čestih mješovitih brakova, nimalo ne potalijančuju u obitelji. U gospode je druga stvar. Tu Talijanka nametne svoj jezik obitelji.[197]

2.2.8.1. Pripreme za udaju

Priprema za udaju započinjale su veoma rano.[198] Majka bi počinjala tkati platno za kćer u njezinoj najranijoj dobi, a kći je to platno počinjala vesti kao djevojčica. Danas se međutim djevojačko rublje kupuje, malopomalo, prema mogućnostima obitelji. U djetinjoj dobi započinje psihološka priprema za udaju, pozivom djevojčici da započne vesti, jer ako rublje bude spremno, može se rano udati. Zato se već u pretpubertetu djevojčice šalju da uče vesti kod *maestre* – "učiteljice".

Za predviđanje budućnosti, koju su djevojke iščekivale sa zebnjom, tražio bi se najpogodniji dan i trenutak. Bila je to najčešće noć između 23. i 24. lipnja. Taj se datum veže s drugim narodnim vjerovanjima povezanima uz ljetni solsticij, najduži dan u godini. U svanuće 24. lipnja sunce se započinje kretati prema jugu. Prije nego započne svoj put sunce *igra* – "pleše". Želje za srećom su sigurnije ako se iskazuju za vrijeme sunčeva "plesa". Svi stariji smatraju da je sunčev ples stvaran, no nitko ne tvrdi da je vidio taj fenomen. Uvečer 23. lipnja mlade djevojke lijevaju bjelanjak jajeta u bakrenu posudu s vodom i ostavljaju je na prozorskoj dasci čitavu noć. Idućeg jutra, s prvim zrakama sunca, prema sjenama i obliku bjelanjka u dodiru s vodom predviđa se socijalni status i zanimanje budućeg

197 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 47.

198 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 76-79. Ove je podatke autoru rada 1995. ispričala i Livia Vetta iz Kruča (1912. - 1995.).

zaručnika. Ako mašta djevojke vidi u posudi par volova, to znači da će su udati za ratara; ako vidi par konja, udat će se izvan svoga sela. Prognoze idu i izvan pitanja o udaji. Ako smjesa poprimi, primjerice, oblik čamca, predviđa se odlazak.

I u drugim se razdobljima, prema godišnjim dobima, predviđala budućnost. Kako bi vidjela uzvraća li joj ljubav mladić u kojeg je ona tajno zaljubljena, djevojka bi uzela dva lista pšenice i isplela ih. Drugi način za isto pitanje bio je da se na podlakticu stavi list trave koju nazivaju *fron d'amor* - "lice ljubavi". Od njega se oblikuje srce i na neko vrijeme dobro sveže za podlakticu. Prije toga dobro ga se izgrize zubima. Ako list na koži izazove samo lagano crvenilo koje sliči ruži, to znači da je ljubav uzvraćena. Ako se, naprotiv, zalijepi za kožu i izazove gnojne i bolne prištiće, tada ne treba nastaviti sa zavaravanjem.

Treći pokus činio se s bubamarom, božjom ovčicom, kukcem koji donosi sreću i zovu ga *mušica bogena*. Bubamari se dopusti da se penje uz prst, a kad poleti, izgovara se: "Božja ovčice, nađi mi lijepu zaručnicu." Smjer u kojem je kukac poletio pokazuje mjesto gdje se nalazi zaručnica. Ovaj način ispitivanja ljubavi prakticirali su oboje, kako djevojka tako i mladić.

2.2.8.2. Službena prosidba

Ženidbu se najčešće dogovarali roditelji. Razlozi za to mogu se objasniti kratkom narodnom izrekom: "Salo mora ostati u loncu." Njome se htjelo reći da bogatstvo ne smije izići iz kruga obitelji. Zato su i među rodbinom vjenčanja bila česta. Posrednik, koji je najčešće bio prijatelj obiju obitelji, zvao se *ambasador*, i rado se je nudio da "dogovori ženidbu". Kao znak zahvalnosti i priznanja zbog obavljenog posla, zaručnica bi ga darovala lijepom košuljom, ako je ambasador bio muškarac, ili spavaćicom, ako je ambasadorica bila žena.[199]

2.2.8.3. Miraz (dota)

Kad su pregovori završeni, svi članovi obitelji zaručnika, koje prati nekoliko članova bliže rodbine i "ambasador", dogovorene večeri odlaze u kuću zaručnice na konačan sporazum.[200] Na tom susretu se dogovara o nepokretnim i pokretnim dobrima, o količini i kvaliteti ruha koje će biti

---

199 P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 80-81.

200 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 82-86. Ove je podatke autoru rada godine 1993. ispričala i Livia Vetta iz Kruča (1912. - 1995.).

ponuđeno za miraz (dotu). Ti usmeni dogovori poslije se službeno zapisuju, i to u trenutku predaje ruha. Kad je sporazum postignut, određuje se dan u kojemu će se organizirati mali obiteljski obred, za vrijeme kojega zaručnik poklanja zaručnici zaručnički prsten. U istoj prigodi majka zaručnika donosi ogrlicu budućoj snahi, dok joj svekar poklanja naušnice ili neki drugi zlatni predmet.

Za trajanja zaruka zaručnica nastavlja spremati ruho, gotovo sve od lana, vune i konoplje, koje je već od ranog djetinjstva započela pripremati. Ruho nije bilo toliko praktično kao ovo danas, ali je zato dugo trajalo i bilo lijepo izvezeno. Prije nekoliko desetaka godina veći dio ruha bio je izrađen ručnim radom, i to isključivo u kućnoj radinosti. Zaručnica je, uz pomoć majke, prela, tkala, šivala i vezla. Ruho je bilo plod dugog domaćeg iskustva, s dovitljivom vještinom, da njegova ljepota i sklad može nadahnuti ženu koja se sprema za udaju. Uz ruho je nekad u dotu išao i kotao, *tinja*, bakrena posuda za vodu, umivaonik, pjenjača, žlica za skidanje pjene i crpača, velika žlica,[201] sve od bakra. Ako se ne bi posjedovale druge stvari, moglo se je za miraz (dotu) dati i nekoliko životinja: koza, ovaca, svinja, itd. Predaja kaže da se u dotu nekad uključivalo i porculansko i kristalno posuđe. Kada je taj običaj prestao, nije točno poznato.

Djevojka je prihvaćala zaručnika ne razmišljajući mnogo sviđa li joj se ili ne. Neki hiroviti otpor, ako se je zbog avanture možda očitovao, odmah bi bio otklonjen teškim prijetnjama i veoma uvjerljivim dokazima. Dogovoreni zaručnik mogao se je izbjeći samo ako se je radilo o tajnom zaljubljeniku s kojim je djevojka "pobjegla", odnosno *umakla*, kako se kod nas i danas kaže. Pokušaji otpora od strane djevojke bili su veoma rijetki. Samo je s oprezom mogla izraziti svoje mišljenje, koje se međutim uglavnom nije uvažavalo ni cijenilo.

Za vrijeme i prije zaruka mladić je često osobno organizirao serenade ili bi netko njega pratio s instrumentom. Za trajanja zaruka zaručniku je bilo dopušteno posjetiti buduću suprugu samo navečer, i to jednom ili dva puta u tjednu, uvijek u prisutnosti barem jednog od roditelja. Još i danas, ako je djevojka sama u kući, ne smije primiti zaručnika da je obiđe. Zaručnici su smjeli razgovarati, ali uvijek pod budnim okom njezine rodbine, i to razmaknuti jedno od drugog, npr. sjede na dvjema suprotnim stranama ognjišta.

Dok zaručnik smije posjećivati zaručnicu u njezinoj roditeljskoj kući, ona u kuću svekra i svekrve smije ući samo nakon udaje. To nije određeno i čvrsto pravilo. Ako bi svekar i svekrva inzistirali da zaručnica dođe u nji-

[201] Vrsta bakrene varnjače koja je služila za uzimanje vode za piće iz *tinja*, bakrene posude.

hovu kuću, djevojka to ne bi smjela odbiti. Ipak, kad bi zaručnica jednom ušla u kuću zaručnika, nije više mogla izbjeći obvezu, u drugim prilikama, da pomaže svekrvi i u teškim kućnim poslovima.

2.2.8.4. Ljubavne pjesme

Izvorne hrvatske pjesme i glazba gotovo su potpuno nestali. Narod je prije rado pjevao u različitim prigodama: radeći u polju, u vrijeme Poklada, u Velikom tjednu, na prvi svibnja i u serenadama. Stariji se još uvijek sjećaju nekih starih pjesama.

Vlahina zjubjena[202]	Vlahinja zaljubljena
Ajja nećem tvoje suze, *e ti hoš suze moj:* *ovi srcce je sve tvoj,* *nisi nemik kana ti!*	*A ja neću tvoje suze,* *a ti hoćeš suze moje:* *ovo srce je sve tvoje,* *nijesam neprijatelj kano ti!*
Kada stojim zdola zemble, *nikor plače ča ma doć;* *di ja stojim, nimaš proć,* *nimaš gazit moju jam!*	*Kada budem ispod zemlje,* *nitko neće doći da me oplače,* *gdje ja budem, nemoj proći,* *nemoj gaziti moju jamu.*
Di si poša, lipi sunc? *Di si polla, zvizda moj?* *ovi src biša tvoj,* *kako stah vesaja ja.*	*Kamo si pošlo, lijepo sunce?* *Kamo si pošla, zvijezdo moja?* *Ovo srce bješe tvoje,* *kako bijah veseo ja.*
Di si polla, zvizda moj? *di si polla, lipa divojk?* *ovi srcce biša tvoj,* *ko je ta ojja prido men?*	*Di si pošla, zvijezdo moja?* *Kamo si pošla, lijepa djevojko?* *Ovo srce bješe tvoje,* *ko te je oteo ispred mene?*
Di si poša, lipi sunc? *Di si pol, zvizda moj?* *ovi srce biša tvoj,* *ko ta oja zbrida me[a]ne?*	*Kamo si pošlo, lijepo sunce?* *Kamo si pošla, zvijezdo moja?* *Ovo srce bješe tvoje,* *ko te je oteo ispred mene?*

[202] Usp. M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nel*'Italia Meridionale, str. 230. Tekstove pjesama donosimo bez brojnih dijakritičkih znakova.

Scherzo (da San Felice)[203]	Pošalica (iz Filiča)[204]
Divojka mblada,	*Djevojko mlada,*
starro što jubiš?	*staro što ljubiš,*
vrimen što gubiš!	*vrijeme što gubiš?*
što ćeš mo[u] *ti?*	Što *ćeš mu ti?*
Staro se grije	*Staro se grije*
pokraj ogništa	*pokraj ogništa;*
ne more nišče,	*ne može ništa,*
što č'eš mu ti?	što ćeš mu ti?
Uzmi mladiko,	*Uzmi mladiku,*
da te[a] rastrese;	*da te rastrese;*
staro se trese,	*staro se trese,*
vrago ga daj!	*vragu ga daj!*
(ke nije dobar več'!)	*(jer nije dobar više!)*

2.2.8.5. Otmica djevojke

Često se događalo prije Drugoga svjetskog rata da su mladi otimali djevojke.[205] To bi se dogodilo ili kad bi djevojke izlazile iz crkve ili kada bi išle po vodu na *fontanu*, na zdenac, a djevojke su bile brojne i natjecale se međusobno. Mladić je u takvoj prigodi, koristeći pogodan trenutak, otimao željenu djevojku i odveo bi je, u slučaju da se opirala, u svoju kuću ili nekom prijatelju.

Otmicu je trebalo javno obznaniti jer se je smatrala nepopravljivom. U rijetkim slučajevima, posebno ako bi djevojka bila odvedena mimo svoje volje i ako bi se za otmicu odmah saznalo, članovi njezine obitelji pritekli bi joj u pomoć na mjestu na koje je djevojka odvedena i silom bi tražili da je preuzmu prije negoli joj bude oduzeta čast. Mnogi se još sjećaju slučaja kad je neki mladić, kad je saznao da mu je sestra oteta, razbio sjekirom vrata kuće u koju su je sklonili. Takvi su slučajevi bili iznimke. Kada bi obitelji kojih se otmica ticala bile stavljene pred gotov čin, premda suprotno svojim željama, pristale bi; rjeđe se događalo da žele vratiti svojoj kući ukradenu djevojku.

---

203 Usp. M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nel*l'Italia Mer*idionale*, str. 231.

204 Usp. M. REŠETAR, Le c*olonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 231.

205 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 87-88. Ove je podatke autoru rada godine 1995. ispričala i Ida Guarino iz Kruča (1927. - 2011.).

Otmica je često bila lukavo planirana, kako bi se izbjegli troškovi vjenčanja. U tim slučajevima obje bi obitelji prešutno pristale na takvo stanje. Potrebno je također naglasiti da se oteta djevojka, i kad se radilo o obostranom pristanku, trebala pretvarati da se opire. Narod je običaj otimanja prihvaćao s ravnodušnošću. Posljednja otmica dogodila se 1960. godine.

2.2.8.6. Uoči udaje

Prije udaje vrijeme je pripreme, i to prema staroj tradiciji.[206] Ruho se izlaže u kući djevojke koja se sprema za udaju oko tjedan dana prije vjenčanja, kako bi ga rodbina i prijatelji mogli razgledati. Pripremaju se također i slatkiši. U zamjenu za primljeni dar obitelj zaručnika šalje tanjur slatkiša svim obiteljima koje su darovale zaručnike. Zatim se ruho slaže u košare i nosi se u povorci iz kuće zaručnice u zaručnikovu kuću.

Večer prije vjenčanja zaručnik sa skupinom prijatelja odlazi pred kućna vrata zaručnice i pjeva pučke pjesme i pjesmu oproštaja (na talijanskom dijalektu) *La Spartenza*, koja priprema dušu zaručnice za sutrašnji odlazak, a pjeva o onome što treba ostaviti:

Bolan ali željan odlazak, budi sposobna, valjana, kadra,
tko zna gdje ćeš se naći sutra dovečer:
ovu večer među ljiljanima i ružama,
sutra dovečer u zagrljaju zaručnika.
A kako da ne plačete, majko i oče,
jer sada gubite onu koja vas je služila za stolom?
Kako da ne plačete, braćo i sestre,
jer sada gubite onu koja vas voli?
Kako da ne plačete, vrata i prozori,
jer gubite onu koja vas otvara i zatvara?
Kako da ne plačete, vaze i cvijeće,
jer gubite onu koja vas zalijeva i miriše?
Kako da ne plačete, stepenice,
jer sada gubite onu koja se penjala i silazila?
Kako da ne plačete, susjedi,
jer sada zalazi mjesec u kvartu?
Plačite, majko i oče,
Jer sutra odlazi ljepotica iz kuće.

[206] Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 97-99. Ove je podatke autoru rada godine 1995. ispričala i Ida Guarino iz Kruča (1927. - 2011.).

Kad pjesma završi, vrata se širom otvaraju. Posebno značenje ima ulazak zaručnika. Iza vrata jedan član rodbine skriva štap koji će staviti na ramena zaručniku. Ako ga se on uspije osloboditi, svi mu kliču i pozdravljaju ga, te se smatra da je zaista dostojan da postane glava obitelji.

2.2.8.7. Udaja

Vjenčanje se gotovo uvijek slavi nedjeljom. Na kraju mise zaručnici odlaze u kuću zaručnika izbjegavajući prolaz ispod svodova. Vrata kuće su zatvorena. Zaručnica kuca, ali nitko ne otvara, pravi se da plače i tada se otvaraju vrata. Svekrva joj baca šaku žita i kokuruza, zatim, nakon što se prekrižila, govori joj: ako si prava i dobra djevojka, uđi, inače ponovi prijeđeni put. Poslije ovog obreda zaručnica može ući. Danas su običaji višemanje jednaki. Nema više pucanja iz puške za vrijeme izlaska zaručnice iz očeve kuće. Nekad, ako bi se vjenčanje odvijalo u drugome mjestu, skupina jahača, od 15 do 20 njih, pratila je zaručnicu iz njezinog rodnog mjesta u zaručnikovo, i svježa jahačica, zaručnica (junakinja) očitovala bi se jakim glasom kao znak simpatije prema novoj rodbini. *Baterije* (udaraljke) i cvijeće su razveseljavali put i dolazak, koji je trajao nekoliko dana. Za to su se držali kićeni govori i pjevale svatovske pjesme, a nakon toga za zaručnicu je započinjao svakodnevni život, koji se nije odveć razlikovao od dotadašnjeg života. Zaručnica je mogla izići iz kuće i posjetiti roditelje tjedan dana nakon vjenčanja. Sve se to odvijalo prema običajima zajednice. Prije nego bi posjetila očevu kuću, zaručnica je išla u crkvu, a na putu ju je pratio muž s užom rodbinom.[207]

2.2.8.8. Uloga žene u zajednici

U moliškohrvatskim zajednicama nekad su žene živjele u krugu svoje obitelji i nisu sudjelovale u društvenom životu.[208] Nisu imale nikakvu naobrazbu, kao ni muškarci, jer ići u školu značilo je gubljenje vremena. Čim bi djevojčica ušla u pubertet, bila bi isključena od stola. Trebalo je izbjeći bilo koji doticaj između nje i eventualnih gostiju, kako bi se izbjegla bilo koja sumnja da ju se želi pokazati ili da joj nije drag posao.

---

207 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 99-100.

208 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 61-75. Ove su podatke autoru godine 1995. ispričale Ida Guarino iz Kruča (1927. - 2011.) i Maria Ruzzi iz Kruča (1916. - 2014.).

Kad bi stranci boravili u kući, žene nisu sjedale za stol. Žena ostaje u kuhinji, sprema hranu i služi goste za stolom. Ženska isključenost potvrđuje nadmoć jačeg spola i to je odgovaralo muškarcima iz kuće koji su željeli jesti, piti i razgovarati u punoj slobodi, a katkad i neobuzdano. Žena se je morala brinuti o kuhinji, jela je s kućnim pomoćnicama i bila sretna ako bi je pohvalili zbog dobro pripremljenog umaka.

U novije vrijeme, naprotiv, zanimanje za školu proširilo se i među starijima. Kada bi završili radove u polju i nakon što bi na brzinu nešto pojeli, pohađali bi večernju školu. To zanimanje za školu poteklo je ponajprije iz potrebe da nauče napisati svoje ime i prezime, jer je to bilo nužno da bi mogli podići invalidsku ili staračku mirovinu. No bilo je i onih koji su išli u večernju školu zbog želje da nešto novo nauče ili da se popuni broj polaznika koji je potreban da škola može funkcionirati i da učitelji i učiteljice mogu napredovati u svom zvanju.

U prošlim vremenima žena se je brinula o kućanstvu. Kad su domaćice pripremale kruh, a to je bilo dva puta u tjednu, pomagale bi im njihove djevojčice. Znati ispeći kruh, bilo je jedno od glavnih dužnosti prave gazdarice, domaćice. Djevojke su od najmlađe dobi pomagale u kuhinji i učile se vještinama dobre domaćice. Morale su dobro svladati gastronomsko umijeće. Hrana koju su poljodjelci jeli u polju, trebala je biti spremljena s velikom pomnjom.

Druga zadaća žene bila je izrada rubenine. Proizvodila bi tkaninu kako bi mogla odjenuti čitavu obitelj. Zbog toga bi žena ostala čitavu zimu u mjestu i posvetila bi se predenju i tkanju lana, konoplje i vune. Sjedila bi po čitave dane ispred ogništa s kudjeljom među koljenima ili bi u sunčane dane prela vretenom te poslije, za hladnih dana, tkala. Pred tkalačkim stanom provodila je žena sate uvodeći konac u potku. Tako se je spremala rubenina i oprema za buduće zaručnice.

Žene su zbog mnogobrojnih kućnih poslova rijetko izlazile iz kuće, a ako bi izlazile, bilo je to zbog neke obveze. Rijetko se moglo vidjeti da žene šeću i u neradne dane. One su gotovo uvijek boravile u kući, a za lijepa vremena, posebno u proljeće, okupljale bi se pred kućnim vratima uživajući u suncu. Ako su bile žene ili kćeri seljaka koji nisu imali zanat, odlazile bi u polje na sezonske radove. No tako je bilo u prošlosti. Danas se rijetko može vidjeti žene u polju s poljodjelskim alatima kako rade poslove koji su nekoć bili upravo njima namijenjeni.

Žene su općenito nekoć u polju radile laganije poslove: čišćenje trave u žitu i bobu, trganje grožđa, branje maslina, itd. No žene iz siromašnijih

obitelji često su zamjenjivale svoje muževe i u veoma teškim poslovima, te bi išle u polje *na vazdan*, na cijeli dan. Žene ili kćeri gospode, *galantuomo*, nisu dakako obavljale ni poslove u polju ni poslove u kućanstvu; ti su poslovi bili namijenjeni isključivo služavkama.

Nekad, prije nekoliko desetaka godina, mlade djevojke su ili boravile u kući, ili odlazile u polje s roditeljima, ili su s prijateljicama spremale ruho, opremu za vjenčanje. Šetnje su im bile strogo zabranjene, bilo u selu bilo izvan njega, kako djevojkama tako i udanim ženama. U rijetkim slučajevima šetnja je bila dopuštena ženama koje su pripadale gospodskim obiteljima. Jedina šetnja, ako se takvom može zvati, koja je bila svima dopuštena, bijaše odlazak po vodu na općinsku fontanu. Bila je to prigoda koju su mladići rijetko propuštali jer su se samo tada mogli izdaleka diviti djevojci koja im se sviđala. Diviti se, jer nije bio dopušten nikakv razgovor među mladima različitog spola. Ako bi mladić uputio kakvu riječ djevojci, ona je morala nastaviti hodati ulicom bez odgovora. Ako bi koji mladić neprestano dodijavao kojoj djevojci, ona bi to kazala roditeljima te bi oni ukorili tog gnjavatora.

Dvoje mladih zaručnika izlazilo bi iz kuće zajedno samo kad bi išli na misu. Oni u kući nikada nisu ostajali sami, jer se u ovim zajednicama podrazumijevalo da bi dvije osobe različitog spola kad bi ostale same imale seksualni odnos. A to zato što se smatralo da je žena slaba u tijelu kao i u duhu. S druge strane, muškarac koji bi ostao sam sa ženom, treba se uvijek ponašati kao muškarac, inače ga se smatra nesposobnim. Žena je, prije nego muževa družica, shvaćana kao sredstvo zarade i ugode. Osim toga, njezina je svrha rađanje i produžetak obiteljske loze. Djevojka za koju bi se saznalo da je neplodna, ostajala bi neudana. Neplodni bračni parovi bili su izloženi podsmijehu i ismijavanju.

Kao ‘podređenija’, žena je, dakako, u svemu morala slušati svoga muža, ali je u obitelji obično bila veoma cijenjena. Obiteljska ekonomija u većem je dijelu ovisila o ženi. Muž radi i zarađuje, a žena je ekonom. Ona odlučuje i kupuje ono što smatra da je potrebno obitelji, ali o tome treba izvijestiti muža i opravdati kupnju. Ženi je također povjerena prodaja jaja, ulja, kobasica i sira. Ipak je bilo slučajeva, premda rijetko, da se muškarac postavi kao gospodar u svemu. U tim je situacijama žena bila samo sredstvo u rukama muža.

Žena koja se zna ponašati i koja zna voditi ekonomiju, bila je, a i danas je veoma cijenjena i poštovana u obitelji i zajednici.

2.2.8.9. Tekstovi o ženidbi

Smatramo na kraju ovog dijela potrebnim i zanimljivim donijeti nekoliko tekstova koji se odnose na temu ženidbe.[209]

Zabrat	Biranje
Fino čingvanda, sesanda godišti naza, naveče voti, biša familja ka mislaša za udat jenu divojku o za ženit jenoga dičalja. Kada jena dičalj tijaša nu divojku ka mu biša draga, rečaša doma. Si familja ni bi ju zabrala ona štisi eš mislaša ka ona divojka bi pola dobro za njihovoga sina, bijivaša koga di familja do divojke. Ovi biša mašatur. Veča voti biša jena žena ka činaša za mašatura.	*Sve do prije pedest, šezdest godina, više puta, bijaše obitelj koja se je zanimala za udaju djevojke ili za ženidbu mladića. Kada mladić željaše djevojku koja mu se sviđaše, to reče u kući. Ako ju ne bi odabrala sama obitelj i ako je mislila da bi ona divojka dobro došla za njihovog sina, poslala bi nekoga k obitelji djevojke. To bijaše ambasador. Ambasador, posrednik, više puta bijaše jedna žena.*
Prosit	**Prosidba**
Ova gredaša, rečaša ka oni dičalj tijaša vazet ovu divojku. E rečaša pur ono ka familja do dičalja hočaša aš ono ka očaša dat. Kada su bi sa vrl dakorda, otac aš mat do dičalja jijahu prosit - sa govaraša nako – jijahu prosti divojku. Gredahu di otac aš mat do divojke eš kundratahu za matrimonja. Što kundratahu? Kundratahu ono ka familja maša dat šćeri za ruha eš ono ka otac aš mat mahu dat dičalju. E sa mečahu dakorda. Za reć istino, dop ka je bi poša mašatur, dža bihu dakorda.[210]	*Ova iđaše, govoraše da onaj mladić željaše uzeti djevojku. I govoraše također ono što obitelj mladićeva željaše dati. Kada su se dogovorili, otac i majka mladićeva iđahu u prošnju – ovako se govoraše – iđahu prosit djevojku. Iđahu k ocu i majci djevoke i dogovarahu za vjenčanje. Što dogovarahu? Dogovarahu ono što obitelj imaše dati za ruho i ono što otac i majka imahu dati mladiću. I dogovore se. Za reć istinu, poslije nego je otišao ambasador, već se bijahu dogovorili.*

[209] Tekstove je napisao prof. Giovanni Piccoli, koji je rođen i živi u Kruču. Usp. G. PICCOLI, *Matrimonja do jedne vote – kada naše dida mahu priseć*, u: *Kalendar 2017*., Hrvatska kulturna zajednica u Moliseu "Luigi Zara', Filić, 2017.

[210] W. BREU – G. PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach*, sv. I, str. 233-242.

Pokj Ulist	Zaruke
Nu subotu, nu nedilju oklo koje fešte, kana Sti Mikel, kana Bošća, kana Uzma, dičalj ijaša ulist di namurat, ijaša priju votu doma do namurate. Dan ka gredaša ulist, sa činaša pur na feštica s parendi veča stisknotihi do dičalja aš do divojke. Dičalj nosaša viticu namurati aš koji rijalič matari, ocu, bratji aš sestrami, do namurate, si bihu.	*Jedne subote, jedne nedjelje oko nekog blagdana, kao Sv. Mihovil, kao Božić, kao Uskrs, mladić iđaše ući kod zaručnice, iđaše prvi put u kuću zaručnice. Dan kada iđaše ući, ipak se činaše jedna feštica s bližom rodbinom mladića i djevojke. Madić nosaše viticu (veru, prsten) zaručnici i koji poklončić majci, ocu, braći i sestrama zaručnice, ako ih imaše.*
Po zarkom	Pod zarukama
Do nondaha ulizahu po zarkom. Cit moraša pokj nakj namuratu ma semaj doma, kada biša kokodi s divojkom. Ne surčivaša maj ka dičalj ijaša di namrata kada ona biša sama. Priju feštu velku ka dojaša, cita nosaša štar namurati: nu sprtu punu do rijali.	*Od tada bijahu pod zarukama, zaručeni. Zaručnik je mogao ići i biti sa zaručnicom ali uvijek u kući, kada netko bijaše s djevojkom. Nikada se nije dogodilo da je mladić išao k zaručnici kada je ona bila sama. Na prvu veliku feštu koja je slijedila, zaručnik je nosio zaručnici košaru punu darova.*
Oprat ruha eš kolače	Pranje robe i kolači
Kada pa bi sa dečidilo ka maša sa činit matrimonja, ka mahu priseč, sa činahu kolače. Svak do parendi nosaša muku, jaja, cukar, sve ono ka servaša. Sa činahu parendi aš mičicji, pur onima ka pa ne bi pol na nevistu. Sa zabiraša na dan eš sa nosaša ruha: bjangarija, halje, lindzune, tuvalje, ručinike, košilje... Ruha biša ono ka otac aš mat dajahu divojki eš ka divojka je bi rikamala aš bi prparala. Ruha sa peraša di su funde eš, prije za ga ponit, sa pisaša: sa zovaša jenoga ka umaša pisat, sa činaša na skritura.	*Kada bi se zatim odredilo da se treba slaviti vjenčanje i da se treba ženiti, spremali su se kolači (slatkiši). Svatko bi od rodbine nosio brašno, jaja, šećer, sve ono što je trebalo. Pekli su se kolači i drugi slatkiši i nosili su se rodbini i prijateljima, a također i onima koji ne bi išli na svadbu. Određivao bi se jedan dan u kojemu bi se nosilo ruho (rublje, dota, miraz): osobno rublje, odjeća, plahte, stolnjaci, ručnici, rupčići, košulje... Ruho (dota) je bilo ono što su otac i majka dali djevojci i ono što je djevojka vezla i pripremila. Ruho (dota) se je pralo na zdencima (fontanama) i, prije nego bi ga odnijeli, bilo je popisano: zvalo se je nekoga tko je znao pisati i to bi popisao.*

Ponit ruha	Nositi robu
Kada sed nosaše ruha, gredahu sekolike parende: sestre, bratja, cila, šurjaka eš koji kum veča stisknoti, aje ka sa tijahu pur čeljade za nosit. Žene mečahu ruha utra štara o utra sprte do čipi e ga nosahu na glavu di hiža di maša pokj stat divojka dop ka je bi prisegla. Činahu sfilatu. Familja do dičalja maša prparat hižu aš pur škrinje, di maša sa hranit ruha. Dop prije gvere (1915 – 1918) su se počal činjivat kumola aš armadja.	*Kada se je nosilo ruho (dota, roba, miraz), išla je sva rodbina: sestre, braća, stričevi, šurjaci i nekoliko bližih kumova, jer je trebalo također ljudi za nošenje. Žene su stavljale robu u drvene košare ili u vezene košare i nosili su ga, na glavi, u kuću gdje je trebala stanovati djevojka poslije udaje. Išli su u povorci. Mladićeva je obitelj trebala pripremiti kuću i također škrinje, gdje bi se trebalo staviti ruho (dota). Poslije Prvog svjetskog rata počeli su se izrađivati niski ormari s ladicama i veliki ormari.*
Postrit ruha	Prostrijeti robu
Sa činaša pur na lipa feštica: sa dajahu kumblumjenda, nako sa zovahu paštarele aš kolače, onimi ka su bi pol nosit ruha. Sa kumidivaša postalja do neviste e zgora postalje sa mečaša, raširan, ruha. Si sa tijaša, sa mečaša pur zgora škrinj, utra tarature, ka sekolike, parenat o svak ko bi tija, morahu po gledat eš vit što divojka je bi jimala do oca aš matre. E svak ka gredaša vit nosaša rija. In gener ruha sa nosaša pešast dana prije, nelju prije, ka pa mahu priseč.	*Priredila bi se također jedna lijepa feštica (zabava): iznosili bi se keksi i kolači, koji su se zvali "kumblumjenda", pred one koji su nosili robu (ruho, dotu, miraz). Namještao bi se zaručnički krevet i na krevet izlagalo ruho, dota. Ako je bilo potrebno stavljalo bi se također na skrinju, u ladice, tako da svi, rodbina i bilo tko drugi koji je želio mogao je poći pogledati i vidjeti ono što je djevojka imala od oca i majke. I svaki koji je došao pogledati ponio je dar. Općenito ruho (dota) se je nosilo pet šest dana prije, nedjelja prije, kada bi se trebali vjenčati.*
Priseć Kandželariju	Vjenčati se u općini
Kada mahu priseč, prije jijahu priseč kandželariju. Prije da lu trenda, matrimonja ka valjaša ufičalmend biša oni ka sa činaša kandželariju. Kandželariju gredahu samo cita, namurata aš sfidoke. Dsi dica još nimahu vindun an, gredahu pur otac aš mat ka mahu reč ka keja, si ne matrimonja ne valjaša. Dop kndželarije sa jijaša u crikvu: prije sa činahu publikacijune e sve one stvare ka ca činu još sa.	*Kada se zatim trebaju vjenčati, prije se idu vjenčati u općinu. Prije tridesete (1930.), službeno ženidba je valjana (= civilno) bijaše ono što se je činilo u općini. U općini su išli samo zaručnik, zaručnica i svjedoci. Ako mladić i djevojka nemaju još dvadeset i jednu godinu, išli su također i roditelji koji su trebali dati pristanak, inače vjenčanje ne bijaše valjano. Poslije općine išlo se je u crkvu: prije toga su se objavljivale publikacije i sve stvari koje se također i danas čine.*

Nevista	Svadba
Pa, dan ka mahu priseč sa činaša kaka sa čini pur sa: činahu nevistu. Cita jijaša čekat namuratu u crikvu, a otac nosaša šćeru u crikvu eš parende činahu sfilatu. Dop matrimonja sa govoraša misa sa jiskodaša e divojka jijaša priju votu doma mužina. A sekarva, kada nevista rivivaša doma, hitaša kumbate do lodže. Nonda namurata ulizaša doma priju votu. Pa sa činaša kumit, s sekolicimi parendi. Semaj doma sa činaša, aje ka nonda nebiju ristoranda. Sikkund kaka biša familja, korko soldi jimaša, biša randz veča velki, vča mali e nako pur kolače. Pa biša pur kokodi ka nimaša solda. Alor matrimonja sa činaša do druge manere: sendza fešte.	*Zatim, dan kada su se trebali vjenčati, činilo se je kako se i danas čini. Bijaše vjenčanje. Zaručnik je išao čekati zaručnicu u crkvu, otac je pratio kći u crkvu a rodbina je išla u povorci. Poslije vjenčanja govorila se je misa, poslije se izlazi i zaručnica je išla prvi put u kuću zaručnika. Svekrva je, kada je zaručnica došla u kuću, bacala bombone s balkona. Tada je zaručnica ušla u kuću po prvi put. Zatim se, sa svom rodbinom, pravi svadbeni ručak. Uvijek se je činilo u kući, jer tada nije bilo restorana. I prema tome kakva je bila obitelj, koliko su imali novca, ručak je bio više manje obilat, a tako isto i kolači. Bilo je također i onih koji nisu imali novaca. Tada se je ženidba pravila na drugi način: bez fešte (proslave).*
Ušnit s citam	Pobjeći sa zaručnikom
Moraša surtit ka kjena dičalj aš jedna divojka sa tijahu a jena ol ope dvi familje nečahu. Nonda sa moraša govorat s jenom divojkom samo kada jijaša na vodu na fundi o kada gredaša na misu. Ku votu kada biša kornova o na koju drugu feštu, kada sa jigraša. Ma pur nonda dva dica namurane nahodahu semaj koju maneru za si govorat. Alro dičalj aš divojka sa mečahu dakorda eš divojka, s skuzom ka gredaša na vodu si ga jijaša do doma eš si ga jijaša di cita ka ju čekaša. Koju votu, dičalj, si divojka sa strašaša o ju biša sram si ga pokj sama do doma, ju čekaša eš, kada jijaša na vodu, ju uhitaša eš ju nosaša doma njega.	*Moglo se je dogoditi da su mladić i djevojka bili zaljubljeni i jedna ili obadvije obitelji to nisu željele. Tada jedini način za govoriti s divojkom bijaše ili kada je išla po vodu na česmu (fontanu, izvor) ili kada je išla u crkvu. I koji put kada bijaše karneval ili neke druge proslave (fešte), kada se je plesalo. Ali i tada dvoje mladih zaljubljenika su nalazili način da se porazgovaraju. Onda se mladić i djevojka dogovore i djevojka, s izgovorom da je išla po vodu, izlazila bi iz kuće i išla bi k zaručniku koji ju je čekao. Koji put, mladić, ako se je djevojka bojala ili se je stidjela da sama ode iz kuće, čekao ju je i, kad je išla po vodu, uhvatio bi je i odveo svojoj kući.*

Uhititi divojku 1	Otmica 1 (umaknuće)
Si divojka biša dakorda, stvare gredahu same. Pa sa govoraša pur da divojka bi ušla di cita, je bi ušla di cita, nije bi ju uhitija. Sa govoraša veča čuda ka bi ju uhitija, kada dičalj tijaša nu divojku ka nebiša torko dakorda o proprja nečaša. Nonda dičalj čekaša ka divojka gredaša na vodu, ju uhitaša sam sa činaša pur pomoč. Nike vote surtaša ka divojka ostanaša nonda, nike vota moraša ngapat ka nebiša naka. Kada jena divojka je bi bila uhičana e je bi sa vrnila doma, kumendzaša bit veča difičil nakj drugi cita. Alor divojka, spisa, pur si nečaša, ostanaša di oni ka je ju bi uhitija.	*Ako se je djevojka složila, stvari bi išle same od sebe. Pa se je govorilo također da je djevojka pobjegla od zaručnika, nije ju uhitija. Više se je govorilo da ju je uhitijo, kada je mladić volio djevojku koja se s njim nije toliko slagala. Tada je mladić čekao da djevojka ode po vodu, hvata je i nosi u kuću, ako to nije mogao učiniti sam, tražio je pomoć. Nekoliko se je puta dogodilo da je djevojka ostala tu, nekoliko puta moglo se je dogoditi da nije tako. Kada je djevojka bila ukradena i kada se je vratila kući, bivalo je teže naći drugog zaručnika. Zato je djevojka često i protiv svoje volje ostajala kod onoga koji ju je oteo (uhvatio).*
Uhititi divojku 2	Otmica 2 (umaknuće)
Druge vote moraša pur surtit, kaka je surtilo jenu votu. Jena, sa zovaša Pasqvalin, je znaja ka su bi mu uhitil sestru kada ova gredaša na vodu. Je vaza sikiru, je poša doma d ovoga ka je bi mu uhitija sestru, s sikirom je razbija vrata, je si vaza sestru eš si ju ponija doma. Pa, drugu votu, ovu divojku štisi je ju uhitija drugi jena. Brat je poša ka maša si vaze jopa sestru, pero več za dat bote, je hi ima eš sestra je ostala di biša. Benja tijaša pokj pur ona di oni ka je bi ju uhitija eš je ga prisegla: oni biša na merikan, jimaša veče čuda soldi.	*Nekoliko puta moglo se je također dogoditi, kako se je dogodilo jednom. Neki, zvao se je Paško, saznao je da su mu ukrali (oteli) sestru dok je ona išla po vodu. Uzeo je sjekiru, otišao je u kuću ovoga koji mu je uzeo sestru, razbio je vrata sjekirom, uzeo je sestru i odveo ju je kući. Zatim, drugi put, ovu istu djevojku uzeo je netko drugi. On je ponovno otišao po sestru, umjesto da ga je istukao on je bio istučen, a sestra je ostala tu gdje je i bila. Možda je i željela poći svom otmičaru i konačno se za njega udala: ovaj bijaše Amerikanac (bio je u Americi) i imao je više novaca.*

2.2.9. *Narodne pjesme*

Stare narodne pjesme moliških Hrvata zapravo su odraz njihova života ispunjenog ljubavlju, čestitošćom, skromnošću, radošću, dobrotom pa i žalošću i nesrećom. Do naših se dana sačuvalo malo pjesama, a tijekom

stoljeća one su pretrpjele različite promjene. No unatoč tome, nakon gotovo pet stoljeća u moliškohrvatskim selima još se uvijek može čuti pokoja stara pjesma. Te pjesme pripadaju lokalnom ambijentu i sačuvale su jednu vrstu štokavsko-ikavskog dijalekta s tipičnim moliškim koloritom, koji ih na poseban način čini zanimljivima.

Svoj izniman doprinos u zapisivanju, obradi i objavi narodnih pjesama dali su brojni istraživači, od kojih izdvajamo neke. To su Giovanni De Rubertis[211], Milan Rešetar[212], Josip Smodlaka[213], Eugenio Cirese[214], Alberto Cirese[215], Božidar Vidov[216], Kazimir Gamulin[217], Ivan Kačurov i Nikola Bišćan[218] i Ivan Mimica[219]. Od sakupljenih i objavljenih pjesama izdvajamo ih samo nekoliko.

Giovanni De Rubertis zapisao je pjesmu koja se pjevala u prigodi *Fešte do Maja*, vrlo popularne manifestacije, vezane uz proslavu Prvog svibnja.

Prva četvorica
Ko je reccà ka Majo nimasce docchi?
Odeca naprid on vidi gnega procchi.
Zbor
Lipe Gospodine nasse,
Hittite nammi sctogodi,
Mi jesmo cegliade vasce.

---

211 *Delle colonie slave nel Regno di Napoli – lettere del professore Giovanni de Rubertis*, str. 12-15; 19-22; 46-47.

212 *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 192-204.

213 *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 30-31.

214 *I canti popolari del Molise, con saggi delle colonie albanesi e slave*, sv. I, Rieti, 1953.

215 *Saggi sulla cultura meridionale: Gli studi di tradizioni popolari nel Molise e saggio bibliografico*, Rim, 1955.; *La 'Pagliara' del primo maggio nei paesi Slavo-Molisani*, u: *Slovenski etnograf*, Ljubljana, 1955., god. 8, str. 207-224; *Canti popolari delle colonie slavo-molisane* - riječ je o dijelu teksta istoimenog autora, preuzetog iz: *I canti poplari del Molise*, vol. II, Rieti, 1957., str. 191-261; *O naricaljkama u hrvatskim mjestima pokrajine Molise u Italiji*, u: *Rad Kongresa folklorista Jugoslavije (Varaždin, 1957.)*, Zagreb, 1959., str. 143-151; *Milovan Gavazzi e la 'pagliara' slavo-molisana*, u: *Studia ethnologica croatica*, Zagreb, 1995./1996., sv. 7/8, str. 47-52.

216 *Narodne pjesme molizanskih Hrvata u srednjoj Italiji*, Grottaferrata, 1968.

217 *Pučko pjesništvo moliških Hrvata : narodne pjesme s notnim zapisima i bibliografijom*, Split, 1994.

218 *Baština moliških Hrvata : pjesme i zapisi / Il patrimonio culturale dei Croati molisani : canzoni e scritti*, Zagreb, 1995.

219 *Di si pošla lipa zvizda / Dove sei andata bella stella*, str. 187-218. Autor cjelovito i sustavno obrađuje zapisano i objavljeno usmeno pjesništvo moliških Hrvata.

Prva četvorica
Ja viggiu nasce zemglie trave punne
Ja viggiu vasce ovçe punne vunne.
Zbor
Ja viggiu sit,
Dobra doscja vascja lit.
Ja viggiu nacve;
Punne vino vasce bacve.
Prva četvorica
Majo jè nammi donnie lipe dane;
Ja viggiu, dube, punne vasce grane!
Zbor
Lipa moia Loziça
Ka buddesce ciuddo roditi
Izvan put ti sc'ma voditi.
Prva četvorica
Bogh ciuva nasce grade i nasce stine
Zdravje vammi, i svihhi vasce sine.
Svi
Lippe Gospodine nasce,
Hittite nammi sctogodi,
Mi jesmo cegliade vasce.[220]

Od svega što je M. Rešetar objavio, izdvajamo jednu "pjesmu".

Djevojka	Djevojka
Nije stvara veće veḷ̓ko do-mor, *nije stvara veće draga do-brat,* *nije stvara veće slako do-med.*	*Nema stvari veće od mora,* *Nema stvari draže od brata,* *nema stvari slađe od meda*
Mladić	Mladić
Duha, duhan°c! *svit je-veće veḷ̓ko do-mor,* *vlah je-veće drago do-brat,* *baž je veće slako do-med!*	*Ludo, ludačo!* *Svijet je veći od mora,* *dragi je draži od brata,* *poljubac je slađi od meda.*[221]

220 G. De RUBERTIS, *Delle colonie slave nel Regno di Napoli*, str. 20-21.
221 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 204.

J. Smodlaka je u Kruču zabilježio pjesmu *Lipa Mare, homo u ružice* te je čuo drugu, *Dobra večer, vilo moja*, "s istovjetnim napjevom poznate serenade (...) s istim onim teškim akordima, koje mi, gragjani otugjeni starinskoj narodnoj muzici, vrlo teško naučimo"[222]. Ovdje donosimo tekst *Lipe Mare*, koja se inače kod drugih zapisivača pojavljuje u drugačijim varijantama.

Lipa Mare, homo u ružice,
Ne ću, ne ću, ke me strah do Ive Karlovića.
Polako, polako ti Mara govor'
Ke ne znadeš s kime greš u ružice.
(...)
Prvu ružicu ku je Mara nabrala
Je po'la vrć sušit stinu na-sri 'mora.
(...)
Lipe svati našim selim gredu
Bratja ti nosu perje na klobuke
Sestre ti nosu mrižu na rukave
Šurle noge, bičve tafatane...[223]

Od brojnih pjesama koje je objavio A. M. Cirese, izdvajamo jednu iz Kruča:

Divojka mala fjura je brala
pa je zaspala.
- Ustan ustan, divojkica,
što si zaspala?
Ka tvoj cita je ti se ženi,
ti si zaspala.
- Neka se ženi, neka se ženi,
neka mu bide blago zlo.
Vedra nebesa je germilo
pa je ga ubilo.
Cerne zemlje raspucaje
pa je ga zgorila.[224]

---

222 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 30-31.

223 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 30. Šurle, muzički instrument, svirale; *bičve tafatane*, bičve koje trunu, propadaju.

224 A. M. CIRESE, *Canti popolari delle colonie slavo-molisane*, riječ je o dijelu teksta istoimenog autora, preuzetog iz: *I canti poplari del Molise*, vol. II, Rieti, 1957., str. 24.

Svećenik Božidar Vidov jedini je zabilježio kratku pjesmu s notama *Di si pola lipa zvizda*.

'*Di si pola lipa zvizda,*
di si naša srce moje,
ovi srce biće tvoj.

Ma što hoćeš ti do mene,
Ma što hoćeš ti do mene.[225]

2.2.10. *Pučke proslave*

Bogatstvo običajâ triju moliškohrvatskih sela, Filića, Kruča i Mundimitra, na najbolji način dolazilo je do izražaja u pučkim proslavama, od kojih svakako treba izdvojiti one vezane uz Novu godinu, karneval, te *Feštu do praseta* i *Feštu do Maja*. Te su proslave danas gotovo iščezle iz života moliškohrvatskih zajednica.

2.2.10.1. Nova godina

Prije nekog vremena obavljao se je poseban obred na prvi dan nove godine.[226] U podne bi žene iz sela išle na fontanu, svaka bi napunila svoje vjedro i stavila ga na glavu, a onda bi se uputile prema trgu pjevajući i plešući. Pred njima je išao čovjek s gitarom ili mandolinom i žena s defom, malim bubnjem. Na trgu bi stajali ljudi u krug, a žene bi ušle u sredinu svirajući i plešući, stalno s vjedrom na glavi, polijevajući vodu po ljudima sve dok se vjedro ne bi ispraznilo. Ovaj je obred očito bio izraz i želja da se život poboljša i obnovi u novoj godini.

Kult vode sastavni je dio jednog od najstarijih i tipičnih iskazivanja narodnog mentaliteta. Ovaj kult predviđa posebne obrede koji bi se događali u određeno vrijeme. Voda se smatra elementom ozdravljenja od fizičkih bolesti i ima veoma važnu funkciju zaklinjanja, čiji je cilj bio da "baci bolesti". U ne tako davnim vremenima u Kruču su se u sve blagdanske dane organizirali plesovi i pjesme u blizini glavne seoske fontane, ali bez posebnog obreda. Žene su u tome veoma rijetko sudjelovale. One su promatrale muškarce kako pjevaju i plešu.

[225] Božidar VIDOV, *Narodne pjesme molizanskih Hrvata u srednjoj Italiji*, str. 7.
[226] Ovo je autoru ispričao Italo Mirco (1931. - 2011.) iz Kruča 1993. godine.

2.2.10.2. Karneval

Veselo razdoblje poklada slavi se kod moliških Hrvata slično kao i u okolnim selima.[227] Karneval u Mundimitru započinje blagdanom sv. Antuna Pustinjaka (17. siječnja) i završava na Pokladni utorak, uoči Čiste srijede. Djeca navečer idu ulicama te zvonima krava, ovaca, koza prave buku i galamu kako bi otjerali Karnevala iz sela.

U posljednju nedjelju karnevala u Kruču pet ili šest ljudi odlazi izvan sela, gdje se oblače u plahte i duge haljine. Zatim jašući na magarcu ili pješice ulaze u središte sela pjevajući mazurke i tarantele u pratnji *organetta*, uličnih orguljica (tradicionalno glazbalo) i primitivnih predmeta poput poklopaca od lonaca, strugaljki za sukno, drvenih ili kovanih zvečki i malog bubnja, defa.

Kako ulazi u selo, povorka se malo-pomalo povećava jer joj se priključuju znatiželjni sugrađani. Sudionici idu od vrata do vrata, a domaćini im dijele vino, sir i kobasice. Karnevalska povorka prošla bi svim ulicama mjesta sve dok se ne bi vratila na mjesto odakle je krenula. Od dobivenih darova pripremila bi se obilna večera za sve koji su sudjelovali u karnevalskoj povorci. Za vrijeme večere lutka od slame bi se stavila na stolac blizu gostiju i ondje je čekala svoje uništenje, koje bi uslijedilo oko ponoći, kada su zvona zvonila na uzbunu kako bi izvijestila narod o smrti Karnevala.

Najneobičnija i najzabavnija maska, obrazina, bila je ona koja sliči na đavla. Jedan bi se čovjek maskirao u đavla ogrnuvši se kozjom kožom, a na noge bi stavio lance i tako bi hodao vukući se po čitavom mjestu, izazivajući, zajedno s ostalim maškarama, galamu i veselje.

U lijepe dane poklada išlo bi se na mjesta koja su bila izložena suncu. Ta se je zabava sviđala ne samo djeci nego i starijima. Tada bi žene na brzinu organizirale pjevačke skupine, koje bi pjevale pjesme ispremiješanih stihova, na hrvatskom i talijanskom.

2.2.10.3. Fešta do praseta

Svinjokolja, simbol blagostanja, donijela bi toliko veselja u kuće.[228] Taj se je dan zvao *Fešta do praseta*. Na veselje bi bila pozvana najbliža rodbina. Rano jutro oni bi došli u obitelj gdje se kolje svinja i sudjelovali u događaju. Svinja se goji u polju, a zatim se dovodi u selo. Kolje se pred vratima kuće ili štale. Od pet do šest ljudi okruži svinju, zatim je uhvate za noge i stave

227 A. G. GIORGETTA, *Montemitro: storia, lingua e fede*, Montemitro, 2017., str. 87.

228 Usp. Usp. M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 181-182; W. BREU – G. PICCOLI, *Südslavisch unter romanischem Dach*, sv. II, str. 332-336.

je u badanj držeći je čvrsto rukama. Čovjek koji je veoma vješt u toj zadaći, zabija nož u srce svinje, dok je domaćica s posudom već spremna uhvatiti krv koja obilno teče iz grla. Čim bi životinja bila očišćena, a unutarnji organi uklonjeni, pripremao se doručak od krvi i komadića mesa. Poslije doručka, dok bi se ljudi bavili svojim običnim poslovima, žene bi se dale na posao čišćenja crijeva koja su poslije služila za kobasice.

Navečer, dosta kasno, svi bi se ponovno okupili u obitelji na zajedničkoj obilnoj večeri od svinjskog mesa. Klanje svinje na poseban je način slavlje bliže rodbine. To je prilika da se bude zajedno, da se provedu ugodni trenutci uz pjesmu. Taj događaj učvršćuje afektivnu vezu koja već postoji. Za vrijeme večere razgovaralo bi se o uzgojenoj životinji, o salu, težini, cijeni svinje, i to bi se uspoređivalo s dotadašnjim podatcima. Atmosfera je bila živahna i bučna između tanjura hrane i mladog vina. Između šala i dosjetki izmjenjivale su se brojne zdravice. Vina se popije mnogo više nego obično i mnogi se napiju. Zajednica inače osuđuje opijanje, ali u ovoj prigodi ono je prihvaćeno. Evo što se često pjeva u tim zgodama:

Pimo, bratja, pimo!
K(a) danas nikor ne-vidi.
Danas nikor, sutra svak!

U idućih petnaestak dana glavna briga žena bila je prerada mesa. Rade se *kobasce* (kobasice), *suprisate* (salama), *kapkuol* (pečenica) i *vindricina* (panceta). Općenito, svi su ti proizvodi začinjeni manje paprom, a više ljutom paprikom, *djavulil*, sušenom i lijepo smrvljenom.

2.2.10.4. Fešta do Maja

Fešta do Maja je tradicionalni ophod, koji se u prošlosti održavao svake godine prvog svibnja kao svečanost koja je označavala početak proljeća. Uz taj običaj vezano je vjerovanje da su Hrvati u Italiju stigli prvoga petka u svibnju. Običaj je postupno nestao u Filiću i Mundimitru još krajem 19. stoljeća, a u Kruču je zabilježeno njegovo postojanje sve do početka Drugoga svjetskog rata. Zbog iseljavanja stanovništva u veće gradove taj običaj je poslije rata sasvim nestao, a s vremenom je izgubio i neke elemente svoje tradicionalne simbolike.[229]

[229] O običaju vidi: G. De RUBERTIS, *Delle colonie slave nel Regno di Napoli*, str. 19-22; M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 195-197; A. M. CIRESE, *La 'Pagliara' del primo maggio nei paesi Slavo-Molisani*, u: *Slovenski etnograf*, Ljubljana, 1955., god. 8, str. 207-224; J. VINCE-PALLUA, *Tragom hrvatskih oaza u Irpiniji u južnoj Italiji*, u: *Croatica*, Zagreb, 1993., sv. 23-24, br. 37/38/39, str.

Zahvaljujući djelovanju prosvjetnih radnika i kulturnoga društva *Naš grad* iz Kruča, običaj je kao dio turističke ponude ponovno oživljen u nešto suvremenijem i skromnijem obliku 80-ih godina 20. stoljeća. Od tradicionalnog ophoda ostali su samo neki elementi. *Majo*[230] započinje svoj ophod ispred crkve, gdje se pjeva i pleše. U njegovoj pratnji su plesači i pjevači odjeveni u narodne nošnje. Majo je ukrašen zelenilom i cvijećem tako da na kraju ima izgled lijepo izrađene lutke. Visina mu je oko tri metra, a osnovna konstrukcija se nakon ophoda čuva za iduću godinu. Povorka se dugo zadržava ispred crkve, gdje se uglavnom plešu *kvadrilja* i *spallata*, a nije rijetkost da i najstariji stanovnici zaplešu u kolu s mladima. Dok se povorka kreće ulicama, običaj je da se Maja polijeva vodom, a pratitelje nudi vinom.[231]

Prema tvrdnji talijanskog etnologa A. M. Ciresea taj je običaj zabilježen isključivo u naseljima u kojima su nekad živjeli doseljenici s druge strane Jadrana. Vođen tom činjenicom, u pokušaju identificiranja podrijetla te ophodne svečanosti kod moliških Hrvata, Cirese je započeo suradnju s hrvatskim etnologom Milovanom Gavazzijem. Zadatak talijanskih istraživača na čelu s A. M. Cireseom bio je, dakle, istražiti sve značajke običaja ophoda u Moliseu, dok su se M. Gavazzi i hrvatski istraživači posvetili traženju odgovora na pitanje iz kojih je dijelova Hrvatske taj običaj mogao stići u Molise.[232] Istim pitanjem bavila se i M. Račić, istražujući sličnosti *Fešte do Maja* s običajem *Zeleni Juraj*.[233] Autori su došli do zaključka da bez obzira što su utvrđeni neki zajednički elementi između tradicija iz Molisea i Hrvatske, treba reći da ih nije moguće u potpunosti povezati.

407; A. M. CIRESE, *Milovan Gavazzi e la 'pagliara' slavo-molisana*, u: *Studia ethnologica croatica*, Zagreb, 1995./1996., sv. 7/8, str. 47-52; M. RAČIĆ, *Proljetni običaj Majo kod moliških Hrvata i njihovo podrijetlo*, Diplomski rad, Zagreb, 1989.; M. RAČIĆ, *Revitalizacija moliškohrvatskog identiteta*, Doktorski rad, Zagreb, 2018., str. 122-124. Za video zapise *Feste do Maja* vidi: *https://www.youtube.com/results?search_query=acquaviva+collecroce+festa+do+maja*.

230 *Majo* je maska napravljena od drvene konstrukcije pokrivene travom i okićene proljetnim cvijećem koju je nosio snažniji mladić.

231 M. RAČIĆ, *Revitalizacija moliškohrvatskog identiteta*, Doktorski rad, str. 122-124.

232 A. M. CIRESE, *La 'Pagliara' del primo maggio nei paesi Slavo-Molisani*, u: *Slovenski etnograf*, Ljubljana, 1955., god. 8, str. 207-224; A. M. CIRESE, *Milovan Gavazzi e la 'pagliara' slavo-molisana*, u: *Studia ethnologica croatica*, Zagreb, 1995./1996., sv. 7/8, str. 47-52.

233 M. RAČIĆ, *Proljetni običaj Majo kod moliških Hrvata i njihovo podrijetlo*, Diplomski rad, Zagreb, 1989. To je proljetni običaj koji se slavio u Hrvatskom zagorju oko (ili uoči) blagdana sv. Jure.

Običaj *Majo* u prošlosti u svojem je izvornom obliku započinjao pripravom, tj. skupljanjem zelenila nekoliko dana prije svečanosti i kićenjem Maja. Ophod selom započinjao je prvoga svibnja ujutro. Na čelu povorke nalazio se Majo, tj. snažniji mladić koji je na sebi nosio drvenu konstrukciju koja je bila prekrivena granjem i travom te okićena cvijećem, a slijedila ga je skupina muškaraca prateći ga pjesmom i svirkom. Povorka bi najprije odlazila pred crkvu, gdje bi primila blagoslov svećenika, zatim je išla predstavniku civilne vlasti u selu, a potom se kretala od kuće do kuće, želeći domaćinima obilan urod. Kao nagradu dobivali su različite darove koje bi stavljali u košare i poslije ih dijelili među sobom. Majo je pred svakom kućom plesao i skakao, izvodio šale. S prozora su ga žene pokušavale zaliti vodom, simbolom obnavljanja vegetacije i buđenja prirode.[234]

Ovdje donosimo i sjećanje Itala Mirca i njegove supruge Marije r. Trolio na nekadašnje *Fešte do Maja*, koje su ispričali autoru ovog rada 1994. godine. Njihovo svjedočanstvo je jezično dotjerano.

Majo je jedna vrsta lutke čiji se kostur sastoji od četiri bakrena koluta koja se vežu u obliku haljine, pokrivajući onoga koji je nosi sve do peta. Na visini usta ostavlja se otvor kako bi Majo mogao jesti i piti. Na njegovim leđima objesila bi se dva zvonca, *klepkice*, koji bi se njihali i Majo bi tako zvonio. Tako izrađen kostur pokrio bi se travom i cvijećem. Na vrhu stošca postavljao bi se križ načinjen od žitnog klasja. Sve bi skupa još bilo iskićeno brnistrom, bobom, ptičjim gnijezdima, puževima, suhim pecivom (*taralli*), uz nekoliko pletenki vina i raznih vrsta prvih plodova. Unutar kostura od trstike i grana bio bi pričvršćen stolac bez naslona za čovjeka koji je trebao nositi lutku.

Svake godine prvog svibnja u Kruču Majo i skupina muškaraca, njih između deset i petnaest, došli bi pred crkvu. Muškarci su bili okićeni vrpcama na koje bi se vješalo zeleno klasje žita, mahune boba, slatkiši i kobasice. Majo bi po dolasku na koljenima od svećenika primio blagoslov, a poslije blagoslova ostajao bi na prvoj ulaznoj stubi, dok bi ostali sudionici povorke ušli u crkvu i molili se. Odatle bi povorka plešući krenula po mjestu i pjevala pjesme koje su izražavale želju za plodnom godinom. Članovi povorke pripadali su najsiromašnijim obiteljima i bili su darivani raznim darovima, koje bi na kraju obilaska podijelili međusobno. One koji su bili u potrebi nužnost je tjerala da organiziraju povorku. Na pitanje postavljeno starijima zašto je nestao ovaj praznik, dobivao se gotovo uvijek isti odgovor: "Nema više gladne čeljadi", odnosno u njihovu govoru: "Nijahu već čeljade laćne."

234 M. RAČIĆ, *Revitalizacija moliškohrvatskog identiteta*, Doktorski rad, str. 122.

Idući od kuće do kuće, pratitelji Maja s različitim glazbalima podijelili bi se u dvije skupine. Pjevali su naizmjenično kitice tradicionalne pjesme *Kancuna do Maja*, dok je Majo skakao i šalio se. Pjesmu bi prekidao glavni pjevač skupine, koji bi, vidjevši da se Majo odmara, glasno vikao: "Igraj Majo! Igraj!" Majo bi poslušao i počeo bi plesati, poskakivati i tresti lutkom te bi sličio medvjedu. U pjesmi se prepoznaju tri glavne teme: predstavljanje i opisivanje Maja, traženje darova i zahvaljivanje, iskazivanje najboljih želja za sreću i obilje ljetine. U predstavljanju se ističe zadovoljstvo što se vratio Majo, simbol prirode koja se obnavlja, i poziva ga se da osobno potvrdi svoj povratak i uništi svaki ostatak straha.

Na kraju obilaska mjesta društvo bi se vratilo pred crkvu kako bi prvine (prve plodove) obješene o lutku dalo svećeniku. Lutka se potom odnosila izvan mjesta, ostavljala blizu ruševina stare crkve, gdje bi se s vremenom raspala. Za uništenje Maja, kako se vidi, nije postojao nikakav poseban obred. U ovoj zajednici postoji vjerovanje da sve ono što je blagoslovljeno ne smije biti uništeno od čovjeka, nego se mora uništiti samo od sebe. Naime, kad bi se bilo tko usudio prekršiti to vjerovanje, u trenutku smrti uspio bi pustiti dušu samo ako bi na njegov jastuk bio stavljen komad istog predmeta koji je uništio.

Kad bi odnijeli Maja, sudionici povorke bi se, stalno pjevajući, vratili u selo i u jednoj kući podijelili darovane stvari: svježi sir, kobasice, vino, itd. Darovi su dijeljeni spontano, iako se u pjesmi traže baš određeni darovi.

2.2.11. *Običaji koji prate crkvene blagdane*

Stanovništvo moliškohrvatskih sela prožeto je kršćanskom pučkom pobožnošću koja je isprepletena s ostatcima starih tradicija, različitim oblicima praznovjerja i elementima preživjelog poganstva. Iako u mjestima postoji i jedan dio u vjerskom smislu ravnodušnih ljudi, ipak veliki dio stanovništva očituje svoju pobožnost tijekom liturgijske godine, osobito na glavnim godišnjim blagdanima (Božić, Uskrs, Dušni dan...), za vrijeme svetačkih blagdana, te na prigodnim slavljima sakramenata i na sprovodima. Sve su te proslave popraćene i raznim "nekršćanskim" običajima, koji svakako zaslužuju dublju analizu, kako bi se što ispravnije vrednovala pobožnost vjernika triju moliškohrvatskih sela. U tom smislu, potrebno je imati na umu da je osim evangelizacije pučke pobožnosti isprepletene raznim tradicijama, istodobno nužna i evangelizacija posredstvom te pučke pobožnosti, koja može postati povlašteno i dragocjeno "teološko mjesto" pri naviještanju Evanđelja, s ciljem postizanja bogatijega i potpunijeg zajedništva u vjeri.

Božić je najprivlačniji i najiščekivaniji godišnji blagdan. U moliškohrvatskim zajednicama postoji običaj paljenja božićnog badnjaka. To je tipična mjesna tradicija i možda je hrvatskog podrijetla. U božićnoj noći na ognjištu se upali velik badnjak koji gori čitavu noć, sve dok ne izgori, kako bi ugrijao djetešce Isusa. To je također povezano s idejom da se pokojnici sastaju uokolo ognjišta s badnjakom u vrijeme dok su ukućani na misi. Poslije večere ne čisti se stol, ostatci hrane ostave se na stolu s upaljenom svijećom, i to zato što se očekuje posjet malog Isusa, *Bambinića*. Dok se poslije večere čeka odlazak na ponoćku, misu u pola noći, obitelj se okuplja oko badnjaka te se pripovijedaju bajke i priče. Još se i danas na trgu pred župnim crkvama pali velika baklja koju pripremaju mladi, a nekad je osvjetljavala ulicu uoči Božića. Mladi bi nekoliko dana prije skupili suhog drva i spremali baklje, načinjene od štapa dužine oko metar i pol, na koji bi pričvrstili suhe grančice poprskane voskom. To je jedan od običaja koji su doneseni iz Hrvatske i koji se, za razliku od ostalih, još nije ugasio među običajima moliških Hrvata. Baklja se zove *smrčka*,[235] što znači "smreka", smolasto drvo, lako zapaljivo. S upaljenom bakljom mladi su prolazili ulicama sela i na kraju bi je ostavili pred vratima ljubljene djevojke. Ako bi mladić našao suparnika pred kućom djevojke, oni bi se mogli i potući, koristeći se bakljom kao sredstvom obrane i napada. *Smrčkom* je zaručnik obično osvetljavao put zaručnici na putu prema crkvi.[236]

Na Cvjetnicu se blagoslivljaju maslinove grančice. Svaki težak u crkvu nosi veliku maslinovu granu. Nakon blagoslova grana se nosi u polje i utisne u zemlju usred njive radi nebeskog blagoslova i dobrog uroda. Maslinove grančice se razmjenjuju među rodbinom i prijateljima. Zaručnik obično daruje zaručnici šaku bombona i cvijeće na koje su pričvršćeni zlatni predmeti ili novac.[237]

Na Veliki četvrtak uređuje se "grob", oko kojega su voštanice. Vjernici ga u velikom broju posjećuju. Oko "groba" su u znaku križa raspoređene posude mladog žita, slanutka i graha. Uvečer se "vežu" zvona. Sve do tre-

---

235 "Smrčka" je tronožac, stalak od zelenog hrasta s mnogo grana koje su vezane sve do vrha i završavaju u obliku lijevka. Prema M. Rešetaru u Filiću se *smrčka* zove *prejo*, dok je riječ *badnjak* već zaboravljena i koristi se talijanski izraz (*pioppo di Natale*), preveden na moliškohrvatski ćo^{u}*p do-božić*, tj. božićna topola (op. a.). Usp. M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 77.

236 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 114-116. Ove podatke autoru je 1994. ispričao Italo Mirco iz Kruča (1931. - 2011.).

237 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 131-139. Običaje vezane uz proslavu Velikog tjedna autoru je 1993. ispričala Livia Vetta iz Kruča (1912. - 1995.).

nutka uskrsnuća djeca obilaze mjesto kako bi, umjesto zvona, navijestila vjerski obred, i to *hlepačom*,[238] čegrtaljkom. Za to su vrijeme pobožne obitelji koje su intenzivnije živjele kršćanski život, izbjegavale slušati glazbu i jesti hranu začinjenu salom i svježom svinjskom mašću. U znak žalosti pripovijedali su se samo događaji vezani uz Isusovu muku i pjevale tužaljke i naricaljke.

Tužaljka koja slijedi pjevala se posebno na Veliki petak uvečer, kada su dvije procesije prolazile različitim ulicama kako bi stigle na „Kalvariju", koja se nalazi na vrhu iznad sela Kruča.

Kancun[239]	Pjesma
Danas je petak sveti.	*Danas je petak sveti.*
Blaženic gredaš jenem putem,	*Blažena djevica i*đaše *jednim putem,*
Govoreš pater ъš vemarij,	*Govoraše o*čenaš i *zdravu-mariju,*
Je frundal sand Bartolomej,	*Susrela je svetoga Bartolomeja,*
Je pita: "Di maš pu Marij?"	*Pitao je: "Kamo ćeš po*ći Marij*a?"*
- "Sa zgubil mojega sin,	*- "Izgubila sam svojega sina,*
Mam ga po nat'."	*Poći ću ga naći."*
- "Tvoj sin je pъržun,	*- "Tvoj sin je u tamnici,*
Su ga svukl džudir,	*Svukli su ga Židovi,*
Pošaljem jena brač sukn,	*Po*šalji *mu lakat sukna,*
Ke ma sa obuč."	*Jer treba da se obuče."*
Blaženic je rekl:	*Blažena djevica je rekla:*
- "Ja nimam sukn,	*- "Ja nemam sukna,*
Mam štetnit mandir."	*Oštetiću pregaču."*
Sin je reka: "Mat moj,	*Sin je rekao: "Mati moja,*
No mo čit ta mangamenet.	*Nemoj učiniti taj grijeh,*
Ka s' arriva u vrim, ka sa bug,	*Kad sam stigao na vrijeme da budem bog,*
Ja sa ga benedičel."	*Ja sam ga blagoslovio."*
- "Benedit bije, sin,	*- "Blagoslovljen bio, sine,*
Ka s' ъrriva bit bug,	Što *si stigao da budeš bog;*
Oda nijag ni puč ni fund."	*Ovdje nema ni bunara ni izvora."*
Mu tiješ dat na mal mblik.	
- "Mat moj, biž, korko veče mureš."	

[238] *Hlepač* je glazbalo načinjeno od daske na kojoj se s obje se strane nalaze dva željeza koja udaraju o dasku kad se ona okreće. Koristi se umjesto zvona od Velikog četvrtka navečer do Uskrsa, zapravo do ponoćke na Veliku subotu.

[239] M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meri*dionale, str. 201-202.

Blaženic je vazela put je pol.
Jope govoraš pater eš vemarij,
Je frundal buteg do Ferrari:
"Dobro, ke sa vasa nal dobar meštr!"
- "Dobra dol, mata Mari!"
- "Komu šinite te guzdъja?"
*- "*Činim za tvog sina nučendoga.*"*
- "Ja vasa mulim, činite hi tang, ka ma prut' mesa do moga sin džentiloga."
Džuda biše napri:
*"*Činita hi debel i ešъ *dug,*
Ka ja plačem trieset tri gran.
Činita h*i debel i ešъ dug,*
Ka saka bot ma skoknet jena kuštat."
Kad Blaženic je čul ovъ nuvel,
Biše z gur pala na zemlj;
Je rekl Blaženic: plač zvizd ъš misec,
Ke muj sin za vas sa kondzumiva,
Plač sunc i još zvizd,
Ke moj sin umire na križ.

Htijaše mu dati malo mlijeka.
- "Mati moja, bježi, koliko više možeš."
Blažena djevica je uzela put, pošla je.
*Opet govora*še očenaš i *zdravu-mariju,*
Susrela je dućan kovača:
"Dobro je da sa vas našla, dobri majstori!"
- "Dobro došla, mati Marija!"
- "Komu činite ta gvožđa?"
*- "*Činimo *(ih) za tvojega sina nevinoga."*
- "Ja vas molim, činite *ih tanka, Jer imaju proći kroz meso mojega sina nežnoga."*
Juda bješe kod (toga):
"Činite ih debela i duga,
Jer ću ja *platiti trideset i tri grana.*
Činite ih debel*a i duga,*
Da na svaki udarac ima skočiti jedno rebro."
Kad je Blažena djevica čula ovu vijest,
Bješe odozgo pala na zemlju;
Rekla je Blažena djevica: "Plači, zvijezdo i mjeseče,
Jer moj sin za vas gine,
Plači, sunce i zvijezdo,
Jer moj sin umire na križu."

Kalvarija se nalazi na brežuljku na južnom dijelu sela. S jedne strane išla je ženska procesija; žene su pratile kip Gospe Žalosne koji je nosilo nekoliko djevojaka. S druge strane išla je muška procesija. Muškarci su nosili kip mrtvog Isusa Krista. Dvije bi se procesije susrele na Kalvariji, gdje bi svećenik održao propovijed u kojoj bi upozorio na značenje Kristove žrtve. Zatim se svi skupa vraćaju u crkvu.

Na Veliku subotu se ispred crkve pali krijes od suhoga granja koje je narod donio. Djeca tog jutra, upravo radi ovog običaja, obilaze cijelo selo uzduž i poprijeko s *hlepačem*. U trenutku kada se „odvezuju“ zvona, u ponoć, svećenik blagoslivlje oganj i vodu koju zatim ulijeva u škropionice. Poslije mise vjernici nose sa sobom kući žeravicu i blagoslovljenu vodu, kako bi blagoslovili svoju čeljad i sve što posjeduju.

U ovom kontekstu svakako treba spomenuti da, prema starom vjerovanju, trudna žena mora voditi računa o tome da ne jede varivo i kuhano povrće na dan Uzašašća Gospodinova, jer u protivnome može roditi dijete s potkožnim čirevima na licu.[240]

Na blagdan Svijećnice ili Kandelore 2. veljače blagoslivljaju se svijeće u crkvi, koje se onda iz crkve nose kući jer im se pridaje nadnaravna moć. One se pale svaki put kad je u kući teški bolesnik, u smrtnoj opasnosti, za vrijeme rađanja, kada se razboli krava, magarac, konj ili mula. Pale se i za otklanjanje opasnosti od nevremena koje bi moglo oštetiti usjeve.[241]

Blagdan sv. Blaža 3. veljače najviše se slavi u Kruču. Obred blagoslova grla veoma je posjećen. Za tu prigodu prave se *pandice*, mali kruščići koji se peku dva po dva, četiri po četiri, šest po šest, i u svaki od njih, prije nego je ispečen, bude utisnut ključ na način da ostavi svoj trag, biljeg. Kada se jede, treba ga lomiti rukama jer je grijeh rezati ga nožem. Kruščići se blagoslivljaju u crkvi i do prije nekog vremena dijelili bi se siromasima, koji bi u toj prigodi stizali u Kruč i iz okolnih mjesta. Tipično slatko koje se sprema prigodom ovog blagdana, jest *kolač*, slastica u obliku kruga, ispunjena marmeladom od grožđa, šljiva i drugog voća. Običaj dijeljenja kruščića *pandica* i *kolača* vjerojatno je vezan uz nastojanje da se na neki način pomogne slabijima i siromašnijima u zajednici da prebrode zimske teškoće. Običaj se, naime, poklapa s razdobljem u godini kad najsiromašniji ostaju bez namirnica, žitarica (pšenice, ječma), te im zajednica u tim okolnostima ide ususret. Opskrba *pandicama* podmiruje potrebe čitave obitelji barem za jedan tjedan.[242]

U Kruču se vjeruje da u noći između prvoga i drugog studenog duše pokojnika hodaju u procesiji po čitavom selu. U svakoj je kući na komi-

---

240 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 38-39. Ove je podatke autoru ovog rada ispričala 1994. i Maria Ruzzi iz Kruča (1916. - 2014.).

241 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 129. Ove je podatke autoru ovog rada ispričala 1994. i Maria ItaloTrolio iz Kruča.

242 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 129-130. Ove je podatke autoru 1993. ispričala i Livia Vetta iz Kruča (1912. - 1995.).

nu ostavljena upaljena svijeća koja gori cijelu noć, kako bi se pokojnici te noći vratili na mjesta gdje su živjeli. Također se spremi stol, s priborom, hranom i pićem, za duše pokojnika. Na Dušni dan ujutro djeca idu od kuće do kuće proseći suho voće. Suhe smokve nanižu se na konac i daju se najprije djevojčicama, a zatim dječacima. Poslije podne, kada završi misa na groblju i brecanje zvona, svaka obitelj nosi kao dar žito u crkvu. Naime, za svakog pokojnog člana obitelji obitelj bi uzimala pregršt žita i to bi nosila u crkvu. U dnu crkve daskama je bio ograđen prostor gdje bi se žito ostavljalo. Poslije se to promijenilo pa se umjesto na pod žito stavljalo u pripremljene vreće. Žito darovano i doneseno u crkvu odgovara davanju hrane pokojniku. Župnik bi to žito prodao i za taj novac tijekom osam dana slavio misu za pokojnike.[243]

2.2.12. *Stara vjerovanja*

Život starih moliških Hrvata bio je protkan i vjerom u vile, vukodlake, utvare i vještice. Držalo se je da vile žive blizu izvora. U tom kontekstu zanimljiv je zapis M. Rešetara:

> *Kada vile tuku glavom, umreš; kada tuku repom, ne umreš. Kad tuku repom, bole ruke, noge, leđa. Jedanput sam pošla na vodu. Bjeh mala, pa nisam rekla: "hvala bogu!" Htjela sam napuniti (posudu) vode, smutila sam izvor. Trebalo je da idem na guvno - nijesam mogla. Došla me je uzeti moja sestra u naručje. Pa je došla Ćirka i dala me je mazati - jer su bile vile - i prošlo mi je.*[244]

Ljudi su se u svojim potrebama obraćali za pomoć i vračevima, *magar*, koji su posjedovali skrivene moći i bili su sposobni učiniti zlo osobama ili ih osloboditi od zla, uroka, koje se *na našu* zove *fatura*, *urek*. Za liječenje nekih bolesti koristili su trave, primjerice šćir, resulju, *markuralu*. Čajem od crnog sljeza liječio bi se strah i bolesti trbuha. Sokom od suhih kuhanih smokava, meda i ječama liječio bi se kašalj. Samljeveno zrnje lana koje bi se zamijesilo i ugrijalo, služilo je za liječenje reumatičnih bolesti. Ugrijane mekinje zamatalo se u krpu i stavljalo oko vrata kod bolesti grla. Za nagnječenje ili uganuće kosti koristio se je prženi kruh umočen u vinski ocat. Male rane pokrivale bi se vunom od divljeg dudovog svilca. Za bolest zubi koristio se je tamjan, koji bi se tražio od župnika ili sakristana. Za čireve pot-

---

243 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 155-156. Ove je podatke autoru 1993. ispričala i Livia Vetta iz Kruča (1912. - 1995.).

244 M. REŠETAR, *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, str. 187.

kožnjake koristili bi se listovi koprive sitno isječeni i izmiješani s neslanom svinjskom masti. Proljev bi se liječio suhim oskorušama.[245]

2.2.12.1. Strah od vještica

Stanovnici moliškohrvatskih zajednica pripisuju vješticama radosne i žalosne utjecaje.[246] Priča se o čarolijama i preobrazbi čarobnim napitcima, uvarcima (kuhanim čajevima od trave) i puževom slinom (balom). Postoji velik strah od vještica jer se vjeruje da sisaju krv novorođenčadi. Prema narodnom vjerovanju one imaju sposobnost preobrazbe u životinje. Najčešće se promijene u mačke, te noću piju krv djece. Kako bi se prepoznalo vještiču ili ju se zaustavilo kada čini štetu, dosta je zabiti nož u zemlju. To učini vještiču nepokretnom i nemoćnom, sve dok je nož zabijen u zemlju. Priča se kako je netko, zabijajući nož, uspio držati vještiču prikovanu za klupu u crkvi više od šest sati. Vještice djeluju noću, vampiri danju.

Prije nekog vremena postojao je volat kod župne crkve sv. Marije Ester, koji se smatrao polaznom točkom u prizivanje duhova pokojnika. Tu se o ponoći vještica trebala očitovati, i to nakon što se potpuno gola i raspletene kose okupala u ulju. Ondje ju je čekala jedna crna koza. Žena zajaši kozu i pusti da je odvede bilo gdje, a da ne kaže zašto, niti da imenuje ime Božje, jer će u tom slučaju koza nestati, a žena tada ostaje sama, bez ikakve pomoći.

Da bi se postalo vještičom, nisu bili nužni obredi. Bilo je dovoljno naučiti kako pripraviti uvarke od trave, mješavine različitih vrsta koje su prikladne za pojedine nesreće. To se umijeće uči od majke ili od vještičinih prijateljica. Da bi zaštitila svoje dijete, majka prihvaća različite *zapise*. Obično bi se za obranu od vještica na tek rođeno dijete stavljala krunica.

Umjesto ogrlice na vrat djeteta bi se objesio *brev*, mala vrećica u kojoj se nalazila mješavina mekinja, pepela, samljevenog suhog lišća, tri zrna soli i dva mala čavla povezana u obliku križa. *Brev* ima moć zadržati daleko od djeteta svaku magijsku moć. Da bi se dijete obranilo od uroka (zlo oko), koristio se je drugi *zapis*, koji se je zvao *rukica*, rukica od obojanog koralja koja je djetetu bila pričvršćena na prsima. Kako bi se spriječilo da vještica uđe u kuću, nekad bi se pred vratima kuće zakopao živi crni pas; da bi vještica mogla ući, trebala je prije prebrojiti sve dlake zakopanog psa.

O tome koliki je strah od vještica postojao među stanovništvom, najbolje svjedoči pjesma *Gruba vještica*.

---

245 Usp. A. PICCOLI, *L'ambiente, la vita e le colture*, str. 57-58.

246 Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 49-59. Ove je podatke autoru 1995. ispričala i Ida Guarino iz Kruča (1927. - 2011.).

Gruba vištic poj zdoleko,
ka ovi sin još je-mali;
kada plače, Boga hvali,
stoji mat(i) krajem neg(a).
Naza vrat(a) jesu metle,
jesu srp(e) – sa ne bojim;
kraje(a)m zipke sama stojim,
molim Boga za-mog(a) sin(a).

Zasp(i), zasp(i), sinčić mali,
sfitlu zvizde usri neb(a)
ti jes mali, blago teb(a),
ko-je slak(o) kano ti?

Zasp(i), zasp(i)! vit(e)r muči,
dolek(o) vištic(a) je-pošla,
doma naše nije došla, -
semaj nako da-bi bil(a)!

Ako dijete neprestano opsjedaju vještice, treba ga *kumidat*, popraviti, vračar iscjelitelj. I dječje su se bolesti nekoć liječile na narodni način, tražeći pomoć od vračara. Kada je dijete jako crveno i boli ga glava, za starije znači da je pogođeno urokom (zlim okom). Jedini način da se skine to zlo, jest *spegnere l'urek*, "ugasiti urok". Postupak je jednostavan, poznaje ga svaka žena. Uzima se tanjur, u njega se ulije voda pa se uljanicom tri puta pravi znak križ na tanjuru i izgovara se sljedeća formula: *San doj, urek poj, zali jezik suši sa* – "Snu dođi, uroče odlazi, zli jeziče osuši se". Zatim se prstima tri kapi ulja iz uljanice kapnu u vodu. Ako se kapljice rašire i izgube, to znači da je dijete bilo pogođeno urokom, zlim okom, a ako ostanu na vodi, znači da bolest ima drugi izvor. Žena daje piti malo vode djetetu, ovlaži mu čelo i s ostatkom vode, čitavom posudom, čini tri puta znak križa nad vatrom. Naposljetku vodu prolije na vatru. Ako je bolest glave ovisila o uroku, zlom oku, onda je trebala proći na kraju obreda.

Isto se može učiniti na drugi način. Nožicama se uhvati komad užarenog ugljena i stavi ga se u tanjur s vodom i uljem. Ako ugljen ostane na površini, postoji urok. Ta se voda zatim pije, jer se smatra da je sveta i čudesna.

Rufa – furunkul, čir potkožnjak, poganac, liječi se prema narodnom vjerovanju iskrama od kremena ili se lice djeteta pere u vodi u koju je stavljeno užareno željezo. Čir potkožnjak može se također izliječiti na dan Uzašašća Gospodinova. Majka, ili netko u njezino ime, tri dana prije Uzašašća Gos-

podinova nosi dijete rano ujutro u polje, na mjesto odakle se ne vidi zvonik. Dok je na putu, ako joj netko upravi neko pitanje, ne smije odgovoriti. Na izabranom mjestu dijete se valja u travi koju je slana za Uzašašće ovlažila i koja taj dan ima moć ozdraviti od čireva potkožnjaka.

Protiv crvenila intimnih dijelova tijela nekad se je koristio prah iz crvotočnih greda ili prah ugašenog ugljena. Kad se žena češlja, nikad ne baca kosu koja ostaje na češlju, nego je uništi u vatri. Vjeruje se, naime, da je za "čaroliju" potrebno imati nešto što pripada osobi kojoj se želi naškoditi, a kosa je za to, kako se vjerovalo, posebno pikladna.

Nekad je u Kruču postojalo sedam lukova koji su imali moć ozdraviti bljedilo djevojčica. Rano ujutro djevojčica je trebala proći ispod tri luka, a da na putu ni s kim ne razgovara. Zatim je trebala otići do šipkova stabla, noseći sa sobom žuti i crveni laneni konac i govoreći sljedeću formulu: Šipak, šipak, ka jesi žut oš cernjaj, teb žuto, meni cernjelo. Kada bi završila sa zaklinjanjem, žuti bi konac privezala za šipkovu granu, a crveni bi spremila u njedra. Uvečer prije spavanja djevojčica se je trebala pokriti lanenim šalom s crnim i crvenim kvadratićima, kakav je tipičan za ovu zajednicu, a zove se *gunjica*. Sve je to trebalo činiti tri dana zaredom.

Ako žena koja doji gubi mlijeko zbog neke čarolije, njezina majka ili svekrva treba otići u devet vrtova, uključujući i groblje, da ubere malo povrća u svakom od njih. Zatim, treba ići u devet kuća (neki kažu da se gospodarica treba zvati Marija) i tražiti komad kruha i komadić sala. Nakon što je sve to učinila, vrati se kući, kuha povrće i začini ga salom. Taj obrok je trebala pojesti žena koja je izgubila mlijeko, a tko u to vrijeme uđe u kuću, treba jesti zajedno s njom.

2.2.12.2. Tekstovi o vilama i vještицama

Hrvatska zajednica u Moliseu *Luigi Zara* iz Filića objavila je 2018. godine kalendar u kojem su po mjesecima raspoređeni tekstovi o vilama i vještицama. Tekst je *na našu* napisao prof. Giovanni Piccoli i donosimo ga u cijelosti s prijevodom na hrvatski jezik.[247]

[247] Hrvatska zajednica u Moliseu "Luigi Zara", *Kalendar 2018*., Filić, 2018., str. 1-12.

Vilja – Vile (Kruč)

Kada do lita, okla podne, kada je vruča,
sve skupa, vitar sa buritiva, dviže šušnja,
slamu, prah, sa govore: "Otasu vilja!"
Vilja jesu dušice, vrazića zale
ka džumentivaju čeljade.
Si kogodi, brižan on, se naje usri ovoga vitra
sigur ča sa čut grubo aje ka su ga tukl vilja.
Za sa branit je dobro njimi reć za si ga pokj
s Bogom: "Pojite s Bogom, pojite s Bogom."
Ove duše jesu krive do sekolicihi doluri ka
uhitaju čeljade do lita sendza jenoga razloga.

Kada se ljeti, oko podne, kada je vruće,
iznenada podigne vjetar, nosi lišće, slamu, prašinu, govori se: "Evo vila."

Vile su dušice, zli vražići
koji uznemiruju ljude.
Ako se tko, jadan, nađe usred tog vjetra,
sigurno će se loše osjećati jer su ga tukle vile.

Da se obrani, dobro im je reći da pođu
s Bogom: "Pođite s Bogom, pođite s Bogom."

Te su duše krive za sve boli koje hvataju ljude ljeti bez ijednog razloga.

Divojka aš Vilja – Djevojka i vile (Kruč)

Kuma Nina Kondrina, žena Pepina, ka je pola Laustralija, jimaše tri sina e pa jimaša jenu divojku, ka jimaša sedam, osam godišti.

Ova divojka sa šalaša. Je sa partila do njifoge masarije, 'nama-dol, je dola sa šalit 'ma-gor, di je puč Kočin.

Kuma Nina Kindrina, žena Josipova, koja je otišla u Australiju, imala je tri sina i jednu kćer, koja je imala sedam, osam godina.

Djevojka se je igrala. Otišla je dolje do njihove poljske kuće i pošla se igrati gore, blizu bunara Kočina.

Biša podne, činaša vruća. Sve skupa je počeja pušat vitar; slama, prah sa dvižahu okla puča aš okla divojke.

Bilo je podne, bijaše vruće. Iznenada zapuše vjetar; slama, prašina dizahu se oko bunara i oko djevojke.

Divojka je sa vrnila di masarija, ma večeru sa ne fidaša po doma, u grad. Su ju ponil doma e su sa domislil ka su bi ju tukl Vilja.

Djevojka se je vratila u poljsku kuću, ali navečer nije imala snage vratiti se kući u selo. Odnijeli su je kući i shvatili da su je tukle vile.

Kada divojka je bila pola nonda, biša podne; one, Vilja, jidahu okla puča.

Kada je djevojčica bila tamo, bilo je podne; one, vile, jele su blizu bunara.

Kada je naka e počme sa buritivat vitar, ti maš kapit ka jesu Vilja e maš reć: "Pojite s Bogom."

Kada je tako i započne pijavica vjetrova, ti moraš znati da su tu vile i moraš reći: "Pođite s Bogom."

Mar reć pur: "Gesu, Giuseppe e Marija, jamite storcu ka ja mam prokj."

Trebaš također reći: "Isuse, Josipe i Marijo, uklonite stol jer ja moram proći."

Ona divojkica biša mala, ne nadaša ka maša reć naka.

Ona djevojčica je bila mala, nije znala da je tako morala reći.

S' ju napjehal lipo lipo. Vilja sa ne vidu e Divojkica nije vidila ka one jimahu storcu, ka jidahu. Je čakala, je razbila pijatine.

Tukli su je dobro, dobro. Vile se ne vide i djevojčica nije vidjela da one imaju stol, gdje su jele. Gazila je i razbijala tanjure.

Divojkica je stala pešast dani e je umbrala.

Djevojčica je trpjela pet, šest dana i umrije.

Vištice – Vještice (Kruč)

Nu večeru mi gradahma iz van. Benja biša li dijač, li dijač e medz. Bihma ja, moj muž, moj sfekar aš moja sekrva.
Gredahmo doma.
Sma rival nadnu grada, na Pišaraj, ka pa je Mrmaricaveča nakonama.
Čujamo upijat nu ženu, sa zovaša Marija.
Je reka moj sfekar: "Ma sa aje upije ova Žena? Ja mam po vit si je surtilo štogodi!"
Biša kasno. Je poša moj sfekar, je busa vrata, je reka: - Marija, ma što ti je?

- Jo, teško men! Jo, teško men! Je dola jena, zdola postelje men, mi gulit noge!
- Ma sa ko je? Oda nije nikor, kako ti govoraš ka su ti gulil noge?

- Su mi gulil noge, su mi gulil noge! Pa ja se ustala, je jopa rekla ka je bi pola Jena žena ka sa zovaša Ninuča, ka jimaša
Hižu mala zozgora njeve hiže. Ona biša vištica.

Jedne smo se večeri vraćali iz polja. Možda je bilo deset, deset i pol. Bili smo ja, moj muž, moj svekar i moja svekrva.
Išli smo kući.
Došli smo na dno sela, na Pišaraj, gdje je tamo dalje Mrmarica.
Čuli smo zapomaganje jedne žene koja se zvala Marija.
Moj je svekar rekao: "Ali sada, zašto zapomaže ova žena? Ja moram otići vidjeti da se nije što dogodilo!"
Bilo je kasno. Moj je svekar otišao, kucao je na vrata i rekao: - Marija, što ti je?
- Oh, jadna ja! Oh, jadna ja! Došla je jedna, ispod mog kreveta, i čupala mi noge!
- Ali sad, tko je? Ovdje nema nikoga, zašto govoriš da su ti čupali noge?
- Čupali su mi noge! Čupali su mi noge! Zatim je ustala i ponovno je rekla da je bila jedna žena koja se zove Ninuća, koja je
imala kuću malo iznad njihove kuće. Ona bijaše vještica.

Vištica aš Maghar – Vještica i vrač (Kruč)

Koji dan dop, ova Ninuča je frundala moga sfekra e je mu rekla: "Ti gredaša doma?
Biša hot tvojime putam, nimaša pokj nonda!
Maš molit Boga ka tvoju nevistu ju nemoram čit nišća, ka, si bi mogla ju čit štogodi, nimaša se moć smobit do postalje!"
Moj sfekar jemi povida onoka je bi rekla. Sa rekla ja: "Ma što mami čit men? Men mi nemore čit nišća!"
Men je bi ma krstija jena iz Falcuna ka Biša maghar e moj tata je bi krstija njemu veče do jenoga ditata.
Ovi kum je bi mi reka ka, za ne čit ulist vištice doma, mahu držat svedni na srp doma aš maju mećat metlu na gavutu do vrata, di ulizahu mačke.
Aje ka vištice ulizahu do gavute kana Mačke, si biša metla, mahu sbrojit sve dlake do metle e sa strašahu do srpa.
Kada pa biša doma jena dita mali, mahu mećat škare utra zikvu, ka vištice nimahu moć mu čit nišća.
Si pa čujahu ka vištice su bi ulizl unutra, mahu udit nož nazjamu e one ne bi sa mogl smobit do di bihu.
Ja svedni naka sa činjivala eš vištice nisu mogl čit maj nišća.

Nekoliko dana kasnije ova Ninuća je srela moga svekra i rekla mu: "Ideš li kući?
Mogla si ići svojim putem, nisi morala ići onuda!
Trebaš zahvaliti Bogu što ne mogu tvojoj nevisti ništa učiniti, jer da sam moga nešto učiniti ne bi se mogla pokrenuti iz kreveta!"
Moj mi je svekar pripovijedao ono što je rekao. Ja sam rekla: "Ali što mi može učiniti? Meni ne može ništa učiniti!"
Moj je krsni kum bio jedan iz Montefalconea koji je bio vrač i moj je otac krstio više od jednog djeteta.
Ovaj mi je kum rekao da moram, da ne bi vještice ušle u kuću, uvijek držati srp u kući i da trebam staviti metlu u rupu u vratima gdje su ulazile mačke.
Vještice su ulazile kroz rupu, kao i mačke, a da je bila metla trebale bi brojiti sve šibe od metle i bojale su se srpa.
Kada je u kući bilo malo dijete, morali su staviti nožice u krevetić, tako da mu vještice nisu mogle ništa učiniti.
Ako pak čujem da su vještice ušle unutra, trebao sam ubosti nož u zemlju i one se više ne bi mogle micati s mjesta.
Ja sam uvijek tako radila i vještice mi nisu nikad mogle ništa učiniti.

Štrege – Vištice (Mundimitar)

Ja, kada se dola na ovu hižu novu, se Strašahu čuda do štreghi, ke ode okolo biše jena žena ke biše štrega.
Mečahu metlu zgora naza vrac, ke one za ulist mahu zbrojit one vlase na metl.
Ode, kurto moje hiže, imahmo jenu babu ke, još je živa. Saku noću si nadjaše mučkane ruke, stegna. Ju mučkivahu strege, binoć.
Muž, brižan, rečaše: "Gledaš no malo, su ju funil! Oš to jesu mučkate! Kako mamo činit?"
Na dan, ja oš druga vićina smo vidil ke ova ke biše štrega je ulizla u nje. Smo rekl: "Kada vidimo ke sidi, mamo joj vrć igle zdola sedže."
Nako smo činil. Je sila. Mi smo pol iz naza Jena joj govoraše, druga je nadzakala iglu zdola sedže.
Je sprolo no malo, rečahmo: "Homno-s-ga! Sa čmo s'ga po, ćeš pur ti?" "Ja se ne morem ustat! Odjamite-mi to, ke ja mam s'ga po!" Je rekla: "Ma što mam odja? Hod, ustavljaj!"
"To ke ste mi vrl tote, odjamite-mi!" Smo odjal iglu. Je se ustala, je s'ga pola. Pa nimaš verjat?

Ja, kada sam došla u ovu novu kuću, puno sam se bojala vještica jer je ovdje u okolini bila jedna žena koja bijaše vještica.
Stavljala sam uzgor metlu iza vrata, jer da bi one ušle unutra, treale su izbrojiti one šibe na metli.
Ovdje, blizu moje kuće, imali smo jednu baku, koja je još živa. Svake noći je nalazila ruke i bedra izgrižene. Noću su je grizle vještice.
Muž, jadan, govorio je: "Gledaj malo, uništile su je! I ovo su ugrizi! Što moramo učiniti?"
*Jednog dana, ja i druga susjeda vidjele smo da je ova vje*štica ušla u kuću. Rekli smo*: "Kada vidimo da sjedi, moramo joj staviti igle ispod stolice."*
Tako smo učinili. Sjela je. Mi smo prošli iza, jedna joj je govorila, druga je udila iglu ispod stolice.
Malo je prošlo, rekli smo: "Idimo odavde! Sad ćemo otići, želiš li i ti?" "Ja ne mogu ustati! Isčupajte mi tu stvar, jer ja moram ići!"
Reče: "Ali što trebamo skinuti? Hajde, ustani!"
"Ono što ste mi tu stavili, isčupajte!" Isčupali smo iglu. Ustala je i otišla. Pa zar da ne vjeruješ?

Se naučit štregun – Kako se naučit biti vještac, vračar (Mundimitar)

Moj tarela, otac moje matere, poznajaše dvi žene ke bihu štrege, u Naš Grad.
Je njimi se vrga za njimi ke mahu ga naučit štregun.
Je mu rekla ona žena: "Vid, ke ćeš se strašit!" "No, se ne strašim!"
Ona je mu rekla: "Ja, noćas, ću dokj di si ti. E ti maš do s menom."
"Ma pa di maš ulist? Mam ti ostat vraca tvorene, funaštru tvorenu?"
"Men nimaš ostat nišća tvoreno. Ja ću dokj napri postelje e ti maš dokj s menom."
Ovi je rival večer kasno, je poša leć e čekaše ke ona maše dokj. Je se vrga pendzat: "Ma ona di ma ulist?"
Je se počeja strašit e je si vrga pištolu mbača njega. Je rivalo medzanota e je se presendala napri postelje s jednom kozom. Kano prč biša velka ona koza! Imaše na oč velki! A ona zgora koze! Je ga zvala, je rekla: "Homo, Džuvanin, homo!"
Je reka: "Po-si-ga, si no sa ću te ubit!" "Si reka ke se ne strašaše!" "Po-si-ga!" A je s'ga pola. E nije činija nišće!

Moj djed, otac moje matere, poznavao je dvije žene koje bijahu vještice u Mundimitru.
On je pošao za njima da ga nauče biti vještac, vrač.
Ona mu reče: "Pazi, bojat ćeš se!" "Ne, ne bojim se!"
Ona mu reče: "Ja ću noćas doći k tebi. I ti ćeš poći sa mnom."
"Ali kuda ćeš ući? Trebam li ti ostaviti vrata otvorena, prozor otvoren?"
"Meni ne trebaš ostaviti ništa otvoreno. Ja ću doći kraj kreveta i ti moraš poći sa mnom."
Ovaj je došao uvečer kasno, otišao je leći i čekao da ona dođe. Mislio je: "Ali kuda će ona ući?"
Počeo se je strašiti i uzeo je pištolj i stavio ga je kraj sebe. Ponoć je, a ona se pojavi ispred kreveta s jednom kozom.
Ona koza je bila velika kao jarac! Imala je velike oči! A ona na kozi! Zvala ga je i rekla: "Idemo, Ivane, idemo!"
Reče: "Odlazi, inače ću te ubiti!" "Rekao si da se ne bojiš!"
"Odlazi!" Otišla je. I nije ništa učinio!

Macmarele – Macići (Mundimitar)

Bihu u Naš Grad jena ljud oš jena žena čuda boate. Imahu large, jenu velku hižu di stojahu e nimahu dica. Jena dan su pol doma moga tarela, ke biše još dite, e su rekl ocu: "Nam hočete dat ta dite? Če stat s nami, ke mi nimamo nikroga, ćemo mu dat ono ke imamo."
One bihu čeljade bižne, su rekl: "Vami-te-ga."
Su ponil doma ovi dite. Večer, je jija e su ga ponil gor di maše leć. Je lega dite. Kada one su rival dol, ditetu su se presental macmarele nondeka, bučene u crljeno, mele mele, ditića nak mele e trumbahu kuperkjale, činahu kumediju s onimi. Bihu čudahi!
Dite je vidija onihi, je počeja upijat. Je se usta, je počeja zvati: "Hote mo-gor, hote mo-gor! Jesu ove dica ode, ove će me izist!" Su pol gor, su gledal, su rekl: "Ode nije nišće, di jesu?" "Sa nije hi već, ma bihu! Su skumbaril. Zaspi tote, zasp, ke nije nikor, zasp!"
One su rival dol, oftaj one su pol. Nonde se šalahu s njime, mahu igrat s njime. E ovo biše sku večer. Ovi dite je upija no malo voti, pa je vidija ke one se šalahu, ne činahu nišće, saku večaru je se šalija s njimi.
Pa, kada biše medzanota, s' ga idjahu, skumbarahu, ne bihu već.

Bijahu u Mundimitru čovjek i žena veoma bogati. Imali su zemljište, veliku kuću gdje su stanovali, a nisu imali djece.
Jednog su dana otišli u kuću moga djeda, koji tada još bijaše dijete, i rekli su ocu: "Hoćete li nam dati ovo dijete? Bit će s nama, jer mi nemamo nikoga, Dat ćemo mu ono što imamo."
Oni su bili siromašni ljudi, rekli su: "Uzmite ga."
Ovo su dijete ponijeli kući. Uvečer je jeo i ponijeli su ga gore, na spavanje. Dijete je leglo. Kad su oni otišli dolje, djetetu su se ukazali macići, obučeni u crveno, mali mali, dječica tako mala, i svirahu u poklopce, i njima su činili šale. Bilo ih je mnogo! Dijete ih je vidjelo, počelo je plakati. Ustalo je, počelo je zvati: "Dođite ovamo gore, dođite ovamo gore! Ovdje su ova djeca, oni će me pojesti!" Pošli su gore, gledali, i rekli su: "Ovdje nema ništa, gdje su?" "Sada ih više nema, ali su bili! Nestali su. Zaspi tu, zaspi, nema nikoga, zaspi!"
Oni su sišli, ovi su opet došli. Tamo su se igrali s njim, htjeli su se igrati s njime. I tako je bilo svaku večer. To je dijete malo puta plakao, a onda je vidjelo da se oni igraju, ništa mu nisu činili. Svaku se je večer igralo s njima.
Zatim, u ponoć, odlazili bi, nestajali, nije ih bilo više.

Se naučit štrega – Vještica i naučnik (Filić)

Bihu dvi kumbanje. Je rekla jena:
"Je jistina ke ti si štreba?"
"Keja, ma ćaš sa naučit pur ti?
Ma ti maš činit tuna ono ka ti govoram ja! Ti maš dokj tri noće s menom na komisand, mama jiza vana tri noće!
Pa mama pokj nu noću u crikvu, mama pokj zgora otara, ti maš vrć ruku nonda zgora, maš reć ka ati jesi štrega."
Je činila skupa s ovmi kumbanjom ovo. I ova je rekla:
"Sa je druga stvara ka maš čini, pero ma bit sighur! Nema čini ka sma činili tuna ova, sa nazanju stvaru pa ju ne činiš!
Noćas gre kokodira doma tebe e maš čini tuna što oni ti reče!"
Je pola doma. U banoću,dol niz čimineru je pala na stvara, kana na koža. Gleda muža kurta nje, on je zaspa.
Sve skupo joj sa meće napri veliki prč. Ova je rekla: "O Madonna, što je ovo vičeras?"
Je numinala Blaženicu, ovi prč je s'ga poša. Je pola sikund jutro kumbanja: "Lipu figuru ka simi činala čini! Ti maša sa vrć jašuć zgora onoga prča, oni maša ta donit di bihu ja!
Ti maša vit što činahma mi na ni tali mista, zdola onoga oriha!"
"Ja noćas sa sa ustrašala čuda, ne hoćam bit već štrega!"

Bijahu dvije prijateljice. Jedna je rekla: "Je li istina da si ti vještica?"
"Da, ali želiš li se i ti naučiti?
Ali ti moraš činiti sve ono što ti ja rečem! Ti moraš doći za tri noći sa mnom na groblje, moramo izići van tri noći.
*Zatim moramo jednu noć otići u crkvu, moramo ići na oltar, ti moraš staviti ruku na oltar, trebaš reći da si ti vje*štica.*"*
Ovo je učinila zajedno s prijateljicom. I ova je rekla:
"Sada ima druga stvar koju treba učiniti, ipak treba biti sigurno! Ne čini što smo sve ovo radili, sada ne čini posljednju stvar!
Ove će noći netko doći u tvoju kuću i moraš učiniti sve što ti on reče!"
Išla je u kuću. Noću, dolje kroz dimnjak nešto je palo, kao koža. Gleda muža uza se, on je zaspao.
Iznenada pred njom se pokaza veliki jarac. Ona je rekla: "O Gospe, što je ovo večeras?"
Imenovala je Gospu, onaj je prč otišao. Drugog je jutra došla prijateljica: "Lijepo si me nasamarila! Ti si morala jašiti na onome prču, i on te morao donijeti gdje bijah ja!
Ti si morala vidjeti što smo mi radili na tom mjestu, ispod onog oraha!"
"Ja sam se ove noći mnogo prestrašila, ne želim više biti vještica!"

Nonda zdola onoga oriha, jimahu nu krijaturu, ju promnjahu zgora fjame do ognja e rečaju, svak: "Krsti-ga ti, ka men dža mi je kum! Krsti-ga ti, ka men dža je kum."
Ka rivahu alla fin, ova krijaturica, brižna, biša tuna skuhana.
Kada dicami njimi zajahu sfe pjage, rečahu ka hi uhitahu štrege.

Tamo, ispod onog oraha, imali su dijete, nosali su ga iznad vatrenog plamena i govorahu, svatko: "Krsti ga ti, jer je meni već kum! Krsti ga ti jer je meni već kum!" Kad su stigli do kraja, ovo stvorenjce, jadno, bilo je čitavo opečeno.
Kada bi djeci posvuda izlazile rane, govorili su da su ih uhvatile vještice.

2.2.13. *Smrt*

Kada bi nastupila smrt, žene rodbinski vezane uz obitelj spremale su pokojnika tako da bi ga pomno okupale i obukle mu najbolju odjeću.[248] Kad je pokojnik odjeven stavlja ga se u lijes, a lijes se tada stavlja na stol gdje bi ostajao onoliko dugo koliko je predviđeno zakonom. Za to bi se vrijeme naricalo za pokojnikom. Za vrijeme oblačenja pokojnika žene bi odstranile svaki zlatni predmet. Samo bi ostavile *veru*, vjenčani prsten. U lijes bi stavile krunicu, svijeću, odjeću za presvlaku i ono što mu je bilo prijeko potrebno za vrijeme života (štap, naočale, itd.). Naposljetku se u pokojnikov džep stavljao novac (kovanica) za plaćanje prijevoza preko rijeke.

Prije početka sprovoda kruh se u kući pokojnika razdijeli na četiri dijela, a zatim se daje najpotrebnijim susjedima. Vjerovalo se naime da se na ulazu u prekogorbni život nalaze četiri psa čuvara, kojima bi stigao kruh dan siromasima prije sprovoda. Jedući kruh, životinje bi se umirile te je pokojnik mogao ući u mjesto koje mu je određeno. Nemoguće je točno utvrditi kako je nastalo ovo vjerovanje, no sigurno je da potječe iz daleke prošlosti. Nakon blagoslova pokojnika lijes se u povorci nosi u crkvu, a zatim na groblje. Pokojnika u povorci prate rodbina i prijatelji. Nakon pogreba svi odlaze u kuću pokojnika kako bi izrazili sućut rodbini, pri čemu prednost imaju muškarci.

2.2.13.1. Sprovodne tužaljke

U moliškohrvatskim zajednicama još uvijek postoji, premda u manjem broju, pjesma boli, tužaljke koje žene improviziraju ovisno o tome je li

[248] Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 101-103.

umro otac, muž, sin ili neki drugi član obitelji.[249] Tužaljka je jedna vrsta tužnog naricanja u kojem se govori o životu pokojnika. Poslije ćemo donijeti naricanje jedne žene kojoj je umro muž. Ono ima dva dijela; prvi je dio posvećen mužu, a drugi dio kćeri. U naricanju žena oplakuje izgubljenu potporu, vrijednog muža ili sina u trudu i muci. U tužaljci se često ponavlja motiv velikog tereta koji je nakon muževe smrti ostao udovici, i to otvara put tužaljke za kćeri (koja je ranije umrla); drugi, veći dio tužaljke izražava snažniju afektivnu intimnost. Prijelazi s jedne na drugu temu općenito su karakteristični za naricaljke, gdje se sveto miješa s profanim, stvarno s nestvarnim, vidljivo s nevidljivim. U svoju bol ožalošćeni uključuje kako žive tako i mrtve. U posljednjem dijelu naricaljke koju navodimo majka preporučuje svoju kćer Bogu i Gospi; ne nedostaje, dakle, vjerskih elemenata.

Tužaljka za mužem

Jo muž moj ka si umbra!
Jo lipi muž ka ma tijaša dobra...
Korko ma činaša klet!
Vidz moj gdi maš pokj!?
Teško men, ka si osta četar dica...
Vidz moj!
Jo rikeca moja gdi si pola?
Šćer moja!
Ovi hoće čut kaka sa ta plakala!
Sa ta plakala z' doluram, ma!
Ma sa kako ću plakat ka mi ne bižu suze!
Neka ta vamje Blaženica, ma'.
K' ja sa oprala ruke kana Pilat,
Kor d'mamma!

Evo jedne naricaljke za mužem, skladnije od prijašnje, ali manje bogate osobnim odnosima, s izuzetkom početnih redaka u kojima se udovica sjeća kako je muž umro u polju.

Je poša van aje pa, moj muž.
A je mi umbra, kumbanj moj.
Kumbanj moj, fina sada vodaša men.
Kako mam čit senca teba, kumbanj moj.
Ja ću pokj van, kumbanj moj.

[249] Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 103-110. Ove je podatke autoru 1995. ispričala i Ida Guarino iz Kruča (1927. - 2011.).

Ni ću ta nakj, kumbanj moj.
Reci mi, kumbanj moj,
di mam po' čekat već, kumbanj moj.
Kumbanj moj sa ta zgubila,
sa nimam nikroga.

Žene u tužaljkama pokazuju kako su neutješne u nesreći, improviziraju tužaljke u kojima se patetični izrazi smjenjuju sa sjećanjima na lijepe trenutke u životu pokojnika.

Brat moj!
Zadje naprid našu divojku.
Pones ju u nebe naprid Bog.
Učini ju put.
Ti znaš ka naša divojka je mala.
Majka drugom pjesmom nastavlja:
Ružica moja di si pola?
Bog moj uhit za vlasi ovu šćeru.
drži ju ovadan kurta tebe.
Zašto nisi vaza men?
Bog moj, Bog moj!

Nasuprot ženi koja iskazuje svoju neutješnost zbog gubitka drage osobe, muškarac, naprotiv, pokazuje čvršći, tvrđi karakter i distanciranost.

2.2.13.2. Sprovodni ručak i očitovanje žalosti za mrtvima

Rodbina pokojnikove obitelji sprema po redu, za različite dane, sprovodni ručak ili *kunzuol* – "utješni ručak".[250] Prvi dan nosi se već spremljena hrana u kuću pokojnika, gdje se okuplja sva rodbina; poslije svaka osoba koja je pogođena žalošću prima *konzuol* u svojoj kući. Svaki se put jedan tanjur hrane dadne kao milostinja siromahu u susjedstvu, jer prema narodnom vjerovanju tanjur poklonjen kao milostinja tanjur je za pokojnika, koji tako neće ostati gladan, praznog želudca.

Neko vrijeme nakon smrti u obitelji kućna vrata i prozori moraju biti zatvoreni. Bliža rodbina pokojnika ostaje u kući osam dana. Žene nose crninu više-manje u duljem razdoblju, prema većoj ili manjoj povezanosti s pokojnikom. Muškarci u obitelji nisu se brijali barem mjesec dana ako je smrt pogodila rodbinu krvnog srodstva. Taj je običaj nestao, ali je ostao

[250] Usp. P. PICCOLI, *Una communità bilingue del Molise*, str. 110-113. Slične podatke autoru je 1995. ispričala Livia Vetta iz Kruča (1912. - 1995.).

izraz: *Komu nosiš lut?*[251] U znak žalosti muškarci su nosili crno dugme na reveru ili pak crnu kravatu ako su bili obrtnici ili pripadnici slobodnih zanimanja.

Razdoblje nošenja crnine bilo je više-manje dugo, kako se može vidjeti iz sljedeće tablice:

Smrt	muškarac	žena
Otac	1-2 godine	2-3 godine
Majka	1-2 godine	2-3 godine
Sin/kći	2 godine	3 godine
Muž		neprekidno
Žena	2 ili više godina	
Svekrva	1 godinu	2 godine
Zet	1-2 godine	2-3 godine
Snaha	1-2 godine	2-3 godine
Šurjak/šurjakinja	6 mjeseci – 1 godine	1-2 godine
Brat/sestra	2 godine	3 godine
Stric/strina	6 mjeseci – 1 godine	1 godinu
Rođak/rođakinja	2-3 mjeseca	3 mjeseca
Djed/baka	3 mjeseca	6 mjeseci

Među mještanima postoji vjerovanje da onaj koji umre otvorenih očiju, za sobom povlači drugog mrtvaca. Vjeruje se također da duša onoga koji je počinio samoubojstvo i onoga koji je ubijen, luta bez cilja. Iz ovoga se vidi da s vjerskim običajima žive i neka stara vjerovanja i običaji.

Ovaj dio o jeziku i običajima završit ćemo pjesmom *Putem do sela*, koju je 2019. napisala Tiziana Petrelli Giogetta iz Mundimitra, a koja glasi:

Putem do sela

Kada gredes putem do sela, dop no malo rivas di je kriz, e iz nonde se vidi mor….

Saku votu ke rivam nonde….mislim:

Ko znade sto ste ostal done bane mora,

Vase hize, vase matere, vase stvare

[251] *Lut*, tj. *lutto* vidljivi je znak žalosti za pokojnikom, crnina.

SAMO VI
Ko znade kako ste se pegnal di su ove brda
Z dicami u ruke,
benja bose, benja lacne
SAMO VI
Ko znade sto ste si donil zavami
Unutra u srce, unutra u dus,
SAMO VI
Ko znade sto ste nal navu drugu bane do mora
si je vam bilo tesko or lagahno
Drugu zeblju rabit, z drugimi celjadi kumati
SAMO VI
E Vas stari lipi jesik?
SADA GA ZNADEMO SAMO MI!

3. ŽUPA SV. MARIJE CARIGRADSKE - FILIĆ

Kao što smo rekli u uvodu, središnji dio ovog rada je povijest triju župa talijanske Biskupije Termoli-Larino: Župe sv. Marije Carigradske - Filić (*S. Maria di Costantinopoli - San Felice del Molise*), Župe sv. Marije Ester - Kruč (*S. Maria Ester - Acquaviva Collecroce*)[252] i Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice - Mundimitar (*S. Lucia Vergine e Martire - Montemitro*). U nastavku rada donosimo, na temelju nepotpunih izvora, opis vjerskog života tih moliškohrvatskih zajednica. Započet ćemo sa Župom sv. Marije Carigradske u Filiću.

Za uvod donosimo vrlo sadržajano, sažeto i slikovito zapažanje J. Smodlake o vjerskom životu spomenutih zajednica:

> *Inače je hrvatski jezik sasvim izključen iz crkve. Svi su obredi i molitve latinski, hrvatski se ne znaju ni prekrstiti. Od pokojnoga De Rubertisa, neki su naučili 'Očenaš' i 'Zdravu Mariju', ali danas malo tko ih pamti. Gospa Karolina upamtila je samo prvi dio* '*Zdrave Marije*'*, na koji nadovezuje jednu drugu starinsku molitvicu.*
> *Jedna starica se znala prekrstiti:* '*U' ime oca, u' ime sina, duha svetoga. Nako bože bilo.*'
> *Kad sam je zamolio, da mi reče 'Očenaš', čuo sam od nje ovu latinštinu, koju je vrijedilo zabilježiti:*
> *'Pater nošter jesin djeli sandričetur denjum trenjum tavas fijat valuntas tuvas sikut nidmus orbus nostris dukas in tendacijone etlibera nos amamo. Amen.'*
> *Preko propovijedi popovi su prisiljeni, ako hoće da ih župljani razumiju, da im bar nekoliko riječi reku hrvatski, ili dabi polu-hrvatski, jer su sva tri župnika* '*Talijana*'*, pa vrlo slabo govore na našu. To je sve što naši ljudi tamo razumiju u crkvi, kojoj su ipak veoma odani.*[253]

3.1. *Upravitelji Župe sv. Marije Carigradske u Filiću*

Sadašnji župnik don Angelo Gabriele Giorgetta sastavio je na temelju Matica krštenih popis onih koji su upravljali Župom sv. Marije Carigradske u Filiću od 1730. do 2020. godine. Na popisu su nadžupnici, ekonomi, dušobrižnici, župnici, župni upravitelji i zamjenici.[254]

---

252 Ove dvije župe posvećene su Blaženoj Djevici Mariji.

253 J. SMODLAKA, *Posjet apeninskim Hrvatima*, str. 34-35.

254 Popis se nalazi u Župnom uredu pod naslovom: *Albo sacerdoti – Parrocchia S. Maria di Costantinopoli – S. Felice del Molise – CB – Arcipreti – Economi – Currati – Parroci – Amministratori parrocchiali – Sostituti*. Popis je nepotpun i trebalo bi ga nadopuniti.

1.	don Vito Antonio Zari	1730. - 1734.
2.	don Giuseppe Beccilaqua	1730.
3.	don Gennajo Manes	1734. - 1735.
4.	don Vito Antonio Simigliani	1735. - 1754.
5.	don Francesco Zara	1754.-1755.
6.	don Rosario Zara	1755. - 1782.
7.	don Canaparo Angiloantonio	1771. - 1776.
8.	don Pietro Paolo Zara	1781. - 1805.
9.	don Angiolantonio Canaparo	1783. - 1794.
10.	don Francesco Rulli	1794. - 1816.
11.	don Luigi Maria Marroni	1805.
12.	don Donato Tredicine	1807.
13.	don Pietro Paolo Del Sepo	1811.
14.	don Francesco D'Ippolito	1811.
15.	don Concezio Mancini	1812. - 1813.
16.	don Pietro Paolo Del Sepo	1816.
17.	don Francesco Mancini	1816. - 1817.
18.	don Giuseppe Cianchetta	1816. - 1822.
19.	don Pasquale Della Croce	1822.
20.	don Pietro Paolo Del Sepo	1822.
21.	don Francesco Mancini	1822. - 1855.
22.	don Severo Simigliani	1850. - 1855.
23.	don Levino Maria Clissa	1855. - 1868.
24.	don Pasquale Simigliani	1858. - 1860.
25.	don Pasquale Simigliani	1868. - 1876.
26.	don Giovanni De Benedictis	1877.
27.	don Luigi Civita	1877.
28.	don Michele Pettinicchio	1877.
29.	don Domenicoantonio Paolone	1876. - 1912.
30.	don Paolo Emilio Vetta	1913. - 1922.
31.	don Antonio Nifosi	1922. - 1925.
32.	don Enrico De Paola	1925. - 1928.
33.	don Guido Vallivero	1927.
34.	don Giovanni Paradisi	1928. - 1931.
35.	don Giulio Tuffardi	1931. - 1933.

36.	don Giuseppe De Sanctis	1933. - 1935.
37.	don Michele Paolone	1935. - 1981.
38.	don Marino Genova	1981.-2005.
39.	don Antonio Sabetta	2005. - 2008.
40.	don Carlo Sosa	2006. - 2008.
41.	don Giovanni D'Addario	2007. - 2008.
42.	fra Josip Cvitković	2008. - 2011.
43.	don Ulisse Marinucci	2011.-2012.
44.	fra Petar Milanović Trapo	2011. - 2013.
45.	don Luciano Pescatore	2012. - 2013.
46.	don Angelo Gabriele Giorgetta	2013. -

3.2. *Matične knjige Župe sv. Marije Ester u Filiću*

U arhivu Župnog ureda čuvaju se knjige krštenih, vjenčanih, umrlih i krizmanih, kako slijedi:[255]

Matične knjige krštenih:	
I. vol.	od 1730. do 1753.
II. vol.	od 1753. do 1792.
III. vol.	od 1792. do 1824.
IV. vol.	od 1825. do 1846.
V. vol.	od 1847. do 1877.
VI. vol.	od 1877. do 1886.
VII. vol.	od 1887. do 1938.
VIII. vol.	od 1938. do 1947.
IX. vol.	od 1948. do 1949.
X. vol.	od 1950. do 1962.
XI. vol.	od 1962. do 1977.
XII.vol.	od 1977., još je u tijeku.

Knjige umrlih:	
I. vol.	od 1730. do 1760.
II. vol.	od 1760. do 1793.
III. vol.	od 1793. do 1803.
IV. vol.	od 1803. do 1817.
V. vol.	od 1831. do 1872.
VI. vol.	od 1872. do 1886.
VII. vol.	od 1887. do 1938.
VIII. vol.	od 1939. do 1953.
IX. vol.	od 1953. do 1974.
X. vol.	od 1974. do 1998.
XI. vol.	od 1999., još je u tijeku

[255] BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

Knjige vjenčanih:	
I. vol.	od 1730. do 1774.
II. vol.	od 1774. do 1886.
III. vol.	od 1887. do 1929.
IV. vol.	od 1929. do 1941.
V. vol.	od 1941. do 1947.
VI. vol.	od 1947. do 1952.
VII. vol.	od 1952. do 1961.
VIII. vol.	od 1962. do 1997
IX. vol.	od 1998., još je u tijeku.

Knjige krizmanih:	
I. vol.	od 1884. do 1945.
II. vol.	od 1945. do 1983.
III. vol.	od 1983., još je u tijeku.

U župnom arhivu nalaze se i bilježnice s popisom prvopričesnika različitih razreda, s odgovarajućim datumima prve pričesti. Sačuvani su i svi brojevi biskupijskih listova i okružnica, ali ne postoji kronika Župe. Ostali župni spisi vrlo su oskudni.[256]

3.3. *Crkve u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću*

U Župi se nalaze sljedeće crkve: župna crkva sv. Marije Carigradske (*Chiesa Madre Santa Maria di Costantinopoli*, *Crikva Sveta Marija do Kostantinopola*), kapela sv. Feliksa Pape (*Cappella di San Felice Papa*, *Kapela do Sti Filiča*) te crkva Gospe od Kaštela (*Chiesa Santa Maria Divina del Castello*, *Crikva do Kašteja*), odnosno crkva Bezgrješne Djevice (*Immacolata*).

3.3.1. *Župna crkva sv. Marije Carigradske u Filiću*

Župna crkva sv. Marije Carigradske (*Crikva Sveta Marija do Kostantinopola*) u Filiću smještena je na brežuljku.[257] Sagradili su je u 13. stoljeću graditelji iz škole arhitekture zaslužnih redovnika benediktinaca u romaničko-gotičkom stilu. Crkva je bila pod izravnom upravom obližnjeg samostana S. Maria di Canneto, jednog od znamenitijih samostana u pokrajini

256 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

257 Podatci o crkvi preuzeti su iz sljedećih izvora: BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276. Od literature treba izdvojiti: Angelo Gabriele GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, Filič - Mundimitar - Kruč, 2018. (vlastito izdanje), str. 8.

Molise. Tko pomno promatra crkvu u Cannetu, može zamijetiti koliko je slična župnoj crkvi u Filiću. Crkva je potpuno dovršena u nadolazećim razdobljima, kako iznutra tako i izvana, skupa sa zvonikom, koji je smješten uz crkvu. Preuređena je u razdoblju od 1697. do 1782. godine, kada je obogaćena orguljama te su joj dodana četiri kamena oltara. Crkva je potpuno preuređena u razdoblju od 1981. do 1990. godine, kada je barokna struktura uklonjena i sve je obnovljeno u romaničkom stilu s drvenim svodom. Gotički svod u prezbiteriju vraćen je u prvobitni romanički stil. Otvorena su bočna vrata, a zatvorena su ona iz baroknog razdoblja. Zatvoreni su veliki prozori i ponovno su otvorene monofore s tri režnja u romaničkom stilu. Na blagdan Uzašašća 27. svibnja 1990. mons. Domenico D'Ambrosio, biskup Termoli-Larina, svečano je blagoslovio restauriranu crkvu.

Župna crkva sv. Marije Carigradske (foto: Boris Kačan)
http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11595&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image (19. 5. 2020.)

Crkva ima tri ulaza: glavni ulaz je na sjevernoj strani, a drugi na južnoj strani; treći je ulaz kroz župnu kuću. Crkva je jednobrodna i ima pet oltara. Glavni oltar isklesan je u kamenu i okrenut prema zapadu. Iza oltara se nalazi sjedalo glavnog koncelebranta, isklesano od kamena i dijelom ureše-

no drvom, koje je uzeto s nekog starog oltara. S desne strane sjedala nalazi se kameno svetohranište, ugrađeno u zid. Ispred oltara, na desnoj strani, nalazi se ambon, s kipom orla, djelo kipara Renata Chiocchije iz Ortone. Ambon je crkvi godine 2000. darovala Općina Filić, na čelu s gradonačelnikom Luigijem Zarom. S lijeve strane oltara nalazi se krstionica od kamena s poklopcem od kovanog bakra.

Župna crkva sv. Marije Carigradske (foto: Boris Kačan)
http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11593&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image (19. 5. 2020.)

Na zidu u dnu crkve, nasuprot glavnom oltaru, nalazi se oltar posvećen Gospi Carigradskoj, zaštitnici Župe. Isklesan je u kamenu u 18. stoljeću. Iznad kamenog oltara nalazi se zidni vijenac s pozlaćenim stupovima u baroknom stilu, a u središtu je kip Gospe Carigardske s Djetešcem na rukama. Kip je izrađen od gipsa, a nedavno je obojan i lakiran.

S desne strane oltara Gospe Carigradske, na zidu prema sjeveru, nalazi se oltar posvećen Gospi od Krunice. Isklesan je u kamenu u 18. st., a iznad njega se nalazi zidni barokni vijenac od pozlaćenog drva, jednostavniji od oltara. U njemu je smješteno petnaest uljanih slika u boji koje prikazuju otajstava krunice. Pokraj oltara nalazi se na drvenom postolju kip sv. Feliksa Mučenika.

Do oltara Gospe od Krunice, po sredini crkve, nalazi se drveni oltar, urna s relikvijom, tijelom sv. Feliksa Mučenika, restauriran 1999. godine. Tijelo sveca presvučeno je voskom i odjeveno u bogatu odjeću, a nalazi se u drvenom pozlaćenom kovčegu sa staklom na prednjoj strani. U urni se također nalazi ampula s krvlju mučenika. Iza oltara nalazi se jedna struktura od pozlaćenog drva, baroknog stila, s dva velika stupa koja su u starini bila iza glavnog oltara. Na gornjem zidu nalazi se slika Boga Oca koji drži svijeću u ruci, a uz njega su dvije anđeoske figure.

S lijeve strane oltara Gospe Carigradske, na zidu prema jugu, nalazi se oltar od kamena posvećen sv. Antunu Pustinjaku. Iznad oltara nalazi se niša s kipom sveca, koji je okružen drvenim okvirom u baroknom stilu. Pokraj oltara nalazi se na drvenom postolju kip sv. Josipa. Oltar Bezgrešne s drvenim okvirom sagrađen je od jednostavnog granita. U crkvi se nalaze i barokne orgulje iz 18. st., velike vrijedenosti, koje su i danas u funkciji. Postoji i drvena ispovjedaonica. Drvena propovjedaonica nalazi se iznad ispovjedaonice, s raspelom iznad kojega je drveni baldakin. Dvije kamenice za svetu vodu ukopane su u zid. U crkvi se nalaze i kipovi: kip sv. Ante Pustinjaka izrađen od drva, prirodne veličine; kip Svetog Srca Marijina izrađen od prešanog papira, prirodne veličine; kip sv. Josipa, malen i izrađen od pečene gline; kip Gospe Ružarice prirodne veličine, izrađen od pečene gline; kip sv. Nikole iz Barija prirodne veličine, s glavom i rukama od prešanog gipsanog papira, dok je ostali dio kipa od metala.

Slijede i ostala dobra crkve koja su upisana u inventaru iz 1983.: velika klupa; ormar za liturgijsku odjeću; kip sv. Ante Padovanskog; 48 klupa koje su obitelji poklonile župi; 32 stolice koje su obitelji poklonile župi; posrebreni kalež, pozlaćeni poklopac u dobrom stanju i pozlaćena plitica; ozlaćeni svijećnjak; nova piksida od pozlaćenog metala; zvono od 2,33 kvintala proizvođača *Mari dei Terre dei Passeri* (1954.), koje je dala država u zamjenu za ono koje je uzeto za Prvoga svjetskog rata; 4 nova misala; nebnica (baldakin) sa šest metalnih držača; 41 stolnjak i nadstolnjak; kota; 2 ramena vela; 21 zlatni prsten; 16 zlatnih naušnica; 16 zlatnih ogrlica; 26 zlatnih privjesaka; 7 zlatnih pribadača; 4 misnice; harmonij; 11 kolajni sa zlatnim lopticama i sa zlatnim privjescima; uokvirena slika sv. Lucije; uokvirena slika Gospe Pompejske; kip sv. Feliksa Pape od gipsa; kip Bezgrješne iz Lourdesa od gipsa; kip mrtvog Krista od drva; zavjetna škrinja (*ex voto*) Gospe od Kaštela; 2 električna svijećnjaka; 1 metalna posuda za škropljenje; 3 staklene vazice za sveta ulja; 2 jastuka.[258]

[258] BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

Unutrašnjost župne crkve sv. Marije Carigradske
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

Prezbiterij župne crkve sv. Marije Carigradske
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

U crkvi se također nalaze: nova ispovjedaonica sa starim rešetkama, u dnu crkve, u lijevom kutu; slika na platnu, Skidanje s Križa, nepoznatog autora, postavljena na desnoj strani prezbiterija; slika na stolu, Krunjenje Gospe Carigradske; dva drvena klecala s crvenim jastučićima za vjenčanje; četiri klupe s crvenim jastučićima; 30 drvenih stolica boje orahovine; 25 klupa od punog drveta, boje oraha, u dobrom stanju; 2 glavne klupe od punog drveta, boje oraha, u dobrom stanju; euharistijska svjetiljka od posrebrene mjedi; veliko drveno raspelo; 14 drvenih postaja Križnog puta; 2 velika svijećnjaka od pozlaćene mjedi; 14 srednjih svijećnjaka od pozlaćene mjedi; 2 mala svijećnjaka od pozlaćene mjedi; pozlaćeni križ sa sjedalom; 2 kamenice za svetu vodu, isklesane u kamenu; 2 električna svijećenjaka od željeza; 2 svijećnjaka za ambon, od pozlaćene mjedi.

U sakristiji crkve nalazi se: stari dvokrilni ormar od drva; ormarić s dvije ladice i vratašcima; stari ormar; dvije zidne vješalice; stol od drva; drvena vrata za svijeće, u kojima se nalaze 4 svijeće; kip sv. Feliksa Mučenika; drveni stol; slika Srca Isusova i Marijina; slika sv. Pija iz Pietrelcine; slika Gospe od Zdravlja (dar Zbora Gospe od Zdravlja iz Splita); drveno postolje za križ (s drškom); dva svijećnjaka s velikim drvenim postoljem; raspelo na zidu; zidni sat.

U sakristiji se nalazi sljedeće crkveno ruho: tri obične zelene misnice; crvena misnica; zelena misnica; bijela misnica, izvezena; bijeli plašt; crveni plašt; stara izvezena košulja; dvije stare kote; dvije obične kote; svečana crvena misnica; svečana bijela misnica *Ecce Agnus Dei*; bijela Gospina misnica; bijela misnica sa slikom pelikana; tri obične ljubičaste misnice; bijela misnica; dvije izvezene košulje; bijela marijanska štola; dvobojna zlatno-ljubičasta štola; stara bijela štola; svakidašnja ljubičasta štola; dvije obične zelene štole; baldakin sa 6 držača; rameni veo.

U sakristiji se nalazi i posuđe (predmeti): piksida ukrašena čehuljama; srebrna posuda za svetu vodu (škropionica); stara piksida u zlatu i srebru; kalež s poklopcem; stari kalež od zlata i srebra; set servis od pečene i pozlaćene gline (ilovače): kalež, plitica, pikside, pikside s košaricama i ampulice; set servis ampula od stakla s pozlaćenim čepovima; set ampula od stakla s pliticom i čepovima od mjedi; pozlaćeni križ; dvije stare plitice od srebra; tri pozlaćene plitice; set jednostavnih staklenih ampula bez čepova; pozlaćena i posrebrena kadionica; lađica (posudica); pozlaćeni križ s drškom i Raspetim u srebru, dar Giovanne Plescie; pozlaćena i posrebrena piksida; pozlaćeni i posrebreni procesijski križ s drvenim držalom; mala piksida od pozlaćenog srebra; tri zvončića od mjedi; plitica za pričest; drveni *leđir* (stalak); kutijica u kojoj su tri posudice za sveto ulje; tanjur s tri posudice

svetog ulja; par svijećnjaka za oltar, koji predstavljaju četiri evanđelista; bakrena posuda za žeravicu; vrč i tanjurić od bakra za pranje nogu; dva brončana zvončića; zvončić od mjedi s držačem od drva; dva oltarna svijećnjaka od mjedi; tri oltarna svijećnjaka od mjedi; svijećnajak od mjedi s dvije svijeće; svijećnjak od mjedi sa sedam svijeća; četiri uljane svjetiljke od pečene gline; veliko Djetešce; stara srebrna pokaznica (monstranca), u dva komada; srebrna posudica za svetu vodu sa škropilicom; srebrna krunica Gospe od Kaštela; dvije srebrne krunice Gospe Carigradske s Djetešcem; srebrna kadionica iz 18. st.; školjka sa srebrenom drškom; velika srebrna škropilica; škropilica od umjetne kože; set ampula, dar Cristine Montazzoli od 27. svibnja 1990.; zlatno-srebrni kalež mons. Michelea Paolonea koji je dobio za 90. rođendan, 10, srpnja 1992.; župna zajednica Filić kompletirala ga je širokom piksidom i pozlaćenom patenom; jednostavni zlatno-srebrni kalež; piksida u dva dijela s pozlaćenim i posrebrenim poklopcem; stari zlatno-srebrni kalež, dar obitelji Colangelo 27. svibnja 1990.; piksida od zlata i srebra, dar obitelji Travaglini 27. svibnja 1990.; mali pozlaćeni i posrebreni ostenzorij (pokaznica); posudica za Presveto; pozlaćena i posrebrena pokaznica; vrč s dvije posrebene plitice.[259]

U kripti crkve nalazi se nova dvorana za vjeronauk i različite sastanke, koja je uređena 2005. godine. Crkva je 2006. opskrbljena razglasom marke *Quasar Elettronica*, model PA 160 EQ, s četiri razglasne kutije *Quasar* i četiri mikrofona. Crkva je također opskrbljena mehaničkim postrojenjem za kompjutorizirana zvona (njih 5) (model BG 2600, *Giannattasio di Pontecagnano Sa.*).[260]

Postoji i popis dobara koja više nisu u vlasništvu Župe: kip sv. Antuna Padovanskoga (zapaljen); 1 posrebrena posuda s metalnom škropilicom (ukradena); 1 veliki pozlaćeni križ s drvenim držalom (ukraden); 1 standarno postolje (odbačeno zbog lošeg stanja); 12 svijećnjaka od pozlaćenog drva iz 18. stoljeća (ukradeni); 2 drvena nosača elektrike (izgubljena); 2 ampulice s pliticom (razbijene); 4 svijećnjaka od drva (izgubljeni); 1 škrinja za mrtvački odar (odbačena jer je u lošem stanju); 1 Gospin plitki reljef od metala (ukraden); 1 posrebrena lađica (ukradena); 1 drveno raspelo (ukradeno).[261]

---

259 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

260 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

261 Veći dio predmeta pokraden je u noći između 13. i 14. veljače 1978. godine. Vidi BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

Ovome treba dodati da Župa posjeduje i župnu kuću, koja je povezana sa župnom crkvom. U prizemlju kuće nalazi se Župni ured odakle se stubama uzlazi na prvi kat kuće, gdje se nalaze kuhinja, dvije spavaće sobe i kupaonica. Stara prostorija iz 1930. je opremljena, obojena i bolje uređena od ostalih.[262] Kuća je obnovljena u razdoblju od 1998. do 2000. godine. U Župnom uredu nalazi se sljedeći namještaj: pisaći stol sa strukturom od željeza, drvena ploča s dva pretinca, stolica za pisaći stol, računalo, pisač *Samsung ML – 1610*, pisač *Lexmark 1000* u boji, *jetprinter*, fotokopirni aparat *Panasonic Workio 2500*, aparat za rezanje papira, aparat za plastifikaciju, elektronički uređaj za brojenje novca, telefon – faks *Leonardo Memo sms*, videonadzor *Olidta*, željezno-drveni stolić, raspelo na starom zidu, namještaj od drva sa starim vitrinama za arhiv.[263]

3.3.2. *Kapela sv. Feliksa Pape u Filiću*

Kapela sv. Feliksa Pape, *kapela do Sti Filiča*, sagrađena je na rubu sela.[264] S velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da je to bila prva crkva koju su izgradile izbjeglice iz Dalmacije. Na pročelju crkve nalazi se poprsje sv. Feliksa Pape, a ispod njega na jednoj kamenoj ploči je fragmentarni hebrejski natpis, s grafičkim znakovima karakterističnim za Aškenaze.[265]

Biskup C. F. Ruppi 15. lipnja 1983. nakon pastoralog pohoda Župi sv. Marije Carigradske u Filiću donosi vrijedne podatke o kapeli sv. Feliksa Pape. Kapela ima jednu lađu sa šest stupova, iznad kojih su tri svoda. U kapeli se nalaze dva oltara od kojih je jedan, prema novim liturgijskim propisima, odvojen od zida. Napravljen je od kamena, a darovala ga je obitelj D'Antuono 1983. godine. Drugi kameni oltar pričvršćen je uza zid. U lošem je stanju i potrebna mu je žurna obnova. Na sredini tog oltara nalazi se svetohranište. Iznad oltara je baldahin s križem i nakitom. Iz crkve potječe poliptih nepoznatog autora iz XVI. st., Djevica Marija, okrunjena Kraljica anđela i svetaca, s prikazom, između ostalog, sv. Feliksa Pape i sv. Franje Asiškoga. Danas se čuva u prezbiteriju crkve sv. Marije Carigradske.

---

262 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

263 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 268-276.

264 Za podatke o crkvi vidi: BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 277-281; G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 9.

265 Aškenazi, doslovni prijevod s hebrejskog znači "Njemci". Oni su Židovi, čiji pretci potječu iz Sjeverne, Srednje ili Istočne Europe, za razliku od Sefarda iz Španjolske i Sjeverne Afrike. Usp. *hr.wikipedia.org/wiki/Aškenazi* (15.3.2020.)

Kapela sv. Feliksa Pape (foto: Boris Kačan)
http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11603&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image (19. 5. 2020.)

Na oltaru je smješteno šest svijećnjaka od pozlaćene mjedi. Uz zid kapele nalaze se tri niše: jedna je na desnoj strani glavnog oltara i u njoj je gipsani kip sv. Feliksa Pape. Na lijevoj strani lađe nalazi se niša s kipom Bezgrešnog Srca Marijina. Na desnoj strani lađe niša je s kipom sv. Ante Padovanskoga. U kapeli se nalaze i drugi kipovi: Gospe Žalosne; Mrtvog Krista, djelo Ferdinanda Perathonera, kipara iz Ortiseje; kip sv. Josipa s Djetetom; kip Bezgrješne iz Lourdesa te kip sv. Nikole iz Barija. U kapeli se još nalaze: drveni stalak korišten kao ambon; raspelo od drva s podnožjem, iz 18. stoljeća; petnaest postaja Križnog puta od bakra, na podlozi od drva; slika Srca Isusova; slika Bezgrešnog Srca Marijina; veliki svijećnjak s privjescima od stakla.

U kapeli sv. Felksa postoje i brojni predmeti, liturgijske knjige i crkveno ruho: dva svijećnjaka za oltar od mjedi; dva svijećnjaka za oltar od keramike; dva svijećnjaka srednje veličine od mjedi; četiri svijećnjaka srednje

veličine od mjedi; šest malih svijećnjaka od mjedi; set ampulica od stakla; set ampulica srednje veličine od stakla; set ampulica srednje veličine od stakla i željeza; set ampulica od obrađenog stakla i željeza; mala stara lađica; pozlaćeni kalež; zlatno-srebrna piksida; pozlaćena piksida (uspomena na dolazak pape Ivana Pavla II. u Termoli, 19. ožujka 1983.); plitica za svetu pričest; zvončići od mjedi (razbijeni); rimski misal iz 1717.; jedan rimski brevijar iz 1870.; rimski misal iz 1901.; rimski misal iz 1929.; dva rimska misala iz 1952.; lekcionar (talijanska verzija) iz 1964.; rimski misal iz 1965.; rimski misal iz 1973.; dva blagdanska lekcionara te knjiga za blagoslove.

Od crkvenog ruha koje se nalazi u kapeli ističe se: jedna ljubičasta misnica; dvije crvene misnice; pet bijelih misnica (od kojih je jedna svečana); jedna stara ljubičasta misnica, uređivana; jedan stari bijeli plašt; jedna košulja; jedna kota; jedna plava Gospina štola; jedna crna stara haljina s podhaljinom za Gospu Žalosnu; jedna svečana haljina Gospe Žalosne; jedna jednostavna bijela stara štola.[266]

Filić, pročelje kapele, reljef sv. Feliksa Pape i hebrejski natpis (foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

[266] BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 277-281.

Filić, poliptih iz XVI. st., Djevica Marija Kraljica anđela i svetaca
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

Sakristija se sastoji od tri prostora, od kojih je jedan korišten kao kupaonica, a u njoj nalazimo: jedan ormar s ladicama; jedan ormarić s ogledalom; jedan željezni ormarić; jedan drveni križ; tri željezne vješalice; jedan drveni križ s postoljem od željeza; jedan ormar za knjige s četiri police od plastičnog laminata; jedan zidni sat; jedan stari ormar s ladicama, kojemu

je potrebna restauracija; jedan veliki kip sv. Felksa Pape, u vrlo lošem stanju, kojemu je potrebna hitna restauracija, nije za uporabu; jedan kuhinjski stol od plastičnog laminata s četiri stolice; jedan drveni ormar s ladicama, s dvije vitrine i vratašcima sa staklenom plohom; jedan veliki sobni ormar; jedna slika sv. Lucije sa starim okvirom; jedna slika sv. Josipa s okvirom; jedna slika Gospe Pompejske; jedno Djetešce (*Bambinello*); jedan drveni tabernakul sa srebrnim vratašcima; jedna slika s okvirom koja predstavlja Isusa okrunjena trnovom krunom; dva kipa Uskrslog Krista; jedan crni križ korišten za Križni put; dva svijećnjaka za procesiju, razbijena; dvije trube za procesiju; dva križa od rezbarena drva; jedan kipić sv. Petra od rezbarena drva.

Župnik don M. Paolone tražio je od gradonačelnika Općine Filić 12. listopada 1976. pomoć za obnovu crkve sv. Feliksa Pape. Između ostalog je napomenuo kako je poznato da je Župa bila dobrostojeća prije 1866., a zatim je postala siromašna. Nije dovoljna mjesečna plaća ni prilozi vjernika, stoga župnik moli pomoć od Općine. Općina iz Filića piše dopis Ministarstvu unutarnjih poslova u Rimu i na znanje prefektu u Campobasso za javne poslove u Općini, u iznosu od 8.000.000 lira. Na prvome je mjestu obnova župne crkve u Filiću, kojoj prijeti opasnost od urušavanja.[267]

3.3.3. *Crkva Gospe od Kaštela u Filiću*

Crkva Gospe od Kaštela, *crikva do Kašteja*, odnosno crkva Bezgrješne Djevice (*Immacolata*) nalazi se izvan naseljenog mjesta, u predjelu Agro San Felice del Molise (Castello).[268]

Crkva je sagrađena početkom 20. stoljeća na iskopinama stare kule, a posvećena je 8. prosinca 1921. godine Bezgrješnom začeću BDM. Sama gradnja bila je motivirana pronalaskom maloga brončanog kipa Djevice Marije, 5. studenog 1908., koji je nađen zakopan u zemlji na dubini od dva metra. Crkva je karakteristična po tome što je ukopana u zemlju i u nju se silazi stubištem. Prilikom nedavne obnove 2010. godine obnovljeni su krov i vrh zvonika crkve. Ima samo jednu središnju lađu s glavnim ulazom. Uz crkvu je podignut zvonik s jednim zvonom. Crkva je nedavno obnovljena. Crkva ima sakristiju.[269]

---

267 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 281-282.

268 Za podatke o crkvi vidi BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 281-282; G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 10-11; A. G. GIORGETTA, *Mundimitar, Filič, Kruč : Ove naše lipe gradiča*, str. 63-65.

269 A. G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 10-11.

Crkva Gospe od Kaštela (foto: Daniele Mauro)
https://www.primonumero.it/2014/04/tutto-pronto-per-il-pellegrinaggio-alla-madonna-del-castello/1398449585/ (19. 5. 2020.)

3.4. *Pastoralni i liturgijski život u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću*

U nedostatku temeljitog istraživanja pastoralnog rada u Župi Filić, slijedi sumarni prikaz pastoralnog života u Župi, preuzetog iz Izvješća o pastoralnom pohodu Župi biskupa C. F. Ruppija 15. lipnja 1983. godine.[270]

3.4.1. *Pastoralni rad u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću*

Župna zajednica u Filiću poštuje i ljubi papu, biskupa i svećenika. Vjernici poštuju crkveno učiteljstvo. Vjernici ove župne zajednice njeguju teološke krjeposti i osjećaju potrebu molitve. Također njeguju i stožerne krjeposti. Vjernici ove župne zajednice se malo-pomalo navikavaju na liturgijsku i zajedničku molitvu, iako više do izražaja dolazi osobna molitva. Među vjernicima se osjeća velika spremnost služenja zajednici. Postoji među vjernicima smisao za moralnost, i to na osobnoj razini, a glede bračnog i socijalnog smisla moralnosti ima iznimaka. Značenje i smisao zajednice posebno se

[270] BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 281-282.

osjećaju u Župi za vrijeme krštenja, krizme, vjenčanja i sprovoda. Zajedništvo između svećenika i vjernika dobro se osjeća u zajednici.[271]

U inozemstvu živi 470 emigranata, većina u Belgiji, Njemačkoj, Švicarskoj, Francuskoj, Kanadi, Australiji, Argentini, Sjedinjemim Američkim Državama. Odnos između župe i iseljenika posebno je vidljiv prigodom obilježavanja blagdana zaštitnika Župe i pri obnovi crkava. Svakog se ljeta u Župi organizira Dan iseljenika. Na području turizma malo se čini. U mjestu ne postoji nijedan hotel.[272]

U Župi postoji župni Caritas. Na poseban se način ističe skupljanjem odjeće. Članovi Caritasa posjećuju bolesnike i daju im podršku. Što se tiče treće dobi, stvari stoje ovako: između 60 i 70 godina ima 101 vjernik, od kojih je 65 muških i 76 ženskih, dakle oko 15 % stanvništva. Vjernika iznad 70 godina ima 152, od kojih 72 muških i 80 ženskih, dakle oko 16 % stanovništva. Civilne i crkvene udruge posjećuju osobe treće dobi po kućama.[273]

Župnik i Župa pretplaćeni su na: *Vita Pastorale*, *L'Amico del clero*, *Carrocci*, *Famiglia Cristiana*, *La Domenica*, itd. Homilije se uvijek drže nedjeljom i blagdanom. Vjernici pomno slušaju propovijed. A kakvi su plodovi? *Deus scit!* Bog zna! Posebne propovijedi drže se u korizmi između 7 i 14 dana; za vrijeme devetnice u čast sv. Marije Carigradske, Srca Isusova, Srca Marijina, Gospe od Ružarija, sv. Josipa, sv. Ante.[274]

Župa ima 5 vjeroučitelja. Njihova prosječna dob je 14 godina. Sami se spremaju za kateheze (vjeronauk). Kateheze se održavaju u crkvi. Druge župne strukture za vjeronauk ne postoje. Nedostaju odgovarajući prostori. Roditelji su upoznati s vjeronaukom za malu djecu i župnik ih poziva na vjeronauk. Postoji 6 skupina djece, a u svakoj ih je po šestero. U tri skupine koriste se tekstovi Biskupske konferencije Italije (CEI), dok se u ostale tri skupine još ne koriste. Rezultati vjeronauka su skromni. Ne postoji župni vjeronauk za ACR – Katoličku akciju djece[275], niti postoji vjeronauk za

---

271 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

272 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

273 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

274 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

275 U Italiji je 1905. godine osnovana Azione Cattolica – Katolička Akcija kao nepolitička laička organizacija pod izravnom kontrolom biskupa. Osnovao ju je Papa Pio X. Moto njihova djelovanja su: "molitva, akcija, žrtva", a njihov program se nadahnjivao na odanosti prema Svetoj Stolici, studiju religija, svjedočanstvu kršćanskog života i vježbanju u ljubavi. Vidi *https://azionecattolica.it/chi-siamo* (21.12.2021.)

mlade. S mladima je rad težak i spor. Župnik smatra da s njima treba raditi odgovarajući mlađi svećenik. Katekizam za odrasle ne postoji.[276]

U vrtiću rade dvije kršćanke koje su dovoljno pripremljene i dvije ateistice. Česti su sastanci s roditeljima. Don Marino Genova drži 20 lekcija vjeronauka u Osnovnoj školi. Ne postoje didaktički susreti s nastavnicima. Djeca od 6. do 8. razreda željna su znanja. Druge školske ustanove u Župi ne postoje. U Župi se održava Misijski dan i Misijski mjesec. U tom smislu postoje i posebne inicijative na razini propovijedanja i kateheze. Održavaju se trodnevnice za misije. Ekumenska nastojanja se ne osjećaju u Župi. Slavi se samo molitvena osmina za jedinstvo kršćana. U Župi ne postoje obredna mjesta nekatolika, ali se zapaža nametljivost i aktivnost Jehovinih svjedoka koji dolaze iz obližnje pokrajine Abruzzo.[277]

Biskup u svom izvješću daje i neke preporuke. Neka se nastavi liturgijska obnova, briga o skupinama ministranata i pjevača, čitača i liturgijsih animatora, vodeći postupno čitavi narod na uvijek življe i aktivnije sudjelovanje u svetim otajstvima. Neka se velika pozornost posveti katehezi odraslih, tražeći odgovarajuće poticaje i koristeći se pritom takstovima i audiovizualnim materijalom. Neka se vodi briga o mladima, nastojeći da bolji sudjeluju u biskupijskoj Katoličkoj akciji (A. C.) i postanu animatori mjesne stvarnosti mladih, ali ina razini kulture i društva.[278]

3.4.2. *Liturgijski život u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću*

Što se tiče liturgijskog života u Župi, na temelju istog izvora izdvajamo nekoliko važnih podataka.[279] Župa posjeduje, prema liturgijskim propisima, odgovarajuće ruho, misale, lekcionare i obrednike za svećenike. U Župi postoji skupina osoba koje animiraju svetu misu i ostale liturgijske događaje. Koristi se list *La Domenica*, koji objavljuje *Pia Società di S. Paolo*. Koriste se i knjige pjesama i molitava: *Lodiamo il Signore*, *Cantiamo*, *Laudato s*ì, *Venite alla festa*, *Osanna*, kao i različiti sveščići. U Župi je aktivno 12 ministranata, 3 čitača i akolit, 3 gitarista i ostali mladi koji uče svirati. Nedjeljom cijela zajednica pjeva. U njoj ima 20 formiranih pjevača.[280]

Svaki se dan slavi jedna sveta misa, a koji put i dvije, i to zimi u 8, a ljeti u 16 sati. Na njima sudjeluje između 7 i 9 vjernika. Blagdanom se slave tri

276 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
277 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
278 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
279 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
280 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

sv. mise, u 8, 11 i 16 sati zimi; u 7, 11 i 18 sati ljeti. Na svakoj pojedinačnoj sv. misi sudjeluje oko 100 vjernika. Sv. mise su posjećenije zimi negoli ljeti i u jesen. Liturgijska čitanja uglavnom čitaju ministrani i djeca te odrasli, a po koji put i mladi. Molitvu vjernika čitaju ministranti i druga djeca, mladi i odrasli. Za prinos darova donose se plodovi zemlje na oltar, a o nekim blagdanima ti se darovi nose i u procesiji. Sv. pričest se redovito dijeli za vrijeme sv. mise, a rjeđe nakon sv. mise. Milostinju skupljaju ministranti, poslije molitve vjernika. Milodari se troše za različite potrebe Crkve.[281]

Slavljenje sakramenata je uobičajeno. Krštenje se slavi redovito za vrijeme sv. mise, a u izvanrednim prilikama i izvan sv. mise. Najradije se slavi nedjeljom, a i drugi dan, u dogovoru s roditeljima. Priprava za krštenje sastoji se od nekoliko susreta s roditeljima i kumovima. Prva pričest djece je u 7. godini. Priprava traje godinu dana. Kandidati za prvu sv. pričest brižno se pripremaju, a u pripravi sudjeluju i roditelji. Župna zajednica ih prati sa zanimanjem i molitvom. Odjeća za prvu sv. pričest bira se po osobnom izboru. Sam dan ispovijedi određuje se na jedan od glavnih blagdana. Organizira se izvan sv. mise, po mogućnosti uoči blagdana. Ispovijed odraslih organizira se prigodom različitih blagdana kroz godinu i u prve petke u mjesecu. Pripravu vode svećenici iz okolnih župa: Castelmauro, Civitacampomarano, Montefalcone i Montemitro. U posebnimn prilikama i na glavne blagdane dolazi izvanredni ispovjednik. Ispovijed za bolesnike organizira se svakog prvog petka u mjesecu te u nekim drugim posebnim prgodama. Priprava za krizmu traje godinu dana, a dob krizmanika je 14 godina. Krizmanike župnik priprema na odgovarajući način. Biskup se ne poziva na susret s kandidatima za vrijeme priprave.[282]

Kad je netko na samrti, župnika se pozove u kuću umirućeg-bolesnika za ispovijed. U kući pokojnika moli župnik ili neka pobožna osoba. Sprovodna povorka kreće iz kuće pokojnika najkraćim putem do župne crkve. Za vrijeme procesije ne uspijeva se uvijek moliti. Za vrijeme sv. mise pokojnik se nalazi na odru u crkvi. U liturgiji za pokojne više se ne koriste crne misnice. Redovito se traži i služi sv. misa sedmog dana nakon smrti. Sv. mise za pokojne ne slave se nikada na groblju. Redoviti prilog za sprovod je 30.000 lira. Župnik koji put za vrijeme homilije govori o svećeničkom zvanju. Prije 10 godina dosta se je činilo za sjemenište. Danas se, naprotiv, ne može od vjernika tražiti pomoć jer su kandidati oportunisti, idu u sjemenište s nakanom da ne budu svećenici. U Župi u zadnje 3 godi-

[281] BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
[282] BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

ne nije ređen svećenik. Sakramenat ženidbe slavi se u obične dane prema želji zaručnika, ali nikada se ne slavi u večernjim satima. Nema tečajeva za ženidbu. Zaručnici se pripremaju sa župnikom tri puta po 30 minuta.[283]

Od drugih slavlja izdvajamo najvažnija. Svečano klanjanje organizira se u posebnim prigodama. Održavaju se *Quarantore*, 40-satno klanjanje u posljednja tri dana poklada. U čast Srca Isusova slavi se 9 prvih petaka u mjesecu. Na čast Gospinu slave se prve subote u mjesecu. U sklopu priprave za blagdane svetaca održavaju se trodnevnice, odnosne devetnice. Krunica, litanije i euharistijski blagoslov mole se u nedjelju i druge blagdane te u mjesecu svibnju i listopadu. Svake večeri slavi se sv. misa, ali se ne slavi večernja, niti se organiziraju biblijska bdijenja. Pučke pobožnosti, blagdani u Župi slave se: 17. siječnja; 19. ožujka; 10. studenog i 30. svibnja; 13. lipnja; 30. - 31. kolovoza; 1. listopada; 8. prosinca. Kao priprava održavaju se trodnevnice i propovijedi.[284]

U Župi postoji Odbor za proslavu (*Comitato Feste*), sastavljen od župljana, na čelu kojega je župnik, bez čije se privole ništa ne smije organizirati. Na kraju proslave Odbor podnosi račun koji župnik objavljuje župnoj zajednici. U procesiji se nose kipovi svetaca, u njoj se pjeva i moli. Za vrijeme procesije dvoje djece nose vrpce ispred kipova na koje se pričvršuju milodari. U pučkim je pobožnostima potrebno pojačati duh molitve i pročistiti ih od folklornih elemenata, naglašavajući temeljne vrednote kršćanstva.[285]

3.4.3. *Blagdani u Župi sv. Marije Carigradske u Filiću*

Dana 15. prosinca počinje božićna devetnica.[286] Mole se tri molitve, između kojih se pjeva, slijedi *Zdravo Kraljice*, litanije, zatim blagoslov s Presvetim; završava se pjesmom *Ecco il mio tesoro*. Dana 24. prosinca u 16 sati moli se prva božićna večernja, koja završava blagoslovom s Presvetim. Dana 25. prosinca u 5 sati moli se božićni časoslov, slijedi svečana sveta misa. U 8 i 10 sati slave se druga i treća sveta misa. U 16 sati moli se prva večernja ili litanije, a završava se blagoslovom s Presvetim. Dana 31. prosinca u 17 sati održava se prigodni govor na završetku godine. Slijedi *Te Deum* i na kraju blagoslov s Presvetim. Dana 1. siječnja u 16.15 sati u župnoj se crkvi pred Presvetim pjevalo *Dođi, Duše Presveti*, *Pange Lingua*,

283 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
284 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
285 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.
286 BAT, Župa sv. Marije Carigradske, Filić, 2008., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 300-321.

molitva Malom Isusu, litanije. Obred je završavao blagoslovom s Presvetim. Dana 5. siječnja u 16.15 sati u župnoj crkvi molila se je prva večernja Bogojavljenja. Obred je završavao blagoslovom vode onako kako je propisano u Obredniku.

U Filiću postoji Odbor za "Žive jaslice". Manifestacija obuhvaća tridesetak prizora u kojima je prikazan način življenja moliških Hrvata, njihovi tradicionalni zanati, jela, nošnje... Posjetitelji idu od prizora do prizora, sve do prizora Kristova rođenja. U manifestaciji sudjeluje oko 150 osoba iz Filića, a i neki iz Kruča.

U nedjelju prije korizme, navečer, zvonilo bi malo zvono pozivajući djecu na vjeronauk. To bi trajalo sve do Velike srijede. Na Čistu srijedu, Pepelnicu, blagoslovio bi se pepeo i poslije sv. mise odvijao se obred pepeljanja vjernika. U sve petke u mjesecu ožujku navečer molila bi se mala krunica na čast pet rana Gospodina našega Isusa Krista, zatim nekoliko kitica *Stabat Mater* i na kraju završna molitva. U Velikom tjednu, liturgija se organizira prema propisima koji su određeni za te dane. Na Cvjetnicu se slave dvije sv. mise. Prije druge sv. mise blagoslivljaju se palme i potom slijedi procesija oko crkve. Na Veliku subotu u 18 sati je blagoslov kuća. Na Uskrs se prva sv. misa slavi u 6 sati, a druga u 11 sati. U 18 sati moli se večernja, litanije i završava se blagoslovom s Presvetim.

Prve nedjelje nakon Uskrsa u crkvi Gospe od Kaštela hodočasnici kreću od kapele sv. Feliksa Pape noseći Gospin kip i relikvijar. Kad procesija stigne do crkve, prema starom običaju triput ju obiđe, nakon čega se slavi sv. misa, a sve završava zajedničkim druženjem. Na kraju se kip Gospe vraća u selo prve nedjelje u mjesecu listopadu.[287]

Prije svečane sv. mise na blagdan Uzašašća, blagoslovili bi se križevi prema Obredniku. Poslije sv. mise je procesija s Litanijama svih svetih. Postavljaju se tri križa na Kalvariji, koji se blagoslivljaju blagoslovljenom vodom i kade, zatim se blagoslivljaju polja kao i 25. travnja, na blagdan sv. Marka. U 19 sati su litanije i blagoslov s Presvetim. Concetta Clissa, rođena 1926. godine, pripovijeda kako se u Filiću na Uzašašće nije radilo jer tog dana ni ptice nisu hranile svoje mlade i nije se jela salata ni zelje. Tog se dana posebno jela riža na mlijeku.[288] Za vrijeme svečane mise na blagdan Duhova, dok se pjeva *Veni, Sancte Spiritus*, poslije poslanice, po

[287] G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 10.

[288] WALTER BREU – GIOVANNI PICCOLI, *Sudslavisch unter romanischem Dach: Die Moliseslaven in Geschichte und Gegenwart im Spiegel ihrer Sprache*, Munchen-Berlin, 2012, str. 376-378.

crkvi se baca cvijeće kao simbol plamenih jezika nad apostolima. U 19 sati je večernja, litanije i blagoslov s Presvetim.

Od ostalih blagdana u Župi izdvajamo nekoliko važnijih. Dana 7. siječnja u 16.15 sati započinje devetnica u čast sv. Anti Opatu pred Presvetim. Molile su se tri molitve na čast sveca, a između svake od njih se pjevalo. Zatim bi se molilo Zdravo Kraljice i litanije, a obred je završavao blagoslovom s Presvetim. Dana 16. siječnja u 16.15 sati molila se je prva večernja na čast sv. Antuna Opata pred Presvetim, a obred je završavao blagoslovom s Presvetim. Na sam blagdan 17. siječnja u 7 sati bi se molila pjevana krunica s narodom, zatim Zdravo Kraljice i litanije sa završnom molitvom. U 11 sati slavila bi se svečana sv. misa, a poslije mise bila bi procesija s pjesmom sveca i vatrometom. U 16.15 sati bila bi druga večernja na čast sveca ili litanije.

Dana 2. veljače je blagdan *Svijećnice* (*Kandelora*). U 7 sati slavila bi se sv. misa bez procesije, s blagoslovom svijeća prije sv. mise. Dana 3. veljače, na blagdan sv. Blaža, u 7 sati prije sv. mise blagoslovilo bi se ulje prema Obredniku. Poslije mise vjernicima bi se mazalo grlo riječima: *Po zagovoru svetoga Blaža, oslobodio te Bog od bolesti grla. Amen.*

Dana 9. ožujka započela bi devetnica u čast sv. Josipu, zatim sedam žalosti i radosti sveca. Dana 18. ožujka bila bi prva večernja u čast sveca, a ostalo kao 16. siječnja. Dana 19. ožujka, na sam blagdan, u 7 sati slavi se prva sv. misa. U 11 sati je sv. misa s procesijom. U 16.15 je druga večernja ili litanije. Navečer bi se pripremilo 13 različitih jela u čast sv. Josipa, a dobit bi se podijelila potrebnima, u karitativne svrhe.

Dana 25. travnja slavi se blagdan sv. Marka. Ujutro izlazi procesija moleći Litanije svih svetih. Procesija prolazi kroz selo i zaustavlja se na četiri mjesta. Najprije se stane s pjevanjem litanija, zatim se tri puta izgovara molitva: *A fulgore e tempestate*, a narod odgovara: *Libera nos, Domene*. Zatim se blagoslivljaju polja prema Obredniku, škropljenjem blagoslovljenom vodom i kađenjem na četiri strane te blagoslivljanjem križem, riječima: *Ut fructus terae et conservare digneris*, a narod odgovara: *Te rogamus, audi nos*. Zatim se nastavlja s pjevanjem litanija. Isto se ponavlja i na blagdan Svetog Križa te 8. svibnja u tri dana molitve za usjeve.

Dana 29. travnja slavi se blagdan sv. Petra mučenika. U 5.30 sati blagoslivljaju se palme na čast sveca prema Rimskom obredniku, a zatim se slavi sv. misa. Dan 30. travnja uvod je u mjesec svibanj. Moli se krunica, *Zdravo Kraljice*, meditacija o Marijinim krepostima, litanije i blagoslov s Presvetim. Tako čitav mjesec. Svakog petka u mjesecu svibanju organizira

se procesija u 5 sati, pjevaju se litanije i nosi kip Gospin; sv. misa slavi se u kapeli. Isto se moli na povratku u župnu crkvu.

Dana 10. svibnja blagdan je Gospe Carigradske, naslovnice župne crkve. U 6 sati je meditacija, krunica i litanije. U 10 sati je susret s procesijom iz Mafalde. U 11 sati je svečana sv. misa s procesijom. Dana 20. svibnja u 19 sati poslije meditacije i krunice je devetnica u čast sv. Feliksa Pape, tri molitve između kojih su se pjevale pjesme, potom *Zdravo Kraljice*, litanije i blagoslov s Presvetim. Dana 29. svibnja u 19 sati poslije meditacije i krunice moli se prva večernja u čast sv. Feliksa Mučenika, zatim blagoslov s Presvetim. Dana 30. svibnja u 6 sati zatvara se mjesec svibanj molitvama, litanijama i blagoslovom s Presvetim. U 11 sati je svečana sv. misa i procesija. U 19 sati je druga večernja ili litanije i blagoslov s Presvetim. Blagdan sv. Feliksa Mučenika slavi se i drugi put. Dana 20. kolovoza započinje devetnica na čast sveca. Mole se tri molitve, a između njih se pjeva, slijede litanije i na kraju balgoslov s Presvetim. Dana 29. kolovoza u 18 sati moli se prva večarnja u čast sveca, a sve ostalo kao i 16. siječnja. Dana 30. kolovoza u 6 sati moli se pjevana krunica s narodom, *Zdravo Kraljice*, litanije i blagoslov s Presvetim.

Uoči blagdana Tijelova prva je večernja s izloženim Presvetim i blagoslovom. Na sam blagdan u 11 sati slavi se svečana sv. misa s izloženim Presvetim, zatim procesija. U 19 sati mole se litanije i slijedi blagoslov s Presvetim. U nedjelju, u osmini, za vrijeme prve sv. mise izloženo je Presveto, a poslije slijedi procesija.

Sedam dana uoči treće nedjelje u rujnu moli se na čast sedam žalosti Marijinih između kojih se pjeva, slijede litanije i blagoslov s Presvetim. Treće nedjelje u rujnu slavi se blagdan Gospe Žalosne. Uoči blagdana moli se prva večernja koja završava blagoslovm s Presvetim. Dan kasnije, u 11 sati, slavi se svečana sv. misa s procesijom. U 17 sati moli se druga večernja ili litanije, a završava se blagoslovom s Presvetim.

U listopadu svaku se večer moli večernja, krunica, litanije i završava se blagoslovom s Presvetim. Prve nedjelje u listopadu slavi se blagdan Gospe od Krunice, kako se slavi i u treću nedjelju u rujnu. Dana 31. listopada u 16 sati moli se prva večernja Svih svetih, a završava se blagoslovom s Presvettim. Dana 1. studenoga u 11 sati je svečana sv. misa. U 13 sati brecaju zvona, a za to vrijeme vjernici donose svoje dragovoljne priloge za pokojne. U 16 sati moli se druga večernja Svih svetih, zatim večernja pokojnika bez blagoslova s Presvetim na kraju. Dana 2. studenoga u 5 sati ujutro moli se služba za pokojne, nakon koje je sv. misa. U 8 i 10 sati slave se druga i treća sv. misa.

Dana 29. sudenoga počinje devetnica u čast sv. Nikoli. Nakon devetnice u čast sv. Nikoli slavi se devetnica u čast Bezgrješnog začeća, zatim *Zdravo Kraljice*, litanije i na kraju blagoslov s Presvetim. Dana 5. prosinca u 16 sati poslije devetnice Bezgrješne moli se prva večernja na čast sv. Nikoli koja završava blagoslovom s Presvetim. Dana 6. prosinca u 7 sati moli se pjevana krunica s narodom, *Zdravo Kraljice* i litanije. U 11 sati slavi se svečana sv. misa s procesijom. Dana 7. prosinca u 16 sati moli se prva večernja Bezgrješne koja završava blagoslovom s Presvetim. Dana 8. prosinca u 11 sati slavi se svečana sv. misa, ali bez procesije. U 16 sati moli se druga večernja ili litanije.

4. ŽUPA SV. MARIJE ESTER - KRUČ

Kruč je zajedno s Palatom najprije pripadao Biskupiji Guardialfiera (1061. - 1818.). Ova mala biskupija je tijekom svoje duge povijesti, od gotovo 800 godina, imala 60 biskupa i 8 župa, a među njima su bile dvije moliškohrvatske, Kruč i Palata, i to sve do prestanka njezina postojanja 1818. godine. Zatim su Kruč i Palata postale župe Biskupije Termoli.

Prema izvješću biskupa Guardialfiere Alessandra Liparola *Ad Limina*, Kruč je 1624. godine imao 40 kuća i 40 ljudi, zatim župnu crkvu i jednog svećenika koji je vodio brigu o dušama i administraciji.[289]

Isti biskup u izvješću iz 1633. godine piše o problemima u Kruču. Naime, civilna vlast je uzela sebi za pravo da može promijeniti i samoga župnika kad joj se prohtije i kazniti ga prema svome nahođenju. Zapravo, civilna se vlast umiješala u crkvenu vlast i sebi ju je prisvojila. Kako Župa nije prihvatila biskupski pohod, biskup ju je nekoliko mjeseci udario interdiktom.[290]

Biskup Gianluca Moncalvo u svojem izvješću *Ad Lim*ina iz 1663. godine ističe: "…sa snažnom upornošću da se ponovno odgovori, objasni i potvrdi – s ciljem otklanjanja sporova veoma često nastalih zbog drskosti samog ministra i naroda podrijetlom iz ilirske nacije – da je sam župnik subjekt samo biskupske jurisdikcije i treba se držati i opsluživati Konstitucije biskupskih sinoda."[291]

Biskup Giacomo Pedicini u izvješću *Ad Limina* piše 1678. godine o Kruču da je pod vlašću Malteških vitezova te da su stanovnici sela *Schiavoni*, čiji se broj stalno povećava.[292]

Potom biskup Pietro Abbondio Battiloro u izvješću *Ad Limina* iz 1730. godine o Kruču piše da neki laički upravitelj dobara župne crkve sv. Marije Ester odbija platiti 6 dukata za prošlu godinu. Osim toga, između civilne i crkvene vlasti vode se sporovi zbog toga što civilna vlast ne priznaje crkvenu vlast, tj. biskupsku ovlast.[293]

Biskup Pasquale Zaini u izvješću *Ad Limina* iz 1739. godine piše da su u Kruču svi njegovi prethodnici vršili potpunu i redovitu jurisdikciju, kao i u svim ostalim mjestima u biskupiji. Ali nekada su tu vlast civilni upravitelji ometali. Taj problem predočen je Svetoj kongregaciji, kako se može vidje-

289 Giulio DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera : Relazioni ad limina (1624-1800)*, Campobasso, 1996., str. 32.

290 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 35-36.

291 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 57.

292 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 59.

293 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 65-66.

ti u Dekretima iz 1693., 1695., 1710. i 1736. godine. Upravitelj Francesco Antonio di Cedronio ne samo da nije prihvatio Dekrete, nego je naoružan napao generalnog vikara, don Angela Mariju di Stefana. Narod se nalazi u najvišem neznanju i svaki dan sve više pada u mane, na poseban način kler. Biskup piše da je učinio sve što je u njegovoj moći da konkretnim akcijama djeluje na poboljšanje vjerskog života u Kruču.[294]

Isti biskup P. Zaini u drugom izvješću *Ad Limina* iz 1748. godine piše da Kruč broji 1016 stanovnika. Pod vlašću je Malteških vitezova, koji su bili u velikom prijeporu s bivšim biskupima, i to radi jurisdikcije i nad stanovnicima mjesta. Zauzimanjem Kongregacije ponovno je vraćena jurisdikcija nad mjestom.[295]

Biskup Onofrio Del Tufo u izvješću *Ad Limina* iz 1766. godine piše da Kruč broji 1027 stanovnika. Oni su prije bili *Schiavoni*, istog podrijetla kao i stanovnici Palate, a sada, budući da govore oba jezika, može se točno reći da su *Italoschiavoni*. Među njima su mnogi svećenici, od koji su petorica u službi Crkve. U ovome mjestu biskup ima redovitu jurisdikciju, nad klerom i narodom, kako je točno određeno dekretima od same Kongregacije nakon parnice između crkvene i civilne vlasti.[296]

Biskup Francesco Lauria u svojem izvješću *Ad Limina* piše 1777. godine o Kruču, da su njegovi stanovnici koji su prije bili Ilirici sada dvojezični, zato su nazvani *Schavoni*/*Italici*. Mjesto ima 1309 stanovnika zajedno s 12 svećenika, od kojih su neki u prošla vremena služili Crkvi zajedno sa župnikom kao njegovi pomoćnici. Sada, naprotiv, župnik služi dušama uz pomoć samo jednog svećenika, i to zbog spomenutih svađa. U župnoj crkvi ima pet oltara od gipsa.[297]

4.1. *Upravitelji Župe sv. Marije Ester u Kruču*

Od 1724. do 2020. godine u Župi su bila 32 upravitelja. Ovdje donosimo njihova imena i vrijeme trajanja službe.[298]

1. don Giuseppe Spadanuda 1724. - 1727.
2. don Tommaso De Notaris 1727. - 1728.
3. don Antonio Silvestri 1728. - 1734.

294 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 72-74.
295 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 80-81.
296 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 84.
297 G. DI ROCCO, *La diocesi di Guardia Alfiera*, str. 96.
298 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč, Popis župnikâ i upraviteljâ župe.

4.	don Donato Natarelli	1734. - 1737.
5.	don Pietro Quaglia	1737. - 1749.
6.	don Felice Antonio Radi	1749. - 1790.
7.	don Giovanni Neri	1790. - 1792.
8.	don Francesco Saverio Spadanuda	1792. - 1818.
9.	don Stefano Spadanuda	1818. - 1819.
10.	don Giovanni De Martino	1819. - 1848.
11.	don Girolamo Chiavaro	1848. - 1860.
12.	don Giovanni Civita	1860. - 1876.
13.	don Luigi Civita	1876.
14.	don Nicolamaria Galluci	1877. - 1878.
15.	don Carlo Vetta	1878. - 1880.
16.	don Luigi Civita	1880. - 1881.
17.	don Michele Pollice	1881.-1889.
18.	don Cesare Radi	1889. - 1891.
19.	don Olindo Di Vito	1891. - 1920.
20.	don Rocco Michele Spina	1920. - 1928.
21.	don Rubino Carrozza	1928. - 1931.
22.	don Giuseppe Favale	1931. -1938.
23.	don Camillo Verna	1938. - 1948.
24.	don Mario Veroni	1948. - 1957.
25.	don Giovanni Rosso	1957. - 1971.
26.	don Umberto Fratamico	1971. - 1983.
27.	fra Petar Milanović Trapo	1983. - 1996.
28.	don Gianfranco Lalli	1996. - 1997.
29.	don Renato D'Auria	1997. - 2008.
30.	fra Drago Gverić	2008. - 2009.
31.	fra Josip Cvitković	2009. - 2011.
32.	don Vincenzo Boccardo	2011. -

4.2. *Matične knjige Župe sv. Marije Ester u Kruču*

U Župnom uredu čuva se arhiv u kojem se nalaze župne knjige krštenih, vjenčanih, umrlih, krizmanih i Stanje duša (1870. - 1934.), kako slijedi.[299]

[299] BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1983., Župski izvještaj, str. 151-152.

Knjige krštenih:	
I. vol.	od 1724. do 1776.
II. vol.	od 1776. do 1838.
III. vol.	od 1839. do 1867.
IV. vol.	od 1867. do 1878.
V. vol.	nedostaje od 1878. do 1888.
VI. vol.	od 1889. do 1890.
VII. vol.	od 1891. do 1915.
VIII. vol.	od 1925. do 1930.
IX. vol.	od 1930. do 1938.

Knjige vjenčanih:	
I. vol.	od 1778. do 1868.
II. vol.	od 1869. do 1878.
III. vol.	nedostaje od 1879. do 1890.
IV. vol.	od 1891. do 1912.
V. vol.	od 1912. do 1929.
VI. vol.	od 1929. do 1930.
VII. vol.	od 1931. i dalje

Knjige umrlih:	
I. vol.	od 1725. do 1774.
II. vol.	od 1774. do 1838.
III. vol.	od 1839. do 1871.
IV. vol.	od 1871. do 1878.
V. vol.	nedostaje od 1879. do 1888.
VI. vol.	od 1889. do 1891.
VII. vol.	od 1891. do 1921.
VIII. vol.	od 1921. pa dalje

Knjige krizmanih:	
I. vol.	od 1728. do 1825. Izvađeno iz registra rođenih od 1724. do 1776.
II. vol.	od 1825. do 1938.

Prema izvješću župnika O. De Vita od 3. kolovoza 1908., u župnom arhivu nalazio se Rimski obrednik iz 1886., Registar svakodnevnih misa od 1903. i Registar djece s kršćanskog nauka od 1907. godine.[300]

4.3. *Crkve u Župi sv. Marije Ester u Kruču*

U Župi sv. Marije Ester u Kruču nalaze se dvije crkve: župna crkva sv. Marije Ester (*S. Maria Ester*) te kapela Presvetog Tijela Kristova. U Župi postoji i nedovršena crkva, posvećena dušama u Čistilištu. Gradnja crkve započela je oko 1870. godine. Crkvu je djelomično srušila američka vojska u studenome 1943. godine.

4.3.1. *Župna crkva sv. Marije Ester u Kruču*

Crkva sv. Marije Ester (*S. Maria Ester*) sagrađena je na mjestu gdje je s kraja XVI. stoljeća bila neka manja crkva.[301] Crkva je kroz povijest bila u vlasništvu Malteškog reda. Okružena je sljedećim ulicama: Piazza Nicola Neri, Vico N. Neri, Vicolo Borgo i Via Fontana. Nova crkva podignuta je u baroknom stilu i ima zapravo dva pročelja, jednaka po obliku i simetrična. Na glavnom pročelju, okrenutom prema sjeveru, prema starom burgu, nalazi se portal sa simetričnim kamenim ornamentima na ukrasnom kamenom frizu iznad kojeg se u gornjem dijelu nalazi slijepi prozor. Pročelje crkve prema jugu, tj. prema trgu, ukrašeno je velikim prozorom u gornjem dijelu i s dva mala, bočna prozora. Iznad malih vrata crkve nalazi se latinski natpis: D·O·M / AEDEM HANC / PENE LABENTEM RVINAEQVE PROXIMAM / POPVLARIVM PIETAS / A FVNDAMENTIS / A·D·MDCCXV, što u prijevodu znači: "Ovu crkvu, gotovo ruševinu, pobožnost naroda iz temelja obnovi 1715."

Prema jednom izvoru već je početkom godine 1700. crkva bila u lošem stanju i postala je premala za župnu zajednicu. Oba njezina pročelja napravljene su u tri dijela, s kamenim perastima koji slijede liniju tri crkvena broda u unutrašnjosti. Na vanjskom zidu crkve, pokraj zvonika, ugrađen je poznati srednjovjekovni natpis, takozvani "magični kvadrat" ili "palindrom

300 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV. B. 1. fasc. 13, str. 2-12.

301 Podatci o crkvi preuzeti su iz nekoliko izvora: BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 1, str. 1-11; BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV. B. 1. fasc. 13, str. 2-12; Giovanni FUSCO, *La chiesa di Santa Maria Ester ad Acquaviva Collecroce*, Diplomski rad, Chieti - Pescara, 2013.; A. G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 16-18.

Sator". Uz crkvu se nalazi zvonik. Na njemu je zvono od 516 kg, izljeveno 1708., popravljeno 1945. u ljevaonici Marinelli iz Agnone. Na zvoniku se nalaze još dva zvona, koja je kupila država Italija 7. srpnja 1943. godine. Na zvoniku je i sat, kupljen od poduzeća *Sellardi* iz Napulja 1926. godine. Sat je bio oštećen za vrijeme bombardiranja 1943. godine. Zvonik je saniran 1948. godine. Potom je srušen 1963., a na istome mjestu sagrađen je novi, koji je trajao samo tridest godina. Crkva je potpuno obnovljena i blagoslovljena 14. svibnja 1972. godine. Blagoslovio ju je kard. Franjo Šeper, prefekta Kongregacije za nauk vjere. On je potom, 29. rujna 1976., svečano blagoslovio i obnovljeni zvonik. U crkvi se nalazi kor načinjen od orahovine u baroknom stilu i vrlo stare orgulje, restaurirane 1934. godine. Krstionica je iz 1700. godine.

Kruč / Acquaviva Collecroce (foto: Boris Kačan)
https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11611&tag=Acquaviva%20Collecroce#image (19. 5. 2020.)

Prema izvješću don O. De Vito od 3. kolovoza 1908. u crkvi sv. Marije Ester nalazi se pet oltara: glavni barokni mramorni oltar, sagrađen 1780.; barokni mramorni oltar Bezgrješne, sagrađen 1784.; oltar sv. Mihovila Arkanđela, sagrađen 1795.; oltar sv. Josipa; oltar sv. Blaža i oltar sv. Niko-

le. Glavni oltar od mramora dobio je biskup Angelo Bolzano od pape Lava XIII. Riječ je o najvrjednijiem oltaru u Biskupiji. Prema istom izvješću, u crkvi ima sedam slika: slika Bezgrešne i sv. Mihovila, slika Gospe Žalosne, slika sv. Ivana Krstitelja i Magdalene, slika Mučeništva sv. Blaža, slika Isusa koji tjera trgovce iz Hrama, slika Gospe Karmelske, sv. Primijana i sv. Nikole te slika Gospe od Krunice (Ružarica).[302] Nekoliko slika restaurirano je 1973. godine.

Kruč / Acquaviva Collecroce (foto: Boris Kačan)
https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11614&tag=Acquaviva%20Collecroce#image (19. 5. 2020.)

U žunkoj crkvi nalazi se nekoliko kipova. Drveni barokni kip Bezgrješne, umjetnika Paola Zinnija, iz 1784., restaurirao je umjetnik Gabriele Palmesi 1874. godine. Kip sv. Mihovila Arkanđela istih je značajki kao i kip Bezgrješne; napravljen je 1795., a restaurirao ga je 1942. umjetnik Esterino Beguadro. U sakristiji se čuva kipić sv. Mihovila Arkanđela, istih značajki kao i veliki kip sv. Mihovila, ali nije restauriran. Kip sv. Ante Padovanskog od drva, donesen je iz poduzeća *Orcesi* iz Parme 1946. godine. Kip sv. Blaža i sv. Josipa je od gipsa; oko 1880. načinio ga je Gabriele Falcuccijen. Kip

[302] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV. B. 1. fasc. 13, str. 2-12.

Srca Isusova i sv. Paška Bajlonskog od plastičnog je platna (teloplastika), kupljen oko 1930. godine. Gospa Žalosna izrađena je od platna.[303]

Župnik Olindo De Vito je 7. ožujka 1906. sastavio popis crkvenog ruha, liturgijskih predmeta, predmeta od zlata i srebra, zavjetnih darova i relikvija koje se nalaze u župnoj crkvi. U crkvi se nalaze predmeti od zlata i srebra: 1 srebrna kugla, 5 srebrnih kaleža, 2 srebrne pikside, 1 srebrni relikvijar u kojemu se nalazi i drveni križ, 1 srebrna škropilica, 1 srebrna vratašca za čuvanje, 2 srebrna ključića, 1 srebrni križ. Od crkvenog ruha ističu se: 1 misna bijela odjeća (tj. pluvijal, pjaneta, nadlaktična štola, naručnik), 1 misna crvena odjeća (tj. pluvijal, pjaneta, štola, naručnik), 1 misna crna odjeća (tj. pluvijal, pjaneta, štola, naručnik), 1 bijeli pluvijal sa štolom, 2 bijela pluvijala s nadlaktičnom štolom, 3 misne crvene odjeće sa štolom i naručnikom, 1 misna ljubičasta odjeća sa štolom i naručnikom, 1 misna zelena odjeća sa štolom. Kip Gospe Žalosne rese zavjetni darovi: 25 prstenova, 18 naušnica, 9 kolajni s privjescima, 1 kruna i srebreni mač. Kip sv. Mihovila rese darovi: 2 prstena, 1 naunice, 1 kolajna, 1 zlatni lančić, nakit na kacigi i srebrni mač. Na kipu sv. Ante nalaze se: 2 prstena, 2 ogrlice, 2 naušnice, 2 privjeska, 2 zvončića sa srebrenim privjeskom. U crkvi se čuvaju i brojne relikvije: 7 pokaznica (monstranca) od pozlaćenog drva koje sadrže relikvije svetaca: sv. Jucundija, sv. Ivana Gualbertija, sv. Martina, sv. Vela Blažene Djevice, sv. Josipa, sv. Ante i sv. Alojzija.[304]

Isti župnik De Vito je 3. kolovoza 1908. sastavio i popis namještaja koji se nalazi u župnoj crkvi i sakristiji s ocjenom stanja u kojem se nalazi: oltarski križevi: 1 od srebra, 1 od mjedi, 5 od pozlaćenog drveta, sve u dobrom stanju; veliki križ od dragog kamena za procesiju, u dobrom stanju; svijećnjaci za oltar: 8 od mjedi i 76 od pozlaćenog drva, svi u dobrom stanju, glinene posude za cvijeće: 76 od pozlaćenog drva, u dobrom stanju, ukrašeno cvijeće za oltar: 76 od pozlaćenog drva, u dobrom stanju, srebrna pokaznica, u dobrom stanju, dva smeđa ciborija, oba u dobrom stanju, pozlaćena urna sv. Groba, u dobrom stanju, par ampulica, u dobrom stanju, ispovjedaonica od orahovine, u dobrom stanju, klecalo od orahovine, u dobrom stanju, propovjedaonica od orahovine, u dobrom stanju, 30 sjedalica za privatnu upotrebu od običnog drveta, u dobrom stanju, ormar od orahovine u sakristiji, u dobrom stanju, ormar od orahovine za čuvanje pokućstva,

303 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, Pastoralni pohodi, fasc. 5, 1-7, *Inventar Župe, Camillo Verna, 25. svibnja 1948.*

304 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV. B. 1, fasc. 28, str. 1-3, *Inventar župe, Olindo De Vito, 7. ožujka 1906.*

u dobrom stanju, dva stolića od orahovine, u dobrom stanju, dva tanjurića za ampule, u dobrom stanju, orgulje od orahovine, u dobrom stanju, četiri lustera, u dobrom stanju, tri stalka od orahovine, u dobrom stanju, tri zvona, u dobrom stanju, četiri zvončića, u dobrom stanju, željezo za pravljenje hostija, u dobrom stanju, četiri misala za žive, u dobrom stanju, misal za mrtve, u doborom stanju, dva obrednika, u dobrom stanju.[305]

Prema arhivskim zapisima crkva je bila opljačkana 1920. i 1974. godine. Gradonačelnik Kruča Giovanni Fagnani šalje dopis biskupu u Termoli 13. veljače 1920. godine u kojemu ga izvještava o krađi u crkvi. Odneseni su gotovo svi predmeti od zlata, zavjetni darovi Gospi Žalosnoj te srebrena kaciga i mač sv. Mihovila. Osim toga izvještava biskupa da se župnik De Vito nakon tog nemilog događaja teško razbolio i da više nije u stanju obavljati župničku službu. I sam župnik De Vito obavještava svojega biskupa u Termoliju o nemilom događaju u Kruču. Završava svoje pismo riječima: "Prevelika je moja potištenost i klonulost." U drugoj krađi, 27. i 28. studenog 1974., ukraden je zlatni nakit s Gospina kipa.[306]

Glavni oltar u Kruču (foto: Boris Kačan)
https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11651&tag=Acquaviva%20Collecroce#image (19. 5. 2020.)

[305] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV. B. 1. fasc. 13, str. 2-12, *Inventar župe, Olindo De Vito, 3. kolovoza 1908.*

[306] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1. fasc. 30, str. 1-7; Antonio De CRISTOFARO, *Il diritto penale nella storia delle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006., str. 170-171; *Notiziario*, župni list, Kruč 1975., br. 5, str. 1-4.

Kruč / Acquaviva Collecroce (foto: Boris Kačan)
https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11622&tag=Acquaviva%20Collecroce#image (19. 5. 2020.)

Unutrašnjost župne crkve sv. Marije Ester
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

Unutrašnjost župne crkve sv. Marije Ester
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

Na crkvu i zvonik naslonjena je župna kuća, koja se sastoji od pet prostorija. Od inventara treba izdvojiti razne knjige, registre i bilježnice koje se nalaze u radnoj sobi, rukopise, liturgijske knjige te ostale knjige vjerskoga i drugog sadržaja.

4.3.2. *Kapela Presvetog Tijela Kristova u Kruču*

Prema jednom dokumentu Općina Kruč je kapelu Presvetog Tijela Kristova darovala biskupu 1857. godine. Dokument su potpisali članovi općinske administracije u Kruču, i to: Francesco di Martino, Allice Jacusso i Nicola Vetta, dopredsjednik Općine.[307]

Osim župne crkve u Župi postoji i crkva koja se zove Čistilište. Ona je nedovršena. Gradnja je započela oko 1870. godine. Djelomično ju je srušila američka vojska u studenome 1943. godine. Na njezinu mjestu izgrađen je prodajni centar.

[307] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 39, str. 1-4.

Plakat za 300. obljetnicu župne crkve sv. Marije Ester (7. 12. 2015.)

4.4. *Pastoralni i liturgijski život u Župi sv. Marije Ester u Kruču*

U nedostatku temeljitog istraživanja pastoralnoga i liturgijskog rada u Župi Kruč, što se može reći i za ostale moliškohrvatske župe, Filić i Mundimitar, slijedi sumarni prikaz pastoralnog života u Župi, sastavljen na temelju raznih, dijelom fragmentarnih izvora.

4.4.1. *Pastoralni rad u Župi sv. Marije Ester u Kruču*

Na zamolbu Općine Kruč Francesco Antonio Cedronio, ekonom, nadarbenik crkve sv. Marije Ester, sastavio je 1752. prve Odredbe o župnoj crkvi. Odredbama se propisuju prava i obveze onih koji rade u crkvi i od nje žive. U Odredbama među ostalim piše da se za crkvu brine ekonom, a župnik se brine za duše vjernika. Ekonom i župnik surađuju. Crkva se uzdržava i od prihoda kapele Presvetog Tijela Kristova. Zatim se potanko nabrajaju dužnosti klera. Izdvajamo neke od njih: dužni su slušati misu i biti u koru za vrijeme pjevane mise na zapovjedne blagdane; dužni su sudjelovati u procesiji. U sve nedjelje i blagdane mise se govore i pjevaju za narod. Na Božić, Uskrs, Bogojavljenje, Prikazanje Gospodinovo, Duhove, Tijelovo, Zaštitinika, Prvog svibnja i na Sv. Blaža mučenika dužni su pjevati misu i sudjelovati na prvoj i drugoj večernjoj. Dužni su po redu pjevati misu na sve blagdane. Župnik je dužan slaviti jutarnju i posljednju misu, na kojima su svi crkvenjaci dužni sudjelovati. Osim toga trebaju držati dvije devetnice sv. Mihovilu i pjevati *Te Deum* u određenim prigodama, kao i recitirati Muku pred vratima crkve od prvog svibnja pa sve do dvadesetog listopada, po redu, radi pobožnosti naroda. A crkvenjaci su dužni to činiti u koru, u božićnoj noći i u Velikom tjednu. Također su dužni reći misu za jačanje vjere puka na blagdan sv. Ivana Krstitelja i sv. Primijana, zajedno s procesijom i relikvijom sv. Primijana. A na dan sv. Pavla slavi se samo jedna pjevana sv. misa. Dok župnik s drugim svećenicima moli časoslov, zvone crkvena zvona. U Odredbama se također detaljno govori o prihodima klera i o prokuratoru klera. Naime, svake se godine bira prokurator klera. On se brine o prihodima i na kraju godine treba podastrijeti račun, koji će kler ispitati i odobriti.[308]

Na zahtjev Biskupije Termoli župnik don Rubino Carozza (1929. - 1931.) sastavio je pastoralno izvješće o Župi za 1930. godinu. U Župi godišnje ima 45 krštenja, 20 vjenčanja i 25 sprovoda. Sv. mise blagdanom

[308] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 1, str. 1-11.

su u 8.00 i 10.30 sati. Samo se na prvoj sv. misi tumači evanđelje, a svake nedjelje nema pjevane sv. mise. Nema sv. mise za djecu. Pedesetak muškaraca zimi sudjeluje na blagdanskoj sv. misi, a ljeti veoma mali broj njih. Žene su brojnije u odnosu na muškarce. Za Uskrs se pričesti oko 900 vjernika, mjesečno 200, tjedno 20, a dnevno 2 vjernika. Ne postoji određeni sat za ispovijedanje. Posljednja krizma bila je 12. studenog 1930.; bilo je 100 krizmanika, od kojih 40 dječaka i 60 djevojčica, a krizmao ih je mons. Oddo Bernacchia, biskup iz Termolija. Pričest bolesnicima dijeli se kada obitelj pozove svećenika, a bez sakramenta umre 4 ili 5 osoba. Na pitanje koje se pobožnosti vrše u crkvi, nema odgovora, niti je naveden datum posljednjih pučkih misija u Župi. U korizmi nema korizmenih propovijedi niti se održava *Quarantore*, 40-satno klanjanje. U Župi nema vjerskih društava ni bratovština. Postoji samo Katolička akcija za žene, s upisanih 25 članica, a muškaraca nema u članstvu. U Katoličku akciju upisano je i 40 mladih te 25 djece. Zimi se održava vjerska pouka za odrasle. Prva sv. pričest slavi se najsvečanije, i to na Duhove. Svećeničkih i redovničkih zvanja nema u Župi i na tom planu se ništa i ne čini. Župna crkva je u skromnom stanju, potrebna joj je obnova.[309]

Sačuvani su i vrijedni podatci za Župu iz 1936. godine. U Župi su 524 obitelji, 547 zakonitih ženidbi, 1 civilna ženidba, 8 nelegalnih ženidbi, 1 koja živi u preljubu, 4 rastavljene osobe. Od 2164 duša 2154 stalno borave u Župi, 10 je onih koji provemeno borave u Župi. U polju ima 1060 poljskih kuća; 3 su muškarca koji privremeno borave, 7 žena koje privremeno borave; ima ukupno 1060 žena, 135 udovica, 919 neoženjenih i neudanih, 260 djece ispod 6 godina, 194 djece od 6 do 10 godina, 422 od 10 do 20 godina, 9 nezakonite djece, a nema nijedno dijete koje su roditelji napustili. Od 949 muškarca u Župi Uskrs uvijek slavi njih 15 %, a 90 % je onih koji slave Uskrs pokoji put. Od 945 žena u Župi Uskrs uvijek slavi njih 40 %, a 80 % je onih koji slave Uskrs pokoji put. Od 194 djece Uskrs uvijek slavi njih 30 %, a 80 % je onih koji slave Uskrs pokoji put. Od 949 muškaraca sv. misu uvijek sluša njih 15 %, a onih koji je slušaju pokoji put ima 50 %. Od 945 žena u Župi sv. misu uvijek sluša njih 40 %. Od 194 djeteta u Župi uvijek sluša sv. misu njih 50 %. U Župi ima ukupno 1894 muškaraca i žena, a djece ima sve skupa 194.[310]

U Župi su bila 2 sjemeništarca, 5 kandidata u muškim kongregacijama, a 7 u samostanima ženskih kongregacija. U Katoličkoj akciji ima 12 muš-

[309] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 14, str. 1-2.
[310] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1. fasc. 15, str. 1-2.

karaca, 18 mladih, 13 muške djece i 7 muških kandidata. Katolička akcija ima i 15 žena, 15 djevojaka, 7 kandidatica, 15 *benjamina*, malenih, 15 najmlađih; 8 ih je s iskaznicom i 9 bez iskaznice. S obzirom na papinska djela, 22 za propagandu vjere, 52 za sv. Djetinjstvo, 30 za domaći kler. Na župni vjeronauk dolazi 99 muške i 96 ženske djece. Od onih koji nisu krizmani 111 je muškaraca i 40 žena.[311]

Vrlo vrijedan i detaljan opis pojedinih aspekata liturgijskog života u Župi Kruč ostavio je Biagio D'Agostino, biskup Termolija, u svojem izvješću o pohodu što ga je obavio 15. studenoga 1953. godine. Prema biskupovim riječima za narod se može reći da obdržava dobre tradicije, no u njima ima i elemenata praznovjerja. Za vrijeme blagdana barem polovica vjernika ne ide na sv. misu u zimskom razdoblju, a ljeti i ne dolazi na sv. misu. Između 60 i 70 % vjernika ne ispunjava crkvenu zapovijed da se o Uskrsu ispovijedi i pričesti. Dnevno se pričešćuje između 10 i 15 osoba, tjedno oko 100, a mjesečno oko 200 osoba. U župi su svi katolici.[312]

Župnik drži homiliju na svim nedjeljnim misama i na misama na zapovjedne blagdane. Svake nedjelje drži katehezu za odrasle odvojeno od homilije. Pučke misije u Župi drže se svakih 10 godina, a posljednje su bile 1950. godine. Župni vjeronauk drži se u crkvi svake nedjelje od 1. listopada do 1. lipnja. Postoje samo tri razreda, a zbog nedostatka prostora muški su odijeljeni od žena. Učiteljice i učitelji posjeduju elementarnu vjersku i kulturnu pripremu. Samo neki đaci imaju tekst katekizma koji se koristi u biskupiji. Od 3 razreda oko 60 % djece posjećuje župni vjeronauk. Učiteljice iz škole potiču djecu na župni vjeronauk, dok roditelji nisu zainteresirani. Župnik u tri razreda Osnovne škole, trećem, četvrtom i petom, drži vjersku poduku sa 20 lekcija koje je propisalo Ministarstvo, ali s lošim rezultatima. Župnik vrši godišnju inspekciju učitelja vjerske poduke u Osnovnoj školi.[313]

U Katoličku akciju upisano je 20 žena, 21 djevojka i 16 djece. Župnik se s katoličkim udrugama sastaje jednom tjedno. U župi postoji Misijska sekcija u koju je upisano 50 osoba. Misijski se dan slavi predzadnje nedjelje mjeseca listopada. U crkvi i u mjestu skupljaju se prilozi za misije. U Župi su 3 ili 4 župljanina pretplaćena na novine *Il Tempo* te *Il Messaggero*. U Župi ne postoji župni vrtić, jer za to ne postoje odgovarajući uvjeti.[314]

311 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1. fasc. 15, str. 1-2.
312 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 12, str. 8-11.
313 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 12, str. 17-19.
314 BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, fasc. 12, str. 19-25.

Općenito se krste sva djeca, otprilike 15 dana nakon rođenja. Primalje su poučene kako krstiti ako je dijete u smrtnoj opasnosti. Ukinut je običaj da se dijete krsti u kući. Kumovi se biraju prema propisima Crkve. Svakom kršteniku daje se kršćansko ime. Priprema za krizmanike traje nekoliko mjeseci. Sakrament krizme dijeli se djeci kad navrše 7 godina. Krizmani kumovi slabo se zanimaju za duhovnu formaciju djece. Oko 10 % krizma ih se u mladenačkoj dobi. Priprema djece za sakrament ispovijedi traje oko 2 mjeseca (travanj i svibanj). Svako toliko u Župu se pozivaju izvanredni ispovjednici. Čvrsto se obdržava Dekret sv. Oficija od 1. srpnja 1949. koji zabranjuje primanje sakramenata onima koji su upisani u Komunističku partiju i koji su sljedbenici komunizma. Djeca primaju sv. pričest kada dođu u uporabu razuma. Za prvu sv. pričest priprema traje 2 mjeseca. Ima od 15 do 20 % djece iznad 7 godina koja se pripuštaju na prvu pričest. I vjernike se potiče na svakodnevnu i čestu sv. pričest. Pričest bolesnicima nosi se privatno, a ne javno. Vjernici su poučeni o učincima svetog ulja s obzirom na dušu i tijelo. Sveto ulje se čuva u sakristiji. Bez svetog ulja ostaju oni koje zateče nenadana smrt; inače vjernici lako i rado pozivaju svećenika zbog bolesnika u kući. Župnik više puta posjećuje bolesnike u Župi. Vjernici se često poučavaju o sakramentu braka. Zaruke traju veoma kratko, zato župnik ne mora voditi borbu s onima čije zaruke dugo traju. Gotovo svi se vjenčaju maloljetni, a posebno zaručnice. U župi ima desetak divljih brakova (konkubinat). S obzirom na ženidbu komunista župnik se drži uputa koje se nalaze u *Vjesniku biskupije*. Prve petke u mjesecu na čast Presvetog Srca Isusova prakticira šezdesetak vjernika. Klanjanje pred Presvetim Sakramentom slavi se svake prve nedjelje u mjesecu i koji put u posebnim prilikama. U mjesecu svibnju i lipnju orgniziraju se posebne propovijedi i čitanja. Sveti Tjedan slavi se prema liturgijskim normama. Dovoljno se poštuju određene norme s obzirom na pučke pobožnosti i procesije. Malo se uče i pjevaju crkvene pučke pjesme. Samo ih nekolicina poznaje. Narod dolazi u crkvu prema određenom satu i ostaje do kraja sv. mise. Sprovodi i službe u crkvi određeni su prema taksovniku. S obzirom na sprovode javnih grešnika i ekskomuniciranih komunista, župnik se drži odgovarajućih crkvenih normi.[315]

Župnik don Giovanni Rosso sastavio je iscrpno izvješće o pastoralnim aktivnostima u Župi 1968. godine. Iz njega vrijedi izdvojiti neka zapažanja.

Prije II. Vatikanskog koncila održavala se ciklički župna poduka preko blagdanskih misa, a sada su umjesto njih homilije. U Župi su aktivni čla-

[315] BAL, Župa sv. Marije Ester, Kruč, sez. IV, B. 1, sv. 12, str. 25-35.

novi Katoličke akcije. Svake se godine organiziraju, u zimskom razdoblju, izvanredne propovijedi tijekom deset dana, u zamjenu za korizmene propovijedi. Veoma su dobro uspjele propovijedi o. Alfonsa Marije Siscientija, OFM, 1965. godine, kao i propovijedi o. Benedetta iz Casalbordina, benediktinca. Za vrijeme krštenja, vjenčanja i sprovoda drže se katehetske propovijedi. S mladencima se organiziraju dva susreta prije vjenčanja. Upotrebljavaju se dva teksta: *Domani Sposi* (Sutra vjenčani) i *Esperienza* (Iskustvo). Svibanjska pobožnost i devetnice Božiću veličanstvene su prigode za komentiranje koncilskih dokumenata, naglašava župnik. Vjernici iskazuju posebnu pozornost za propovijed i pohađanje sv. mise u trodnevnici sv. Mihovilu Arkanđelu, zaštitniku Župe.[316]

U Župi drže katekizam članovi Katoličke akcije za vrijeme čitave korizme i 15 dana u mjesecu svibnju, prigodom pripreme za prvu sv. pričest i krizmu. Za različite razrede vjeronauka u selu se iznajmljuju dvorane koje vjernici rado ustupaju. Župnik ima opći registar onih koji pohađaju vjeronauk, a katehisti ga imaju svatko za svoj razred. U 15 sati je vjeronauk za žensku djecu, a u 16 sati za mušku. Svake godine župnik organizira natjecanje i ispit iz katekizma, a pobjednici dobivaju jedan besplatni izlet. Gotovo sva djeca slušaju vjeronauk u korizmeno vrijeme. Pripreme za prvu sv. pričest i krizmu traju dvije godine, s ispitom na kraju. Ona djeca koja ne pohađaju katekizam nisu pripuštena na ova dva sakramenta. Primanje sakramenata prve pričesti i krizme obično bude u trećem razredu osnovne škole, a za one koji su bolje pripremljeni može biti i u drugom razredu. U selu postoji samo jedno mjesto s televizorom, gdje dolazi polovica djece na slušanje lekcija. Drugi idu u Palatu. U Kruču se dva puta tjedno vjernonauk prenosi preko televizije, a zatim se nastavlja s drugim školskim predmetima. Župnik kritizira i djecu i nastavnike da to vrijeme loše koriste i da su djeca prepuštena sama sebi.[317]

U Župi svake godine za vrijeme zimskih propovijedi postoji poseban program za svaku kategoriju vjernika. Dobri su rezultati postignuti s djevojčicama, ali slabi s dječacima, naglašava župnik. U Župi se održi nekoliko mjesečnih rekolekcija. A svaki put kad se organizira neki susret ili dan u biskupijskom središtu na njemu uvijek sudjeluju određene osobe iz župe.[318]

Od dobrog tiska u Župu dolazi: 30 primjeraka *Famiglia Cristiana*, 15 primjeraka *Crociata*. Veoma su dobro raširenі bilteni različitih svetišta:

316 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1967., Župski izvještaj, str. 61-79.
317 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1967., Župski izvještaj, str. 61-79.
318 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1967., Župski izvještaj, str. 61-79.

Pompei, San Gabriele, Casalbordino i Madonna dell'Arco, itd. U Župi postoji i župna knjižnica koja je dobro popunjena i dobro funkcionira. Čitaju žene, mladi, djeca i pokoji odrasli muškarac. Ipak je na tom području potrebna veća briga nego do sada.[319]

Župnik don Umberto Fratamico (1971. - 1983.) je 1976. sastavio precizan popis iseljenika, kojima on jednom ili dvaput godišnje pošalje dopis da bi se s njima zadržao kontakt. Župnik im šalje i kasete sa snimljenim riječima župnika i drugih građana. On je redovito prije njihova polaska u tuđinu slavio za njih sv. misu i pozvao ih sve na pričest. Na kraju bi ih pozdravio i udijelio blagoslov.[320]

Najdetaljnije izvješće o pastoralnom životu u Župi nalazi se u već spomenutom izvješću o pastoralnom pohodu Župi biskupa C. F. Ruppija, 15. lipnja 1983. godine. Biskup u svom osvrtu ističe da je za pastoralnog pohoda Župi od 27. do 30. svibnja 1983. mogao bolje upoznati ovaj narod zdravih i starih vjerskih korijena. Također naglašava prisutnost i aktivnost časnih sestara Hrvatica sv. Vinka Paulskog iz Rima te njihovo pastoralno djelovanje tijekom dvije posljednje godine. Ističe zadovoljstvo i zahvalnlost naroda i lokalnih vlasti te na poseban način mladih, starih i bolesnih. Biskup također u perspektivi usklađenoga pastoralnog ustrojstva kao pozitivnu činjenicu naglašava dolazak mladog oca franjevca fra Petra Milanovića, koji je poslan iz Provincije OFM iz Splita kako bi pastoralno animirao Župu u Kruču kao i druge dvije blize zajednice, Mundimitra i Filića.[321]

Biskup u izvješću poziva župnika na svećenički duh i poslušnost u vjeri, da podupre duhovni razvoj župne zajednice te stoga određuje i donosi pastoralne smjernice:

Neka se uvijek i sve više razvija liturgijsko poticanje naroda, osnivanjem skupina čitača, pjevača i animatora, kako bi življe i očitije bilo sudjelovanje čitavog naroda u liturgiji i svetim tajnama, u jednom rastućem procesu suodgovornosti i sudjelovanja.

Neka se dalje usklade pastoralne kateheze, biranjem prikladnog mjesta i vremena i formiranjem skupine prikladnih katehista koji se, zajedno sa časnim sestrama, brinu za vjerski odgoj ne samo djece nego prije svega mladih.

---

319 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1967., Župski izvještaj, str. 61-79.

320 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1976., Župski izvještaj, str. 91-104.

321 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1983., Župski izvještaj, str. 105-152.

Neka se dadne veći zalet Katoličkoj akciji, posebno se brinući o Katoličkoj akciji djece i mladih, šaljući najbolje među njima na biskupske škole i potičući ih da sudjeluju u susretima i na skupovima katoličke mladeži.

Neka se na poseban način vodi briga o katehezi odraslih, s prikladnim inicijativama i planskom organizacijom koja predviđa korištenje tekstova Biskupske konferencije Italije, posebno nedavni Vjeronauk za odrasle.

Neka se dadne veće i šire povjerenje časnim sestrama, njihovim uključivanjem u pastoralne aktivnosti, kao i obrazovanijim laicima, te da se ustanovi župno pastoralno vijeće radi sveobuhvatnog pastoralnog djelovanja.[322]

Biskup ističe i ono što bi se još trebalo učiniti na strukturalnom planu Župe. Neka se s velikom zauzetošću i zanosnom velikodušnošću prate radovi na uređenju i obnovi kuće Vetta, s obzirom na dolazak oca franjevca, kako bi u budućnosti ona bila dostojna ugostiti čitavu redovničku zajednicu. Neka se udovolji želji za gradnjom nove crkve sv. Mihovila, poštujući upozorenja izrečena za pastoralnog pohoda i osnivanjem Odbora koji će, uz skromnost i obzirnost, procijeniti je li taj projekt ostvariv.[323]

Don Renato D'Auria (1997. - 2008.) ostavio je 25. srpnja 2008. u pisanom obliku osvrt na svoj višegodišni pastoralni rad. U osvrtu između ostaloga piše kako je 7. listopada 1997. godina bio imenovan župnikom Župe sv. Marije Ester u Kruču i kako je naslijedio prijašnjeg župnika don Gianfranca Lallia. Župnik ističe da je 10 godina i 10 mjeseci služio što je bolje mogao župnoj zajednici nastavljajući rad prijašnjih župnika. Pastoralni rad najviše je usmjerio na izgradnju laikata u različitim službama, s tečajevima koji su trajali 6 godina. U prve dvije godine bio je samo tečaj za katehiste koje je vodio župnik, a ostale četiri godine organizirani su tečajevi za katehiste, liturgijske animatore, članove Pastoralnog vijeća, članove Ekonomskog vijeća i Župni Caritas.[324]

Značajan događaj za župnu zajednicu bio je Euharistijski tjedan, održan zajedno sa župnim zajednicama Dekanata Castelmauro. Tjedan se u svakoj zajednici odvijao kroz katehezu i zajedničko dnevno klanjnje. Zaključen je u Kruču euharistijskim koncelebriranim slavljem svih župa Dekanata, koje je predvodio biskup Tommaso Valentinetti. Misa je slavljena na otvorenom, na Trgu Nikole Nerija, a na kraju je održana mala euharistijska procesija.[325]

---

322 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1983., Župski izvještaj, str. 105-152.
323 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1983., Župski izvještaj, str. 105-152.
324 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 2008., Župski izvještaj, str. 163.
325 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 2008., Župski izvještaj, str. 163.

Druga dva značajna događaja za Župu u Kruču bile su Biblijske misije, koje su vodile *Figlie di San Paolo*, i Liturgijski tjedan, koji je vodila sestra Giuliana Casiraghi. Za ljetnog animiranja djece i mladih surađivalo se s dominikankama od Krunce iz Iola (Prato), koje su, tijekom tri godine, vodile rekreativnu i formacijsku aktivnost u mjestu. I u ovim aktivnostima sudjelovale su neke župe Dekanata.[326]

Župnik don R. D'Auria na kraju svojega izvješća piše oproštajnu poruku svima u župnoj zajednici:

"Na kraju moga župničkog poslanja u Župi sv. Marije Ester u Kruču želio bih izraziti svoju zahvalnost svima onima koji su sa mnom surađivali u pastoralnom služenju: vjeroučiteljima, članovima Pastoralnog i Ekonomskog vijeća, Odboru za proslave (*Comitato Feste*), pjevačkom zboru i liturgijskim animatorima te na poseban način onima koji su uvijek pokazivali spremnost i pružali konkretnu suradnju u svim inicijativama i u svakodnevnom župnom životu; moja zahvalnost upućena je svim građanima Kruča koji su sudjelovali u životu Župe i koji su mi toliko dali u ovim godina župnikovanja; moja zahvalnost ide također i subraći iz Dekanata za prijateljstvo i bratstvo te na poseban način subraći koji su sa mnom dijelili pastoralni put i zajedno živjeli različite aktivnosti, te koji su jednu godinu služili u Župi, dopuštajući mi da nastavim studij.

Hvala Gospodinu za sve ono što je dopustio, što mi je dao mogućnost živjeti s ovom zajednicom, i za povjerenje koje mi je iskazao pozivajući me da služim njegovoj Crkvi.

Napuštam ovu zajednicu siguran u bogato životno iskustvo podijeljeno s ovim malim dijelom biskupijske Crkve, ali i sa žaljenjem zbog onoga što nisam uspio učiniti kao i zbog nedostataka koje sam sigurno pokazao, bez namjere, ali kao plod svoje slabosti. Zbog toga tražim oproštrenje od Boga i čitave zajednice.

Siguran da sam toliko primio, nadam se da sam uspio dati mnogo više za dobro svih. Sjećanje na tolike zajedničke proživljene trenutke treba biti za sve nas motiv za što veću zauzetost u crkvenom životu. Bog vas sve blagoslovio!

Odavde pa nadalje donose se veće aktivnosti župne zajednice, ne zato da bi se nastavilo istim putem, nego za prvu orijentaciju (usmjerenje), odnosno upoznavanje župne stvarnosti Kruča.

Kruč, 25. srpnja 2008. U vjeri: don Renato D'Auria."[327]

---

326 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 2008., Župski izvještaj, str. 163.

327 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 2008., Župski izvještaj, str. 163.

4.4.2. *Liturgijski život u Župi sv. Marije Ester u Kruču*

Župnik don Giovanni Rosso sastavio je izvješće o liturgijskom životu u župi 1968. godine. Prema tom izvješću u župnoj crkvi svake nedjelje i blagdana slave se tri sv. mise: u 5, 8 i 11 sati ljeti, a zimi u 7, 9 i 11 sati. Žene sudjeluju na sv. misi na zadovoljavajući način, a muškarci slabije. Uzroci su: nemar, neznanje i loša volja. Žene na zadovoljavajući način cijene sv. pričest, a muškarci malo. Vjernici primaju sv. pričest svake nedjelje, svakog prvog četvrta, petka i subote u mjesecu. Vjernici se ispovijedaju jedan ili dva puta mjesečno. U Župi je euharistijsko klanjanje i blagoslov svaku večer poslije krunice. Sudjeuje oko dvadeset vjernika. Obitelji se natječu međusobno tko će se bolje spremiti na vjenčanje, drže se svojih običaja i formalnosti. Pripreme za prvu sv. pričest i krizmu traju 2 godine. Za sve bolesnike nosi se sv. pričest kući za Uskrs i, prema želji obitelji, jednom mjesečno. Za umiruće redovito zovu svećenika na vrijeme i svi primaju sakramente. Župnik blagoslivlja kuće (obitelji) na Uskrs i na Uskrsni ponedjeljak, inače poslije nikoga neće naći da ga čeka kod kuće. Tom prigodom župnik dobije mnogo jaja.[328]

Svećenik Umberto Fratamico opisao je sakramentalnu praksu u Župi 1973. godine.[329] Prema njegovom izvješću, sakramenti se katehiziraju i vjernici ih traže. Godišnje u prosjeku ima od 12 do 15 krštenja. Krštenje se redovito održava preko treće sv. mise. Ne postoji katekumenat odraslih. Roditeljima koji traže krštenje dijeli se za pripremu knjižica obreda krštenja, a na dan krštenja kumovi i rodbina sudjeluju i primaju sakramente ispovijedi i pričesti. Krštenje se obavlja otprilike mjesec dana nakon rođenja djeteta.

Ispovijed se organizira svakog prvoga petka u mjesecu. Tada dolazi izvanredni otac ispovjednik. Na sakramenat dolaze žene, gotovo sve, i muškarci, ne mnogi. Vjernici se ispovijedaju i kroz tjedan, prije i poslije sv. mise. Zajedničko pokorničko bogoslužje malo se prakticira, a vjernici više vole pojedinačnu ispovijed. Priprema djece za ispovijed odvija se za vrijeme nedjeljnog vjeronauka i za vrijeme sata vjeronauka u školi.

Na svakodnevnoj sv. misi sudjeluje oko 20 odraslih osoba. Na nedjeljnoj sv. misi sudjeluje više od polovice vjernika. Binacije se govore u danu kroz tjedan u posebnim prilikama; zbog sprovoda, vjenčanja, izvanredne prilike, u mjesecu svibnju ili u devetnici malog broja svetaca. Trinacije se govore nedjeljom. Ne slavi se sv. misa u kući. Bolesnicima se sv. pričest nosi

328 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1967., Župski izvještaj, str. 59-74.

329 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1976., Župski izvještaj, str. 89-104.

kući (ima ih oko 40) prilikom prvog petka u mjesecu. Za mlade se ne slavi sv. misa. Za djecu nedjeljom u 9 sati. Homilija se priprema i čini na lagan način. Novi liturgijski tekstovi zadovoljavaju. Navečer se moli krunica s blagoslovom s Presvetim, a mjesečno se slavi zajedno sat klanjanja (Sveti sat). Priprema za Prvu sv. pričest dopušta se i djeci u 3. razredu osnovne škole, poslije pohađanja pola sata nedjeljnog vjeronauka i u 15 prvih dana mjeseca svibnja. Dana 17. svibnja je lokalni blagdan sv. Paškala Bajlonskog. Tada u Župu dolazi biskup i zajedno slavi prvu pričest i krizmu. Narod želi da se nedjeljom slave 3 mise, i to izjutra, jer poslije podne odlaze u polje.

Godišnje se u prosjeku krizma između 12 i 15 krizmanika. Krizmaju se djeca u petom razredu osnovne škole. Pripreme se sastoje u tome da svake nedjelje krizmanici imaju pola sata vjeronauka i 15 prvih dana mjeseca svibnja. Krizma je 15. svibnja, na blagdan sv. Paškala Bajlonskog, stalan datum, kad biskup dolazi u Župu na podjelu sakramenta krizme.

Svakog prvog četvrtka u mjesecu slavi se "svećenički četvrtak", sa sv. misom za posvećenje klera i za svećenička i redovnička zvanja. Narod zna da postoji biskupsko sjemenište, ali malo pridonosi ekonomski. Svake se godine slavi Dan sjemeništa.

Deset godina poslije svoj osvrt na liturgijski život u župi ostavio je i biskup F. C. Ruppi nakon pastoralnog pohoda župi od 27. do 30. svibnja 1983. godine. U samo deset godina došlo je do nekih promjena u liturgijskom životu župe. Prema riječima biskupa, župnik govori o neprestanoj liturgijskoj obnovi bez isticanja na koji to način čini. U župi postoje sve liturgijske knjige i predmeti, ali nema liturgijskih animatora. Župnik sve radi sam. Koristi se i nedjeljni listić *La Domenica*. Pjesme koje se pjevaju u crkvi otisnute su ciklostilom. U župi ima 12 ministranata. Nema zbora ni orguljaša. Sav narod pjeva preko liturgije.[330]

Svakodnevno se slavi obično jedna sveta misa, a katkad i dvije, prema potrebi, i to u 7.00 sati ujutro i u 17.00 sati poslije podne. Blagdanom se slave tri svete mise: u 6.00, 9.00 i 11.00 sati. Najbolje su posjećene u jesen i zimu, a slabije u proljeće i ljeto, zbog radova u polju. Čitanja preko sv. mise čitaju časne sestre i djeca. Molitva vjernika moli se na blagdanskim i misama za pokojne. Prinos darova preko sv. mise ne postoji. Nema sakristana, pa žene iz Katoličke akcije skupljaju milostinju za vrijeme prikazanja. Nedjeljom se skupi oko 3000 lira, a za blagdane mnogo više. Ovi doprinosi služe za uzdržavanje crkve.[331]

---

330 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1976., Župski izvještaj, str. 89-104.

331 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1976., Župski izvještaj, str. 89-104.

Krštenje je uvijek u sklopu sv. mise. Župnik sprema krizmanike, a biskup ih krizma. Sv. ispovijed se prima u 4. razredu prije prve svete pričesti. Djeca se ispovijedaju obično prije nedjeljne mise. I odrasli se obično ispovijedaju prije sv. mise. Prvi petak u mjesecu u Župu dolazi izvanredni ispovjednik za odrasle, a župnik obilazi bolesnike i nosi im sv. pričest. Djeca se za prvu sv. pričest odijevaju slobodno, ne postoji određeno pravilo. Prva sv. pričest i krizma primaju se u isti dan i sakramente dijeli biskup. Godišnje se u prosjeku u Župi održe 4 vječanja. Sprema ih sam župnik, a doprinos za vjenčanje je 30.000 L. Vjernici u kući pokojnika mole krunicu. Župnik moli obredne molitve i prisutne poziva na sv. ispovijed. U pogrebnoj povorci hodaju dvoje po dvoje; naprijed je križ, iza njega narod i kler, kola s pokojnikom, obitelj; do crkve se ide najkraćim putem. U pogrebnoj povorci vjernici mole i drže se dostojanstveno. Lijes s pokojnikom unosi se u crkvu i započinje sveta misa. U sprovodnoj liturgiji više se ne koristi crna, nego ljubičasta boja. Sv. mise za pokojnika slave se i trećeg i sedmog dana nakon smrti. Mise na groblju slave se samo 2. studenoga i u Nedjelju čistilišta (4. korizmena), i to na otvorenom prostoru u groblju. Doprinos je 3500 L. Sprovodni doprinosi su 40.000 L, a iznos uključuje: sprovod, sv. misu s pokojnikom na dan pogreba, sv. misu nakon 7 dana i nakon 30 dana.[332]

Svečano euharistijsko klanjane u Župi se odvija u različitim prigodama kroz godinu; na Čistu srijedu, na prvi četvrtak u mjesecu, i to poslije podne od 19.00 do 20.00 sati, a za to vrijeme ispovijeda posebni ispovjednik. Pobožnost Srcu Isusovu održava se svakog prvog petka umjesecu. Postoji pobožnost Gospi i svecima. Krunica, litanije i blagoslov s Presvetim odvija se od 16.00 do 17.00 sati. I večernja sv. misa slavi se samo prigodno. Među druga zajednička slavlja spadaju i svete ure.[333]

4.4.3. *Blagdani u Župi sv. Marije Ester u Kruču*

U Župi sv. Marije Ester u Kruču slave se razni blagdani. Kako je izgledala jedna liturgijska godina u Župi najbolje pokazuje popis liturgijskih blagdana i obreda koji je sastavio don R. D'Auria.[334]

Svete mise:

– Sv. mise svagdanom se slave u 8.00.

---

332 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1976., Župski izvještaj, str. 89-104.

333 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 1976., Župski izvještaj, str. 89-104.

334 BAT, Župni ured sv. Marije Ester, Kruč 2008., Župski izvještaj, str. 63.

– U subotu ujutro u 8.00 misa se slavi u kapeli Doma za stare Kardinal Franjo Šeper.
– Sv. mise blagdanom se slave u 8.00 i u 11.00 sati.

Blagdanska slavlja:

Božićno vrijeme:

– 24. prosinca, Badnjak: misa ponoćka u 23.30.
– 25. prosinca, Božić: 9.00 sv. misa (Dom starih); u 11.00 sv. misa, s tradicionim ljubljenjem Djetešca na kraju.
– 29. prosinca, uoči blagdana Svete Obitelji: u 21.00 klanjanje za obitelj.
– 30. prosinca, blagdan Svete Obitelji: sv. mise u 8.00 i u 11.00 sati.
– 31. prosinca: sv. misa u 8.00 sati.
– 1. siječnja, svetkovina sv. Marije Bogorodice: sv. mise u 8.00 i u 11.00.
– 6. siječnja: Bogojavljenje – Tri Kralja: sv. misa u 8.00 sati; sv. misa u 11.00, s tradicionalnim ljubljenjem Djetešca na kraju.

Uskrsno vrijeme:

– Cvjetnica: sv. misa u 8.00; sv. misa u 10.30 - okupljanje u ulici Fontana, sjećanje na slavni Isusov ulazak u Jeruzalem; od 16.00 do 21.00 ispovijed.

Veliki četvrtak:

U 20.30 sv. misa Večere Gospodnje s pranjem nogu; na kraju zajedničko klanjanje (oltar Presvetog Sakramenta Sv. Marije Ester).

Veliki petak:

U 9.00 zajedničko moljenje Hvalospjeva (jutarnja).

U 20.30 Muka Gospodina našega Isusa Krista; na kraju Križni put ulicama mjesta, povratak u crkvu: klanjanje mrtvom Isusu (grob na oltaru sv. Mihovila).

Velika subota:

U 9.00 zajedničko moljenje Hvalospjeva (jutarnja).

U 23.30 Uskrsno bdjenje.

Uskrsna nedjelja:

U 9.00 sv. misa u crkvi.

U 11.00 sv. misa u crkvi.

Anđelov ponedjeljak:

U 8.00 sv. misa u crkvi.

Zajednička molitva:

- Svako jutro u 7.30 moljenje sv. krunice.- Svakog četvrtka poslije podne izlaganje Presvetog Sakramenta u 16.00; zajedničko klanjanje u 17.30.
- Devetnica Bezgrešnoj: duhovna misao (homilija) na jutarnjoj misi i na kraju pjesma *Tota Pulcra* / Sva si lijepa.
- Devetnica Božiću: U 7.30 moljenje sv. Krunice; u 8.00 sv. misa; u 18.00 tradicionalna devetnica – ulazna pjesma, himan, pjesma prorokovanja, biblijska čitanja, homilija, spontana molitva vjernika, Veliča, blagoslov, tradicionalna pjesma *Tu scendi dalle stelle*.
- Devetnica sv. Mihovilu (2. - 28. rujna): u 7.30 moljenje anđeoske krunice; u 8.00 sv. misa; u 16.00 izlaganje Presv. Sakramenta; u 17.30 zajedničko klanjanje – svaki dan, prema temi godine, čitanja biblijska i učiteljka, molitva vjernika, Oče naš, *Tantum ergo*, Blagoslov s Presvetim; na kraju klanjanja molitva posvete sv. Mihovilu. Gotovo je postala pučka tradicija početak Devetnice s hodočašćem u svetište sv. Mihovila na Brdu sv. Anđela (Foggia). Dan hodočaća je 20. rujna ili u prvu subotu prije prvog dana Devetnice. Hodočašće je snažan dan molitve i pripreme za blagdan. Već na putu se moli krunica. Prva je etapa svetište Madonna Incoronata di Foggia za molitvu jutarnje. Druga je etapa Brdo sv. Anđela za slavljenje sv. mise u svetištu sv. Mihovila. Treća je etapa San Giovanni Rotondo za obilazak svetišta i groba sv. Pija. Prije odlaska je zajedničko klanjanje (u crkvi sv. Pija ili u kapeli koja je unaprijed predbilježena). Četvrta etapa je svetište sv. Mateja, u San Marco in Lamis, za moljenje večernje.
- Devetnica Duhova: duhovna misao – homilija u jutarnjoj i molitva Duhu Svetomu na kraju mise.
- Mjesec svibanj: Hodočašće Gospino – u 18.00 moljenje sv. krunice u obiteljskim kućama koje su spremne prihvatiti kip Djevice. Svaki dan u procesiji kip Gospe prelazi iz jedne kuće u drugu, a nose ga djeca.
- Križni put: svakog petka u korizmi, počevši od prvog tjedna, u 17.30 sati slavi se sv. misa u crkvi; Križni put dostojno animiraju djeca, mladi i stariji te i obitelji. Svaka skupina animira organizirajući biblijska čitanja i meditacije za svaku postaju te se izmjenjuju u nošenju križa i svijeća.
- Četrdesetsatno klanjanje pred Presv. Sakramentom, *Quarantore*: četvrtkom, petkom i subotom poslije Čiste srijede od jutra do kasne večeri svečano je izložen Presveti Sakramenat; u 8.00 sv. misa, na kraju izlaganje Presvetog; u 17.30 zajedničko klanjanje, blagoslov s Presvetim i povratak.

Ostali blagdani

Blagdan sv. Marije Ester, 7. svibnja i 30. rujna: Dana 7. svibnja u sedam sati ujutro začuli bi se prvi pucnji koji bi nagovještali proslavu blagdana sv. Marije Ester i budili stanovnike mjesta. Za to se vrijeme u župnoj crkvi slavila prva sv. misa. U isto je vrijeme limena glazba svirajući prolazila ulicama mjesta u pratnji članova *Comitato Feste*, koji su skupljali dragovoljne priloge za proslavu blagdana. U 11 sati započinje svečana sv. misa s procesijom, koju prati limena glazba svirajući duhovne pjesme. Muškarci nose kip sv. Mihovila Arkanđela, a za njima žene nose kip sv. Marije Ester. Za vrijeme procesije moli se krunica, a zbor u stankama molitve s narodom pjeva marijanske pjesme. Navečer bi na trgu pred župnom crkvom, ispunjenom do posljednjeg mjesta, pjevao poznati pjevač ili svirao orkestar klasične glazba ili bi nastupila folklorna skupina. Program obično traje do ponoći, kad proslava blagdana završavi vatrometom.

Blagdan sv. Mihovila Arkanđela, 8. svibnja i 29. rujna: Molitva devetnice, *panađirik* (zanosna propovijed) pa procesija. Ukazanje sv. Mihovila Arkanđela: Moli se devetnica, a zatim slijedi *panađirik* pa procesija.

Sv. Paškal Bajlonski (16. svibnja)

Sv. Antun Padovanski (13. lipnja)

Spomendan mrtvih - Dušni dan (2. studenog)

Bezgrešno začeće Blažene Djevice Marije (8. prosinca).

5. ŽUPA SV. LUCIJE DJEVICE I MUČENICE - MUNDIMITAR

Izbjeglice iz Dalmacije došle su u Mundimitar oko 1520. godine. Naselili su mjesto koje se zove "Selo", udaljeno oko tri kilometra od današnjeg mjesta. Doseljenici su, prema usmenoj predaji, sa sobom iz domovine ponijeli mali drveni kip sv. Lucije, i kada su se preselili na novu lokaciju, na obronke Monte Mitula, staru župnu crkvu nazvali su crkvom sv. Lucije Djevice i Mučenice i tu su sveticu, prema T. Giannelliju, biskupu Termolija, uzeli su za svoju nebesku zaštitinicu. Stara se župa zvala Sveta Marija od Milosti, kako je zabilježeno u maticama krštenih, vjenčanih i umrlih. Nakon svojega prvog pastoralnog pohoda Mundimitru 1753. godine mons. T. Giannelli je napisao da je Mundimitar najmanje selo u njegovoj biskupiji i da ima mali broj stanovnika, ali da u njemu postoje tri crkve koje su dobro sačuvane. Očito je kako je biskup Giannelli iskazivao posebno zanimanje za "periferiju" svoje biskupije, jer je obavio šesnaest službenih pastoralnih pohoda toj maloj župnoj zajednici u Mundimitru. Posjećivao ju je gotovo jednom godišnje između 1753. i 1768. godine.[335]

5.1. *Upravitelji Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

Donosimo popis 54 upravitelja Župe sv. Lucije u Mundimitru od 1702. do 2020. godine.[336]

1.	don Lorenzo Giorgetta	1702. - 1714.
2.	don Giuseppe Mangino	1714. - 1715.
3.	don Urbano De Zara	1715. - 1718.
4.	don Giovanni Ricciuti	1718. - 1719.
5.	don Lorenzo Giorgetta	1719. - 1735.
6.	don Vitoantonio Zarta	1735. - 1736.
7.	don Gennaro De Manes	1736. - 1780.
8.	don Andrea Giorgetta	1780. - 1784.
9.	don Casimiro Roberti	1784. - 1785.

335 T. GIANNELLI, *Memorie*, str. 211-212; A. G. GIORGETTA, *Della Terra di Montemitro*, rukopis, Montemitro, 2013., str. 1.

336 BAT, Župni ured sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar 2013., Župski izvještaj, Popis upravitelja župe, 246-247.

10. don Biagio Bartolino	1785. - 1788.
11. don Andrea Giorgetta	1788. - 1790.
12. don Eduardo Mancini	1790. - 1804.
13. don Giovanni D'Ascanio	1804. - 1805.
14. don Giuseppe Giorgetta	1805. - 1806.
15. don Fedele Colaneri	1806. - 1807.
16. don Giuseppe Giorgetta	1807. - 1814.
17. don Adamo Caldarone	1814. - 1834.
18. don Cesare Cocciolillo	1834. - 1835.
19. don Paquale Simigliani	1835. - 1869.
20. don Cesare Radi	1869. - 1873.
21. don Domenico Ciafardini	1873. - 1890.
22. don Donato Caluori	1890. - 1893.
23. don Nicola Palombo	1893. - 1893.
24. don Domenicantonio Palombo	1893. - 1893.
25. don Luigi Civita	1893. - 1893.
26. don Angelo Cieri	1893. - 1920.
27. don Giovanni D'Anselmo	1920. - 1921.
28. don Vincenzo Laezza	1921. - 1921.
29. don Enrico De Paola	1921. - 1921.
30. don Paolo Vetta	1921. - 1921.
31. don Nicola Di Lena	1921. - 1921.
32. don Enrico De Paola	1921. - 1926.
33. don Giuseppe De Santis	1926. - 1927.
34. don Giovanni Paradisi	1927. - 1929.
35. don Felice Mirabilia	1929. - 1929.
36. don Guido Valivero	1929. - 1929.
37. don Rubino Carozza	1929. - 1929.
38. don Giovanni Paradisi	1929. - 1930.
39. don Damiano Gianquitto	1930. - 1930.
40. don Giulio Zuffardi	1930. - 1931.
41. don Michele Pasto	1931. - 1931.
42. don Michele Mirco	1931. - 1931.
43. don Alberto Pellesi	1931. - 1934.
44. don Gaudenzio Daniele	1934. - 1934.

45. don Mario Beccaria	1934. - 1939.
46. don Quirino Giorgetta	1939. - 1950.
47. don Gaudenzio Daniele	1950. - 1965.
48. don Nicola D'Aimmo	1965. - 1996.
49. don Marino Genova	1996. - 2005.
50. don Antonio Sabetta	2005. - 2008.
51. don Carlo Sosa	2005. - 2008.
52. fra Petar Milanović Trapo	2008. - 2012.
53. don Luigi Pescatore	2012. - 2013.
54. don Angelo Giorgetta	2013.-

5.2. *Matične knjige Župe sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

U Župnom uredu čuva se arhiv u kojem se nalaze župne knjige krštenih, vjenčanih, umrlih i krizmanih, kako slijedi:[337]

Knjige krštenih:	
I. vol. knjiga krštenih	od 1789. do 1801.
II. vol. knjige krštenih, vjenčanih i umrlih	od 1801. do 1820.
III. vol. knjige krštenih, vjenčanih i umrlih	od 1820. do 1836.
IV. vol. knjiga krštenih	od 1836. do 1883.
V. vol. knjige krštenih i umrlih	od 1883. do 1893.
VI. vol. knjiga krštenih	od 1894. do 1921.
VII. vol. knjige krštenih, vjenčanih i umrlih	od 1922. do 1953. od 1922. do 1929.
VIII. vol. knjiga krštenih	od 1953. do 1996.
IX. vol. knjiga krštenih	od 1996. do

Knjige krizmanih:	
I. vol.	od 1828. do 1869.
II. vol.	od 1932. do 1992.
III. vol	od 1996. i dalje

[337] BAT, Župni ured sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar 2013., Župski izvještaj, Popis upravitelja župe, 246-247.

Knjige vjenčanih:	
I. vol.	od 1836. do 1893.
II. vol.	od 1894. do 1921.
III. vol.	od 1921. do 1946.
IV. vol.	od 1946. do 1959.
V. vol.	od 1959. do 1995.
VI. vol.	od 1996. i dalje

Knjige umrlih:	
I. vol.	od 1702. do 1801.
II. vol.	od 1836. do 1882.
III. vol.	od 1894. do 1921.
IV. vol.	od 1953. do 1996.
V. vol.	od 1996. i dalje

5.3. *Crkve u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

U Župi se nalaze dvije crkve: župna crkva sv. Lucije Djevice i Mučenice (*S. Lucia Vergine e Martire*) i kapela sv. Lucije Djevice i Mučenice. Podatci o crkvama preuzeti su iz tekstova koje su napisali Mario Ugo Giorgetta[338] i Angelo Gabriele Giorgetta[339].

5.3.1. *Župna crkva sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru (S. Lucia Vergine e Martire a Montemitro)*

Najstariji dokazi o crkvi u Mundimitru nalaze se u *Chronica monasterii Casinensis* iz 1024. godine. Sadašnju crkvu sv. Lucije sagradio je don Lorenzo Giorgetta (umro 22. kolovoza 1735.). Predvorje sadašnje župne crkve čini velika kapela, *Kapelun*. Iz prve Matice umrlih iz 1702. godine i popisa stanovništva u 18. i 19. stoljeću očito je da su crkvu sagradili lokalni stanovnici, nakon što su postupno prelazili iz područja zvanog "Selo" na obronke Monte Mitula, gdje je danas Mundimitar.

Crkveni zvonik, vjerojatno podignut u isto vrijeme kad i glavni ulaz, obnovljen je 1926. godine. Ima sat i pet aktivnih zvona, te jedno neaktivno, koje je nekad oglašavalo vrijeme za školu, za vjeronauk i za pokop male djece.[340] Župnik Enrico De Paola (1921. - 1926.) 1921. godine traži

338 *Santa Lucia a Montemitro*, Mundimitar, 2012.

339 *Della Terra di Montemitro*, Montemitro, 1986. (separat); *Della Terra di Montemitro*, rukopis, Montemitro, 2013.; *Montemitro: storia, lingua e fede*, Montemitro, 2017.; *Cantare la libertà: Storie di eroi*, San Felice del Molise, 2019.; *Santa Lucia vergine e martire: Da Siracusa a Venezia dalla Dalmazia a Montemitro*, Montemitro, 2019.; *Santa Lucia "Una vita senza confini"*, bez mjesta i godine izdanja; *Mundimitar, Filič, Kruč : Ove naše lipe gradiča / Montemitro, San Felice, Acquaviva Collecroce : Questi nostri bei paeselli*, bez mjesta i godine izdanja.

340 BAL, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, u Mundimitru, sez. IV. B. 28, fasc. 765, str. 14.

od biskupa dopuštenje za prodaju zavjetnog zlata Sv. Lucije kako bi mogao obnoviti zvonik. U Mundimitru je u vezi s time formirano povjerenstvo za obnovu zvonika. Na kraju dopisa je popis sedmero članova povjerenstva.[341] Biskup Termolija 16. svibnja 1921. odgovara potvrdno na taj dopis. Naglašava kako je 1000 stanovnika malo, a Općina je siromašna te njihov prinos nije dovoljan za obnovu zvonika, pa zbog toga daje dopuštenje za prodaju zavjetnog zlata Sv. Lucije.[342]

Mundimitar / Montemitro (foto: Boris Kačan)

https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11576&tag=Montemitro#image (19. 5. 2020.)

Biskup Termolija 16. lipnja 1921. šalje dopis Papi u Rim i traži dopuštenje za prodaju zavjetog zlata crkve sv. Lucije u Mundimitru, kako bi se mogao obnoviti zvonik župne crkve. Sveta kongregacija u Rimu 20. svibnja 1921. na latinskom jeziku daje biskupu potvrdan odgovor na traženi

341 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 781, str. 1-4.

342 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 781, str. 7.

zahtjev.[343] Gradonačelnik Mundimitra G. Cocciolillo 14. svibnja 1921. šalje dopis na tri stranice sličan župnikovu dopisu o obnovi zvonika.[344]

Papinska Središnja komisija za svetu umjetnost u Italiji u Rimu piše dopis 19. prosinca 1948., u kojemu govori o Državnom dekretu od 21. prosinca 1946., kojim se proglašava kako je država dužna na zvonicima napraviti i vratiti ona zvona koja su za vrijeme rata bila oduzeta. Tako je Župa Gospe od Milosti u Mundimitru tražila i dobila dva zvona. Jedno je teško 301 kg, a drugo 52 kg.[345]

Župna crkva sv. Lucije Djevice i Mučenice ima jednu lađu i dvoja ulazna vrata, jedna s jugoistoka, druga s jugozapada. Portal bočnog ulaza potječe iz benediktinske crkve koja više ne postoji, a bila je posvećena Mariji od Milosti. Portal je datiran između 1300. i 1309. godine. Isklesan je u kamenu, ima kapitele i ukrašene lukove. U crkvi postoje četiri oltara: glavni oltar Presvetog Sakramenta, oltar sv. Lucije, oltar Presvete Djevice od Milosti i oltar sv. Ante Pustinjaka.[346] Glavni i novi oltar u župnoj crkvi sv. Lucije u Mundimitru posvetio je biskup Gianfranco De Luca 27. srpnja 2008. godine. U crkvi se nalaze sljedeći kipovi: Srce Isusovo, Sveti Roko, Sv. Ante Pustinjak, Sv. Justina, Gospa od Milosti, Gospa Žalosna, Bezgrješna, Sv. Lucija, poprsje, nep. autor, XVIII. st. Svi su kipovi u prirodnoj veličini.[347]

U crkvi je jedna ispovjedaonica i jedne orgulje koje su prilično kvalitetne. Na koru se nalaze električne orgulje kupljene 2008. godine. Crkva je iznutra potpuno obnovljena između 2006. i 2008. godine. U predvorju crkve nalazi se zbirka u kojoj je pohranjena slika sv. Lucije pripisana napuljskoj školi iz 1600. godine, a koju je možda naslikao Andrea Vaccaro (1604. - 1670.). U blizini glavnog oltara nalazi se sakristija. Crkva je lijepo uređena i dostojanstvena.[348]

---

343 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 781, str. 8-9.

344 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 781, str. 3-6.

345 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28. fasc. 783, str. 1-4.

346 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 765, str. 11.

347 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 765, str. 12.

348 T. GIANNELLI, *Memorie*, str. 213; A. G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 12.

Mundimitar, unutrašnjost crkve sv. Lucije
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2014.)

Prema župnom inventaru od 7. lipnja 2013., koji su potpisali don Angelo Giorgetta, don Luciano Pescatore i biskup Gianfranco De Luca, u crkvi se nalazi 14 postaja Križnog puta, tri niše s kipovima svetaca: sv. Antuna Pustinjaka, iz 19. stoljeća, sv. Roka, iz 1866., sv. Justine, iz 19. stoljeća; ambon od mramora, iz 2008. godine. Na zidu se nalaze tri vitraja iz 20. stoljeća, koji predstavljaju sv. Roka, Gospu s Djetetom i sv. Josipa s Djetetom. U jednoj otvorenoj niši nalazi se kip Srca Isusova, od drva i gipsa, od prije rata, koji je 2008. postavljen na drveno postolje. U crkvi se nalazi kamena krstionica iz 18. stoljeća. U otvorenoj niši nalazi se urna od drva

i stakla u koju je položen Isus, od prije rata, a iznad nje je Gospa Žalosna, od drva, prešanog papira i platna, iz razdoblja između 1890. i 1909., s krunom i bodežom od srebra; malo zvono sa željeznim lančićem od tučenog željeza utvrđenim u zidu, iz 19. stoljeća. Ulazna vrata u sakristiju su nova vrata od drva, iz 2008. godine. U jednoj maloj niši s drvenim vratašcima, iz 2008., nalaze se tri posudice sa svetim uljem. U prezbiteriju se nalazi veliki glavni oltar od mramora, s relikvijom sv. Lucije, koji je 27. srpnja 2008. posvetio mons. Gianfranco De Luca, biskup Termoli-Larina. Na zidu u niši sa staklenim vratima nalazi se kip sv. Lucije od drva, porculana i prešanog papira, iz 18. stoljeća. Sjedalo predvoditelja euharistije je od mramora, iz 2008. godine. Niša sa staklenim vratima s kipom Bezgrješne, od drva i gipsa, je iz 1947. godine. U središtu se nalazi slika s prikazom sv. Lucije, ulje na platnu, Francesca Guarina, pripadnika napuljske škole, iz razdoblja između 1611. i 1654.; ulje na platnu Vincenza Lallija iz 1932. predstavlja anđela koji časti Križ; prozor vitraj koji predstavlja sv. Luciju; ulje na platnu Vincenza Lallija iz 1932., predstavlja anđela koji se klanja Presvetom Oltarskom Sakramentu. U sakristiji je popisan namještaj, litrugijsko ruho i pribor, župni registri i liturgijske knjige.[349]

5.3.2. *Kapela sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru (S. Lucia Vergine e Martire a Montemitro)*

Na području Župe nalazi se kapelica sv. Lucije.[350] Crkva se nalazi oko tri kilometra od središta naselja, u blizini izvora Fonte Grande, na lokalitetu zvanom Selo. Prvi doseljenici su se najverojatnije zbog klizišta nakon godine 1702. postupno selili na sadašnje stjenovito brdo Mundimitar. Tragovi starog naselja ostali su u narodnoj usmenoj tradiciji, u toponimima područja oko kapelice i u toponimima okolnog teritorija. Od starine je postojao zid sv. Lucije (*zid do sta Luce*), a nalazio se na mjestu na kojem je kasnije sagrađena kapela. Oko 1930. godine je gluhonijemi župljanin Mundimitra Luigi Giorgetta imao viziju sv. Lucije koja mu je rekla da želi obnovu svojeg prebivališta. Radovi su počeli 1932. godine, a prilikom daljnjih iskopavanja otkriveni su temelji stare crkvice i dijelovi groblja.

---

349 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, 2013., fasc. 1.

350 Za kult sv. Lucije vidi: M. U. GIORGETTA, *Santa Lucia a Montemitro*, Mundimitar, 2012.; A. G. GIORGETTA, *Tri grada - jedna priča*, str. 13. Vidi i druga djela istoga autora: *Montemitro: storia, lingua e fede*, Montemitro, 2017.; *Santa Lucia vergine e martire: Da Siracusa a Venezia dalla Dalmazia a Montemitro*, Montemitro, 2019.; *Santa Lucia "Una vita senza confini"*, bez mjesta i godine izdanja.

Kapela sv. Lucije (foto: Boris Kačan)
https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11586&tag=Montemitro#image (19. 5. 2020.)

Kapela sv. Lucije (foto: Boris Kačan)

https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11579&tag=Montemitro#image (19. 5. 2020.)

U današnje vrijeme blagdan sv. Lucije se, uz onaj liturgijski 13. prosinca, slavi u prvu nedjelju nakon Uskrsa i svaki petak u mjesecu svibnju. Posebno se slavi svečano zadnji petak u mjesecu, župni blagdan zaštitnice grada, kao spomen na dolazak prvih Hrvata, koji su prema predaji ovdje stigli jednog petka u mjesecu svibnju. Prve nedjelje nakon Uskrsa, na Bijelu nedjelju, održava se takozvana *Fešta do kapele*. Tada procesija kreće od crkve u Mundimitru i ide prema kapeli svetice. Nakon dolaska na brdo vjernici prema tradiciji naprave tri kruga oko crkve, zatim se slavi sv. misa, a sve završava zajedničkim druženjem na otvorenom na kojem se održava dražba kolača koje je svaka obitelj pripremila. Nakon toga procesija kreće natrag prema selu, ali tek nakon što vjernici još jednom obiđu triput oko crkvice.

5.4. *Pastoralni i liturgijski život u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

Kao i u prethodnim slučajevima, u nedostatku temeljitog istraživanja pastoralnoga i liturgijskoga rada u župi Mundimitar, slijede neki opisi pastoralnoga i liturgijskog života te male župne zajednice.

5.4.1. *Pastoralni rad u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

Davne 1929. godine Općina Mundimitar tražila je od biskupa svećenika za blagdan Tijelova i Sv. Lucije. Između ostalog ističe se kako je župnik Giovanni Paradisi otišao u Filić i nije se više vratio u Mundimitar. Župnik je jednog jutra preko sv. mise rekao da neće imati procesiju za blagdan i da se više ne vraća. Žene su ga poslije sv. mise dočekale pred crkvom i napale te mu rekle da se više i ne vraća u Mundimitar. Općina traži od biskupa da imenuje novog župnika koji će živjeti u Mundimitru.[351]

Prema Izvješću o pastoralnom radu i stanju crkve 1942. godine, u ispovijedi i pričesti za Uskrs sudjeluje oko 40 % muškaraca, oko 60 % žena te oko 90 % djece. Na blagdane sudjeluje na sv. misi 90 % muškaraca, 80 % žena i 30 % djece. A ovo su opaske župnika: za vrijeme rane jutarnje sv. mise djeca još spavaju; za vrijeme druge sv. mise gotovo sva djeca su u polju i čuvaju svoja stada. Bila bi potrebna sv. misa samo za djecu. Godiš-

[351] BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 780, str. 8-9.

nji broj krštenja je 14 i svi su kršteni unutar 15 dana nakon rođenja; godišnji broj vjenčanja je 2.

Mjesečna pastoralna aktivnost i vjerska praksa:

- U mjesecu siječnju: obnova krsnih obećanja, svečani *Vieni Creator* i svečani blagoslov s Presvetim, obnova ispovijesti vjere na prvu nedjelju poslije Bogojavljenja, posveta obitelji pred slikom Svete Obitelji.
- U mjesecu ožujku: kroz sve nedjelje u korizmi svečani Put križa, uz prisutnost i sudjelovanje sveg naroda; zadnja tri dana poklada svečano četrdesetsatno klanjanje (kvarantore).
- U mjesecu svibnju: svečani marijanski mjesec: krunica, propovijed, litanije i blagoslov s Presvetim.
- U mjesecu lipnju: svečani mjesec Srca Isusova: krunica, propovijed, litanije i blagoslov s Presvetim.
- U mjesecu listopadu: svečani marijanski mjesec, krunica i svečano izlaganje Presvetog.
- U mjesec studenom: devetnica za pokojne.
- U mjesecu prosincu: devetnica Bezgrešnoj, devetnica Božiću. Posljednji dan u godini svečani *Te Deum* za zahvalu.

Vjerske aktivnosti:

- Tjedno: nedjeljni vjeronauk za odrasle i djecu,
- Mjesečno: devet prvih petaka u mjesecu na čast Srca Isusova, i dva puta mjesečno sastanak mladih Katoličke akcije.
- Godišnje: za vrijeme korizme vjeronauk svaki dan za djecu. U Velikom tjednu – izvanredna propovijed za narod. Od 22. do 30. ožujka 1942. propovijedao je velečasni kanonik don Giuseppe di Felice iz Triventa.[352]

Biskup Biagio D'Agostino obavio je pastoralni pohod Župi sv. Lucije u Mundimitru 24. svibnja 1953. godine. Prema biskupovom izvješću župnik don Gaudenzio Daniele, rodom iz Mundimitra, u sve nedjelje i zapovijedne blagdane drži homiliju na temelju Evanđelja. U pripravi za Uskrs propovijeda posebni propovjednik. Svakih 10 godina u Župi se organiziraju misije. Posljednje su misije bile u korizmi 1951. Župnik svakog tjedna drži jedan sat vjeronauka posebno za svaki razred Osnovne škole. Učenici

[352] BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 771, str. 1-4.

koriste vjeronaučne udžbenike koji se koriste u Biskupiji. Gotovo sva djeca iz Osnovne škole pohađaju župni vjeronauk. Župnik drži vjersku poduku u 3., 4., i 5. razredu u 20 lekcija koje je odobrilo Ministarstvo. Rezultati nisu osobito dobri. Župnik godišnje obavlja inspekciju u Osnovnoj školi, djece i nastavnika. U Župi postoji i djeluje Katolička akcija. U njoj nema muškaraca, samo su žene, njih 21. U Župi postoji i Udruga ženske mladeži Katoličke akcije, njih 14. Žene se sastaju svaka dva mjeseca, a ženska mladež tjedno. U Župi se proda 6 - 7 komada neovisnih novina. Novina *Unità* i *Avanti* proda se u Župi od 1 do 2 komada. U Župi se proda mali broj ilustriranih revija, primjerice *La Domenica del Corriere*.[353]

U Župi se sva djeca krste, nažalost i poslije 8 dana. Priprema za krizmu traje općenito dva mjeseca. Krizma se dijeli djeci između 7 i 13 godina. Priprema djece za ispovijed organizira se u vrijeme korizme. U Župi se dnevno slavi jedna sv. misa; vrijeme održavnja ovisi o dobu godine, ali općenito se slavi u 7.00 sati. Za blagdane se slave tri sv. mise, a vrijeme održavnja ovisi o godišnjim dobima. Priprema djece za prvu sv. pričest traje oko 2 mjeseca. Posljednja pričest nosi se bolesnicima. Vjernici su u posebnim prilikama poučeni o svetom ulju i posljednjoj pomasti. Malo ih umire bez sakramenata, i to najčešće zbog nebrige rodbine. Vjernici su poučeni o sakramentu vjenčanja. U župi postoje tri slučaja konkubinata. U bogoštovlju se posebno časte Srce Isusovo i prvi petci u mjesecu. Pobožnost prema Majci Božjoj snažno se osjeća u narodu.[354]

Poslije pastoralnog pohoda 1958. godine biskup upozorava župnika na glavni cilj tog pohoda, a to je da osigura veći rast vjerskoga i moralnog života u Župi pa je zato odredio sljedeće.

Župnik mora bdjeti nad vlastitim vjernicima da ne bi pali kao žrtve zabluda i lažnih sustava koji se pokušavaju proširiti u narodu, posebno među radnicima i potrebnima, da bi ih udaljili od Crkve i kršćanskog života. Zbog toga je potrebna mudrost i čvrstoća za vjernike u crkvenom naučavanju i upozorenje na teške kazne za one koji prihvaćaju ili slijede posebne zablude.

Bez obzira na poteškoće trebaju se držati redovito kateheze za odrasle na blagdane. Župnik, slijedeći norme koje govore o katehezi, dužan je imati kateheze preko službe u poslijepodnevnim satima ili na jednoj od blagdan-

353 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 765, str. 17-23.

354 BAL, Župa sv. Lucije, Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 765, str. 25-32.

skih misa za vjernike. Da bi taj cilj ostvario, župniku se savjetuje da organizira neke posebne inicijative za poduku ili formaciju bilo muškog bilo ženskog sektora. A za to su prikladni godišnji formativni programi Katoličke akcije.

Potrebno je voditi posebnu brigu o vjeronauku za djecu, koji bi se trebao održavati u sve nedjelje i zapovjedne blagdane u mjesecu listopadu i lipnju. Da se ostvari taj cilj, potrebno je također slijediti pomoć katehetske pedagogije. Također je nužno imati sv. misu za djecu u sve zapovjedne blagdane te zadužiti nekoliko dobrih učiteljica ili članova Katoličke akcije koji bi im bili na pomoć.

Svaki je dan potrebno imati u crkvi krunicu prije večernje euharistije, te je potrebno poučavati vjernike da češće primaju sakramente, euharistijski život i pobožnost prema Gospi s odgovarajućim i svetim inicijativama koje ne smiju nedostajati u jednoj uređenoj i životnoj župi.

Potrebno je u Župi osnovati Katoličku akciju sa svim njezinim granama. Na oltaru sv. Ante zabranjeno je euharistijsko slavlje sve dok se ne providi posvećeni kamen. Potrebno je uništiti staru ispovjedaonicu koja je prljava i nagrizena te napraviti novu. Treba zamijeniti stari poklopac na krstionici novim, ako je moguće da bude od kamena.

Ostaje zabranjena za uporabu crvena misnica jer je istrošena, izlizana; isto tako i bijeli plašt te paramente jer više ne odgovaraju liturgijskoj uporabi. Jedan je kalež zabranjen za upotrebu jer mu nedostaje unutarnja pozlata. Potrebno je započeti s novom knjigom za krštene i umrle. Potrebno je učvrstiti i uvezati knjigu krizmanika. Potrebno je uvezati i ažurirati mali misal s obzirom na neke nove mise. Unutar prvog semestra nove godine potrebno je ispuniti obrazac Stanje duša sa sustavom obiteljskih skeda. Potrebno je isprazniti i očititi sakristiju od nekorisnog i natrpanog materijala.[355]

Župnik don Nicolino D'Aimo (1965. - 1996.) podnosi izvješće o duhovnom i materijalnom stanju Župe 1968. godine. Na pastoralnom planu uglavnom se vidi liturgijsko sudjelovanje na slavljima. Žene pedeset posto više od muškarac sudjeluju u liturgijskom životu Župe. Razvidno je kako je kateheza u Župi zapostavljena. Nitko od učenika ne pohađa župni vjeronauk i ne sudjeluje u natjecanju u župnoj katehezi. Na teritoriju Župe nalazi se Župni vrtić. Većina vjernika ima osnovnoškolsku naobrazbu.[356]

---

355 BAL, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar, sez. IV. B. 28, fasc. 749, str. 1-3.

356 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvjštaj.

Župnik ima državnu plaću (*congrua*) i primanja od crne i bijele štole (štolarina). U Župi ne postoji župna kuća.[357] Na svim blagdanskim misama tumači se Evanđelje. U župi su održane misije u ožujku 1967. godine, a vodio ih je i propovijedao jedan otac pasionist. Na vjenčanjima se održi dobra propovijed mladencima, a na krštenju jedan mali komentar. U mjesecu svibnju i za devetnicu uoči Božića svećenik govori duhovnu misao. Župnik surađuje s nastavnicima u Osnovnoj školi i daje 20 dopunskih lekcija, kako je i propisano. Za djevojke i mlade žene za vrijeme misija drže se konferencije.[358]

U Župi se slave tri mise: u 7, 10 i 18 sati. Vjernici sudjeluju u sv. misi. Svi u rukama imaju nedjeljni listić s kojega prate sv. misu i recitiraju određene dijelove liturgijskog slavlja. U Župi ima 8 ministranata. Oko 50 osoba prakticira devet prvih petaka u mjesecu i za to vrijeme se ispovijedaju, dok se ostali vjernici ograničavaju na godišnju ispovijed. Jedna skupina vjernika pričešćuje se svaki put kada za to ima priliku. Na vjenčanjima ima dosta svjetovnog duha, kao i na slavljima krizme i prve pričesti. Za bolesnike i umiruće ne zove se uvijek svećenika, ali im se dijele sakramenti ispovijedi, pričesti i bolesničkog pomazanja. Redovito se moli za usjeve i blagoslivljaju se kuće.[359]

U Župi postoji Župni vrtić koji pohađa oko 30 djece. U Župi postoji i djeluje Katolička akcija. Organiziraju se određeni dani molitve za duhovna zvanja i sakupljanje milostinje za tu nakanu. U Župi se slavi misijski dan i organizira se skupljanje milostinje za misije. Također se organizira skupljanje milodara za siromahe i potrebne, posebno za izvanredne slučajeve. U Župi postoji i ambulanta. Posljednji pastorlani pohod u Župi bio je 24. svibnja 1953. Na ostala pitanja o vrednovanju pohoda nisu dani odgovori.[360]

Narod sudjeluje aktivno u sv. misi. Biskupska liturgijska komisija dala je određene tekstove i melodije za slavljenje sv. mise i vjernici u Župi se toga drže. Preko sv. mise pjeva samo jedna skupina pjevača, a ne sav narod. U Župi je u rujnu 1967. godine osnovan Odbor za proslave blagdana. Uz župnika koji je na njegovu čelu, Odbor ima još 3 člana. Odbor se osniva

---

357 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 219-231.

358 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 219-231.

359 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 219-231.

360 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 219-231.

na godinu dana i na kraju godine podnosi godišnje izvješće. U Župi postoji Mali kler, koji ima 8 članova i katkad sudjeluje na biskupijskim natjecanjima. Svatko od njih se brine za svoju odjeću i kote. U polju žive tri obitelji, odnosno ukupno desetak osoba.[361]

Po završetku pastoralnog pohoda Župi 1983. godine, biskup C. F. Ruppi naglašava kako je imao prigodu bolje upoznati duboku religioznost ovog naroda koji ima zdave moralne korijene. Ova je zajednica najposebnija u našoj Biskupiji, naglašava biskup.[362]

Biskup također ističe veoma dobar pastoralni rad župnika, kao i pomoć don Gaudenzija Danielea, koji živi u Mundimitru. Posebno ističe važnost svećeničkog poziva don Benita Giorgette, nadajući se novim svećeničkim i redovničkim zvanjima. U dokumentu također naglašava nadu da se može ostvariti suradnja s časnim sestrama sv. Vinka i franjevcima iz Hrvatske i da se to stavi u organski pastoralni plan za tri sela u kojima žive *slavi*. Zatim biskup određuje smjernice djelovanja u Župi na dvije razine, i to pastoralnoj i sturkturalnoj. S obzirom na pastoralni dio donosi pet odredbi:

Nastaviti vjersko prosvjećivanje naroda, koristeći se svim prigodama za katehezu odraslih prema uputama Biskupske konferencije Italije i služeći se novim sredstvima socijalne komunikacije.

Uvijek i sve više razvijati liturgijsku formaciju, nastojeći da čitav narod Božji sudjeluje u pjevanju te uključujući također mlade i odrasle u različite urede i službe.

Neka se posveti potrebna pozornost problemu mladih, osnivanjem skupine mladih unutar Katoličkeu akcije, uz duhovne, kulturne, rekreativne inicijative.

Potrebno je nastaviti služenje bolesnicima i starijima u suradnji s lokalnom administracijom, na dobro vjernika.

Treba nastaviti davati potporu svim socijalnim inicijativama, kako bi se smanjila nezaposlenost i zaustavila demografska recesija.

S obzirom na strukturalni dio donose se tri odredbe:

Neka se prostori iznad crkve tako urede da budu podesni za stanovanje župsnika i druge eventualne potrebe.

Neka se nastavi s uređenjem Dječjeg vrtića, s prostorom za nužno pastoralno djelovanje.

---

361 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 219-231.

362 BAT, Župa sv. Lucije Djevice i Mučenice, Mundimitar 1968., fasc. 1, Župski izvještaj, str. 219-231.

Neka se više vrednuje kapela sv. Lucije, koja bi trebala postati mjesto susreta i duhovnosti za Mundimitar i okolna mjesta.

Hrvatsko selo Mundimitar dalo je Biskupiji Termoli-Larino jednoga svećenika, dr. Benita Giorgettu, koji je stekao doktorat na području bioetike. Kao veliki prijatelj Hrvatske, osobito je u vrijeme Domovinskog rata skupljao i dopremao humanitarnu pomoć. Još je važnije što je svoju Biskupiju povezivao s Crkvom u Hrvatskoj. Biskupi Termolija i Larina su pak pridonosili da se istina u Hrvatskoj proširi u Talijanskoj biskupskoj konferenciji.[363]

5.4.2. *Liturgijski život u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

Udruga *Lastavica* u Mundimitru osnovana je prije nekoliko godina, a vodi je Lucio Piccoli. Riječ je o udruzi uglavnom starijih osoba koje se zimi sastaju i uče moliti na hrvatskom jeziku Oče naš, Zdravo Marijo i Slava Ocu. *Na našu* je sačuvan znak križa i molitva prije spavanja djeteta.

Evo znaka križa *na našu*, u Mundimitru "U ime Oca, u ime Sina, Duha Svetoga, Amen." u Kruču "U im Oc, i Sin, i Duh, amen Božji." Također su se u Mundimitru i Kruču upotrebljavali završetci s "nako Bože bil" u Kruču, "nako Bože bilo" u Mundimitru.

Molitva prije spavanja ili *Nenia*, koja je bila prisutna u sva tri sela: Filiću, Kruču i Mundimitru: Evo kako glasi:

"Homo leč, homo spat,
Lipoga Boga homo zvat.
Tamo dol je na crikvica,
golubića zgudžu,
materu Božiju budu.
Ustani se Ma
Ke ti nosu Sina na križ.
Iz križa kaplje krv,
andžele ga kupu,
na nebo ga nosu,
ga meću zgora otara.
Ki lipa Misa se govore (reče) sada!"

---

363 D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, broj 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 19.

Evo jedan primjer molitve vjernika *na našo* za vrijeme slavljenja sv. mise:

Recimo skupa: Slušaj nas, Bože.

Daj tvojoj Crikv forcu za činit poznat sekolicimi Đesu, Gospodar ke nas čuva do zla. Molimo: Slušaj nas, Bože.

Bože, čin da Pope koje vozu tvoje čeljade bidu svemaj dobre oš jako rabu za Tebe oš za Crikvu. Molimo: Slušaj nas, Bože.

Bože, svitl put mladami, jer bi umil zabrat što je dobro oš bolje za njihov život. Molimo: Slušaj nas, Bože.

Čuvaj ove tovje čeljade: čin, Bože da bi slušal, svemaj, saku nedilju, tvoju riču. Molimo: Slušaj, nas Bože.

5.4.3. *Blagdani u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru*

Aktualni župnik u Mundimitru don Angelo Giorgetta pronašao je u župnom arhivu tekst nepoznatog autora o tradicionalnim vjerskim blagdanima koji se slave u Mundimitru. Župnik smatra da se možda radi o don Gaudenziju Danieleu, koji je rodom iz Mundimitra, a bio je župnik u mjestu od 1950. do 1965. godine.[364]

Prema spomenutom tekstu 16. prosinca započinje devetnica Božiću. Poslije pjevane devetnice započinje sv. misa. Prije ponoćke recitira se "Matutin", oko 22.30. sati, tako da posveta bude poslije ponoći, a prije toga se ispovijeda. Na kraju sv. mise ljubi se Djetešće pred oltarom dok se pjeva *Tu scendi dalle stelle*. Druga je sv. misa u 8.00 sati, treća u 11.00 sati, a večernja sv. misa je u 17.00 sati. Djetešce Isus ljubi se poslije svake sv. mise. I na Sv. Stjepana, 26. prosinca, slave se dvije sv. mise: ujutro i navečer. Zadnji dan u godini, 31. prosinca, poslije sv. mise pjeva se *Te Deum*.

Uoči Bogojavljenja je svečani blagoslov vode. Spremi se drvena posuda s vodom u blizini prezbiterija. Jedan dio blagoslovljene vode stavlja se u kamenicu na crkvenim vratima, a drugi dio se dijeli vjernicima, koji ju nose kući. Nekoć je ovaj obred bio jako posjećen, a danas je vjernika sve manje i manje. Na sam blagdan, poslije homilije, svećenik najavljuje vjernicima datum Uskrsa, početak korizme i pomičnih blagdana. Zatim saopćuje broj krštenja, broj krizmanika, vjenčanih i umrlih. Na kraju mise svi vjernici u redu idu pred oltar poljubiti Dijete Isusa kojeg skidaju s oltara poslije večernje mise.

364 A. G. GIORGETTA, *Montemitro: storia, lingua e fede*, str. 79-87.

Na Cvjetnicu svećenik blagoslivlje maslinove grančice. Poslije toga se formira procesija koja izlazi na pokrajnja vrata, ide oko crkve i vraća se na glavna vrata. Vrata bi bila zatvorena, a orguljaš bi s nekolicom iz zbora bio iza vrata i drškom križa kucao na vrata dok bi se pjevalo *Elevamini portae aeternales*. Zatim se vrata širom otvore. Glavni je oltar bio okićen blagoslovljenim maslinovim grančicama. Zaručnici poslije mise uzimaju blagoslovljene maslinove grančice s oltara i nose ih zaručnicama, za što od svekrve dobivaju darove. Uvečer bi bila svečana večernja, pjevane litanije i svečani blagoslov s Presvetim.

Na Veliku srijedu, Veliki četvrtak i Veliki petak u crkvi se recitira večernja. Za vrijeme večernje na oltaru je upaljeno šest svijećnjaka. Iza svakog psalma gasi se po jedna svijeća. Za vrijeme *Miserere mei Deus* narod iza svakog zaziva dva puta ponavlja *Miserere*. Poslije molitve *Oremus* udara se po molitveniku oficija *tuc ofizie*, djeca sa štapovima ispred oltara udaraju po zemljanom podu. Izlazeći iz crkve, djeca nastvaljaju štapovima udarati po zemlji.

Poslije mise na Veliki četvrtak vezuju se zvona, *vesgiahu svona*. Službu u crkvi oglašavala su djeca idući okolo i glasno vičući: Dođite na službu, dođite na *misu!* U rukama su nosili *girgiacle* i *trtacule*, predmete od drva s kojima su proizvodili veliku buku.

Na Veliki petak navečer bila je propovijed o Muci Isusovoj, a zatim se u procesiji išlo ulicama mjesta moleći Put Križa. U procesiji se nosio i kip Gospe Žalosne. Vraćajući se u crkvu, vjernici su pjevali korizmene napjeve te u crkvi odlazili pred oltar i ljubili skute Gospina plašta.

Na Veliku subotu ujutro pred glavnim crkvenim vratima obavljao bi se blagoslov ognja. Djeca bi pred vratima crkve pripremila mnogo drva za oganj. Za vrijeme pjevanja Slave svečano bi zvonila zvona, otkrivali bi se kipovi, a djeca bi skakala uz oganj u znak radosti.

Na Uskrs ujutro na pjevanu su misu dječaci išli s *cognic*, slatikišem u obliku konja, a sa strane je bilo jaje posuto šećerom. Djevojčice su pak nosile *pupe*, slatkiš u obliku djevojčice, a sa strane jaje posuto šećerom. Tog dana župnik sa sakristanom započinje s blagoslovom obitelji. Sakristan je dijelio blagoslovljene maslinove grančice, a vjernici su davali jaja, koja bi na kraju župnik i sakristan podijelili.

Prije blagdana Uzašašća (Šencijuna), bile su tri kratke procesije s pjevanim litanijama Svih svetih na tri različite strane sela. Blagoslivljala su se polja križem, tamjanom i svetom vodom. Na sam blagdan oko 8 sati ujutro polazi velika procesija. Djevojčice su u procesiji bile odjevene u bijelo,

dječaci su na štapovima nosili rupčiće od svile, blagoslivljahu se križevi od voska koji su se lijepili na vrata crkve i na duge štapove na dugom putu procesije. Procesija je trajala sat i završila bi misom u crkvi. Stariji se sjećaju da su procesije nekoć bile još duže i trajale bi dva dana.

Od ostalih blagdana ističe ih se nekoliko. Za blagdan Sv. Ante Opata, Pustinjaka, 17. siječnja, pripravlja se trodnevnicom. Na sam blagdan poslije mise u 11.00 sati izlazi procesija ulicama Mudnimitra. U crkvi je bio oltar na čast sv. Ante Pustinjaka sve do 1965. godine. Sada je ostao samo kip koji se nosi u procesiji.

Bijela nedjelja (Blagdan kapele sv. Lucije)

Otkad je sagrađena kapela sv. Lucije na Brdu sv. Lucije, zvanom Selo, put *Funda velka* (Velika fontana), oko 9.00 sati izlazi se iz župne crkve u procesiji s kipom sv. Lucije i ide se prema kapeli. Prije nego uđe u kapelu procesija prođe oko kapele tri puta, a zatim uđu u kapelu i započinje sv. misa. Poslije sv. mise vjernici ljube relikviju sv. Lucije i dijeli im se blagoslovljeni kruh; potom vjernici posjedaju oko kapele i jedu hranu koju su donijeli sa sobom. Nakon toga na dražbi se prodaju slatko i kolači koje su vjernici spremili za tu prigodu. Od prikupljenog novca *Comitato Feste* plaća troškove blagdana. Oko 15.00 sati u procesiji vjernici najprije obiđu kapelu tri puta i tada se vraćaju u župu, gdje se slavi večernja sv. misa. Na ovaj blagdan, *Fešta do Kapele*, dolaze i hodočasnici iz okolnih mjesta.

Na blagdan Sv. Marka, 25. travnja, poznata je procesija s pjevanim litanijama Svih svetih i blagoslovom polja, koja je dugo trajala. Danas se više ne održava ni procesija ni blagoslov polja na taj blagdan.

Postoji i nekoliko blagdana u svibnju.

Blagdan sv. Ante Pustinjaka slavi se prvog četvrtaka u svibnju. Nekad se tog dana održavo i sajam, ali ga više nema. Na glavnom trgu bio je blagoslov blaga i procesija, ali je i to prestalo. Više puta ovaj je blagdan prebačen na prvi petak u svibnju, kada se slavi sv. Lucija.

Sv. Lucija se od starine slavi svakog petka u mjesecu svibnju. Prema usmenoj predaji jednog petka u svibnju Hrvati su došli u Mundimitar; budući da se ne zna koji je to petak bio, slave se svi petci u svibnju. Prvi i posljednji petak u mjesecu su najsvečaniji, ali i u ostale petke poslije večernje mise izlazi mala procesija na tu uspomenu.

Prvi petak u mjesecu slavi se svečano: sv. misa, procesija, glazba i na kraju procesije ljubljenje relikvije sv. Lucije u župnoj crkvi.

Posljednji petak u mjesecu svibnju vjernici iz okolnih sela dolazili bi u proceesiji. Župnik ili drugi svećenik bi ih dočekao na glavnom trgu, Largo

S. Angelo, i išlo bi se u crkvu pjevajući litanije. U crkvi bi vjernici rupcima doticali kip sv. Lucije, a onda njime doticali svoje oči. Slavlje bi završilo vatrometom u ponoć.

U ostale petke u mjesecu svibnju poslije sv. mise bila bi mala procesija s relikvijom sv. Lucije, i to svaki put drugim ulicama.

Pobožnost prema sv. Luciji sigurno je došla iz Hrvatske, iz Dalmacije, s izbjeglicama koje su došle u ovo mjesto. Prvo mjesto gdje su se naselili bilo je *Fonte grande*, koje zovu i *Selo*. Ondje je bila mala crkvica posvećena sv. Luciji.

Na blagdan Tijelova u prijašnja vremena, posebno do 1965. godine, nakon procesije s Presvetim slijedila je sv. misa u 10.30 sati, nakon koje je bio blagoslov s Presvetim. U procesiji su sudjelovali članovi Općinskog vijeća sa zastavom. Gradonačelnik je nosio kišobran, savjetnici su nosili baldakin, oko Presvetog bili su djeca prvopričesnici. Na različitim mjestima u mjestu bili su načinjeni oltari gdje bi se procesija zaustavila. Pjevalo bi se *Tantum Ergo*, slijedio je blagoslov pa molitva *Blagoslovljen budi Bog*, itd. Balkoni i prozori kuća duž ulica kojima je prolazila procesija bili su ukrašeni pokrivačima od svile. Djevojčice i dječaci posipali su cvijeće putem kuda je prolazila procesija. Danas se procesija odvija poslije podne.

Na blagdan sv. Roka, 16. kolovoza, poslije sv. mise slijedi procesija, a poslije podne se na nogometnom igralištu organizira utrka s magarcima, zvana *Palio di S. Rocco*.

Na blagdan sv. Justine, 26. rujna, poslije sv. mise slijedi kratka procesija.

Proslava sv. Roka, 27. rujna, priprema se trodnevnicom. Poslije sv. mise u 11.00 sati slijedi duga procesija u čast sveca.

U listopadu se svaki dan moli krunica i slavi se misijski mjesec. U prvu nedjelju u mjesecu listopadu moli se molitva *Suplica* Gospi od Krunice.

Na blagdan Svih svetih, 1. studenog, u 14.30 sati vjernici u procesiji iz crkve idu na groblje moleći krunicu. Na groblju svećenik održi službu riječi s kratkom homilijom, slijedi molitva vjernika i blagoslov grobova.

Na Dušni dan, 2. studenog, nekad je obred započinjao vrlo rano ujutro recitiranjem službe čitanja za mrtve. Potom je slijedila je sv. misa, a iz crkve se izlazilo još za mraka. Danas služba čitanja za mrtve započinje u 6 sati ujutro. U prošla vremena zvono je brecalo 1. studenog u 21 sat i drugi put 2. studenog također u 21 sat. Danas zvono breca samo prije službe u crkvi. Djeca su za taj dan od tikava izrađivala glave mrtvaca koje su nosili po selu ili ih izlagali na prozore. Noću između 1. i 2. studenog ostavljale su se upaljene uljanice na kaminu. Na stolu bi se ostavio jedan tanjur hrane

od večere za mrtve iz obitelji, a pojeo bi ga ujutro otac obitelji, koji je prvi ustajao kako bi išao u polje. Vjerovalo se da na misi noću sudjeluju duše pokojnika iz župe. Prije nekoliko desetaka godina oko 10 sati, ako vrijeme dopusti, slavila se je sv. misa u groblju. Vjernici bi za duše pokojnika kao dar donosili u crkvu tijekom cijeloga mjeseca studenog žito, ulje i vino. U crkvi se tijekom mjeseca studenog svaki dan moli krunica za pokojne.

Devetnica Bezgrešnoj započima 29. studenoga. Izloži se kip Gospe od Čudotvorne Medaljice, slijedi služba riječi, zatim se pjeva pjesma na čast Bezgrješne *O Concetta Immacolata*, i na kraju slijedi sv. misa. Na sam blagdan Bezgrješne, 8. prosinca, poslije sv. mise slijedi procesija i nosi se kip Bezgrješne uz moljenje krunice i pjevanje Gospinih pjesama.

Liturgijski blagdan sv. Lucije, 13. prosinca, započinje trodnevnicom. Poslije krunice slijedi sv. misa i na kraju se pjeva pjesma u čast sv. Luciji *O Lucia, nostra avvocata*. Prije 25 godina pjevale su se i posebne litanije u čast sv. Luciji.

6. MOLIŠKOHRVATSKE ZAJEDNICE I KATOLIČKA CRKVA U HRVATA (1967. - 2020.)

Svoj izniman doprinos očuvanju moliškohrvatskog jezika, starih tradicija i vjere dala je Katolička Crkva u Hrvata sa svojim pastirima, svećenicima i časnim sestrama, kao i Republika Hrvatska preko Veleposlanstva u Rimu, surađujući aktivno s moliškim Hrvatima, osobito nakon osamostaljenja Republike Hrvatske. Uspostavljen je most suradnje između Hrvatske i moliških Hrvata. Dokle će to trajati, vrijeme će pokazati.

Moliški Hrvati stoljećima nisu imali osobite veze sa zemljom iz koje su stigli njihovi pretci. Zanimanje za moliškohrvatske zajednice pokazao je početkom 20. stoljeća don Herkulan Luger iz Splita, koji je u društvu dr. Josipa Smodlake, odvjetnika, Josipa Baraća, profesora, i Emanuela Vidovića, slikara iz Splita, posjetio moliške Hrvate. Spomen na taj susret zabilježen je na spomen-listu, napisanom na hrvatskom i talijanskom jeziku. Spomen-list čuva se u Općinskom arhivu u Kruču. U lijepom rukopisu tekst na hrvatskom jeziku glasi: "Danas dne 24. srpnja 1904. u župnoj crkvi sv. Marije Ester u Živoj Vodi služio je službu Božju u staroslavenskom jeziku, pred velikim mnoštvom naroda, pop Herkulan Luger iz Splita u Dalmaciji, došavši pohoditi slovensku braću u donjoj Italiji, u društvu dr. Josipa Smodlake, odvjetnika, profesora Josipa Baraća i Emanuela Vidovića, slikara iz Splita. U spomen toga događaja bi napisan i potpisan ovaj list." Zatim slijede vlastoručni potpisi. Na spomen-listu s desne strane napisan je pisaćim strojem sljedeći tekst na hrvatskom i talijanskom jeziku: "Stari list pisan je za ne 'zabit' kada je se rekla u Kruču perva Misa 'na našu', god. 1904." Sva četvorica su u prigodi posjeta proglašeni počasnim građanima Kruča.[365]

6.1. *Hrvatski kardinali i biskupi kod moliških Hrvata*

Prvi koji je u novije vrijeme s crkvene strane počeo posjećivati moliške Hrvate bio je tadašnji pročelnik Kongregacije za nauk vjere kardinal Franjo Šeper. Njegovom zaslugom, kao i nastojanjima mons. Vladimira Stankovića, u Kruč su 1981. došle dvije sestre milosrdnice sv. Vinka, koje su ondje ostale do 1990. godine. Potom je 1983. došao u Kruč i fra Petar Milanović Trapo, franjevac splitske Provincije Presvetog Otkupitelja. Bio

[365] G. SCOTTI, *Z one bane mora*, str. 68.

je među moliškim Hrvatima do 1996. godine, a onda se opet vratio s dvojicom subraće u rujnu 2008. i ostao među njima sve do 2012. godine.[366]

Franjo Šeper (1905. - 1981.), hrvatski kardinal, u rujnu 1967. godine posjetio je prvi put moliške Hrvate. Kad je skupina mladih iz udruge *Giovanni De Rubertis* čula od svećenika Božidara Vidova da će kardinal Šeper u rujnu navedene godine sa skupinom hodočasnika, nakon posjeta Rimu, posjetiti i grob bl. Augustina Kažotića u Luceri, u pokrajini Pugli, oni su napisali pismo kardinalu Šeperu i on im je na njihovo zadovoljstvo odgovorio da će k njima doći 29. rujna 1967., upravo na blagdan zaštitnika župe, sv. Mihovila Arkanđela. Oni su pismo potpisali kao "Slavi degli Appennini", a kardinal im je odgovorio sa "Croati degli Appennini".

Kardinal Šeper je nakon toga još tri puta posjetio moliške Hrvate: 1972., 1976. i 1981. godine. U Kruč, u Župu sv. Marije Ester, stigao je 14. svibnja 1972. godine, prigodom obnove župne crkve. Za vrijeme sv. mise kard. Šeper je održao homiliju, naglašavajući ulogu sv. Mihovila Arkanđela, kako je predstavljen u Bibliji, i njegovu ulogu kao moćnog zagovornika i zaštitnika Župe sv. Marije Ester u Kruču. Nakon sv. mise kardinal Šeper je s balkona Općine tom prigodom uputio svoju pastirsku riječ u kojoj je govorio o značenju i ulozi zvonika, zvona i sata na zvoniku u životu vjernika i naroda.[367] Općina Kruč je u toj prigodi kardinalu Šeperu dodijelila naslov počasnoga građanina, za "povezanost vjere, nauka, kulture i jezika / *vincoli di fede, di dottrina, di cultura e di lingua*". Po kardinalu Šeperu prozvana je jedna ulica te "Hiža za čeljadi stare kard. Franjo Šeper", u kojoj se nalazi i njegovo poprsje.[368]

U prigodi Svete godine 1975. župnik Kruča organizira dva hodočašća u Rim. Prvo je hodočašće bilo 20. i 21. svibnja, a drugo 1. i 2. srpnja, koje je predvodio hrvatski kardinal Franjo Šeper, počasni građanin Kruča. Bio je to nezaboravan događaj za župnika i hodočasnike iz Kruča.[369]

Kardinal F. Šeper došao je ponovno u Kruč na blagdan sv. Mihovila Arkanđela 29. rujna 1976. godine, u prigodi blagoslova novog zvonika, na koji je bila postavljena mramorna ploča s imenima dobročinitelja.[370]

---

366 D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, broj 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 19.

367 *Notiziario*, župski list, Kruč 1977., br. 7, str. 2-3.

368 D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, broj 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 19.

369 *Notiziario*, župski list, Kruč 1976., br. 6, str. 1-4.

370 *Notiziario*, župski list, Kruč 1977., br. 7, str. 3.

Putokaz za "Hižu za čeljade stare 'Kard. Franjo Šeper'" (foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2016.)

U *Notiziario* koji je izišao u rujnu 1980. godine posebno se ističe pismo kardinala Šepera župniku, u kojem ga upozorava na neke pogreške u župnikovoj interpretaciji povijesti župe sv. Marije Ester. Kardinal zahvaljuje na poslanom *Notiziario*, koji je pročitao s velikim zanimanjem. Od župnika kardinal traži da ispravi "un grande sbaglio" – veliku pogrešku, koja se sastoji u tome što župnik u svom tekstu često spomnje riječ "serbo-croati". Nacija "serbo-croati" ne postoji, naglašava Kardinal, niti je ikada postojala. Postoje samo Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci i Makedonci, koji se svi skupa nazivaju Jugoslavenima, tj. Južnim Slavenima jer njihovi jezici pripadaju skupini južnoslavenskih jezika i jer su se ove nacije 1918. našle u istoj državi, koja se zove Jugoslavija. Kardinalovo pismo napisano je 16. travnja 1979. u Rimu.[371]

Kardinal je posljednji put posjetio Kruč u svibnju 1981., prigodom blagoslova prostora Općine, nove općinske ambulante i kuće za stanovanje časnih sestara. Nedugo nakon toga župnik je s gradonačelnikom i predstavnicima Općine bio na posljednjem ispraćaju kardinala u Rimu 2. siječnja 1982., nakon čega su posmrtni ostaci odvezeni u Zagreb, u zagrebačku katedralu.[372]

371 *Notiziario*, župski list, Kruč 1980., br. 10, str. 1.
372 *Notiziario*, župski list, Kruč 1982., br. 12, str. 1-3.

Prije svoje smrti kardinal F. Šeper potaknuo je suradnju između Biskupije Termoli-Larino, Općine Kruč i zajednice sv. Vinka Paulskog u Rimu, Centocelle, što je rezultiralo time da su u Kruč, u prvom razdoblju 1981. godine stigle dvije sestre milosrdnice: s. Josipa (Trifonija) Živković i s. Ruža (Arkanđela) Kvesić. Njihove službe bile su vezane uz kućnu medicinsku pomoć starijima te rad u općinskoj knjižnici. Nakon njihova dolaska pokrenute su različite inicijative na vjerskom, kulturnom, socijalnom i sportskom planu. Revija *Jesus*, mjesečnik kršćanske kulture i aktualnosti, u kolovozu 1983. donosi članak s naslovom: *Među Slavenima (slavi) u Moliseu osjećamo se kao u svojoj kući*, autora Angela Montonatija, na tri stranice, sa sedam fotografija u boji o životu i radu hrvatskih časnih sestara.[373]

U prigodi blagdana sv. Josipa 19. ožujka 1983. papa Ivan Pavao II. posjetio je Biskupiju Termoli-Larino u Termoliju. Tom prigodom hrvatske časne sestre sv. Vinka Paulskog iz Kruča organizrirale su prinos darova i molitvu vjernika na starom moliškohrvatskom jeziku na svečanoj sv. misi u Termoliju. Biskupija Termoli-Larino organizirala je u jesen 1984. zahvalno hodočašće u Rim i tom je prigodom Papa pozdravio moliške Hrvate na moliškohrvatskom jeziku:

> *"Dragi moji moliški Hrvati. Pet stotin godišć naza vaše dida su dol u Molise. Su bižal s one bane mor za sačuvat našu religiju, naš Bog, našu Blaženicu, naše svece oš naš život. Vi ste ostali vjerni vašoj religiji oš vašoj staroj tradiciji. Ostanite vjerni svedni Bogu, Crikvi oš kulturi do vaši stari dida. Vi mate tit dobro Bog, vaš Crikvu oš vašu Blaženicu. Papa vas hoće čuda dobro oš blagoslivlje."*[374]

Šibenski biskup mons. Josip Arnerić posjetio je moliške Hrvate u listopadu 1983. sa dva autobusa hodočasnika iz Šibenika. Biskup C. Fancesco Ruppi sa župnikom fra Petrom Milanovićem i s vjernicima iz Kruča dočekao je hodočasnike iz Hrvatske i s njima zajedno slavio sv. misu u župnoj crkvi sv. Marije Ester. Zatim su hrvatski hodočasnici krenuli prema Rimu, gdje su sudjelovali na svečanosti proglašenja bl. Lepolda Mandića svetim. I moliški Hrvati su također sudjelovali s jednim autobusom hodočasnika iz Kruča na toj proslavi u Rimu.

Splitski nadbiskup mons. Frane Franić posjetio je moliške Hrvate 29. rujna 1984. godine, na blagdan zaštitinika Župe sv. Mihovila Arkanđela u Kruču, i tom je prigodom slavio s okolnim župnicima svečanu sv. misu na

---

373 BAT, fasc. 1, str. 27-30.

374 Marisa SPADANUDA, *Anniversario – Godišnjica*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, br. 1. maggio –luglio, Roma, 1986., str. 13-14.

trgu ispred župne crkve sv. Marije Ester. Za vrijeme sv. mise hrvatske časne sestre Služavke Malog Isusa s. Dulcelina Plavša i s. Mirta Lišnić pjevale su hrvatske crkvene pjesme.

(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2016.)

U Molise su još stigli i zagrebački nadbiskupi i kardinali, Franjo Kuharić 1987. godine te Josip Bozanić 2004. i 2008. godine. F. Kuharić je posjetio sve tri moliškohrvatske zajednice 29. studenog 1987. godine. Tom prigodom je blagoslovio i otvorio dvije nove ulice u Kruču: Hrvatska ulicu i Ulicu kardinala Franje Šepera.[375] U Kruču još postoji i Zagrebačka ulica.

[375] Maurelia CARAFA, *Due strade per ricongiungersi al passato - Dvije ulice veze s prošlošću, Visita in tre paesi croati del cardinale Franjo Kuharić - Kardina Franjo Kuharić*

Još otprije u Filiću postoji *Via Città di Zara*, Ulica grada Zadra, a u Mundimitru *Via Makarska*, Makarska ulica.

J. Bozanić je posjetio sva tri moliškohrvatska sela i župe 29. rujna 2008. godine. O njegovu dolasku Biskupija Termoli-Larino izdala je pozivnicu s prigodnim programom u sva tri sela: u Mundimitru u 9.00, u Filiću u 9.45 i u Kruču u 10.30. U Mundimitru je priređen doček kardinalu koji je stigao iz Rima. Na dočeku su bili: biskup Gianfranco De Luca iz Biskupije Termoli-Larino, fra Željko Tolić, provincijal Provincije Presvetog Otkupitelja iz Splita, gradonačelnik Mundimitra, počasni konzul iz Mundimitra, hrvatski veleposlanik s pratnjom iz Rima, franjevački svećenici i bogoslovi iz Splita, s moltivenom skupinom Sv. o. Pija u narodnim nošnjama, također iz Splita, i narod iz Mundimitra u narodnim nošnjama. U općinskoj zgradi gradonačelnik je izrazio dobrodošlicu kardinalu Bozaniću i svima prisutnima, a djeca su zapjevala dvije stare moliškohrvatske pjesme. Kardinal Bozanić je pozdravio sve prisutne izražavajući svoje zadovoljstvo što je mogao posjetiti narod Mundimitra. Zatim s pratnjom dolazi u Filić, gdje ga u školi dočekuje gradonačelnica s djecom i narodom. Poslije pozdrava i razmjene darova svi su prisutni krenuli prema Kruču, u kojemu se tada slavio blagdan sv. Mihovila Arkanđela. U 10.00 sati kardinal s pratnjom stiže u Kruč. Trg pred crkvom ispunjen je svijetom, a na bini su čekali biskup Termoli-Larina, gradonačelnik Kruča i predsjednik Regije Molise. Poslije pozdrava i izmjene darova svi su se uputili u župnu crkvu sv. Marije Ester. Euharistijsko slavlje predvodio je kardinal Bozanić, koji je na kraju sv. mise predstavio trojicu franjevaca koji su primili tri moliškohrvatske župe: Filić fra Josip Cvitković, Kruč fra Drago Gverić i Mundimitar fra Petar Milanović Trapo.[376]

Kao što je već rečeno, splitsko-makarski nadbiskup Marin Barišić otkrio je 11. srpnja 2004. u Palati u crkvi Santa Maria la Nova ploču s natpisom o dolasku Dalmatinaca u grad i gradnji crkve 1531. godine.

Nadbiskup M. Barišić stigao je u Molise i 2018., na poziv biskupa Gianfranca de Luce i župnika Filića don Angela Giorgette.[377] U spomen

pohodio tri hrvatska sela, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, luglio-settembre, Anno III, br. 1. Campobasso, 1988., str. 3-5; A. G. GIORGETTA, *Mundimitar, Filič, Kruč : Ove naše lipe gradiča*, str. 36; *Mundimitar, Filič, Kruč : Ove naše lipe gradiča / Montemitro, San Felice, Acquaviva Collecroce : Questi nostri bei paeselli*, bez mjesta i godine izdanja

376 BAT, fasc. 1, str. 59-60; D. GRDEN, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, broj 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 19.

377 N. N., *Nadbiskup Barišić na proslavi 500. obljetnice dolaska Hrvata u Molise*, u: *https://smn.hr/sustav-natjecanja/21-dogadanja/nadbiskup/3387-nadbiskup-barisic-na-proslavi-500-obljetnice-dolaska-hrvata-u-molise* (28. 8. 2020.)

500. obljetnice dolaska Hrvata u Filić priređen je bogat kulturno-zabavni program, a središnji dio cjelokupne proslave bilo je euharistijsko slavlje u Župi, koje je predvodio nadbiskup Barišić u zajedništvu s biskupom de Lucom, župnikom Giorgiettom, studentom Splitsko-makarske nadbiskupije koji radi u Državnom tajništvu Svete Stolice don Marijom Popovićem, nadbiskupovim tajnikom don Gabrijelom Kamberom, bivšim župnikom Kruča fra Petrom Milanovićem Trapom, fra Dušanom Morom i ostalim talijanskim svećenicima. Na euharistijskom slavlju bili su i talijanski državni službenici, kao i Mirjana Božić, opunomoćena ministrica i izaslanica Jasena Mesića, hrvatskog veleposlanika u Italiji, te omiški gradonačelnik Ivo Tomasović sa suradnicima. Naime, Omiš i Filić već su 15 godina gradovi prijatelji. U poslijepodnevnim satima u prostorijama dijecezanskog Muzeja grada Termolija nadbiskup Barišić je prigodnim govorom otvorio izložbu koja je posvećena hrvatskoj manjini u Moliseu, pod naslovom: *Incipit: radici e arte di un popolo*. Sve događaje uvelike su popratili talijanski mediji.

Na proslavi moliških Hrvata sudjelovali su i hodočasnici iz Hrvatske, iz Opuzena i Splita. U programu je sudjelovao zbor iz Župe sv. Stjepana u Opuzenu, koji je svojim dolaskom i pjevanjem uveličao taj jubilej budući da već dugi niz godina predstavnici Hrvata iz Molisea sudjeluju na maratonu lađa na Neretvi, čime se prisjećaju prelaska njihovih pradjedova na drugu obalu Jadranskog mora.

Slijedi propovijed biskupa M. Barišića, prevedena na hrvatski jezik.

Draga braćo i sestre,

žao mi je što ne mogu govoriti "na-našu", a i talijanski je za mene strani jezik. Kako bismo se razumjeli, valja nam govoriti zajedničkim jezikom, koji je ponekad za sve nas najteži – to je jezik vjere. Ovaj je jezik bivao svagdanjim jezikom naših predaka, koji su, zbog navale Turaka i da bi sačuvali svoju vjeru, bili prisiljeni prije petsto godina ostaviti svoja ognjišta i domovinu te potražiti utočište na drugoj obali Jadranskoga mora. U njihovom su progonstvu Riječ Božja i vjera u Isusa Krista bili kompas i svjetionik. Gotovo svi ovi prognani potječu s područja današnje Splitsko-makarske nadbiskupije. Ovim progonstvom iz Dalmacije stvorena je hrvatska dijaspora koja je danas najstarija te ujedno i najmanja zajednica Hrvata.

1. Na sreću, ostala su nam neka povijesna svjedočanstva o ovom narodu i njegovoj prisutnosti u Moliseu. Tako postoji natpis u kamenu na crkvi u Palati gdje stoji: "Hoc primum Dalmatiae gentis in coluere castrum a fundamentis erexere templum anno 1531." – "Dalmatinci su prvi naselili ovo mjesto i iz temelja izgradili crkvu godine 1531." K tome, zahvaljujući pisanom izvješću iz Memorija biskupa Termolija, mons. Tommasa Gia-

nellija, iz 1768. godine, proizlazi da se je dolazak izbjeglih na talijansku obalu zbio 1518. godine. Zahvaljujući ovom pisanom svjedočanstvu, danas slavimo 500 godina od progonstva Hrvata i njihove prisutnosti u Moliseu.

2. U Moliseu su podignuli novi dom i domovinu, jer su kuća i domovina tamo gdje žive braća i sestre. Kao kršćani, da, susreli su braću i sestre, iako različite kulture i jezika, ali članove iste Božje obitelji, Crkve Kristove. Razumjeli su se vrlo dobro jer je jezik Pedesetnice – jezik ljubavi, mira, solidarnosti, te se razumije vrlo dobro na svim jezicima. Dakako, taj je jezik božanski, Presveto Trojstvo govori njime bez pogreške, dok mi razumijemo ovaj zajednički jezik, ali ga moramo učiti sve do posljednjega dana. Današnje drugo čitanje uvodi nas u školu ovoga jezika, govoreći o prikupljanju milostinje za zajednicu u Jeruzalemu. Potreba traži pomoć - caritas. U ono vrijeme izbjegli iz Dalmacije nisu imali potrebu samo za materijalnim stvarima, nego i za prihvaćanjem. Svjedoci smo da ovaj jezik vjere i ljubavi i danas biva vrlo teškim. To svjedoči i egzodus prognanika koji danas prelaze preko još šireg i dubljega mora koje povezuje Afriku i Europu. Dakako, puno je lakše prikupljati sredstva nego prihvaćati osobe.

3. Svi smo djeca jednoga Oca. Bog je Otac od kojega proizlazi život; Isus Krist je objava Boga koji živi. Naš život nije toliko određen zemljopisnim položajem koliko Isusom Kristom, umrlim i uskrslim. Ozdravljajući ženu pogođenu dugogodišnjom bolešću te uskrisivši djevojčicu koju je smrt već bila ugrabila, Isus pokazuje da je Božja volja ne smrt, nego život čovjeka. Jer "Bog nije stvorio smrt, niti se raduje propasti živih. Već je sve stvorio da opstane" (Mudr 1, 13-14), kako nas podsjeća Knjiga Mudrosti. Bog nas poziva na život. Oba ova čuda, ozdravljenje bolesne žene i uskrsnuće Jairove kćeri, određena su jednom jedinom temom: vjerom. Isus kaže: "Kćeri, vjera te tvoja spasila", a Jairu: "Ne boj se, samo vjeruj". Vjera je život.

4. Drži se da su izbjegli, naši pretci, pristali uz obalu jednoga petka, koji simbolično sažima sve poteškoće i križeve njihovih života sjedinjujući ih u vjeri s križem i uskrsnućem Isusa Krista. U toj su vjeri prešli na drugu stranu. Današnje Evanđelje nam govori kako je Isus prešao na drugu stranu. Danas se u San Feliceu spominjemo jednog doticaja izbjeglica iz Dalmacije, jednog pristanka vaših predaka na ovu obalu. U Evanđelju je riječ o jednoj plašljivoj ženi koja žudi dotaći se samo haljina Isusovih. U ovoj gesti Isus je osjetio doticaj iskrene vjere. Sam Bog nas želi dotaći svojim milosrđem, u daru spasenja. U svim teškoćama njihovoga križnoga puta obraćali su se Gospodinu, svome liječniku i spasitelju.

Draga braćo i sestre, vi ste plod vjere svakidašnjeg ticanja Isusa, u njihovoj vjeri, molitvi i životu. Imamo potrebu ovih božanskih doticaja među

nama. Koliko nas se tiču danas problemi i poteškoće naših bližnjih? U solidarnosti dotičemo čak i našega Gospodina: "Zaista, zaista kažem vam, što god učinite jednome od ove moje najmanje braće, meni ste učinili" (Mt 25, 40). S vašim životom, kulturom i tradicijom, pridonosite kako na religioznom, tako i na društvenom planu. Ljudsko lice jednoga društva se očituje ponajviše u jedinstvu različitosti. Poslije mnogih stoljeća očuvali ste ovdje u Filiću, Kruču i Mundimitru vaš identitet, vaš jezik i običaje, bivajući istodobno bogatstvom vaše nove domovine Italije. No iznad svega, očuvali ste i govorite našim jezikom vjere.

5. Svaki od nas, braćo i sestre, na svoj je način sličan bolesnoj ženi iz Evanđelja i umrloj djevojci – postoji nešto umrtvljeno u nama. Sretan li si, vjerniče i građanine San Felicea i Molisea, ako imaš hrabrost one žene, ili ako imaš kojeg Jaira koji bi te zagovarao, ma koji bi čak smetao Gospodinu zbog tebe! Drugi bi ga htjeli zaustaviti: "Zašto smetaš Učitelja? Tvoja je kći mrtva." Jair pun povjerenja se ne predaje, čuje riječ Isusovu: "Ne boj se, samo nastavi vjerovati." Svakome od nas, ma kakva bila bolest ili djelić smrti koji nosimo u nama, Isus ponavlja: "Brate, vjera te tvoja spasila; sestro, ja ti kažem, ustani!" Ovaj jezik vjere su govorili i razumjeli vaši preci i od njih ste ga naučili vi, njihovi sinovi i kćeri. Naš osobni doticaj i susret s Isusom želi nas ozdraviti, probuditi. Isus reče Jairu: "Djevojka nije mrtva, samo spava." Naš život nije mrtav, samo spava; naše srce nije mrtvo, samo spava; naš žar za poticajem nije mrtav, samo je uspavan.

6. Ovaj životvorni Isusov glas nam govori svaki put poslije ispovijedanja naših grijeha, poslije svakoga remećenja života ili odnosa. Uistinu, s Kristom nitko nije mrtav zauvijek. S Kristom i u Kristu nastavljaju živjeti u punini života i generacije vaših predaka. U današnjem slavlju, pet stoljeća od njihova dolaska u ovu novu domovinu, oni sami zapravo pozivaju i ohrabruju vas, draga braćo i sestre, malo stado Hrvata u Moliseu, da budete ukras i ponos hrvatskoga naroda te bogatstvo za vaše talijansko društvo. Vi ste most sa stupovima dubokim pet stoljeća, među dvama zemaljskim obalama, štoviše, vi ste most između zemaljske domovine i one nebeske. Na ovome putu prema nebeskoj Domovini želio bih vam poručiti "na-našu": "Nemojte zabit naš lipi jezik!" Još je nešto puno važnije za sve nas: ne zaboravimo i ne mijenjajmo najveće bogatstvo koje su nam ostavili u zalog naši oci – jezik vjere u Isusa Krista, našega liječnika i spasitelja.

Draga braćo i sestre, ne zaboravimo riječ Božju i jezik vjere! Učimo ga i prenosimo taj jezik ljubavi novim generacijama, jer taj je isti jezik materinji jezik u nebeskoj Domovini. Amen.

6.2. *Franjevci splitske Provincije Presvetog Otkupitelja u Moliseu (1983. - 1996., 2008. - 2012.)*

Sačuvana je korespondencija, 32 dopisa, između Biskupije Termoli-Larino, odnosno biskupa mons. C. F. Ruppija, i Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu, odnosno provincijala dr. fra Šimuna Šipića vezana uz dolazak franjevaca u Župu sv. Marije Ester u Kruču. U toj korespondenciji nalaze se i dopisi koje su razmijenili biskup Ruppi i zagrebački nadbiskup i kardinal F. Kuharić.[378]

Provincijal Provincije Presvetog Otkupitelja iz Splita dr. fra Šimun Šipić dva je puta posjetio moliške Hrvate: 1982. i 1985. godine. Prvi put je došao upoznati biskupa i Župu sv. Marije Ester u Kruču, a drugi put je došao u posjet Župi i župniku fra Petru Milanović-Trapi. Tom je prigodom sudjelovao na promociji prvoga broja župnog lista *Naš Život – La Nostra Vita*, i blagoslovio je temelje budućeg Doma za starije *Kardinal Šeper*, "Hiža za čeljade stare 'Kardinal Šeper'".

Biskup Gianfranco De Luca je u siječnju 2008. godine, u pratnji don Benita Giorgette, župnika Župe sv. Timoteja u Termoliju posjetio provincijala dr. sc. fra Željka Tolića i provinciju Presvetog Otkupitelja radi dogovora, odnosno radi preuzimanja župa moliških Hrvata u njegovoj Biskupiji Termoli-Larino.

Provincijal dr. sc. fra Ž. Tolić posjetio je dvaput moliške Hrvate: u ožujku i rujnu 2008. Krajem mjeseca ožujka 2008. godine provincijal Tolić je u pratnji fra Petra Milanovića Trape posjetio biskupa mons. Gianfranca de Lucu u Termoliju i Biskupiju Termoli-Larino zbog nastavka dogovora o dolasku trojice franjevaca iz Splita u njegovu Biskupiju, odnosno u tri župe moliških Hrvata: Filić, Kruč i Mundimitar.

Na blagdan zaštitnika Župe sv. Marije Ester u Kruču, 29. rujna, bio je dan preuzimanja triju župa moliških Hrvata, a tom je prigodom iz Rima stigao i hrvatski kardinal Josip Bozanić, u pratnji mjesnog biskupa Gianfranca De Luce, provincijala Tolića, franjevačkih bogoslova iz Splita, 50 hodočasnika iz Splita i mjesnog puka. Za vrijeme svečane sv. mise u župnoj crkvi sv. Marije Ester u Kruču trojica franjevaca javno su predstavljena vjernicima: fra Josip Cvitković, župni upravitelj Župe sv. Marije Carigradske u Filiću, fra Drago Gverić, župni upravitelj Župe sv. Marije Ester u Kruču, i fra Petar Milanović, župnik u Župi sv. Lucije Djevice i Mučenice u Mundimitru.

---

[378] BAT, fasc. 3, Korespondencija 1982. - 1990., str. 1-30.

U dopisu C. F. Ruppi moli zagrebačkog nadbiskupa F. Kuharića da se sestrama sv. Vinka Paulskog koje su stigle u Kruč posredstvom F. Šepera pridruže još barem dvojica svećenika za pastoralni rad.[379]

Zagrebački nadbiskup F. Kuharić je 24. veljače 1982. odgovorio C. F. Ruppiju da mu zbog nedostaka svećenika u svojoj biskupiji ne može udovoljiti, ali da će njegov prijedlog proslijediti Biskupskoj konferenciji Hrvatske.[380]

Mons. C. F. Ruppi šalje dopis časnoj majci sestri Mariji Laudi Cvitković u Zagreb u kojemu zahvaljuje na dolasku njezinih sestara i na njihovu zauzetom radu i svjedočenju u Župi sv. Marije Ester u Kruču te moli još koju sestru, za ostala dva hrvatska mjesta, Filić i Mundimitar.[381]

Časna majka Marija Lauda Cvitković odgovara biskupu Termolija, zahvaljuje mu na lijepim i pohvalnim riječima koje joj je uputio o životu i radu njezinih sestara u Kruču. Bilo bi lijepo poslati još sestara, ali zbog nedostatka zvanja to nije moguće. Sestra predlaže da se u Kruč pošalje i hrvatskog svećenika.[382]

Biskupska konferencija Jugoslavije posredstvom dr. Vjekoslava Milovana, tajnika BKJ, 18. rujna 1982. godine odgovara na poslani dopis te ističe kako je dobio obećanje od franjevaca iz Splita da su spremni poslati jednog svog subrata, fra Petra Milanovića Trapu, za pastoralni rad među Hrvatima u njegovoj Biskupiji. Na kraju je dodao i dvije adrese: provincijala o. Fra Šimuna Šipića u Splitu i mons. Vladimira Stankovića u Zagrebu, za daljne kontakte.[383]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli–Larino, u pismu od 1. listopada 1982. zahvaljuje zagrebačkom nadbiskupu na dobrim vijestima. Također piše da će se obratiti provincijalu o. fra Šimunu Šipiću i mons. Vladimiru Stankoviću. U dopisu piše i o potrebi za dvojicom svećenika koji bi mogli opsluživati sva tri sela, župe vjernika hrvatskog podrijetla u kojima se njeguje hrvatski jezik i tradicija.[384]

C. F. Ruppi biskup Biskupije Termoli-Larino u dopisu od 1. listopada 1982. srdačno zahvaljuje provincijalu fra Šimunu Šipiću zbog obećanja da će iduće godine, 1983., u Termoli doći fra Petar Milanović Trapo. Piše o

379 BAT, fasc. 3, str. 1., Prot. 115/82.
380 BAT, fasc. 3, str. 2., Prot. 57-BK/82.
381 BAT, fasc. 3, str. 3., Prot. 116/82.
382 BAT, fasc. 3, str. 4.
383 BAT, fasc. 3, str. 5., Tajništvo, br. 270/BK-1982.
384 BAT, fasc. 3, str. 6., Prot. 153/82.

svojoj želji da ta tri hrvatska sela imaju franjevački samostan sa dva ili tri fratra.[385]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli-Larino dopisom od 1. listopada 1982. obraća se mons. Stankoviću i zahvaljuje na dobroj vijesti o dolasku fra Petra Milanovića Trape u Termoli, jer je i on tomu pridonio.[386]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli-Larino dopisom od 1. listopada 1982. zahvaljuje kard. Franji Kuhariću na njegovu doprinosu što fra Petar dolazi u Termoli.[387]

Provincijal fra Šimun Šipić šalje dopis biskupu Ruppiju iz Rima 5. studenoga 1982. godine u kojemu zahvaljuje biskupu na srdačnom prijemu i dočeku u Termoliju. S provincijalom su iz Rima u Termoli stigli fra Nikola Radić i fra Ivan Jurić.[388]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli-Larino, piše dopis Provincijalu u Split 1. svibnja 1983., u kojemu mu zahvaljuje i izvještava ga kako je upoznao fra Petra te kako je ovaj lijepo primljen od naroda i gradonačelnika Kruča. Još od njega traži da fra Petar dođe u srpnju, da zamijeni starog župnika za vrijeme njegovih praznika. Za vrijeme ljeta biskup želi doći u Hrvatsku kako bi upoznao Franjevačku provinciju i pozvao provincijala da još jednom posjeti njegovu biskupiju u Termoliju.[389]

Provincijal fra Šimun Šipić šalje službeni dopis, *mandatum missionale*, na latinskom jeziku, biskupu Termolija i Larina te fra Petru Milanoviću Trapi 6. srpnja 1983. godine. U dopisu provinicjal fra Petru još daje i *celebret* za slavljene sv. mise.[390]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli–Larino, 15. kolovoza 1983. piše pismo zahvale gvardijanu fra Mili Čirku u Makarsku na gostoprimstvu prigodom posjeta biskupa i njegovih suradnika te gradonačelnika Kruča Makarskoj.[391]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli–Larino, 15. kolovoza 1983. piše srdačno i zahvalno pismo gvardijanu fra Boži Moriću na Visovcu.[392] Potom, 16. kolovoza 1983., šalje dopis provincijalu fra Šimunu Šipiću u kojem

385 BAT, fasc. 3, str. 7., Prot. br. 153/82.
386 BAT, fasc. 3, str. 8., Prot. br. 155/82.
387 BAT, fasc. 3, str. 9., Prot. br. 156/82.
388 BAT, fasc. 3, str. 10.
389 BAT, fasc. 3, str. 11.
390 BAT, fasc. 3, str. 12., Br. 01-537/83.
391 BAT, fasc. 3, str. 13.
392 BAT, fasc. 3, str. 14.

mu zahvaljuje na srdačnom gostoprimstvu u Provinciji, u kojoj je proveo 2 dana.[393]

C. F. Ruppi, biskup Biskupije Termoli–Larino, 16. kolovoza 1983. šalje pismo gvardijanu fra Vladimiru Tadiću u Sinj, u svetište Čudotvorne Gospe Sinjske, zahvaljujući mu na srdačnom prijemu.[394]

Mons. Ruppi, biskup Biskupije Termoli-Larino, 16. kolovoza 1983. piše pismo šibenskom biskupu mons. Josipu Arneriću, srdačno mu zahvaljujući na dočeku i prijemu. Među ostalim, mons. Ruppi šibenskom biskupu upućuje srdačne pohvale, opisujući ga kao "uomo forte, un leone di Dio, un deffensor Sanctae Ecclesiae...". Ističe kako očekuje šibenskog biskupa u Kruču 15. listopada 1983. godine.[395] Mons. Ruppi piše zahvalno pismo i gvardijanu samostana sv. Lovre u Šibeniku, fra Ivanu Samardžiji.[396]

Tajnik Provincije, fra Bože Ančić, u ime Franjevačkog provincijalata u Splitu piše dopis biskupu Biskupije Termoli-Larino mons. Ruppiju 30. kolovoza 1983., u kojemu naglašava kako se konačno ostvaruju dosadašnji razgovori i dogovri; fra Petar dolazi u Kruč, sa sjedištem u Kruču. Ali tek nakon jedne godine, *ad experimentum*, napravit će se ugovor između Franjevačke provincije i Biskupije Termoli-Larino.[397]

Između Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja i Biskupje Termoli-Larino potpisan je Ugovor (*Contrattto*) 19. studenog 1984. godine na 5 godina. Ugovor je napisan na 2 stranice, sa 10 točaka, a mogao se i produžiti na idućih 5 godina. Potpisnici su provincijal fra Šimun Šipić i biskup mons. C. F. Ruppi.[398]

L'Osservatore Romano, u svojem dodatku *L'Osservatore della Domenica*, br. 64. od 17. ožujka 1985., na str. 2. donosi članak pod naslovom: *U obrani jezičnih manjina u Italiji* te podnaslovom Župnik koji dolazi iz Skjavonije, autora Giannija Gaglianellija. Riječ je o župniku fra Petru Milanoviću Trapi, čijim su dolaskom u Molise pokrenute brojne pastoralne, liturgijske, kulturne i društvene aktivnosti.[399]

393 BAT, fasc. 3, str. 15.
394 BAT, fasc. 3, str. 16.
395 BAT, fasc. 3, str. 17.
396 BAT, fasc. 3, str. 18.
397 BAT, fasc. 3, str. 19, Prot. br. 02-745/83.
398 BAT, fasc. 3, str. 20-21.
399 BAT, fasc. 1, str. 32.

6.2.1. *Od 1983. do 1996. godine*

Uoči blagdana sv. Mihovila, zaštitinika Župe, 28. rujna 1983. godine, organiziran je cjelovečernji program hrvatskih pjesama sa skupinom mladih iz Kruča. Trg pred crkvom bio je dupkom pun i svi su bili ugodno iznenađeni tim posebnim programom.[400]

U listopadu 1983. dolaze u posjet hodočasnici iz Šibenika na čelu s biskupom mons. Josipom Arnerićem, koje su svečano dočekali biskup mons. Franesco Ruppi i gradonačelik Kruča Vincenzo Vetta, u prisutnosti velikog broja vjernika.

Župnik fra P. Milanović Trapo je u listopadu 1983. godine organizirao hodočaće moliških Hrvata iz Kruča u Rim u prigodi proglašenja svetim bl. Leopolda Bogdana Mandića.

U prosincu 1983. godine, uoči Božića, prije ponoćke, župni zbor mladih održao je koncert hrvatskih božićnih pjesama.[401]

U svibnju 1984. godine župnik je u suradnji s Dječjim vrtićem u Kruču organizirao večernji glazbeni progam na trgu kod župne crkve sv. Marije Ester. Također, 7. svibnja 1984. godine, na Dan sv. Mihovila Arkanđela, zaštitnika Župe, župnik je s mladima u suradnji s Osnovnom školom u Kruču, posebno s prof. Giuseppeom Cicaneseom, priredio mjuzikl o sv. Franji Asiškom. Predstava je spremana više od tri mjeseca. Trg pred crkvom bio je ispunjen do posljednjeg mjesta. Bio je to zaista poseban doživljaj i događaj za čitavo mjesto. I danas se mnogi s ponosom i nostalgijom sjećaju te kazališne predstave o sv. Franji.[402]

Već u ljeto 1984. godine župnik je organizirao posjet mladih Hrvatskoj i tom su prigodom u različitim mjestima južne Hrvatske mladi pjevali svoje stare moliškohrvatske pjesme. Na jesen iste godine posjetio nas je splitsko-makarski nadbiskup mons. Frane Franić, koji je predvodio euharistijsko slavlje na trgu kod župne crkve u Kruču, uz sudjelovanje velikog broja vjernika.

Prigodom Nacionalnog euharistijskog kongresa u Hrvatskoj 1984. godine župnik je s nekolicinom svećenika i mladih iz Molisea na čelu s biskupom C. F. Ruppijem iz Termolija sudjelovao na svečanostima u Zagrebu i Mariji Bistrici.

---

400 Cjelokupna Kronika događanja preuzeta je iz: Petar MILANOVIĆ TRAPO, *Osobni dnevnik*, Kruč i Mundimitar, 1983. - 1996.; 2008. - 2012.

401 Marisa SPADANUDA, *Anniversario – Godišnjica*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, br. 1. maggio–luglio, Roma, 1986, str. 13-14.

402 Mario QUICI, *„Musical" do San Francesco d'Assisi*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, br. 1, maggio-luglio, Roma, 1986., str. 21-22.

Uoči Božića godine 1984. u župnoj je crkvi župnik u suradnji s Dječjim vrtićem iz Kruča organizirao božićni glazbeni program s djecom. Za božićnih blagdana 1984. godine Župa je u suradnji s Osnovnom školom u Kruču organizirala u župnoj crkvi prve Žive jaslice.

Biskup C. F Ruppi je na razini Biskupije organizirao 1984. - 1985. susrete sa svećenicima, gdje se razgovaralo i raspravljalo o donošenju statuta za organizaciju pastoralnog i ekonomskog vijeća za bolje pastoralno funkcioniranje župa. Ta dva dokumenta sigurno su utjecala na kvalitetnije pastoralno djelovanje u župama Biskupije.

Dana 29. lipnja 1985. godine u Kruču je osnovan sportski klub *Zvizda*. A već godine 1986. naši su franjevački studenti iz *Antonianuma* u Rimu prigodom posjeta moliškim Hrvatima odigrali prijateljsku utakmicu s novim klubom u Kruču.

U ljeto 1985. skupina mladih moliških Hrvata sa župnikom je posjetila papu Ivana Paval II. u Castelgandolfu i tom je prigodom u njegovoj nazočnosti otpjevala nekoliko moliškohrvatskih pjesama. Papa im je zahvalio i istaknuo kako je to stari hrvatski jezik.

Župa sv. Marije Ester iz Kruča i Župa S. Maria La Nova iz Palate organizirale su hodočašće u Međugorje od 19. do 23. kolovoza 1985. godine. Među hodočasnicima je bio velik broj moliških Hrvata rodom iz Kruča koji danas žive i rade u Australiji. Na putu u Međugorje zaustali su se u Kočerinu, gdje su ih fratri i časne lijepo primili. Poslije Međugorja posjetili su Makarsku i Dubrovnik.[403]

U subotu 5. listopada 1985. u pratnji mjesnog biskupa C. F. Ruppija apostolski nuncij u Beogradu nadbiskup Francesco Colasuono posjetio je moliške Hrvate. Pred osnovnom školom *Nicola Neri* prefekt Campobassa, glavnoga grada Molisea, gradonačelnik Kruča Vetta, župnik Milanović, časne sestre milosrdnice Trifonija Živković i Arkanđela Kvesić i mnoštvo naroda dočekali su i pozdravili visokoga gosta. Djeca recitiranjem, pjevanjem i hrvatskim kolom dočarali dio prošlosti i sadašnjosti moliških Hrvata. Prof. Cicanese održao je kratko predavanje u kojemu je naglasio povijesnu kompleksnost, sadašnju problematičnost i nesigurnu budućnost ove male hrvatske oaze u Italiji. Nadbiskup Colasuonno srdačno je zahvalio učenicima i nastavnicima, potičući ih da još više vrednuju i razvijaju svoju vjersku i kulturnu baštinu. Zatim je apostolski nuncij zajedno s biskupom Ruppijem slavio sv. misu u župnoj crkvi sv. Marije Ester. U pozdravnom

[403] Petar MILANOVIĆ TRAPO, *Pellegrinaggio - Hodočašće u Međugorje*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, Roma, 1985., str. 11-13.

govoru biskup Ruppi istaknuo je svoj susret u Kruču sa šibenskim biskupom Josipom Arnerićem 1983. godine te s nadbiskupom splitsko-makarskim Franom Franićem 1984. godine, izrazivši nadu da će uskoro moliške Hrvate posjetiti i zagrebački kardinal Franjo Kuharić. To će se dogoditi 1987. godine.

U svojoj homiliji apostolski nuncij govorio je o povijesti i sadašnjosti Katoličke Crkve u hrvatskom narodu. Među ostalim je rekao:

"Vi u katoličkoj Italiji predstavljate vjernu i katoličku Hrvatsku. Učeći povijest Italije, vi učite i povijest Hrvatske. Ova mala nacija uvijek je bila obilježena borbama koje su pokušavale iščupati vjeru iz Hrvatske. Ali vi ste se znali oprijeti, na jedinstven način. Pape su vas nazvali predziđem, tvrđavom katoličke vjere. Vi ste se uhvatili za Kristovu vjeru. Vi ste se uhvatili za Petrovu vjeru na jedinstven način. Zato pape i njihovi predstavnici nunciji gledaju u vama jednu od plemenitijih nacija katoličkog svijeta. Rekao sam da ste se uvijek isticali katoličkom vjerom, ne samo u prošlosti nego i u sadašnjosti. U Hrvatskoj je katolička vjera živa. Pastiri su aktivni. Zvanja su brojna. Prvi sam nuncij koji vas je posjetio. Nadam se da ću vas još koji put posjetiti. Sjetite se moje zadaće u Jugoslaviji, sjetite se cijele Jugoslavije, a na poseban način Hrvatske."[404]

Za vrijeme mise pjevalo se hrvatski i talijanski. Mladići i djevojke u narodnim nošnjama prinosili su darove na oltar. U molitvi vjernika čula se je i stara moliškohrvatska rič, *na našu*. Na kraju se pjevala *Lijepa naša*.

U Kruču je u svibnju 1986. godine organiziran natječaj za pjesme i izložbu starih fotografija i slika. Iste je godine provincijal dr. fra Šimun Šipić blagoslovio temelje Doma umirovljenika, "Hiža za čeljade stare 'Kardinal Šeper'", i promovirao prvi broj novog list *La Nostra vita / Naš život* koji je nastao u suradnji između Župe sv. Marije Ester i Općinske knjižnice u Kruču. To je tromjesečnik za vjerska, društvena, gospodaraska i kulturna pitanja moliških Hrvata. List je pisan trojezično: talijanskim, hrvatskim i moliškohrvatskim jezikom. Dom u Kruču otvoren je 1988. godine.

Godine 1986. uspostavljeni su odnosi s likovnim društvom iz Zagreba *Grupa 69*, koje je oslikalo sva tri mjesta i poklonilo im svoje radove, svoje slike, njih 33. Društvo je isto učinilo i za zajednicu *Monte Mauro* u Palati. Godine 1988. *Grupa 69* izradila je i poprsje kardinala F. Šepera, koje je postavljeno u Domu umirovljenika u Kruču. Iste godine u Zagrebu je u

[404] Petar MILANOVIĆ TRAPO, *Visita del Nunzio Apostolico di Belgrado ai Croati Molisani / Posjet Apostolskog Nuncija iz Beograda Molizanskim Hrvatima*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, Roma, 1985., str. 14-15.

prostorijama društva *Grupa 69* organizirana izložba likovnih radova slikara Carla Cicanesea, rodom iz Kruča. Godine 1991. u istim je prostorima u Zagrebu organizirana likovna izložba radova djece iz vrtića Škola za dica mala u Kruču, pod naslovom *Dječji crteži moliških Hrvata*. U suradnji s tim likovnim društvom uspostavljena je i izravna radijska veza s programom Radio Zagreba. Župnik Kruča često je informirao slušatelje Radio Zagreba o događajima u životu moliških Hrvata. Godine 1989., u prigodi dvadesete godišnjice osnutka *Grupe 69*, u Zagrebu je u dvorani *Lisinski* nastupilo folklorno društvo iz Kruča. Članovi *Grupe 69* četiri su puta posjetili moliške Hrvate: 1986., 1987., 1988. i 1989.

Od 6. do 15. kolovoza 1986. godine župnik je sa skupinom mladih iz Kruča organizrao posjet Hrvatskoj. Obišli su Dubrovnik, Međugorje, Makarsku, Sinj i Visovac. Tom je prigodom u Sinju organiziran i večernji koncert tradicionalnih moliškohrvatskih pjesama.[405]

U mjesecu lipnju 1987. godine u Splitu je svečano otvoren novi samostan Gospe od Zdravlja. Tom su značajnom događaju nazočili splitsko-makarski nadbiskup mons. Frane Franić, zadarski nadbiskup mons. Marijan Oblak, šibenski biskup u miru mons. Josip Arnerić te biskup iz talijanske Biskupije Termoli-Larino mons. C. F. Ruppi, koji je tom prigodom predao provincijalu fra Šimunu Šipiću relikvije sv. Timoteja iz katedrale u Termoliju. Na proslavi su na čelu s provincijalom fra Šimunom Šipićem sudjelovala i dvojica franjevačkih provincijala iz Sarajeva i Mostara, predstavnici iz Njemačke, kardinal iz Münchena i franjevački provincijal iz Bavarske te predstavnici braće iz Njemačke i Italije.[406]

U svibnju 1987. godine moliške je Hrvate u Kruču posjetila skupina od 30 svećenika iz Dubrovačke biskupije na putu za Rim, predvođena don Stankom Lasićem.[407]

Provcincijal fra Š. Šipić 28. ožujka 1989. šalje dopis Biskupiji Termoli-Larino o napuštanju Župe u Kruču.[408]

---

405 Mario QUICI, *Smo stal na Kroaciju*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, luglio-settembre, Anno II, br. 1, Campobasso, 1987., str.12-13.

406 Cosmo Francesco RUPPI, *Otvaranje i blagoslov novog franjevačkog samostana u Splitu*, u: *La Nostra Vita – Naš život*, luglio-settembre, Anno II, br. 1. Campobasso, 1987., str. 14-16.

407 Petar MILANOVIĆ TRAPO, *Il gruppo di trenta sacerdoti croati della dioscesi di Dubrovnik - Grupa od trideset hrvatskih svećenika iz Dubrovačke biskuije posjetila Moliške Hrvate*, u: *La Nostra Vita – Naš život*, luglio-settembre, Anno II, br. 1. Campobasso, 1987., str. 33.

408 BAT, fasc. 3, str. 24, Prot. br. 01-271/89.

Potom Provincijal fra Š. Šipić piše dopis 17. travnja 1989., u kojemu piše da će, po želji biskupa Termolija, fra Petar još ostati u Kruču do isteka ugovora, tj. do 19. studenog 1989. Za sada nema drugog svećenika koji bi preuzeo služenje u Moliseu. Za fra Petra je već predviđena služba u Provinciji nakon završetka pastoralne službe u Kruču.[409]

Mons. G. Mascilongo, administrator Biskupije Termoli-Larino, 25. travnja 1989. šalje dopis na dvije stranice provincijalu fra Šimunu Šipiću, o pastoralnim razlozima da se ugovor između Provincije i Biskupije produži. Osim toga, očekuje se novi biskup, dok je mons. Francesco Ruppi već određen za nadbiskupiju Lecce u pokrajini Puglia, u južnoj Italiji. Očekuje pozitivan odgovor.[410]

Biskupijski administrator Biskupije Termoli-Larino mons. Gabriele Mascilongo 2. rujna 1989. šalje dopis provincijalu fra Š. Šipiću sa zamolbom da produži ugovor između Provincije i Biskupije na idućih pet godina, a ako ne može, onda barem na godinu dana, zbog pastoralnih razloga i imenovanja novog biskupa u Termoliju.[411]

Provincijal fra Š. Šipić 3. rujna 1990. u svom dopisu predlaže fra Jakova Prcelu za župnog vikara u Župi sv. Marije Ester.[412] Mons. Domenico D'Ambrosio imenovao je 18. rujna 1990. fra J. Prcelu župnim pomoćnikom u Župi sv. Marije Ester u Kruču.[413]

Provincijal fra Š. Šipić 24. listopada 1989. šalje dopis mons. G. Mascilongu te ga izvješćuje da fra Petar ostaje u Župi sv. Marije Ester u Kruču do 30. lipnja 1990., kako je odredio Definitorij Provincije.[414]

Mons. G. Mascilongo odgovara fra Šimunu Šipiću u studenome 1989., zahvalan i radostan što je produžio boravak fra Petru u Kruču.[415]

Ostanak fra Petra u Župi omogućio je organiziranje novih aktivnosti. U tom su razdoblju pripremljeni različiti posjeti Hrvatskoj, kao i primanja različitih skupina iz Hrvatske, Austrije, Slovačke i Mađarske kod moliških Hrvata. Iz tog je razdoblja svakako potrebno istaknuti socio-lingvističko istraživanje Charlesa Baronea, rođenog u Palati, koji živi u Francuskoj. U suradnji sa župnikom i časnim sestrama on je proveo opsežnu anketu u svim obiteljima Kruča, koja je bila temelj njegova doktorskog rada što ga je

409 BAT, fasc. 3, str. 23, Prot. br. 01.238/89.
410 BAT, fasc. 3, str. 25, Prot. br. 211/89.
411 BAT, fasc. 3, str. 22, Prot. br. 231/89.
412 BAT, fasc. 3, str. 28, Prot. br. 01-757/90.
413 BAT, Reg. Dec. n. 11/90.
414 BAT, fasc. 3, str. 26, Prot. br. 01-704/85.
415 BAT, fasc. 3, str. 27, Prot. br. 260/89.

obranio u Grenobleu 1991. godine, pod naslovom *Une situation de trillinguisme: l'enclave croate d'Acquaviva Collecroce*.

Nakon odlaska hrvatskih časnih sestara milosrdnica, u Kruč su godine 1991. došle dvije časne sestre, Ilijana Trgovčević i Verica Jaković, iz kongregacije Službenice Kristove, iz Königsbrunna u Njemačkoj. Došle su na poziv gradonačelnika Kruča Ivana Zare, kako bi vodile „Hiža za čeljade stare 'Kardinal Šeper'" u Kruču.

Godine 1991. Općini Kruč iz Zagreba je darovana kolekcija slika hrvatskog umjetnika Ivana Lackovića.

Za vrijeme Domovinskog rata Hrvatsku su nekoliko puta posjetili fra P. Milanović Trapo, župnik u Kruču, don Benito Giorgetta, župnik u Termoliju, moliški Hrvat rodom iz Mundimitra, te biskup iz Termolija mons. Domenico D'Ambrosio, podrijetlom iz mjesta Peschici na Garganu, u pokrajini Pugli. U tom se je mjestu do danas sačuvalo nekoliko hrvatskih riječi. Naime, kad su Saraceni napali Peschici, mještani pozvaše u pomoć neretvanske gusare, koji su ih obranili. U znak zahvalnosti mještani im darovaše svoje mjesto. Tako je izaslanstvo iz Molisea i Puglie desetak puta posjetilo Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu za vrijeme Domovinskog rata, organiziralo humanitarnu pomoć, susretalo se s hrvatskim izbjeglicama, hrvatskim svećenicima i biskupima, kako bi što bolje upoznali zbivanja na terenu, pomažući moralno i materijalno te šireći istinu o Domovinskom ratu u Italiji. Potrebno je također naglasiti kako je župnik don B. Giorgetta sa svojim suradnicima, arhitektom i inženjerom građevinarstva, napravio izvedbene planove za gradnju novih crkava u Kninu i Kijevu, koji nažalost nisu bili prihvaćeni ni ostvareni.

Općina Kruč se 1992. godine zauzimala kod talijanskih institucija da primi izbjeglice iz Hrvatske u Kruč, ali od njih nije dobila pozitivan odgovor te se, nažalost, ta incijativa nije ostvarila. Povjerenstvo za Hrvatsku, *Comitato pro Croazia*, iz Trsta organiziralo je 1992. godine Nacionalnu konvenciju talijanskih povjerenstava za Hrvatsku, *Convegno Nazionale dei Comitati italiani pro Croazia* kako bi koordinirali humanitarnu pomoć Hrvatskoj. Na konvenciji su sudjelovali predstavnici talijanskih i hrvatskih institucija. Tom je prigodom Povjerenstvo za Hrvatsku – *Comitato per Croazia* darovalo je općini Kruč televizijsku antenu kako bi stanovnici mjesta mogli pratiti hrvatske programe.

Kipar Mile Grgas iz Zagreba je godine 1992. u suradnji s Općinom Kruč napravio kameni spomenik prigodom proslave 500. obljetnice dolaska Hrvata u Molise. Spomenik prikazuje dolazak Hrvata u Molise, a nalazi se u blizini Osnovne škole *Nicola Neri* u Kruču.

Bez obzira na rat u Hrvatskoj moliškim su Hrvatima 1992. godine u posjet stigla trojica hrvatskih gradonačelnika, iz Makarske, Ploča i Omiša, koji su se susreli s trojicom moliških gradonačelnika, Kruča, Mundimitra i Filića. Naime, riječ je o inicijativi da se ti gradovi pobratime: Kruč s Pločama, Mundimitar s Makarskom i Filić s Omišom, ali se ta inicijativa nije ostvarila. Tek je godine 2004. Općina Filić uspjela ostvariti pobratimstvo s gradom Omišem, a Kruč 2015. s Općinom Vidovec.

Župa sv. Marije Ester u Kruču je u suradnji s folklornim društvom *Maja* 1993. godine snimila videokasetu o moliškim Hrvatima u trajanju od 50 minuta. Na taj se način htjelo sačuvati i popularizirati stare pjesme i plesove moliških Hrvata. Kad je župnik 1994. godine sa župljanima organizirao posjet moliškim Hrvatima u Perth, u zapadnoj Australiji, sa sobom je ponio velik broj tih kaseta. U Župi Kruču bilo je tada oko 900 stanovnika, a u Australiji, u Perthu, danas ih ima oko 2000. To su potomci onih koji su iz Kruča otišli između 1951. i 1953. godine.

Mons. Domenico D'Ambrosio je 9. listopada 1994. imenovao fra P. Milanovića Trapu župnikom Župe sv. Marije Ester u Kruču. Inače, fra Petar Milanović Trapo vršio je župničku službu u Kruču od 4. rujna 1983., i to *de facto*, a ne *de iure*, jer nije imao talijansko državljanstvo. Dobio je talijansko državljanstvo tek 22. veljače 1994. i tada su bili ispunjeni uvjeti za župničku službu.[416]

U rujnu 1995. godine Župa je u prigodi obilježavanja 200. obljetnice oltara sv. Mihovila Arkanđela, koji je dovezen iz Napulja, organizirala simpozij pod naslovom *Stare tradicije Kruča*, s odgovarajućom izložbom starih fotografija.

Zahvaljujući prilozima Kručana iz Pertha u Australiji, župnik je organizirao obnovu župne crkve sv. Marije Ester iznutra, a *Belle Arti* iz regije Molise, iz Campobassa, obnovile su crkvu izvana. Tako je župna crkva u potpunosti obnovljena 1995. - 1996. godine.

Mons. Domenico D'Ambrosio 14. rujna 1996. razrješuje službe župnika fra Petra Milanovića Trapu u Župi sv. Marije Ester u Kruču te imenuje novog župnika, mladog biskupijskog svećenika don Gianfranca Lallija. Fra P. Milanović Trapo napustio je Župu i vratio se u Hrvatsku.[417]

U Zagrebu je 1996. godine organiziran *Tjedan moliških Hrvata*, na kojem su sudjelovali predstavnici moliških Hrvata iz sva tri moliškohrvatska mjesta. Organizator je bila Hrvatska matica iseljenika, a pokrovitelj

416 BAT, Reg. Dec. n. 12/94.

417 BAT, Reg. Dec. n. 12/94.

predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman. Iste je godine u Zagrebu u mjesecu studenome između Hrvatske i Italije potpisan dokumenat o priznavanju prava moliškohrvatske jezične manjine, *Trattato tra la Repubblica Italiana i la Repubblica di Croazia su diritti delle minoranze*. To se dogodilo nakon gotovo 500. godina od vremena kad su u pokrajinu Molise u Italiji došli izbjeglice iz Hrvatske.

Fra Petar je i nakon povratka u Hrvatsku pokazivao ljubav prema moliškohrvatskim zajednicama. Zahvaljujući gradonačelniku Filića Luigiju Zari, fra P. Milanoviću Trapi i don Benitu Giorgetti, župniku Gospe od Anđela u Termoliju, moliške su Hrvate posjetili članovi zbora i orkestra Gospe od Zdravlja u Splitu, od 23. do 28. rujna 1999. godine. Od programa vrijedi izdvojiti pet koncerata u Filiću, Kruču, Mundimitru, Termoliju i Castelmauru. Zbor i orkestar Gospe od Zdravlja izveo je djela hrvatskih i talijanskih majstora. Misi i koncertu u Kruču nazočio je hrvatski veleposlanik pri Svetoj Stolici u Rimu dr. Davorin Rudolf.[418]

Mile Grgas, 500. obljetnica dolaska Hrvata u Molise, 1992.
(foto: P. Milanović Trapo, 26. 9. 2016.)

[418] Stipica GRGAT, *Dvadeset godina mješovitog zbora mladih i komornog orkestra Gospe od Zdravlja*, Split, 2014, str. 75-76.

U Mundimitru je 2004. godine otvoren Ured Počasnog konzulata Republike Hrvatske, ali je nakon 5. godina djelovanja, tj. 2009., zatvoren, i do danas više nije otvoren.[419]

Od 30. srpnja do 9. kolovoza 2007. godine župnik fra Duško Botica iz Graba i fra P. Milanović Trapo organizirali su u suradnji s organizatorima iz pokrajine Molise u Italiji nastup folklornog društva iz mjesta Grab. KUD Župe Grab sudjelovao je tada na Međunarodnom festivalu folklora u Moliseu, i to u različitim mjestima: Montefalconeu, Kruču, Termoliju, Ricci; na kraju turneje nastupio je u Asizu, gdje se je u to vrijeme održavao skup franjevačke mladeži iz Europe. Hrvatsku je svojim nastupom uspješno predstavilo upravo KUD Župe Grab.

6.2.2. *Od 2008. do 2012. godine*

Ovo je razdoblje pastoralnog života i rada među moliškim Hrvatima obilježeno prisutnošću čak trojice hrvatskih svećenika franjevaca. Fra Josip Cvitković primio je Župu sv. Marije Carigradske u Filiću 8. rujna 2008. godine. Fra Petar Milanović Trapo primio je Župu sv. Lucije u Mundimitru 14. rujna 2008., a fra Drago Gverić primio je Župu sv. Marije Ester u Kruču 12. listopada.[420]

Razdoblje je bilo obilježeno odličnom suradnjom između Veleposlanstva RH u Rimu i moliških Hrvata, koja nije bila tako intenzivna u ranijem razdoblju. Trebalo bi svakako istražiti raznovrsne oblike suradnje s domovinom još prije Domovinskog rata, kad su djeca u velikome broju odlazila u Hrvatsku na tečajeve hrvatskog jezika i folklora i kad su posjete razmjenjivala kulturno-umjetnička i sportska društva.

U Mundimitru su se 27. rujna 2008. slavili Sv. Roko i Sv. Giustina. Svetu misu i procesiju predvodio je don Benito Giorgetta, rodom iz Mundimitra, župnik Sv. Timoteja u Termoliju, a u koncelebraiji su sudjelovali: fra Željko Tolić, provincijal, fra Drago Gverić, fra Josip Cvitković i fra Petar Milanović.

Dana 28. rujna 2008. u Termoli su stigli franjevački svećenici i bogoslovi iz Splita, njih 25, kao i skupina hodočasnika iz Splita, Molitvena skupina padre Pija Gospe od Zdravlja na čelu sa s. Dominikom Grgat, koji će sudjelovati na svečanom slavlju u prigodi dolaska hrvatskoga kardinala Josipa Bozanića iz Rima i proslave sv. Mihovila Arkanđela, zaštitnika

---

419 O. VETTA, *Kako je lipo dokj di si ti*, str. 18-44.

420 Cjelokupna Kronika događanja preuzeta je iz: Petar MILANOVIĆ TRAPO, *Osobni dnevnik*, Kruč 1983. - 1996.; Mundimitar 2008.-2012.

župe, u Kruču. Tom su prigodom predstavljeni trojica svećenika franjevaca iz Splita koji će djelovati u tri moliškohrvatske župe.

Dana 29. rujna 2008. J. Bozanić je posjetio sva tri moliškohrvatska sela i župe. Posjetu kardinala Bozanića moliškim Hrvatima nazočio je i hrvatski veleposlanik u Rimu Tomislav Vidošević sa suradnicima.

Dana 30. rujna 2008. hrvatski franjevci s bogoslovima i Molitvenom skupinom padre Pija iz Splita, na čelu sa s. Dominikom Grgat, u 11.00 su sati sudjelovali na sv. misi u Svetištu padre Pija na Garganu, a euharistijsko slavlje predvodio je mjesni biskup Domenico D'Ambrosio. Za vrijeme homilije posebno je pozdravio franjevačke svećenike, bogoslove i hodočasnike iz Hrvatske, iz Splita.

Dana 1. listopada 2008. franjevački svećenici i bogoslovi s hrvatskim su hodočasnicima slavili sv. misu u Župi Gospe od Anđela, u Termoliju, a zatim su krenuli premja Hrvatskoj, prema Splitu.

Dana 25. listopada 2008. u Mundimitru je u *Caffè Letterario* organziran susret s Marijom Belošević iz Zagreba, koja je predstavila pjesme iz Mundimitra na CD-u, na esperantu.

Dana 1. studenoga 2008. Mariangela Giorgetta kao odgovorna za skupinu mladih organizirala je susret u Mundimitru na kojemu su sudjelovali mladi iz različitih moliških župa, a susretu je predsjedao i slavio sv. misu otac Francesco Pastore, pasionist, odgovoran za apostolat mladih.

Dana 10. studenoga 2008. započelo je dežurstvo za ispovijedanje u svetištu Gospe od Milosti u Termoliju od 9.00 do 12.00 i od 15.00 do 17.00 sati. Fra Josip Cvitković i fra Petar Milanović bili su dežurni ispovjednici svakog ponedjeljka.

Dana 15. i 16. studenoga 2008. generalni vizitator Provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu fra Matija Koren posjetio je fratre i moliškohrvatske župe.

Dana 21. studenoga 2008. iz Rima je u posjet fratrima u Molise došao franjevački student fra Jure Hrgović.

Dana 3. prosinca 2008. na poziv veleposlanika RH u Rimu Tomislava Vidoševića u Rim su stigli fra Drago Gverić, don Benito Giorgetta, fra Petar Milanović Trapo, gradonačelnici Kruča, Mundimitra i Filića s pratnjom. Primanje je bilo srdačno, a razgovori su vođeni u prijateljskom ozračju.

Dana 5. prosinca 2008. u Montecilfoneu, selu sa stanovništvom albanskog podrijetla, održan je susret o jezičnim manjinama u pokrajini Molise. Sudjelovali su predstavnici četiri albanske i tri moliškohrvatske zajednice. Na sastanku je bio i fra Petar Milanović.

Dana 12. studenoga 2008. u Montecilfoneu je održan susret na kojemu su bile podijeljene nagrade djeci 7 jezičnih manjina. Iz moliškohrvatske jezične manjine nagrade su dobili djeca iz Mundimitra i Kruča. I učiteljica Vesna Sammartino koja podučava hrvatskomoliški jezik također je dobila nagradu.

Dana 26. prosinca 2008. Paula Sammartino je s djecom izvela kazališnu predstavu pod naslovom *Kao u Betlehemu*. Predstava govori o tome kako je u Mundimitar došla jedna hrvatska obitelj i kako je rado prihvaćena. A završili su pjesmom „Kako je lijepo zajedno".

Dana 4. siječnja 2009. djeca iz Mundimitra prikazala su u Kruču kazališnu predstavu *Kao u Betlehemu*.

Dana 10. siječnja 2009. u Kruču je bio sastanak predstavnika triju moliškohrvatrskih općina s predstavnicima Općine S. Biase, radi organizacije proslave 500. obljetnice dolaska Hrvata u tu Općinu (1509. - 2009.). Na susretu su sudjelovali fra Drago Gverić i fra Petar Milanvović Trapo. Na proslavu koja će se održati 2. veljače 2009. pozvali su sve prisutne.

Dana 28. siječnja 2009. stigli su u Mundimitar prof. arhelolgije Dino Demicheli i njegova supruga Ana. Fra Petar ih je proveo kroz sva tri moliškohrvatska sela.

Dana 31. siječnja 2009. u Termoliju je fra Josip Cvitković sudjelovao u Povorci mira i kao misionar dao svoje svjedočanstvo.

Dana 2. veljače 2009. u mjestu S. Biase organizirana je proslava 500. obljetnice dolaska Hrvata u to mjesto. O tom svjedoči i pisani dokumenat koji se čuva u Općini. U proslavi su sudjelovali predstavnici Mundimitra i Kruča, a među njima je bio i fra Petar Milanović Trapo. Organiziran je okrugli stol s temom *Vino i kruh*. Bilo je govora o bratimljenju Općine S. Biasea s Općinom Slano kod Dubrovnika. S. Biase je mjesto u regiji Molise sa 220 stanovnika, na visini od 829 metara.

Dana 3. veljače 2009. u Kruču se slavio svečano blagdan sv. Blaža. Na sv. misi sudjelovala su trojica hrvatskih svećenika iz Filića, Kruča i Mundimitra. Poslije sv. mise bio je po staroj tradiciji blagoslov kolača i pandica sv. Blaža, zatim procesija s glazbom i pucanjem, a nakon toga blagoslov grla blagoslovljenim maslinovim uljem.

Dana 5. veljače 2009. hrvatski veleposlanik u Rimu Tomislav Vidošević organizirao je susret na koji je pozvao i predstavnike moliških Hrvata. Na tom su sastanku, među ostali uzvanicima, sudjelovali don Benito Giorgetta, fra Drago Gverić i fra Petar Miloanović Trapo.

Dana 10. veljače 2009. slavilo se Stepinčevo u Rimu, u Sv. Jeronimu. Na proslavi je sudjelovao i fra Petar Milanović Trapo i tom je prigodom

dao intervju Radio Vatikanu o moliškim Hrvatima. Razgovor je vodio Marko Latinčić.

Dana 27. veljače 2009. iz Bristivce u Hrvatskoj stiže u posjet moliškim Hrvatima Marko Čudina sa svoja tri sina. Oni su prijatelji moliških Hrvata. Biskup Gianfranco De Luca s don Benitom Giorgettom su za vrijeme boravka u Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja posjetili obitelj Čudina iz Bristivice.

Fra Josip Cvitković, župni administrator Župe Filić, piše dopis biskupu Termolija 28. ožujka 2009. u kojem opisuje aktualnu situaciju u Župi, osvrćući se i na nedavnu prošlost. Između ostaloga naglašava kako je osiromašeno autentično svjdočenje vjere te da se iz Župe odlazi radi traženja posla. Poseban naglasak stavlja na obitelj. Ističe kako je u bližoj prošlosti postojala veća povezanost unutar obitelji i kao i suradnja sa Župom. U bližoj prošlosti postojale su molitvene skupine i društva, i to posebno krajem osamdesetih godina i u devedestima. U to se vrijeme spominju: *Obnova u Duhu*, izviđači i grupa *Tend*. Novi župni administrator fra J. Cvitković obnovio je duhovni i sakramentalni život župne zajednice. U pastoralnom djelovanju posebno je došla do izražaja prisutnost časnih sestara. One su animirale liturgiju, obilazile stare i bolesne i nosile im pričest. Također su započele obuku vjeroučitelja. Prisutnost Doma starih pridonijela je većoj povezanosti župne zajednice sa starima i bolesnima. Osim na misi župljani se okupljaju i oko drugih inicijativa: tombola i različitih predstava. Organizacija živih jaslica najviše je animirala vjernike, posebno muškarce. Posebno se čuvaju i žive sljedeće tradicije: vatromet sv. Ante, hrana sv. Josipa, hodočašće Gospi do Kaštela. Vjeronauk za krizmanike temelji se na poznavanju sakramenata, razmišljanju o Riječi Božjoj i Vjerovanju. Priprava za vjenčanje dosad je bila povjerena fratrima u samostanu Madonna del Canneto. Na zahtjev više osoba razmišlja se o uvođenju slušanja, razmišljanja i razmjene Božje riječi.

Dana 18. travnja 2009. bilo je svečano otvaranje *Caffè Letterario* u Kruču. Tom je prigodom iz Rima stigao i hrvatski veleposlanik Tomislav Vidošević te predstavnici triju moliškohrvatskih općina i predstavnici regije Molise iz Campobassa. U toj prigodi bili su pristuni i trojica hrvatskih svećenika župnika kod moliških Hrvata.

Dana 19. travnja 2009. u Mundimitru je bila *Festa della Cappella*, ali zbog kiše nije bilo ni procesije ni sv. mise u kapeli sv. Lucije, na području Selo, nego samo u župnoj crkvi u Mundimitru. Došla nam je jedna hrvatska skupina iz Rima.

Dana 25. travnja 2009. slavila se *Festa di Cappella*, Sv. Lucija. Tom prigodom iz Hrvatske je, iz Biograda na Moru, stigla skupina hodočasnika, njih 40, koja je sudjelovala u procesiji, na sv. misi i u obredu ljubljenja relikvije sv. Lucije.

Dana 1. svibnja 2009. prvi je petak u mjesecu, kada se slavi sv. Lucija: sv. misa, procesija, ljubljenje relikvije sv. Lucije. Također je u Mundimitru u *Caffè Letterario* bio susret kulturne naravi s predstavnicima iz Pule i Termolija.

Dana 6. svibnja 2009. u Molise su stigla dvojica Hrvata u posjet moliškim Hrvatima.

Dana 8. svibnja 2009. u Mundimitar je stigla skupina mladih hodočasnika, njih 40, iz Splita, koju je predvodio don Josip Mužić. U Mundimitru su i prespavali jednu noć u obiteljima.

Dana 25. svibnja 2009. župnici Filića i Mundimitra organizirali su u Mundimtru nogometnu utakmicu ministranata iz tih župa.

Dana 28. svibnja 2009. u Mundimitru, uoči blagdana sv. Lucije, posljednjeg petka u mjesecu svibnju, župnik je u procesiji iz župne crkve noseći relikviju sv. Lucije molio i pjevao s narodom. U kapeli sv. Lucije župnik fra Petar blagoslovio je sve prisutne vjernike, zatim su svi pristupili ljubljenju relikvije sv. Lucije i zajedno se slobodno, ne u procesiji, vratili u Mundimitar.

Dana 29. svibnja 2009. u Mundimitru slavio se je blagdan sv. Lucije, posljednji petak u mjesecu svibnju. Svečanu euharistiju i procesiju koju je pratila limena glazba predvodio je don Benito Giorgetta, a u koncelebraciji su bili don Marino Genova, fra Dragao Gverić, fra Josip Cvitković i župnik fra Petar Milanović Trapo. Poslije procesije bilo je ljubljenje relikvije, a kiša je omela večernji program.

Dana 30. svibnja 2009. u Fliliću se slavio sv. Feliks. Misu i procesiju predvodio je don Antonio Sabetta, svećenik Biskupije Termoli-Larino, a s njim su koncelebrirali don Marino Genova, nekadašnji župnik u Filiću, fra Petar Milanović Trapo i župnik fra Josip Cvitković.

Dana 12. lipnja 2009. u Molise su, u glavni grad Campobasso, stigla iz Zagreba i Splita dva autobusa nogometaša, Dinama i Hajduka, koji će sudjelovati na turniru uoči Tijelova.

Dana 14. lipnja 2009. iz Napulja je u Kruč stigao hrvatski bračni par u posjet moliškim Hrvatima. Ostali su jedan dan i obišli sva tri moliškohrvatska sela.

Dana 24. lipnja 2009. stigla je mala skupina hrvatskih hodočasnika u posjet moliškim Hrvatima, a na poseban način trojici hrvatskih župnika franjevaca u Moliseu.

Dana 25. lipnja 2009. iz Rima u Mundimitar stiže hrvatski ambasador Tomislav Vidošević kako bi zahvalio staroj općinskoj upravi, a čestitao novoj, na čelu s gradonačelnicom Valentinom Giorgettom.

Dana 18. srpnja 2009. u Filiću je organizirana pučka festa zvana *Zupett* na kojoj je sudjelovao hrvatski veleposlanik u Rimu Tomislav Vidošević.

Dana 30. srpnja 2009. u Filić je iz Rima došao hrvatski ambasador Tomislav Vidošević. Na izvanrednoj svečanoj sjednici Općinskog vijeća u Filiću veleposlaniku Vidoševiću dodijeljeno je počasno građanstvo grada Filića. Na tom susretu nazočili su gradonačelnici Kruča i Mundimitra, predstavnici svih udruga moliških Hrvata te trojica hrvatskih svećenika koji žive i pastoralno djeluju u trima moliškohrvatskim župama. Tom je prigodom hrvatski veleposlanik uručio gradonačelnici Filića Rosidi Norelli hrvatsku putovnicu, a nekolicini moliških Hrvata rješenje o stjecanju hrvatskog državljanstva. Nakon toga organiziran je znanstveni skup pod nazivom *Mi smo Hrvati*, o povijesti i običajima moliških Hrvata.

Dana 31. srpnja 2009. iz Splita je u Molise stigao mješoviti zbor Gospe od Zdravlja predvođen fra Stipicom Grgatom i s. Zorislavom Radić.

Dana 2. kolovoza 2009. u Kruču je preko svečane sv. mise pjevao mješoviti zbor Gospe od Zdravlja iz Splita.

Dana 16. kolovoza 2009. u Mundimitru se slavi Sv. Roko. Održana je svečana sv. misa s procesijom, a poslije podne na nogometnom igralištu je organizirana utrka magaraca, stari običaj, koji se zove *Palio di S Rocco*.

Dana 1. listopada 2009. u Mundimitru je, u *Caffè Linguistico Letterario* organizirana večer pjesništva na kojoj su se čitale pjesme *na našu*.

Dana 6. listopada 2009. održan je u Veleposlanstvu RH u Rimu sastanak veleposlanika Vidoševića s gradonačelnicima triju hrvatskih općina iz regije Molise. Uz gradonačelnike sastanku su nazočili vijećnici i savjetnici Općine Mundimitar te tajnica Marija Kapitanović i voditeljica konzularnog ureda mr. Iva Pavić. Tom je prigodom veleposlanik RH spomenuo i zahvalu koju je Veleposlanstvo RH u Rimu uputilo provincijalu fra Željku Toliću zbog prošlogodišnje odluke o uspostavi pastoralne službe u sve tri župe u kojima žive moliški Hrvati, koja dodatno pridonosi očuvanju jezika, kulture i običaja hrvatske manjinske zajednice u regiji Molise te koju svakako treba održavati.

Na sastanku je istaknut i rad Povjerenstva Veleposlanstva u Rimu za potporu i praćenje rada hrvatskih kulturnih udruga u Italiji, koje je od osnutka u veljači 2007. održalo ukupno devet sastanaka. Povjerenstvo je, vođeno kriterijima objektivne važnosti pojedinih udruga, najveći iznos financijskih sredstava svake godine rasporedilo upravo kultrurnim udrugama moliških Hrvata.

Gradonačelnici su zahvalili veleposlaniku i suradnicima na višekratnim službenim posjetima Moliseu, podršci i sudjelovanju u prigodnim značajnim kulturnim događajima koje su organizirale općine i hrvatske udruge, te su istaknuli očekivanja i nadu u kvalitetnu i sadržajnu buduću suradnju.

Dana 18. listopada 2009. moliške je Hrvate posjetio predsjednik Hrvatskog sabora Luka Bebić sa suradnicima, među kojima je bio i hrvatski veleposlanik u Rimu Tomislav Vidošević i hrvatska konzulica Iva Pavić. Delegacije je obišla sva tri moliškohrvatska sela i susrela se s gradonačelnicima i građanima male hrvatske jezične manjine.

U sklopu pripremnih aktivnosti za skorašnji službeni posjet predsjednika RH Stjepana Mesića Republici Italiji, te unutar tog posjeta i moliškim općinama u kojima žive moliški Hrvati, dana 5. studenog održan je sastanak s gradonačelnicima triju hrvatskih općina regije Molise. S gradonačelnicima iz Kruča, Filića i Mundimitra bili su također vijećnici i savjetnici općina Kruča i Mundimitra te u ime Veleposlanstva u Rimu Marija Kapitanović, tajnica, i mr. Iva Pavić, voditeljica Konzularnog ureda. Gradonačelnici su u ime svojih općina istaknuli veliko zadovoljstvo skorašnjom posjetom predsjednika RH te posebno zahvalili veleposlaniku i djelatnicima Veleposlanstva na kontinuiranoj brizi oko povezivanja njihovih općina s Hrvatskom.

Dana 14. studenoga 2009. moliške je Hrvate posjetio predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić. Bili su prisutni i predstavnici Hrvatskog veleposlanstva i Konzulata u Rimu na čelu s veleposlanikom Tomislavom Vidoševićem i konzulicom Ivom Pavić. Bili su prisutni i predstavnici Provincije i Regije Molise iz Campobassa, trojica gradonačelinika moliškohrvatskih općina, biskup Gianfranco De Luca, don Benito Giorgetta, moliški Hrvat. Predsjednik Hrvatske posjetio je sva tri moliškohvatska sela, gradonačelnike i narod ovih triju općina

Također se 14. studenoga 2009. u Kruču fra Drago Gverić oprostio od Župe sv. Marije Ester, a sv. misu je predvodio biskup Gianfranco De Luca.

U mjesecu studenome 2009. godine Luccio Piccoli iz Mundimitra skupio je potpise u selu da se uvede sv. misa na hrvatskom jeziku. Kad je mje-

sni biskup prihvatio tu želju, župnik fra Petar Milanović Trapo započeo je slaviti sv. misu na hrvatskom jeziku svake prve nedjelje u mjesec u 19 sati, u župnoj crkvi sv. Lucije u Mundimitru. Na misi bi sudjelovalo pedesetak vjernika iz Mundimitra i Kruča. Tako je bilo sve dok se fra Petar nije vratio u Hrvatsku 2012. godine.

Dana 5. prosinca 2009. iz Rima je stigao hrvatski novinar Goran Milić, obišao je sva tri moliškohrvatska mjesta te za HRT snimio deokumentarnu emisiju o moliškim Hrvatima pod naslovom *A sada u Europu*. Razgovarao je s trojicom gradonačelnika i dvojicom hrvatskih svećenika, župnika, fra Josipom i fra Petrom.

Dana 13. prosinca 2009. u Mundimitru se slavila Sveta Lucija svečanom svetom misom, procesijom i ljubljenjem relikvije sv. Lucije.

Dana 19. prosinca 2009. u Mundimitru su učenici Osnovne škole imali božićni recital na kojemu su pjevali i hrvatske božićne pjesme.

Dana 24. prosinca 2009. u Mundimitru je župnik prije sv. mise u 23.30 sati ispred crkve blagoslovio "Prlj", svetu vatru, stari običaj koji se još uvijek svake godine održava.

Dana 25. prosinca 2009. u Mundimitru se svečano slavio Božić. Zbor je uz talijanske pjevao i hrvatske božićne pjesme.

Dana 29. prosinca 2009. u Mundimitru je Kulturni, socijalni i rekreativni centar organizirao zajednički ručak na jezeru Laghetto za svoje članove, na kojemu je bio i župnik fra Petar. Navečer je sportsko društvo *Isola croata del Molise - Hrvatski otok u Moliseu* organiziralo zajedničku večeru. A ovo sportsko društvo predstavlja sve članove koji igraju nogomet iz Filića, Kruča i Mundimitra.

Dana 1. siječnja 2010. u Filiću su bile Žive jaslice / *Presepe Vivente*, koje je organizirala skupina mladih iz Župe Filić, a u programu ima i hrvatskih elemenata: hrvatska glazba i trojezični nazivi: na hrvatskom, *na našu* i na talijanskom. Mnogo je posjetitelja iz obližnih mjesta razgledalo Žive jaslice.

Dana 25. siječnja 2010. iz Hrvatske je u posjet moliškim Hrvatima došao Stipe Lasić iz Baćine, te obišao sva tri molikohrvatska mjesta s kamerom u ruci.

Dana 29. siječnja 2010. iz Rima je u Kruč hrvatskim franjevcima stigao novinar *Glasa Koncila* iz Zagreba Darko Grden.

Dana 30. siječnja 2010. prije podne u župnoj kući u Kruču organiziran je susret i okrugli stol predstavnika Filića i Kruča, njih 12, s novinarom Darkom Grdenom. Potom je u Mundimitru, u *Caffè Letterario* organiziran i okrugli stol predstavnika Mundimitra, njih 12, s novinarom Darkom Grdenom.

Dana 9. siječnja 2010. don Benito Giorgetta i fra Petar Milanović Trapo imali su više susreta u Zagrebu: s Ivanom Zebom u Gradskoj skupštini, u Odjelu za kulturu, s novinarom Darkom Grdenom na Kaptolu, gdje su dobili više brojeva *Glasa Koncila* u kojem je objavljena reportaža o moliškim Hrvatima. Zatim su se susreli s tajnikom HNS-a Antom Pavlovićem u prostorijama HNS-a, s tajnikom kardinala Josipa Bozanića na Kaptolu te s tajnikom Apostolske nuncijature don Maurom Lallijem, rodom iz pokrajine Molise.

Dana 14. siječnja 2010. u Kruču se slavila sv. misa za novoosnovano sportsko društvo *Isola Croata del Molise / Hrvatski otok u Moliseu*, u kojemu sudjeluju svi nogometaši iz sva tri sela, iz Filića, Kruča i Mundimitra. Biskup Gianfranco De Luca pozdravio je članove društva, a poslije sv. mise svi su, njih 200, pozvani na zajedničku večeru u nove prostore, kuću u Kruču koju je Župa sv. Marije Ester darovala ovom sportskom društvu.

Dana 25. veljače 2010. u Kruču je organiziran sastanak s katehistima iz Filića, Kruča i Mundimitra, a vodio ga je i njime predsjedao don Benito Giorgetta iz Mundimtra, župnik u Župi sv. Timoteja u Termoliju.

Dana 4. ožujka 2010. u Filiću je organiziran sastanak s katehistima iz Filića, Kruča i Mundimitra, a vodio ga je i njime predsjedao don Benito Giorgetta.

Dana 7. ožujka 2010. stigao je u posjet moliškim Hrvatima biskup mons. Petar Rajič, rodom iz Kanade, podrijetlom Hrvat iz Hercegovine, u pratnji č. s. Arkanđele Kvesić i novinara hrvatskog Radio Vatikana iz Rima Marka Latinčića, koji je nedavno zaređen za biskupa u mostarskoj katedrali. S njim je iz Sv. Jeronima u Rimu stigao i hrvatski veleposlanik u Rimu Tomislav Vidošević. Biskup Rajič predvodio je misno slavlje u župnoj crkvi sv. Lucije u Mundimitru i sve prisutne srdačno pozdravio i blagoslovio.

Dana 11. ožujka 2010. u Mundimitru je organiziran sastank s katehistima iz Filića, Kruča i Mundimitra, a vodio ga je i njime predsjedao don Benito Giorgetta.

Dana 26. ožujka 2010. u Mundimitru je u 20.30 sati župnik fra Petar u suradnji s katehistima i mladima organizirao Križni put ulicama mjesta. Mladi su nosili križ izmjenjujući se na postajama i čitali pripremljene tekstove.

Dana 1. travnja 2010., na Veliki četvrtak, u Mundimitru je na svečanoj večernjoj liturgiji u obredu pranja nogu sudjelovalo 12 učenika koji pohađaju vjeronauk u Župi.

Dana 2. travnja 2010., na Veliki petak, u Mundimitru je poslije liturgije u crkvi organizirana procesija s Križnim putem po samom mjestu do kasnih sati, u kojoj je sudjelovalo mnogo vjernika.

Dana 3. travnja 2010., na Veliku subotu, u Mundimitru su vjernici uređivali crkvu, dok su djeca po selu skupljala drva i nosila ih pred crkvu za svetu vatru, zvanu "Prlj". U obredima bdijenja i liturgiji Velike subote u kasnim satima sudjelovalo je mnogo vjernika.

Dana 4. travnja 2010. u Mundimitru je svečano proslavljen Uskrs, *na našu* Uzma. Veliki zbor je pjevao talijanske i hrvatske uskrsne pjesme te je posebno pridonio ljepoti i snažnom doživljaju ovog blagdana. Prisutvovalo je mnogo vjernika.

Dana 6. travnja 2010. u Mundimitru je poslije večernje sv. mise organiziran prvi biblijski susret za vjernike u župnoj crkvi sv. Lucije. Od danas će se svakog utorka u tjednu organizirati *Lectio divina* za sve vjernike.

Dana 10. travnja 2010. u Općini Mundimitar organiziran je sastanak delegacije iz Hrvatske, predstavnika pokrajine Molise te hrvatskog veleposlanika u Rimu Tomislava Vidoševića. Izaslanstva su posjetila i ostala dva moliškohrvatska sela, Filić i Kruč.

Dana 11. travnja 2010. u Mundimitru se slavila fešta na čast sv. Lucije, koja se zove *Fešta do Kapele*. Na misnom slavlju sudjelovali su članovi hrvatskog izaslanstva iz Rima na čelu s hrvatskim veleposlanikom Tomislavom Vidoševićem.

Dana 27. travnja 2010. u Župi Gospe od Anđela u Termoliju hrvatski je veleposlanik sa suprugom posjetio don Benita Giorgettu, župnika i moliškog Hrvata, a na tom je susretu bio i fra Petar Milanović Trapo, župnik iz Mundimitra.

Dana 1. svibnja 2010. u Kruču se slavi fešta Maja. Povorka je prošla ulicama mjesta pjevajući tradicionalne hrvatske i talijanske pjesme. Sudjelovalo je i folklorno društvo iz moliškog mjesta Guglionesi.

Dana 2. svibnja 2010. u Mundimitar je iz Ortone stigao orkestar iz Metkovića na čelu s Vatroslavom Vugdelijom i održao koncert na Narodnom trgu. Nakon koncerta članovi orkestra su se zadržali s narodom Mundimitra u ugodnom razgovoru, prisjećajući se stare povijesti i tradicija koje još uvijek žive u sjećanju stanovnika Mundimitra.

Dana 7. svibnja 2010. u Mundimitru je održana fešta sv. Lucije, jer je prvi petak u mjesecu svibnju. Bila je svečana sv. misa, procesija, ljubljenje relikvije sv. Lucije i večernji glazbeni zabavni program.

Dana 8. svibnja 2010. fra Petar, župnik Mundimitra, organizirao je za 17 mještana put kombijem u Padovu, na susret hrvatskih predstavnika iz različitih gradova Italije. U večernjim satima folklorno društvo iz Rovinja održalo je koncert ispred svetišta sv. Leopolda Mandića u Padovi.

Dana 9. svibnja 2010. u Padovi su se na tom susretu izlagala različita izdanja časopisa i knjiga, predstavljale udruge i njihove aktivnosti. Svi su sudjelovali na svečanoj sv. misi u svetištu sv. Leopolda Bogdana Mandića i poslije na zajedničkom ručku.

Dana 27. svibnja 2010. u Mundimitru je uočnica sv. Lucije, te je poslije večernje sv. mise u župnoj crkvi sv. Lucije započela procesija s relikvijom sv. Lucije, s bakljama, prema kapeli sv. Lucije, uz molitvu i pjevanje. Poslije molitava, pjesme i ljubljenja moći sv. Lucije u kapeli svi su se vratili u Mundimitar.

Dana 28. svibnja 2010. u Mundimitru se slavi fešta sv. Lucije, posljednji petak u mjesecu svibnju. Svečanu sv. misu u župnoj crkvi sv. Lucije predvodio je fra Josip Cvitković, župnik iz Filića, a zatim je predvodio i procesiju, koju je pratila limena glazba i pucanje. Poslije procesije bilo je ljubljenje relikvije sv. Lucije u župnoj crkvi i blagoslov. U večernjim satima organizirana je glazbena večer.

Dana 6. lipnja 2010. u Mundimitru se slavi blagdan Tijelova. Poslije večernje sv. mise organizirana je tjelovska procesija ulicama mjesta. Bilo je mnogo vjernika.

Dana 13. lipnja 2010. u Filiću se slavi svečano sv. Ante. Sv. misu i procesiju predvodio je fra Petar Milanović Trapo, župnik iz Mundimitra.

Dana 20. lipnja 2010. iz Metkovića su u Termoli lađom stigli neretvanski lađari, u pratnji broda Hrvatske ratne mornarice. Ovim dolaskom u Molise Metkovčani su evocirali povijesne uspomene na dolazak Hrvata s druge strane Jadrana u današnja moliškohrvatska naselja Kruč, Filić i Mundimitar prije 500 godina. U župnoj crkvi sv. Marije Carigradske u Filiću slavila se sv. misa koju je predvodio don Benito Giorgetta u koncelebraciji fra Petra Milanovića Trape, župnika Mundimitra, i fra Josipa Cvitkovića, župnika Filića. Misi su nazočila i dvojica hrvatskih veleposlanika iz Rima s pratnjom, Emilio Marin, veleposlanik pri Svetoj Stolici, i Tomislav Vidošević, veleposlanik RH u Republici Italiji.

Sredinom srpnja 2010. u Zadru su održane Hrvatske svjetske igre na kojima su sudjelovali i moliški Hrvati. Veleposlanstvo u Rimu pridonijelo je uspješnoj organizaciji i sudjelovanju sportaša moliških Hrvata na Igrama. Na Igrama je sudjelovalo oko tisuću članova iz tridesetak država, koji su se natjecali u košarci, rukometu, nogometu, boćanju, odbojci na pijesku, vaterpolu, ragbiju, tenisu, stolnom telnisu i plivanju. Vrijedno je naglasiti da je moliškohrvatski nogometni klub *Hrvatski otok u Moliseu*, osnovan u kolovozu 2009., osvojio drugo mjesto, odnosno srebrnu medalju. Bio je to

događaj za pamćenje. U pratnji i organizaciji aktivno je sudjelovao i župnik Mundimitra fra Petar Milanvoić Trapo.

Dana 18. srpnja 2010. u Zadru je u crkvi sv. Stošije bila svečana sv. misa za sve sudionike Igara, a bogoslužje je predvodio mons. Mile Bogović, gospićko-senjski biskup. Poslije sv. mise bilo je svečano otvaranje Hrvatskih svjetskih igara, na trgu u blizini crkve. Dana 23. srpnja 2010. u Zadru, u hotelu *Ariston*, bilo je svečano zatvaranje Hrvatskih svjetskih igara i podjela medalja.

Dana 29. srpnja 2010. u Filiću je sv. misu slavio dr. fra Luka Tomašević, profesor moralne teologije na Katoličkome bogoslovnom fakultletu u Splitu.

Dana 31. srpnja 2010. stigla je skupina hodočasnika iz Župe Gospe od Zdravlja u Splitu na čelu sa fra Stipicom Grgatom i s. Zorislavom Radić u Termoli, u Župu Gospe od Anđela, gdje ih je primio župnik don Benito Giorgetta.

Dana 2. kolovoza 2010. hodočasnici iz Splita u prijepodnevnim su satima posjetili moliškohrvatska sela Kruč i Mundimitar, a poslije podne sudjelovali su na svečanoj sv. misi i procesiji prigodom blagdana Gospe od Anđela u Termoliju na kojoj se molilo i pjevalo na talijanskom i hrvatskom jeziku.

Dana 4. kolovoza 2010. u Mundimitru je župnik fra Petar Milanović Trapo blagoslovio obnovljeno nogometno igralište, a poslije se je odvijao malonogometni turnir između ekipa Montefalconea i Mundimitra.

Dana 6. kolovoza 2010. u Mundimitru je otvorena izložba *EtnoCroazia*, koja je darovana selu. Tom prigodom iz Rima je došao i hrvatski vleposlanik T. Vidošević s obitelji. U večernjim satima organizirana je *Multietnica*, spremanje jela različitih nacionalnosti, a župnik fra Petar organizirao je hrvatski stol s hrvatskim ponudama i sa suradnicima posluživao goste.

Dana 9. kolovoza 2010. hrvatsko folklorno društvo *Sv. Klara* iz Zagreba je u pratnji prof. Ivana Kačurova posjetilo moliške Hrvate u Kruču i Mundimitru. U večernjim je satima nastupilo u Mudnimitru i animiralo mještane hrvatskim pjesmama i plesovima.

Dana 12. kolovoza 2010. u Mundimitru je otvoren novi kafić koji se zove *Dobar* i kojega je blagoslovio župnik fra Petar.

Dana 15. kolovoza 2010. na blagdan Velike Gospe u Filiću i Kruču je slavio svečanu sv. misu fra Luka Tomašević, profesor na KBF-u u Splitu.

Dana 16. kolovoza 2010., na blagdan sv. Roka, u Mundimitru je svečanu sv. misu i procesiju predvodio fra Luka Tomašević.

Dana 19. kolovoza 2010. skupina moliških Hrvata iz Mundimitra otputovala je u posjet Hrvatskoj, a predvodio ih je župnik fra Petar.

Dana 6. rujna 2010. u Mundimitru je u *Caffè Letterario Linguistico* održan radni sastanak s predstavnicima Mundimitra i župnikom fra Petrom.

Dana 27. rujna 2010. u Mundimitru se slavio blagdan sv. Justine i sv. Roka. Misu i procesiju predvodio je don Benito Giorgetta, a u koncelebraciji su sudjelovali župnik fra Petar i fra Josip Cvitković, župnik iz Filića.

Dana 29. rujna 2010. u Kruču se je slavio zaštitinik župe sv. Mihovil Arkanđel. Svečanu sv. misu i procesiju predvodio je don Silvio Piccoli, moliški Hrvat rodom iz Filića, a u koncelebraciji je bilo više župnika iz okolnih mjesta među kojima je i fra Josip Cvitković i fra Petar Milanović Trapo.

Dana 2. listopada 2010. za vrijeme sv. mise župnik je primio članove tek osnovane molitvene skupine Svećeničkoga marijanskog pokreta u Mundimitru.

Dana 4. listopada 2010., na blagdan sv. Franje Asiškoga, iz Termolija su u posjet hrvatskim franjevcima došla u Kruč trojica franjevaca iz Provincije sv. Mihovila iz Foggie koji žive i djeluju u svetištu Gospe od Milosti u Termoliju.

Dana 11. listopada 2010. u sjedištu AICCRE-a održan je sastanak s voditeljicom Konzularnog ureda Veleposlanstva RH u Rimu Ivom Pavić i s predsjednikom Regionalnog vijeća Regije Molise Micheleom Piccianom. Na tom je sastanku među ostalim bilo govora i o daljnjoj suradnji između Veleposlanstva i Regije Molise u kojoj žive moliški Hrvati. U razgovoru je posebno naglašeno da se što prije mora urediti novi Statut Regije Molise, kako bi se njime regulirao položaj hrvatske jezične manjine u Moliseu. U starom Statutu Regije Molise, koji je bio na snazi 40 godina, hrvatska jezična manjina uopće nije bila spomenuta. Predsjednik Picciano obećao je da će novi Statut biti objavljen do kraja te godine.

Dana 22. listopada 2010. stigla je iz Hrvatske, iz Splita, mala skupina Hrvata u posjet moliškim Hrvatima i hrvatskim franjevcima koji žive i djeluju u Moliseu.

Dana 27. listopada 2010. hrvatsko veleposlanstvo u Rimu organiziralo je koncert na koji su pozvani i predstavnici moliških Hrvata, a među njima i župnik fra Petar.

Dana 29. listopada 2010. stigla su dvojica Hrvata iz Zagreba u Molise, a jedan je od njih predstavnik Hrvatske gosopodarske komore u Zagrebu. Sastali su se s proizvođačima maslinova ulja u trima moliškohrvatskim selima radi moguće suradnje u proizvodnji i prodaji maslinova ulja u Hrvatskoj.

Dana 31. listopada 2010. župnik fra Petar je blagoslovio obnovljenu uljaru u Mundimitru.

Dana 5. studenoga 2010. iz Rima je stigla hrvatska konzulica Iva Pavić i susrela se u Mundimitru i Filiću s predstavnicima tih općina.

Dana 25. studenoga 2010. župnik don Benito Giorgetta u svojoj je župi Gospe od Anđela u Termoliju organizirao predstavljanje svoje knjige *Il Vangelo Strabico*, kojem je nazočio i hrvatski veleposlanik u Rimu T. Vidošević. Bio je prisutan i župnik Mundimitra fra Petar.

Dana 1. prosinca 2010. stigao je u posjet moliškim Hrvatima Silvio Duka, rodom iz Zadra.

Dana 10. prosinca 2010. prestavnici nogometnog kluba moliških Hrvata *Isola Croata del Molise / Hrvatski otok u Moliseu* i župnik fra Petar u Zagrebu su imali radni sastanak s tajnikom Hrvatskoga nogometnog saveza Antom Pavlovićem. Na tom se je sastanku razgovaralo o mogućoj suradnji HNS-a s moliškim Hrvatima, naravno, na sportskom području.

Dana 18. prosinca 2010. župni zborovi iz Kruča, Filića i Mundimitra su u katedrali u Termoliju sudjelovali u natjecanju crkvenih zborova biskupije Termoli-Larino. Naši su zborovi pjevali dvije hrvatske božićne pjesme na hrvatskom jeziku: *U se vrime godišta* i *Radujte se narodi*. Zborove su pratili župnici fra Josip i fra Petar. Naši su zborovi izazvali posebnu pozornost i zanimanje sudionika natjecanja.

Dana 24. prosinca 2010. prije ponoćke župnik je ispred crkve u Mundimitru blagoslovio vatru "Prlj", što je stara tradicija koja još i danas živi. Za vrijeme sv. mise zbor je pjevao talijanske i hrvatske božićna pjesme, što je kod vjernika izazvalo zahvalnost i oduševljenje.

Dana 25. prosinca 2010., na Božić, crkva u Mundimitru bila je dupkom puna. Župni zbor je još jednom sve oduševio talijanskim i hrvatskim božićnim pjesmama.

Dana 6. siječnja 2011. u Filić je stigao hrvatski veleposlanik T. Vidošević s obitelji, kako bi vidio Žive jaslica, koje je organizirao župnik fra Josip sa svojim suradnicima. Bilo je prisutno mnoštvo ljudi i iz drugih moliških sela.

Dana 14. siječnja 2011. u Filiću je organiziran sastanak o turizmu na kojemu su sudjelovali predstavnici Hrvatskog veleposlanstva u Rimu.

Dana 17. i 18. siječnja 2011. u Campobassu je održan *Pro Adria Forum*, prva međunarodna konferencija o sigurnosti pod nazivom *Politike za suradnju i sigurnost na području Jadrana*. Međunarodnu konferenciju organizirala je Regija Molise. Na konferenciji su sudjelovali župan dubrovačko-

neretvanski Nikola Dobroslavić i mr. Iva Pavić, tajnica Konzularnog ureda u Rimu.

Dana 3. veljače 2011. u Kruču se slavio blagdan sv. Blaža. Svečanu sv. misu i procesiju predovio je don Benito Giorgetta, a u koncelebrciji su bili župnik fra Josip i fra Petar, župnik iz Mundimitra. Na kraju sv. mise i procesije don Benito je blagoslovio "kolač do Sti Blaž" i "pandice", a poslije toga je bio blagoslov grla.

Dana 13. ožujka 2011. u Mundimitru je bilo otvaranje izložbe slika u prostorijama *Caffe Letterario Linguistico* i tom je prigodom iz Rima stigao i hrvatstski veleposlanik Tomislav Vidošević.

Dana 17. ožujka 2011. u Mundimitru je bio formativni susret katehista iz sva tri mjesta, Filića, Kruča i Mundimitra, a predsjedao je don Benito Giorgetta, koji je i održao predavnje za sudionike.

Dana 24. ožujka 2011. u Filiću je organiziran formativni sastanak s katehistima iz Filića, Kruča i Mundimitra. Predsjedao je don Benito Giorgetta.

Dana 31. ožujka 2011. u Mundimitru je organiziran formativni susret svih katehista iz Filića, Kruča i Mundimitra. Susret je vodio don Benito Giorgetta.

Dana 27. travnja 2011. u Termoli su stigla dva autobusa hrvatskih hodočasnika iz Zadra, a u obilasku po svetištima pratio ih je fra Petar Milanović Trapo, župnik Mundimitra.

Dana 12. svibnja 2011. veleposlanik T. Vidošević primio je savjetnika predsjednika Regije Molise za međunarodne odnose Francesca Coccu. Veleposlanik je tom prigodom govorio o hrvatskoj manjinskoj zajednici u općinama Filić, Kruč i Mundimitar te istaknuo kako je moguće da će se i ova prigoda iskoristiti za posjet predstavnika iz Hrvatske tim općinama. Također se razgovaralo o katamaranskoj liniji koja od prošle godine povezuje Termoli sa Splitom te mogućnosti uspostavljanja veze i s Dubrovnikom, kao i o predstavljanju izložbe četiri suvremena slikara hrvatske naive u Termoliju.

Dana 27. svibnja 2011. slavio se blagdan sv. Lucije. Svečanu sv. misu i procesiju predvodio je don Marino Genova, a u koncelbraciji su bili fra Josip i fra Petar. Tom je prigodom iz Rima u Mundimitar stigla i hrvatska konzulica Iva Pavić, a gradonačelnik joj je dodijelio počasno građanstvo grada Mundimitra.

Dana 28. svibnja 2011. u Kruču je organiziran nogometni turnir, a organizirao ga je nogometni klub *Isola Croata del Molise / Hrvatski otok u Moliseu*. I hrvatska konzulica Pavić sudjelovala je u podjeli osvojenih trofeja.

Dana 29. svibnja 2011. u Mundimitru je na sv. misi sudjelovala i hrvatska konzulica u Rimu Iva Pavić.

Od 1. do 6. lipnja 2011. župnik fra Petar Milanović Trapo organizirao je hodočašće moliških Hrvata iz sva tri moliškohrvatska sela u Hrvatsku: Dubrovnik – Međugorje – Zagreb. Naši hodočasnici, njih 50, sudjelovali su na svečanoj sv. misi u Zagrebu koju je predvodio papa Benedikt XVI. Naši su hodočasnici nosili transparente i hrvatsku zastavu i bili su veoma prepoznatljiva skupina.

Dana 13. lipnja 2011. u Filiću se svečano slavio blagdan sv. Ante. Svečanu sv. misu i procesiju predvodio je fra Petar Milanović Trapo, župnik u Mundimitru.

Iz Kruča je u Zagreb otputovala nogometna ekipa, njih 25, kluba *Isola Croata del Molise / Hrvatski otok u Moliseu*, na nogometni turnir na kojemu sudjeluju klubovi svih europskih hrvatskih manjina.

U Veleposlanstvu RH u Rimu 21. lipnja 2011. održano je primanje u prigodi svečanog obilježavanja Dana državnosti i Dana oružanih snaga Republike Hrvatske, na kojemu su sudjelovali predstavnici moliških Hrvata iz Regije Molise.

U subotu 25. lipnja 2011., na sam Dan državnosti Republike Hrvatske, veleposlanik Tomislav Vidošević sudjelovao je na svečanosti bratimljenja *Lions cluba* iz Termolija i *Lions cluba* Dubrovnik, te svečano otvorio izložbu Četiri suvremena slikara hrvatske naive u Gradskoj galeriji suvremene umjetnosti u samom središtu Termolija. Podlogu za to značajno bratimljene klubovi su pronašli u trgovinskom ugovoru sklopljenom između Termolija i Dubrovačke Republike davne 1203. godine. Visoki gosti iz Regije Molise, Provincije i grada Termolija zaželjeli su i što skorije bratimljenje samih gradova Termolija i Dubrovnika. Kao posebni gosti ovom su događaju pribivali i gradonačelnici triju moliškohrvatskih općina, Filića, Kruča i Mundimitra. Rosida Norelli, gradonačelnica Filića, u svom je obraćanju istaknula značenje hrvatske jezične manjine kao podloge na kojoj su se razvili tako intenzivni prijateljski odnosi RH s Regijom Molise. Posebno je zahvalila veleposlaniku na činjenici da će izložbe *Kulturne paralele* i Četiri slikara hrvatske naive nakon Termolija biti postavljene i predstavljene u *Caffè Letterario* u Filiću, Kruču i Mundimitru.

Dana 12. srpnja 2011. u Rimu je bio susret Saveza hrvatskih zajednica u Italiji s predsjednikom Italije Giorgiom Napolitanom. Moliške Hrvate zastupala je Paolina Zara, predsjednica kulturne udruge *Luigi Zara* u Filiću.

Dana 24. srpnja 2011. u Kruču se na sv. misi oprostio od vjernika fra Josip Cvitković, a misno slavlje predvodio je generalni vikar Biskupije Termoli-Larino don Gabrile Morlachetti.

Dana 25. srpnja 2011. u Filiću se na sv. misi od vjernika oprostio župnik fra Josip Cvitković, a misno je slavlje predvodio generalni vikar Biskupije Termoli-Larino don Gabriele Morlachetti.

Dana 29. srpnja 2011. fra Josip Cvitković napustio je moliške Hrvate i iz Rima odletio zrakoplovom za Tel Aviv, u Svetu Zemlju.

Dana 31. srpnja 2011. iz Splita je župniku don Benitu Giorgetti u Molise, u Termoli, stigla Molitvena skupina sv. otac Pijo, njih 30.

Dana 2. kolovoza 2011. u Termoliju je proslavljen blagdan Gospe od Anđela. Na svečanoj sv. misi i u procesiji sudjelovali su hrvatski hodočasnici, a za vrijeme sv. mise i procesije pjevalo se i molilo na talijanskom i hrvatskom jeziku.

Dana 5. kolovoza 2011. otvoren je ljetni program u Mundimitru nazvan *Lit do agušta*. Prve večeri prikazan je film o ljepotama Hrvatske i moliškim Hrvatima i recitirane su pjesme na *na-našo* i na hrvatskom jeziku.

Dana 6. kolovoza 2011. organizirala se večer *Multietnika*: raličite nacionalne skupine pripremile su i predstavile svoju hranu i piće za sve prisutne. Župnik fra Petar organizirao je hrvatski stol s tipčnim hrvatskim jelima i pićem.

Danas 10. kolovoza 2011. u Mundimitru je organiziran turnir tradicionalne moliškohrvatsko igre *pljočke*.

Dana 11. kolovoza 2011. folklorno društvo Gradišće iz Petrova Sela u Mađarskoj, u kojemu žive mađarski Hrvati, posjetilo je moliške Hrvate u Mundimitru.

Dana 12. kolovoza 2011. u Mundimitru je organizirana tradicionalna igra *na mure*. I župnik fra Petar imao je svoju ekipu, koja je osvojila prvo mjesto.

Biskupija Termmoli-Larino 26. kolovoza 2011. prima ključeve župne crkve sv. Marije Ester u Kruču i župne kuće, koje je fra Petar Milanović Trapo predao generalnom vikaru don Gabrieleu Morlachettiju, a on ih je predao don Vincenzu Boccardu, novom župniku u Kruču. Dokument je napisan rukom, a potpisali su ga don Gabriele Morlachetti, fra Petar i don Vincenzo Boccardo.

Dana 10. rujna 2011. fra Petar Milanović Trapo predaje Župu sv. Marije Ester u Kruču novom župniku, don Vincenzu Boccardu. Za vrijeme sv. mise koju je predvodio biskup Gianfranco De Luca, biskup je uveo novog župnika u službu.

Dana 18. rujna 2011. se nakon 24 godine službe oprostio sa župom Gospa od Anđela don Benito Giorgetta. Svečanu sv. misu predvodio je biskup Gianfranco De Luca. Na kraju su održani oproštajni govori, a od svojeg se kolege i prijatelja oprostio i fra Petar Milanović Trapo.

Dana 3. listopada 2011. u Filiću je formiran Odbor za organizaciju Živih jaslica na kojemu je kao predsjednik sudjelovao i župnik fra Petar.

Dana 5. listopada 2011. stiglo je u posjet Mundimitru izaslanstvo Veleposlanstva RH na čelu s veleposlanikom T. Vidoševićem. Tom su prigodom gradonačelik Mundimitra Silvano Giorgetta i veleposlanik Tomislav Vidošević svečano otvorili izložbu Četiri slikara hrvatske naive u *Caffè Letterario*. Tom svečanom činu pribivao je i župnik fra Petar Milanović Trapo. Izložba je također bila svečano otvorena u veljači 2012. u višenamjenskom izložbenom prostoru Veleposlanstva u Rimu, a zatim u lipnju u Termoliju, u Gradskoj galeriji suvremene umjetnosti na sam dan obilježavanja dvadesete obljetnice neovisnosti Republike Hrvatske i u trenutku okončanja pregovaračkog procesa o punopravnom članstvu RH u EU. Na isti je način već realizirano predstavljanje *Etno plakata* HTZ-a te izložba *Kulturne paralele* akademskog kipara slikara i grafičara Ante Sardelića u Campobassu i u tri općine u kojima živi hrvatska manjinska zajednica. Sve su izložbe postavljene u vešenamjenskom izložbenom prostoru Veleposlanstva, a nakon toga su u suradnji s Regijom Molise i općinama uspješno prestavljene tamošnjoj publici i predstavljaju dodatno snaženje odnosa i bolje poznavanje same Hrvatske.

Radni dio posjeta održan je u prostorijama Općine. Tom je prigodom u Općini Mundimitar uručeno dvanaest rješenja o dobivanju državljanstva RH te pet rješenja o dobivanju hrvatskog državljanstva stanovnika Filića, dok će se rješenja stanovnicima Kruča uručiti na posebnom konzularnom danu koji će se tom prilikom održati u Kruču. Rješenja je uručila dosadašnja voditeljica Konzularnog ureda i tajnica Povjerenstva za manjinsku zajednicu Iva Pavić. Trenutak podjele rješenja bio je posebno dirljiv te su svi mještani Mundimitra naglasili kako im je ukazana iznimna čast i da su obuzeti osjećajem ponosa što su i formalno postali hrvatskim državljanima. Gradonačelnik Mundimitra Silvano Giorgetta, kojem je tom prigodom kao prvom uručeno rješenje o dobivanju hrvatskog državljanstva, obratio se tom prigodom biranim riječima veleposlniku Tomislavu Vidoševiću i konzulici Ivi Pavić. I prigodom ovog posjeta je osim kataloga izložbe uručeno i dvjesta primjeraka najnovijeg broja časopisa *Insieme*/*Zajedno*, službenog glasila hrvatske manjinske zajednice u Italiji te promitivno-promidžbeni materijal HTZ-a za potrebe zajednice i triju općina.

Od 5. do 12. listopada 2011. don Benito Giorgetta, Giuseppe Quici, moliški Hrvati i fra Petar Milanović Trapo boravili su u Hrvatskoj, najviše u gradu Splitu.

Dana 15. listopada 2011. don Benito Giorgetta primio je novu župu, S. Timoteo u Termoliju. Svečano misno slavlje predvodio je mjesni biskup Gianfranco De Luca. Crkva je bila dupkom puna vjernika iz Župe Gospe od Anđela i Župe S. Timoteo. Tom svečanom događaju nazočio je i fra Petar Milanović Trapo, župnik u Mundimitru.

U Regiji Molise su u nedjelju i ponedjeljak 16. i 17. listopada 2011. održani regionalni izbori. Veleposlanstvo RH s posebnom je pozornosti pratilo tijek i rezultate tih izbora. Odmah po objavi službenih rezultata veleposlanik T. Vidošević telefonski se čuo s predsjednikom Regije Ioriom i čestitao mu na ponovnom izboru, zahvalivši na njegovoj dosadašnjoj brizi o hrvatskoj manjinskoj zajednici koja živi u Filiću, Kruču i Mundimitru.

Dana 23. listopada 2011. u Mundimitar je stigao o. Francesco, pasionist odgovoran za pastoral mladih. U suradnji s Mariangelom organizirao je *Tendopoli*, susret članova molitvenih skupina iz Molisea, njih 50. Svečanu sv. misu u župnoj crkvi sv. Lucije predvodio je o. Francesco.

Dana 12. studenog 2011. izaslanstvo Veleposlanstva RH u Rimu je s veleposlanikom T. Vidoševićem posjetilo Općinu Kruč i tom je prigodom svečano otvorena izložba Četiri slikara hrvatske naive. Na otvaranju su bili prisutni brojni građani iz sve tri općine, Filića, Kruča i Mundimitra, predstavnici udruga moliških Hrvata, gradonačelnici Filića i Kruča te župnik u Mundimitru fra Petar Milanović Trapo. Veleposlanik Vidošević zahvalio je na dobrodošlici i izrazio veliko zadovoljstvo brojnim odazivom moliških Hrvata. Istaknuo je kako su ovakva događanja izvrsna prilika za druženje, razmjenu mišljenja i iskustava te osmišljavanje novih zajedničkih inicijativa i projekata, osobito važnih za učvršćivanje veza s pradomovinom Hrvatskom. Naglasio je važnost međusobne suradnje svih triju općina, kao i njihove zajedničke suradnje s Regijom Molise.

I ovom je prigodom u subotu upriličen Konzularni dan, gdje su građani općina Filić, Kruč i Mundimitar mogli dobiti tražene informacije i konzularne usluge. Po završetku Konzularnog dana, a nakon svečanog otvaranja izložbe veleposlanik je građanima Kruča koji su podnijeli zahtjeve i zadovoljili sve formalne uvjete svečano uručio rješenja o dobivanju hrvatskog državljanstva.

Dana 17. studenoga 2011. u Mundimitru je župnik sa skupinom mladih započeo probe za recital *Regina della Pace*. Također je Mariange-

la u *Caffè Letterario* organizirala susret molitvene skupine *Tendopoli* iz Mundimitra.

Dana 25. studenoga 2011. u Campobassu je organiziran skup o jezičnim manjinama u Moliseu. Sudjelovali su predstavnici četiriju sela albanskog podrijetla i triju sela hrvatskog podrijetla. Na tom je susretu sudjelovao i fra Petar Milanović Trapo.

Dana 26. studenoga 2011. u Termoliju, u Župi S. Timoteo župnik don Benito Giorgetta organizirao je predstavljanje svoje druge knjige, *Il Vangelo Strabico*. Bio je prisutan i župnik Mundimitra, fra Petar Milanović Trapo.

Dana 8. prosinca 2011. u Mundimitru je u župnoj crkvi sv. Lucije župnik fra Petar priredio recital s mladima u punoj crkvi.

Dana 13. prosinca 2011. u Mundimitru se slavio blagdan sv. Lucije po ustaljenom načinu. Poslije večernje sv. mise katehistica Sara s djecom je izvela mali recital o sv. Luciji.

Dana 18. prosinca 2011. u Mundimitru je slavljena sv. misa u 17.30 sati na hrvatskom jeziku. Veliki zbor je za vrijeme sv. mise pjevao hrvatske liturgijske pjesme. Na misnom slavlju bilo je oko 60 osoba, nekolicina ih je za tu prigodu došla iz Kruča. Ova je praksa uvedena 2009. godine i trajala sve do 2012. godine, do fra Petrovog konačnog povratka u Hrvatsku, u Split. Tako se je tri godine, jednom mjesečno, u Mundimitru slavila sv. misa na hrvatskom jeziku, zahvaljujući inicijativi vjernika iz Mundimitra i sakupljenih potpisa za tu inicijativu, koju je biskup mons. Gianfranco De Luca odobrio.

Dana 24. prosinca 2011. u Mundimitru se slavila Badnja večer po već poznatom programu.

Dna 25. prosinca 2001. u Mundimitru se svečano slavio Božić. Preko sv. mise veliki je zbor pjevao i hrvatske božićne pjesme.

Dana 26. prosinca 2011. u Filiću je župnik fra Petar dao intervju televiziji *Norba* o Živim jaslicama.

Dana 8. siječnja 2012. u Filiću je organiziran mimohod članova Živih jaslica, koje je župnik fra Petar blagoslovio.

Dana 10. siječnja 2012. u Mundimitru je osnovana nova molitvena skupina, *Kraljica Mira*. Odlučeno je da se svakog utorka u tjednu u večernjim satima sastanu u župnoj crkvi.

Dana 27. siječnja 2012. stiglo je dvoje Hrvata u posjet moliškim Hrvatima, a vodio ih je Pasquale Sabella iz Kruča, koji predaje hrvatski jezik u Kruču, Filiću i Mundimitru.

Dana 29. siječnja 2012. u Mundimitru se je slavila sv. misa na hrvatskom jeziku u 18.30 sati. Bilo je prisutno oko 50 osoba.

Dana 26. veljače 2012. u Mundimitru se slavila sv. misa na hrvatskom jeziku, a bilo je oko 30 osoba.

Dana 19. ožujka 2012. u Filiću i Mundimitru slavio se blagdan sv. Josipa uz svečanu sv. misu i procesiju; bio je i blagoslov kruha sv. Josipa poslije sv. mise u Mundimitru.

Dana 25. ožujka 2012. u Mundimitru se je slavila sv. misa na hrvatskom jeziku.

Dana 30. ožujka 2012. u Filiću je održan sastanak hrvatskog veleposlnika T. Vidoševića s gradonačelnicima triju moliškohrvatskih sela te s predstavnicima različitih udruga istih sela.

Dana 8. travnja 2012. u Mundimitru je za vrijeme svečane sv. mise na Uskrs veliki pjevački zbor pjevao i hrvatske uskrsne pjesme.

U subotu 14. travnja 2012. u Rimu je u Muzeju rimske civilizacije svečano otvorena smotra hrvatske umjetnosti i kulture, pod nazaivom *Hrvatski mozaik*. Veleposlanstvo je zahvalilo brojnim pripadnicima hrvatske jezične manjine i prijateljima iz Italije, Hrvatske i drugih država koji su nazočili svečanom događaju.

Dana 15. travnja 2012. u Mundimitru se slavi blagdan sv. Lucije, koji se još zove i *Fešta do kapele*. Procesiju je predvodio don Benito Giorgetta. Biskup Gianfranco De Luca blagoslovio je novi natipis na velikom grobnom kamenu, na kojem stoji uklesano: "Za ne zabit ko jesmo, bolje ko bihmo". Svečanu sv. misu predvodio je biskup Gianfranco De Luca, a u koncelebraciji su bili don Benito i župnik fra Petar.

Dana 21. travnja 2012. u Rimu je Hrvatsko veleposlanstvo organiziralo susret s djecom i roditeljima moliških Hrvata u Rimu.

Dana 29. travnja 2012. u Mundimitru se je slavila sv. misa na hrvatskom jeziku.

Dana 4. svibnja 2012. u Mundimitru je prvi petak u svibnju, dakle slavlje u čast sv. Lucije. Bilo je svečano kao i do sada. U večernjim satima u Mundimitru je otvorena i izložba slika *Sv. Luca u Mundimitru*, i to je bilo prigodom 80. godišnjice obnove kapele sv. Lucije. U ostvarenju izložbe surađivali su Župa, Općina i kulturno društvo *Na našu*.

Dana 18. svibnja 2012. iz Mundimitra je za Vatikanski radio župnik fra Petar s Markom Latinčićem govorio o posljednjim događajima kod moliških Hrvata.

Dana 19. svibnja 2012. posjetili su učenici i roditelji Hrvatske dopunske škole u Rimu, djecu i roditelje triju općina, Filića, Kruča i Mundimtra. U njihovoj je pratnji bio hrvatski veleposlanik Tomislav Vidošević i zagrebački gradonačelnik Milan Bandić. U poslijepodnevnim satima nogometni klub *Hrvatski otok u Moliseu* organizirao je turnir u malom nogometu. Zatim se slavlje nastavilo u sportskoj dvorani u Kruču do kasnih sati. Intenzivna suradnja između moliških Hrvata i Veleposlanstva RH uspješno se nastavlja na obostrano zadovoljstvo. Nadamo se da će ta suradnja sve više i sve uspješnije povezivati moliške Hrvate s Hrvatskom.

Dana 20. svibnja 2012. u Mundimitru su gosti imali sastanak u Općini s gostima iz Rima. Nakon toga svi su sudjelovali na sv. misi i uključili se u procesiju jer se slavilo i Uzašašće Gospodinovo. Sv. misa je slavljena na tri jezika: talijanskom, hrvatskom i *na našu*. U poslijepodnevnim satima gosti su posjetili kapelu sv. Lucije, udaljenu od mjesta oko 3 km. Navečer su gosti krenuli prema Rimu.

Dana 24. svibnja 2012. u 20 sati u kapeli sv. Lucije župnik je slavio sv. misu, a na povratku u mjesto organizirana je procesija s bakljama. Ljubljenjem relikvije sv. Lucije u župnoj je crkvi završena vigilija sv. Lucije.

Dana 25. svibnja 2012. u Mundimitru se časti sv. Lucija. Svečanu sv. misu i procesiju predvodio je don Benito Giorgetta. Bilo je mnogo svijeta i hodočasnika iz okolnih mjesta. Večernji program na trgu počeo je u 21 sat i trajao je do dugo u noć.

Dana 2. lipnja 2012. u Mundimitru je održana krizma. Zbog sprječenosti biskupa župnik fra Petar je, uz dopuštenje generalnog vikara Biskupije, obavio krizmu.

Dana 22. lipnja 2012. iz Gračana kod Zagreba stigao je autobus hrvatskih hodočasnika, koji su došli u posjet moliškim Hrvatima. Obišli su u pratnji vodiča sva tri moliškohrvatska sela.

Od 26. do 30. lipnja 2012. župnik fra Petar Milanović Trapo organizirao je hodočašće moliških Hrvata u Međugorje. Bila su zastupljena sva tri sela, Filić, Kruč i Mundimitar.

Od 16. do 27. srpnja 2012. u Hrvatskoj, u Novom Vinodolskom, u organizaciji Matice hrvatske priređen je ljetni program za djecu hrvatskih manjina. Iz Molisea je sudjelovala skupina djece koju je pratila Antonella D'Antuono.

Dana 27. srpnja 2012. u Mundimitru je *Comitato Feste* organizirao susret s umjetnicom iz Firence Virgilijom Zanetti, koja je izradila novi baldahin, nebnicu, od drva i platna za nošenje kipa sv. Lucije u procesiji.

Dana 11. kolovoza 2012. u Mundimitru je u prostorijama udruge *Naš grad* otvorena izložba fotografija posvećena sv. Luci.

Dana 12. kolovoza 2012. u Mundimitru se slavio Dan iseljenika. Svečanu sv. misu u kapeli sv. Lucije slavio je župnik fra Petar, a poslije sv. mise bila je prezentacija umjetničkog djela *Baldahin sv. Lucije*. Kasnije je na trgu predstavljen program *Vis a Vis*, koji je vodila Silvia Valente. Zatim su bila tri interventa o ostvarenju umjetnice Virgilie Zanetti. Na kraju je folklorna skupina iz Mundimitra *Cro Taranta* svojim pjesmama i plesovima obogatila ovaj dan.

Dana 14. kolovoza 2012. u Mundimitru je organizirana večer *Multietnika*.

Dana 16. kolovoza 2012. u Mundimitru je blagdan sv. Roka. Održana je sv. misa i procesija, a poslijepodne stari običaj utrke magaraca na nogometnom igralištu.

Dana 19. kolovoza 2012. u večernjim satima na Narodnom je trgu organizirana Hrvatska večer. Glavni organizator bilo je kulturno društvo *Na našu*. Najprije je prikazan CD o ljepotama Hrvatske, a potom su uslijedili govori i recitacije pjesama. Večer je završila domaćim specijalitetima.

Dana 25. kolovoza 2012. u Mundimitru je u večernjim satima oganizirana *Spartenza* za mladoženju Corradu Petrelli. To je stari običaj, koji još uvijek živi u Mundimitru. Na glavnom trgu sakupili su se mladi, djeca i odrasli. Mnogo je svijeta. Povorka kreće s prigodnim pjesmama polazeći od kuće mladoženje do kuće mladenke Elise. Jedan dio puta se ide u tišini, a kad se povorka približi kući mladenke, onda opet započne pjesma. Riječ je o ljubavnim i tradicionalnim pjsmama. U jednom trenutku mladenka otvara prozor na balkonu svoje kuće, a mladoženja preskače ogradu uz pljesak i odobravnje svih prisutnih. Mladoženja grli i ljubi mladenku na balkonu uz gromoglasan pljesak i nastavlja se pjesma. Poslije toga svi idu na domjenak, koji je u kući pripremio otac mladenkin. Slavlje traje dugo u noć.

Dana 26. kolovoza 2012. u Mundimitru biskup Gianfranco De Luca slavi sv. misu na kojoj se fra Petar oprašta i vraća u domovinu. U večernjim satim udruge *Naš grad* i *Na našu* organiziraju oproštajnu večer za župnika u prostorijama Dječjeg vrtića. Na večeri je bio i biskup Gianfranco.

Dana 27. kolovoza 2012. u Filiću i Mundimitru fra Petar je predao obje župe generalnom vikaru don Gabrieleu Morlachettiju.

Dana 1. rujna 2012. u Mundimitru se slavilo vjenčanje između Corrada i Elise. P. Angelo Giorgetta predvodio je sv. misu, a fra Petar je sudjelovao u sv. misi i vjenčanju.

U Filiću je u 19 sati oproštajnu sv. misu slavio fra Petar Milanović Trapo. Odbor za organizaciju Živih jaslica organizirao je tom prigodom oproštajnu večeru za župnika fra Petra.

Dana 4. rujna 2012. u Mundimitru je župnik na odlasku slavio dvije posljednje i oproštajne sv. mise prije povratka u Hrvatsku, u Split.

Slučajno ili ne, fra Petar je prije 29 godina, upravo 4. rujna 1983. godine, primio Župu sv. Marije Ester u Kruču.

6.3. *Nastava na hrvatskom jeziku u pokrajini Molise*

Slijede podatci o održavanju nastave na hrvatskom jeziku u pokrajini Molise 2016./2017. godine, zapravo u Kruču. Tekst nam je poslala učiteljica Morana Papucci, na čemu joj zahvaljujemo.

„Nastava u Kruču i dalje se odvija bez problema. U Osnovnoj školi *Nicola Neri* ove školske godine ima petnaestero učenika. Podijeljeni su u tri skupine: prva skupina (treći razred – 7 učenika), druga skupina (četvrti razred – 2 učenika) i treća skupina (peti razred – 6 učenika). Učenici iz Kruča nakon petog razreda odlaze u škole u obližnja mjesta. S trojicom učenika šestog razreda, koji su prošle godine bili u Kruču, sada dogovaram nastavu hrvatkoga jezika jednom tjedno u prostoriji jezičnog caffèa u Kruču.

Ova je školska godina vrlo dinamična i kreativna. Sudjelujemo u svim natječajima, što učenike posebno veseli. Pripremili smo zanimljive sadržaje za božićnu priredbu: igrokaz, pjesmu i nekoliko recitacija. U planu mi je odvesti učenike na Malu ljetnu školu u Novi Vinodolski. I ove sam godine kao i prošle jako zadovoljna zalaganjem učenika. Na nastavi su vrlo aktivni, a posebno se vesele kreativnim radionicama. U planu mi je i organizirati malu folklornu skupinu i zbor koji bi se održavali jednom tjedno u školskoj dvorani.

Ovogodišnje su tri skupine na drugoj razini. Sa svima ću uglavnom obrađivati isto gradivo, nastojeći ga prilagoditi pojedinom uzrastu. Materijale za nastavu pripremam sama koristeći sadržaje iz udžbenika i vježbenica. Budući da je ove godine riječ o drugoj razini, vjerujem da ću moći uspješnije pratiti predviđeni plan i program. U planu mi je, između ostalog, utvrđivati naučeno gradivo i proširivati vokabular i naučene jezične konstrukcije. Budući da su sve skupine uglavnom homogene, vjerujem da neću imati većih problema u kontinuitetu praćenja nastave. Svakako ću nastojati mijenjati aktivnosti tijekom sata i ubacivati kreativne sadržaje s ciljem zadržavanja motivacije učenika. Uvelike mi olakšava činjenica što

većina učenika poznaje moliški govor na našu pa s manje poteškoća usvajaju novo gradivo.

Osnovna škola *Nicola Neri* u Kruču posjeduje određen broj knjiga i udžbenika na hrvatskom jeziku, nekoliko vježbenica starijih izdanja koje također mogu poslužiti u nastavi te radio-kasetofon s CD-om. Od ostalih nastavnih materijala možemo koristiti i boje i papire za izradu panoa te fotokopirni aparat škole. Kao što sam prije navela, materijal za nastavu pripremam sama koristeći razne udžbenike i vježbenice, a brojne zadatke izrađujem i crtam i sama. Kada organiziram kreativne radionice obično koristim materijle škole, a u slučaju da ih nema, kupim ih sama. Kolegice u školi vrlo su susretljive i izvrsno surađujemo pa su i meni, kao i njima, dostupni svi matrijali koje škola posjeduje (papiri, boje, knjige).

U listopadu je u Moliseu održan prvi susret Hrvata iz Rima i Hrvata iz Molisea pod nazivom *Molizaiko* koji je otvoren izložbom *Glagoljica u dječjem oku i srcu*, postavljenoj u dvorištu škole *Nicola Neri* u Kruču, gdje su bili izloženi nagrađeni dječji radovi. Otvorenju izložbe prisustvovali su i učenici i roditelji. Povodom obilježavanja Dana kruha i plodova zemlje, izrađivali smo kruh i peciva od terakote koje smo kasnije i obojili te ukrasili učionicu zajedno s plodovima jeseni.

U povodu obilježavanja Dana kravate organizirali smo kreativnu radionicu, gdje su učenici izrađivali košulje i kravate od papira koje su oslikavali. Ideja je bila povezati kravatu kao hrvatski simbol s hrvatskim znamenitostima i prikazati na kravatama Hrvatsku u malom. Učenici su kreativno i maštovito naslikali razne znamenitosti i na svoj način prikazali ljepote hrvatske povijesne baštine, a njihovi su radovi predstavljeni na izložbi *Kravata na našu*, koja se je održala 22. listopada u prostorijama *jezičnog caffèa* u Mundimitru. Učenici su, oslikavajući kravate, naučili ponešto i o hrvatskim znamenitostima. U Mundimitru je održana izložba *Kravata na našu*, u organizaciji hrvatske udruge *Jedna muzika* iz Kruča i udruge *Na našo* iz Mundimitra.

Sudjelovali smo i na likovnom netječaju *Velikani hrvatske prošlosti*, u organizaciji Osnovne škola Grigora Viteza i Dječjeg vrtića *Iskrica* iz Zagreba. Tema natječaja bio je kralj Tomislav. Učenici su vrlo maštovito prikazali figuru kralja Tomislava i naučili ponešto o hrvatskoj povijesti. Izradili smo i prekrasan pano, gdje smo predstavili Hrvatsku u malom i ukrasili zidove naše učionice. Učenici su crtali i slikali poznate hrvatske znamenitosti, povijesne ličnosti, gradove i nacionalne parkove.

U ožujku smo sudjelovali na zanimljivom književno-likovnom natječaju u oraginizaciji Osnovne škole Vežica iz Rijeke, a učenici su pisali haiku

poeziju na starom moliškom govoru *na našu*, koji se u Moliseu koristi još od 16. stoljeća, što je njihovim prekrasnim likovnim radovima dalo posebnu draž. Na ovom su natječaju učenici osvojili nekoliko diploma i pohvalnica te posebno priznanje zbog kreativnijeg pristupa.

Od samog početka prošle školske godine hrvatska nastava u Moliseu suočena je s problemom održavanja nastave u Filiću i Mundimitru. Odmah po dolasku u Molise upoznata sam sa činjenicom kako su u Filiću i Mundimitru škole zatvorene zbog premalog broja učenika pa je jedini način održavanja nastave bio u sklopu *lingvističkih caffèa*. Razgovarala sam s gradonačelnicima Filića i Mundimitra, gospodinom Corradom Zarom i gospodinom Sergiom Sammartinom, koji su mi rekli da će me kontaktirati kada budu imali više informacija. Protekle je školska godina prošla u brojnim pregovorima s gradonačelnicima i pokušajima da se hrvatska nastava, unatoč problemima, pokrene, no nažalost bezuspješno. Primijetila sam kako se nisu dovoljno angažirali kako bi mi pomogli u organizaciji nastave. Prihvatili su moj prijedlog o održavnju nastave u *lingvističkom caffèu*, ali sam se u pokušaju realiziranja navedenog suočila s još nekoliko problema. I ove su godine gradonačelnici obaju mjesta organizirali okupljanje s roditeljima, ali se, kao i prošle godine, nije pojavio nitko od roditelja. Gradonačelnici i dalje tvrde kako nema zainteresiranih za učenje hrvatskoga jezika.

Kao što sam već prošle godine bila spomenula, komunikacija stanovnika triju mjesta je i inače problematična, što mi uvelike odmaže u nastojanju da se hrvatska nastava održava u svim trima mjestima. Planiram se sada obratiti roditeljima čije brojeve telefona uspijem dobiti i zaposlenicima u *jezičnim caffèima* obaju mjesta i pokušati dogovoriti termin za održavanje nastave. Bude li i na ovom planu poteškoća, organizirat ću kraće predavanje i radionicu u *jezičnom caffèu* s ciljem da na taj način predstavim svoj program i privučem učenike i roditelje. Nadam se da će se ovaj problem uskoro riješiti i da će i djeca iz Filića i Mundimitra moći učiti hrvatski jezik. Svakako ću se i dalje truditi da se, unatoč problemima, nastava u pokrajini Molise podigne na jednu višu razinu.

U Kruču surađujem i s ostalim zajednicama posebno hrvatskom zajednicom *Jedna muzika* i *Lipo je skupa*, koje organiziraju kulturna događanja u mjestu. S gospodinom Angiolinom D'Angelom, predsjednikom udruge *Lipo je skupa*, dogovorila sam suradnju vezanu uz osnivanje nove foklorne skupine u koju bismo prvi put uključili i djecu. Na taj ću način djecu uključiti u izvannastavnu aktivnost i upoznati ih i na ovaj način s tipičnim hrvatskim folklornim plesovima i glazbom.

U Veleposlanstvu Republike Hrvatske u Rimu održan je 21. rujna sastanak kojem su prisustvovali pomoćnik ministra MZOS-a Momir Karin, savjetnica Ivana Pilko Čunčić, veleposlanik Damir Grubiša, gospođa Mladenka Šarac-Rončević, predstavnik roditelja Dragan Alvir, predstavnici udruga u Rimu i učiteljice hrvatskoga jezika i kuture (Tina Fabijančić, Ana Fonović, Morana Papucci). Na sastanku se uglavnom raspravljalo o problematici pronalaženja prostora za održavanje nastave u Rimu, a na samom smo se kraju sastanka dotaknuli i teme održavanja nastave u Moliseu.

U organizaciji udruge *Jedna muzika* i njezine predstavnice Antonelle D'Antuono i udruge *Hrvatsko-talijanski mozaik* iz Rima i njezine predstavnice Ivane Miline, a uz potporu Veleposlanstva Republike Hrvatske u Rimu i predstojnika Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske, gospodina Zvonka Milasa, 1. i 2. listopada u Moliseu je održan prvi susret Hrvata iz Rima i Hrvata iz Molisea pod nazivom *Molizaiko*. Susret je otvoren izložbom *Glagoljica u dječjem oku i srcu*, postavljenom u dvorištu škole *Nicola Neri* u Kruču, u sklopu koje smo kolegica Tina Fabijančić i ja podijelile svoja iskustva rada s učenicima. Otvorenju izložbe prisustvovali su i učenici i roditelji. U prostorijama *jezičnog caffèa* u Kruču održana je izložba fotografija Darka Kere i Gorana Kuzmanića u suradnji s udrugom *Hrvatsko-talijanski mozaik* iz Rima i *ArtMore* iz Splita. Nakon izložbe održano je predstavljanje zbirke priča *Tege do dicov* (Dječja posla) moliškog pjesnika i pisca Marija Giorgette i Giovannija Romagnolija u organizaciji udruge *Na našo* iz Mundimitra. U suradnji s predsjednikom udruge *Na našo*, Giovannijem Romagnolijem, prevela sam spomenutu zbirku na hrvatski jezik. Uslijedila je izložba *Moliški Hrvati - naslijeđe koje se gubi*, koju je otvorio predstojnik Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske gospodin Zvonko Milas. U sklopu triju spomenutih izložbi dala sam kraću izjavu za emisije Hrvatske radiotelevizije *Glas domovine* i *Glas Hrvatske*.

U sklopu obilježavanja Svjetskog dana kravate, u Mundimitru je 22. listopada u organizaciji hrvatske udruge *Jedna muzika* iz Kruča i udruge *Na našo* iz Mundimitra održana izložba *Kravata na našu*. U *jezičnom caffèu* u Mundimitru otvorena je izložba radova učenika iz Kruča s kojima sam na likovnoj radionici izrađivala košulje i kravate na kojima su učenici slikali znamenitosti Republike Hrvatske i na svoj način predstavili ljepote hrvatske povijesne baštine. Uslijedilo je prikazivanje dokumentarnog filma o porijeklu kravate u prostorijama *jezičnoga caffèa* u Mundimitru. Otvorenju izložbe prisustvovali su gospođa Mirjana Božić iz Veleposlanstva Republike Hrvatske u Rimu i predstavnici udruga iz Rima."

ZAKLJUČAK

Do danas nije napisana dokumentirana povijest triju moliškohrvatskih zajednica, osobito kad je u pitanju njihov vjerski život. Razlozi tome su višestruki: povijesna i gaeografska izoliranost, činjenica da se većina stanovništva bavi poljodjelstvom i stočarstvom te je malo mladih ljudi odlazilo na studije, potom siromaštvo, ekonomske migracije, uništenje i zametanje dijela povijesne građe. Ovaj je rad napisan s nakanom da upozna nove generacije Hrvata (i ne samo nove), bilo u Moliseu, bilo u Hrvatskoj, pa i drugdje, sa starim korijenima. Oživljavanje memorije predaka je *conditio sine qua non*, oživljavanja svijesti o vlastitom identitetu kojemu prijeti izumiranje. Ovim radom, u kojemu se mogu vidjeti ograničenja, koja se, među ostalim, sastoje u odsutnosti usporedbe s tradicijom u Hrvatskoj, zemlji podrijetla, i u južnoj Italiji, zemlji prihvaćnja, nastojao se dati doprinos otkrivanju povijesno-kulturnog i religioznog identiteta moliških Hrvata, kao i snažnijem pastoralnom programiranju u duhu nove evangelizacije. Također se ostavlja mogućnost da se ovdje donesena problematika šire i dublje obradi, da bude poticaj onima koje zanima prošlost i sadašnjost moliških Hrvata te njihova neizvjesna budućnost.

Zanimanje za moliške Hrvate ima određeni povijesni kontinuitet, ali i svoje oscilacije, osobito početkom Prvoga svjetskoga rata, kada je zavladalo potpuno zatišje. Tek je poslije Drugoga svjetskog rata te nakon uspostave samostalne Republike Hrvatske ponovno oživjelo zanimanje za moliškohrvatske zajednice, njihov jezik, tradicije i religioznost. Proces asimilacije i izumiranje moliškohrvatske baštine naročito se snažno osjetio nakon Drugoga svjetskog rata, posebno šezdesetih godina, izgradnjom prometnica, odlaskom mladih u gradove na studij i u potragu za poslom, kada su nastupile snažne promjene u životu moliških Hrvata, koje su utjecale i na njihov jezik. Oni su ga znali govoriti, ali ne i pisati, jer se nije učio u školi, nego se samo govorio u obitelji i među mještanima. Sačuvano je samo oko 2500 riječi, uglavnom vezanih uz kućanstvo, stočarstvo i ratarstvo. Sve riječi za apstraktne pojmove preuzimane su iz talijansko-moliškog dijalekta ili talijanskog standardnog jezika. Moliškohrvatski jezik čuvao se i sačuvao u imenima, prezimenima, onomastici i toponomastici.

Određeni društveni čimbenici pridonose tome da proces izumiranja moliškohrvatskog jezika iz dana u dan postaje sve brži i jači; to su primjerice nedostatak poučavanja *na našu* u školi, nedostatak novina na moliškohrvatskome. Mladi ljudi su sve više pod utjecajem masmedija na talijanskom

jeziku, zaboravljajući tako jezik otaca i prije nego što su prisiljeni napustiti rodni kraj i Molise, koji im ne mogu osigurati radna mjesta. Da potpuno ne izumre jezik najmanje jezične manjine u Italiji, potrebna je brza i djelotvornija intervencija svih kulturnih i političkih talijanskih institucija, u suradnji s hrvatskim institucijama koje su osjetljivije za probleme manjina. Zanimljivi su rezultati sociolingvističkog istraživanja provedenog u Kruču, koji pokazuju kako se moliškohrvatski jezik polako gubi, posebno kod djece i mladih, a najbolje i najviše govore ga starije osobe. Rađa se sve manje djece, mladi odlaze radi studija i posla, a stariji umiru.

Krajem šezdesetih godina dvadesetog stoljeća skupina mladih moliških Hrvata pohađa u Hrvatskoj tečajeve hrvatskog jezika i folklora. Suradnja između moliških Hrvata i Hrvatske sve se više proširuje, posebno osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Pojedinci i različite organizirane skupine iz Hrvatske posjećuju moliške Hrvate, a moliški Hrvati također pojedinačno i organizirano odlaze u posjet Hrvatskoj. Dolazak hrvatskih svećenika i časnih sestara u Molise krajem dvadesetog stoljeća otvorio je vrata i važnim posjetima hrvatskih biskupa i kardinala moliškim Hrvatima: biskupa Josipa Arnerića iz Šibenika, nadbiskupa Frane Franića iz Splita, nadbiskupa Marina Barišića iz Splita, kardinala Franje Šepera iz Rima, kardinala Franje Kuharića iz Zagreba i kardinala Josipa Bozanića, također iz Zagreba. Početkom 21. stoljeća moliške su Hrvate posjetili najviši hrvatski dužnosnici: Stipe Mesić, hrvatski predsjednik, Luka Bebić, predsjednik Hrvatskog sabora, i Kolinda Grabar Kitarović, predsjednica Republike Hrvatske. U posljednje se vrijeme osobito poboljšala suradnja između moliških Hrvata i Hrvatskog veleposlanstva u Rimu.

Premda se nekolicina moliškohrvatskih zanesenjaka, uglavnom profesora, snažno zalagala za uvođenje moliškohrvartskog jezika u škole u Moliseu te za njegovanje i očuvanje starih tradicija, njihov trud nije urodio plodom. Razlog tome je što su u svojim nastojanjima bili prepušteni samima sebi i što su, kao i cjelokupne moliškohrvatske zajednice, bili izolirani.

Obavljajući župničku službu među moliškim Hrvatima, upoznao sam neke od zaljubljenika s prošlošću moliškohrvatskih zajednica, a u isto vrijeme i oštrih kritičara s obzirom na budućnost moliškohrvatske kulturne baštine. Među prvima posebno se ističe prof. Giuseppe Cicanese, koji je 14 godina predavao talijanski jezik u Osnovnoj školi u Kruču. Umjesto zaključka donosim njegovo promišljanje o gorućim pitanjima moliškohrvatske kulturne baštine i njezine upitne budućnosti (*Cosa fare? Što učiniti?*, u: *Tjedan moliških Hrvata*, Zagreb, 1996., str. 41-47).

Prof. G. Cicanese se, među ostalim, pita kako se je jezik očuvao tijekom dugih stoljeća u prošlosti i kako ga, ako je to uopće moguće, sačuvati za budućnost.

O tome svjedoče određene činjenice:

– Potpuna izolacija zajednica protegnula se sve do početka 1900. godine, kada su sagrađene prve prometnice.
– Izolacija je pogodovala tome da se brakovi sklapaju u istome mjestu između onih koji govore moliškohrvatskim; tako su oba supružnika imala isti materinski jezik.
– Ako je jedan od supružnika bio stranac, kada bi obitelj odredila stalan boravak u mjestu, proces kroatizacije bio je veoma brz kao i prilagođivanje okolini i njezinoj kulturi.
– Kultura, iako samo usmeno prenošena, mogla je u tom procesu izolacije nastaviti s predajom svih prvobitnih vidova postojanja uz beznačajna upletanja i uvjetovanja izvana.
– Vrlo široka, potpuna i opća nepismenost nije dopustila prihvaćanje ni talijanskog jezika ni talijanske kulture.
– Premda se u liturgiji koristila latinskim jezikom, Crkva je (dovoljno je prolistati popise župnika) postavljala svećenike koji su u velikoj većini bili podrijetlom i jezikom iz mjesnog puka.

Iz rečenoga se može zaključiti kako je u prošlosti bilo relativno lako sačuvati i prenositi jezično i kulturno naslijeđe.

Očuvanja jezične i kulturne baštine moliških Hrvata došlo je na veliku kušnju ujedinjenjem Italije 1861. godine. Oko godine 1900. otvorila se još jedna rana - iseljavanje. Mjesta su opustjela, odvijao se je pravi egzodus najmlađih, najvitalnijih i najpoduzetnijih u potrazi za novim mogućnostima. Tada se rađa fenomen "Merikanac"; bili su to iseljenici koji su se, kad bi sakupili nešto novca, vraćali kućama. No među iseljenicima bilo je i onih koji se više nisu vratili, a ako jesu, vratili su se nakon pola stoljeća. Vratili su se sinovi, i ta je pojava najuočljivija. Oni su znali govoriti samo engleski ili *na našu*. Isti je fenomen vidljiv i kod iseljenika koji su se iselili pedesetih godina dvadesetog stoljeća, i to u Australiju. Iseljenici i njihova djeca (iseljeni u ranoj dobi ili rođeni u novoj zemlji) govore također engleski i *na našu*, često zanemarujući talijanski jezik. Isti se fenomen susreće i kod iseljenika iz drugih zemalja, primjerice iz Argentine. Potrebno je naglasiti jedan važan vid govornog jezika tih iseljenika i njihove djece. Jezik koji oni njeguju ima sve osobine jezika iz vremena njihova odlaska u iseljeništvo; oni pak koji su ostali u Italiji, oblikovali su svoj govor, a da toga nisu

bili ni svjesni, prema prirodnom procesu razvoja koji među ostalim pojavama podrazumijeva i prihvaćanje stranih riječi tijekom duljega razdoblja, u našem slučaju talijanskih riječi. Iseljenici su, nasuprot tome, sačuvali jezik koji bismo mogli nazvati čistijim od onog koji se danas govori u moliškohrvatskim selima.

Osim ova dva spomenuta fenomena, postoje još dva koja su više od bilo kojih drugih otežala i otežavaju, proces očuvanja moliškohrvatske kulturne baštine. To su:

1. Opismenjivanje na talijanskom jeziku te usvajanje tog jezika, a tijekom vremena i uvjerenje da je talijanski jezik sredstvo za uključivanje i integraciju u nacionalnu zajednicu.
2. Uvjerenje da je lokalni jezik naslijeđe i svojina seljaka i nepismenih te zbog toga postaje predmetom podsmijeha i odbacivanja. Treba usvojiti talijanski jezik, kojim govore "čestiti ljudi". To je put za izgradnju karijere koje su se nazirale u društvu poput talijanskog, koje je nakon dva svjetska rata, osobito Drugoga, promijenilo smjer svog djelovanja, preobličivši se iz ruralne nacije u industrijsku zemlju. Mogućnosti zaposlenja zahtijevaju, ako ništa drugo, barem poznavanje talijanskog jezika i sposobnost komunikacije na tom jeziku. Zato se ne nastoji učiti dijalekt obližnjih naselja, nego jezik kojim se podučava u školi.

I škola je jedna velika i "bolna" točka. Naime, talijanska je škola svojom hijerarhijskom organizacijom zapravo isključila iz svojeg djelovanja očuvanje kulturne baštine manjina. Ne treba za to kriviti samo fašističku politiku nego i politiku školstva nakon Drugoga svjetskog rata, koja se odnosi na osnovnu i, susljedno, na nižu srednju školu. U međuvremenu, škole su u mjestima naseljenim manjinskim pučanstvom zapustile domaći jezik, premda je Talijanski ustav štitio jezične manjine, što je osobito razvidno u člancima 6. i 3. Ustava. Ova dva članka nisu ispunila očekivanja. Članak 6. kao da i nije bio nikad napisan, budući da zakoni koji su trebali štititi zajednice manjina nisu nikada ni bili doneseni, štoviše, započeli su stalni sukobi između odgovornosti i ovlasti. Potrebno je također naglasiti da je pokrajina Molise 28. lipnja 1977. htjela donijeti zakone koji bi uredili to pitanje, no problem je preuzela središnja Vlada, tvrdeći da zakoni koji štite manjine nisu u ovlasti pokrajine, nego Vlade u Rimu (brzojav br. 200/2999 od 27. kolovoza 1977.). Otad su prošla desetljeća, no stvari se nisu pomaknule s mrtve točke. Organizirala su se predstavljanja raznih ustavotvornih stranaka za podnošenje zakonskih nacrta, no osim osporavanja koja su obilježila raspravu o različitim kulturama (velike manjine,

poput njemačke i slovenske, smatrale su ih neprimjerenima, skučenima i ograničavajućima, dok su moliškohrvatske zajednice takvi zakoni zanimali). Ti okvirni zakoni za velike su manjine bili nedovoljno primamljivi, dok su za moliškohrvatske zajednice značile korak naprijed, tj. pravno priznanje postojanja tih manjina te mogućnost ponovnog zahtjeva za podnošenje zakona te povlastica koje im pripadaju. Takav zakon ne bi bio mala stvar. Riječ bi bila o sljedećim pravima:

– Priznanje i izjednačavanje moliškohrvatskog jezika s talijanskim jezikom.
– Obvezna uporaba dvojezičnih naziva mjesta.
– Obvezna uporaba oba jezika za vrijeme javnih nastupa političkih predstavnika.
– Obvezna uporaba oba jezika u javnim dokumentima.
– Uporaba i zaštita jezika manjine u osnovnim i srednjim školama.

To su samo najbitnije odrednice koje bi bile prvotno zadovoljene i bile bi od neizrecive koristi iz dva razloga:

– Zaštita i poštovanje kulture i jezika.
– Otklanjanje prepreka socijalne i gospodarske naravi.

U pogledu prvog razloga o zaštiti i poštovanju kulture i jezika potrebno je istaknuti da moliškohrvatski jezik nije jezik neznalica, niti jezik koji treba odbaciti, nije jezik zbog kojeg bi se netko trebao stidjeti. To je jezik koji ne samo da ima komunikacijsku ulogu nego je u funkciji očuvanja, prenošenja, obnavljanja i stvaranja nove kulture. Jednom riječju, poslužio bi tolikima da shvate zašto su mnogi ozbiljni stručnjaci, a ne samo novinari ili znatiželjnici, u posljednjim desetljećima dolazili u moliškohrvatska sela kako bi upoznali, ispitali i istražili stanje kulturne baštine moliških Hrvata.

U pogledu drugog razloga, kad se kaže da se zakonskom regulacijom otklanjanju socijalne i gospodarske zapreke, poziva se osobito na mogućnost zapošljavanja koja bi se mogla otvoriti u ovim zajednicama: službe koje bi djelovale na materinskom jeziku, policajci, karabinjeri, učitelji, medicinske sestre, liječnici i sve druge profesije. To bi moglo biti ponuđeno mladim članovima ovih zajednica. Otvaranje radnih mjesta potaknulo bi i mogućnost ostanka u ovim selima, odnosno smanjilo trend njihova napuštanja. Demografski podaci su zabrinjavajući. Primjerice, godine 1951. Kruč je brojio 2250 stanovnika, a godine 1995. bilo ih je samo 871. Kako zaustaviti izumiranje? Od najvećeg je značenja upravo ekonomska motivacija. To je ujedno i prvorazredno političko pitanje, na koje trebaju odgovoriti

ponajprije mjesni političari. Taj odgovor ne treba i ne može biti vezan samo uz lokalnu tematiku nego treba biti uključen u globalni plan pokrajinskoga gospodarstva, a potom i državnoga; u suprotnome, jedina mogućnost privređivanja, uz to vrlo zahtjevna, ostaje vezana samo uz poljoprivredu.

Na drugome mjestu bila bi motivacija vezana za kulturu. Za moliške Hrvate kultura podrazumijeva lokalnu kulturu, očuvanje moliškohrvatskoga jezika, starih tradicija i običaja. Nakon političke borbe koja bi dovela do priznanja manjina u Italiji, slijedi borba o školi, u školi i za školu. To je teška borba, koja može biti izgubljena u samom polazištu, budući da na raspolaganju nema stručnog kadra. Bilo bi nužno osnovati studijsku skupinu koja bi se suočila s jezičnim problemom. Ali ne treba, kako neki smatraju, uzeti suvremeni hrvatski jezik i prenijeti ga u moliškohrvatske zajednice. To bi bilo potpuno pogrješno. Trebalo bi započeti sa sabiranjem jezičnog blaga, leksika, proučavanjem fonologije, oblikovanjem grafičkih znakova koji će omogućiti točnu transkripciju glasova, poluglasâ itd., vodeći računa o tome da jezik *na našu*, uz leksik sačuvan iz 1500., podrazumijeva i opsežan proces kroatizacije talijanskih riječi, ili moliških, koje, premda se čine hrvatskima, to ipak nisu. Dovoljno je uzeti u obzir mnoge apstraktne riječi, koje nisu prisutne u moliškohrvatskom, te nužne posuđenice iz talijanskog jezika. Riječi su to modernog tehničkog jezika, u uporabi posljednjih godina. Dakle, bilo bi potrebno osmisliti proučavanje počevši od nekoliko već postojećih djela. Evo nekoliko imena: prof. Giovanni Piccoli, dr. Charles Barone, njemački istraživač dr. Walter Breu. Cijelo istraživanje kao i radne skupine trebale bi poduprijeti ustanove koje se zanimaju za ovaj predmet, poput onih osnovanih u prošlosti čijih bi se postignutih zasluga bilo korisno sjetiti, premda danas više ne djeluju.

Turističko društvo *Pro Loco*, čija je glavna uloga turistički razvoj, pridonijelo je svojim radom u nižoj srednjoj školi ponovnom uvođenju turističkih atrakcija kao što su tradicija, navike, običaji, pjesme, kulinarska tradicija, sve to povezano sa svečanostima *Maja*, *Varak*, *Smrčka* i karneval.

Kulturno društvo *Naš grad*, čija je zadaća bila kulturna obnova: natjecanje u pjesništvu na materinskom jeziku (4. svibnja 1985.), osnivanje redakcije i otprema novina *Naš jezik*, njegovanje odnosa s drugim manjinama prisutnima u Italiji, sudjelovanje na simpozijima, seminarima, političkim inicijativama. Među tim inicijativama treba spomenuti: Nacionalni simpozij održan u Termoliju 16. - 17. ožujka 1985. pod nazivom *Jezične manjine i masmediji u Italiji*; simpozij *Radno područje međunarodne civilne službe*,

održan u Kruču u ljeto 1986.; simpozij *Cjeloviti projekt hrvatskih zajednica u pokrajini Molise* također 1986. godine.

Sav ovaj posao trebalo bi, promišlja G. Cicanese, obnoviti i nastaviti. Crkva bi, osim aktivnosti vezanih uz duhovnu misiju, trebala nastaviti svoju poticajnu ulogu promocije i razvoja, i to ne samo na vjerskom planu nego i na planu suradnje, ujedinjenja i sudjelovanja u razvoju zajednice kao i njezinih dijelova. Najbolje bi rješenje za to bila prisutnost župnika i svećeničkog osoblja hrvatskog podrijetla.

***

Danas u moliškohrvatskim mjestima više nema na službi hrvatskih časnih sestara kao ni svećenika niti profesora glazbene kulture. Vrtići i osnovne škole u Filiću i Mundimitru zatvoreni su zbog malog broja djece. Činjenica je da je djece sve manje i da se neke škole zatvaraju, da neke zbog malog broja djece šalju učenike u druga talijanska mjesta. Osim toga, neki od najvećih zagovornika hrvatskog jezika i hrvatske baštine više nisu među živima: Agostina Piccoli iz Mundimitra, Angelo Genova iz Filića, Giuseppe Cicanese iz Kruča.

Čini se da će demografska situacija imati zadnju riječ, da nastupa veoma nepovoljno vrijeme i za jezik i za tradicije te općenito za povijesno-kulturne sadržaje moliških Hrvata na kojima se temelji njihov identitet. Kada u Moliseu presahne moliškohrvatska *rič*, s njom će se ugasiti i život u ovim malim moliškohrvatskim zajednicama.

PRILOZI

Donosimo nekoliko službenih dvojezičnih dokumenata na talijanskom i moliškohrvatskom jeziku, koji se koriste u moliškohrvatskim općinama: Filiću, Kruču i Mundimiru.

1.1. *Filić*

CERTIFICATO DI NASCITA / Čertifikat do našite[421]

A.2 Moduli del comune di San Felice del Molise

COMUNE DI SAN FELICE DEL MOLISE
GRAD FILIČ
Provincia di Campobasso
Provindža s Kambavaša

UFFICIO DELLO STATO CIVILE
Kandželurija

CERTIFICATO DI NASCITA
Čertifikat do našite

L'Ufficiale dello stato civile

CERTIFICA
GOVORE

Che – *Ka*
È nat ... - je nik... ***in*** - u/na
Il giorno - dan ***del mese di*** – misac
Dell'anno – do gošta
Come risulta dal Registro degli atti di nascita di questo Comune dell'anno – kaka je pisana zgora libra do onihi ka su nikl na ovi grad do ovoga gošta
al N. broj ***Parte*** ***serie*** - serija ***volume*** - libar
Si rilascia in carta – *sa daje s bulom/sendza bula*
Per uso – *za*

Dalla Residenza Municipale, li – iz Kandželarije, dan

IL COMPILATORE **L'UFFICIALE DELLO STATO CIVILE**

421 G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 374.

CERTIFICATO DI RESIDENZA / Čertifikat do residendze[422]

COMUNE DI SAN FELICE DEL MOLISE
GRAD FILIĆ

PROVINCIA DI CAMPOBASSO
Provindža s Kambavaša

Ufficio Anagrafe

O. Reg. Certificati

CERTIFICATO DI RESIDENZA
Čertifikat do residendze
L'UFFICIALE D'ANAGRAFE

Vista la legge 24-12-1954, n. 1228
Visti gli artt. 33 e 35 del relativo Regolamento di esecuzione approvato con D.P.R. 30 maggio 1989, n. 223

CERTIFICA
GOVORE

che -*Ka*
È nat ... - *je nik...* **in** - *u/na*
il* - dan** ***risiede in questo Comune, - stoji na ovi grad
in Via – *na ulicu*
come risulta dal registro della popolazione stabile del Comune stesso.
kaka je pisana zgora libra do čeljadi ka živu na ovi grad
Si rilascia in carta – *sa daje s bulom/sendza bula*
Per uso – *za*

Addì - *dan*

Verificati, regolare.

IL COMPILATORE **L'UFFICIALE DELLO STATO CIVILE**

[422] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 375.

1.2. *Kruč*

CERTIFICATO DI MORTE / Čertifikat do smrtve[423]

COMUNE DI ACQUAVIVA COLLECROCE
GRAD KRUČ
Provincia di Campobasso
Provindža s Kambavaša

UFFICIO DELLO STATO CIVILE
Kandželarija

CERTIFICATO DI MORTE
Čertifikat do smrtve

L'Ufficiale dello Stato Civile del Comune suddetto

CERTIFICA

Govore

Che – *Ka*
È nat … - je nik… ***in*** - u/na
Il giorno - dan ***del mese di*** – misac
Dell'anno – do gošta
È mort… - je umbra… ***in*** - u/na
Il giorno - dan ***del mese di*** – misac
Dell'anno – do gošta
Come risulta dal Registro degli atti di morte di questo Comune dell'anno – kaka je pisana zgora libra do onihi ka su umbral na ovi grad do ovoga gošta

al N. broj ***Parte*** ***serie*** - serija ***volume*** – libar

Ed era di stato civile - biša
Si rilascia in carta – *sa daje s bulom/sendza bula*
Per uso – *za*

Dalla Residenza Municipale, lì – iz Kandželarije, dan

IL COMPILATORE **L'UFFICIALE DELLO STATO CIVILE**

[423] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 371.

CERTIFICATO DI CITTADINANZA ITALIANA /
Čertifikat do čitadinandze talijane[424]

COMUNE DI ACQUAVIVA COLLECROCE
GRAD KRUČ
Provincia di Campobasso
Provindža s Kambavaša

UFFICIO DELLO STATO CIVILE
Kandželarija

CERTIFICATO DI CITTADINANZA ITALIANA
Čertifikat do čitadinandze talijane

L'Ufficiale dello stato civile

CERTIFICA
GOVORE

Che – *Ka*
nat ... - je nik... ***in*** - u/na
Il giorno - dan ***del mese di*** – misac
Dell'anno – do gošta
al N. broj ***Parte*** ***serie*** ***volume*** – libar
qui domiciliato e residente è cittadino dello Stato italiano e gode i diritti di nazionalità. –
oda živi aš stoji, je čitadin do Republike taljane aš ima sekolike drita.
Si rilascia in carta – sa daje s bulom/sendza bula
Per uso – *za*

IL COMPILATORE **L'UFFICIALE DELLO STATO CIVILE**

[424] G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 372.

1.3. *Mundimitar*

CERTIFICATO DI MATRIMONIO / Čertifikat ke jesu prisedžene[425]

Comune di MONTEMITRO / *Kumun iz Mundimitra* **(CB) / Kambovaš**

CERTIFICATO DI MATRIMONIO

Čertifikat ke jesu prisedžene

L' ufficiale dello Stato Civile

CERTIFICA

Čertifikiva

che dal Registro degli atti di matrimonio di questo Comune

Regištr do prisedženihi na ovi grad

dell' anno /*do gošta* ..... all' atto ..... Parte ..... Serie .....

risulta che
govore ke

.....

nato a ..... il .....
nik ... u, na ..... *dan* .....
Atto: n. ..... Parte ..... Serie .....

E

OŠ

.....

nata a ..... il .....
nik ... u, na ..... *dan* .....
Atto: n. ..... Parte ..... Serie .....

hanno contratto matrimonio il .....
su prisegl dan .....
nel Comune di Montemitro /*u kumun iz Mundimitra* (CB).

MONTEMITRO /*Mundimitar* Li,

L'UFFICIALE DI STATO CIVILE

Rilasciato a richiesta dell'interessato
su carta libera importo
per uso CONSENTITO DALLA LEGGE . n. reg. cert.

Il presente certificato ha validità sei mesi dalla data di rilascio, a norma dell'art. 41, comma 2, D.P.R. 445/2000.
ATTESTAZIONE DI VALIDAZIONE DEL CERTIFICATO OLTRE LA SCADENZA
Dichiaro sotto la mia personale responsabilità che le informazioni contenute nel presente certificato non hanno subito variazioni dalla data di rilascio.
Firma dell'interessato ..... Data .....

425 G. PICCOLI – M. Giuliani ZICCHILLO i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise*, str. 383.

IZVORI

1. Archivio Parrocchiale di Acquaviva Collecroce (APAC)
2. Archivio Parrocchiale di Montemitro (APM)
3. Archivio Parrocchiale di San Felice del Molise (APSF)
4. Biskupijski arhiv Larino (BAL)
5. Biskupijski arhiv Termoli (BAT)

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

1. BADURINA Teodor, *Rotas opera tenet Arepo sator*, Rim, 1950.
2. BARAČ Josip, *Hrvatske kolonije u Italiji. Smilje i bosilje po jezičnoj baštini*, Split, 1904.
3. BARONE Charles, *La parlata croata di Acquaviva Collecroce. Studio fonetico e fonologico*, Firenze, 1995.
4. BARONE Charles, *Une situation de trilinguisme : L'enclave croate d'Acquaviva Collecroce province de Campobasso (Italie)*, Grenoble, 1991. (doktorat).
5. *Baština moliških Hrvata : pjesme i zapisi / Il patrimonio culturale dei Croati molisani : canzoni e scritti*, [urednik Ivan KAČUROV, notograf Nikola BIŠĆAN], Zagreb, 1995.
6. BELOŠEVIĆ Marija - VIDMAROVIĆ Đuro (ur.), *Pjesništvo moliških Hrvata / Poezio de molizaj Kroatoj*, Zagreb, 2007.
7. BREU Walter (ur.), *L'influsso dell'italiano sulla grammatica delle lingue minoritarie*, Konstanz, 2005.
8. BREU Walter - PICCOLI Giovanni, u suradnji sa Snježanom MARČEC, *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*, Campobasso, 2000.
9. BREU Walter – PICCOLI Giovanni, *Südslavisch unter romanischem Dach: Die Moliseslaven in Geschichte und Gegenwart im Spiegel ihrer Sprache*, sv. I, München - Berlin, 2011.
10. BREU Walter – PICCOLI Giovanni, *Südslavisch unter romanischem Dach: Die Moliseslaven in Geschichte und Gegenwart im Spiegel ihrer Sprache*, sv. II, München - Berlin - Washington, 2012.
11. CALVANO Paolo, *La terra della Palata*, Larino, 2008.
12. CIRESE Alberto M., *I canti popolari del Molise*, sv. II, Rieti, 1957.
13. CIRESE Alberto M., *Canti popolari delle colonie slavo-molisane* (= Riječ je o dijelu teksta istoimenog autora, preuzetog iz: *I canti poplari del Molise*, vol. II, Rieti, 1957., str. 191-261.
14. CIRESE Alberto M., *Saggi sulla cultura meridionale: Gli studi di tradizioni popolari nel Molise e saggio bibliografico*, Rim, 1955.
15. CIRESE Eugenio, *I canti popolari del Molise, con saggi delle colonie albanesi e slave*, sv. I, Rieti, 1953.

16. CLISSA John Felix, *The Fountain and the Squeezebox / La Fontana e L'Organetto / Funda aš Orginet*, West Perth, 2001.
17. CLISSA John Felix, *La Fontana e L'Organetto / Funda aš Orginet*, Termoli, 2014.
18. COMPARETTI Domenico, *Alcune notizie ed osservazioni in proposito degli studi critici del prof. Ascoli*, Pisa, 1863.
19. CRISMAN Tatjana, *Dall'altra parte del mare. Le colonie croate del Molise*, Rim, 1980.
20. *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006.
21. D'ALESSANDRO Raffaele, *Storia civile e religiosa di Palata*, Palata, 1969.
22. DI ROCCO Giulio, *La diocesi di Guardia Alfiera : Relazioni ad limina (1624-1800)*, Campobasso, 1996.
23. DE BENEDETTIS Gianfranco, *La provincia Samnii e la viabilità romana*, Cerro al Volturno, 2011.
24. DE RUBERTIS Giovanni, *Delle colonie slave nel Regno di Napoli – lettere del professore Giovanni de Rubertis*, Zadar, 1856.
25. DE RUBERTIS Giovanni, *Poesie serbe di Medo Pucić (Orsatto Pozza)*, Campobasso, 1866. (Caserta, 1869. drugo prošireno izdanje).
26. DEL MONACO Michele, *Il Molise*, Rim, 1985.
27. FINOCCHIETTI Luigi, *Il Molise in età tardo-antica: Città e campagne tra il III e il VI secolo d.C.*, Oxford, 2012.
28. FRATAMICO Umberto, *Brevi notizie storiche di Acquaviva Collecroce*, Vasto, 1973.
29. FUSCO Giovanni, *La chiesa di Santa Maria Ester ad Acquaviva Collecroce*, Diplomski rad, Chieti - Pescara, 2013.
30. GALANTI Giuseppe Maria, *Descrizione dello stato antico e attuale del Contado di Molise*, sv. II, Napulj, 1781.
31. GALANTINI Sandro (ur.), *Il sentiero lungo dell'esistenza. Antologia di poesie in lingua Croato-Molisana*, Montemitro, 1991. (Pretisak, Split 1993.)
32. GAMULIN Kazimir (ur.), *Pučko pjesništvo moliških Hrvata : narodne pjesme s notnim zapisima i bibliografijom*, Split, 1994.
33. GELCICH Giuseppe, *Colonie Slave nell'Italia meridionale*, Split, 1908.
34. GENOVA Angelo, *Ko jesmo… bolje: Ko bihmo?!*, Vasto, 1990.

35. GIANNELLI Tomaso, *Memorie*, San Salvo, 1986.
36. GIORGETTA Angelo Gabriele, *Cantare la libertà: Storie di eroi*, San Felice del Molise, 2019.
37. GIORGETTA Angelo Gabriele, *Della Terra di Montemitro*, rukopis, Montemitro, 2013.
38. GIORGETTA Angelo Gabriele, *Montemitro: storia, lingua e fede*, Montemitro, 2017.
39. GIORGETTA Angelo Gabriele, *Mundimitar, Filič, Kruč : Ove naše lipe gradiča / Montemitro, San Felice, Acquaviva Collecroce : Questi nostri bei paeselli*, bez mjesta i godine izdanja.
40. GIORGETTA Angelo Gabriele, *Santa Lucia vergine e martire: Da Siracusa a Venezia dalla Dalmazia a Montemitro*, Montemitro, 2019.
41. (GIORGETTA Angelo Gabriele), *Santa Lucia "Una vita senza confini"*, bez mjesta i godine izdanja.
42. GIORGETTA Angelo Gabriele, *Tri grada - jedna priča*, Filič - Mundimitar - Kruč, 2018. (Vlastito izdanje).
43. GIORGETTA Mario Ugo, *Santa Lucia a Montemitro*, Mundimitar, 2012.
44. GIORGETTA Mario Ugo, *Tege do dicov (ljudica male)*, Mundimitar, 2016.
45. GIORGETTA Mario Ugo, *Tege do žen*, Mundimitar, 2016.
46. *Giovanni Paolo II al popolo molisano*, Termoli, 19. ožujka 1983.
47. GLIOSCA Nicola, *Si govoraš povidaš / Se dici racconti*, bez mjesta izdanja, 2019.
48. GLIOSCA Nicola, *Smrčka / Tega smišane / Miscellanea*, bez mjesta izdanja, 2019.
49. GLIOSCA Nicola, *Tezor do brihandi / Il tesoro dei briganti*, Campobasso, 2011.
50. GRGAT Stipica, *Dvadeset godina mješovitog zbora mladih i komornog orkestra Gospe od Zdravlja*, Split, 2014.
51. HRASTE Mate, *Govori jugozapadne Istre*, Zagreb, 1964.
52. KAČUROV Velimir, *Adattamento morfologico dei prestiti nominali nelle varietà croato molisane*, Diplomski rad, Zagreb, 2016.
53. KAŠIĆ Bartul, *Putovanja južnoslavenskim zemljama*, Stjepan SRŠAN (prir.), Privlaka, 1987.
54. KRPAN Stjepan, *Od Karaša do Biferna : Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Zagreb, 1988.

55. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI Ivan, *Izvjeste o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*, Zagreb, 1857.
56. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI Ivan, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Pretiskano iz "Hrvatskog Sokola" i "Vienca", Zagreb, 1873.
57. KUZMANIĆ Mario Nepo, *Splitski govor moje babe Franine*, Split, 2018.
58. LJUBIĆ Vesna - GIORGETTA Gianco, *Kako biše slako. Kako je bilo slasno. Com' era saporito. Moliškohrvatska kuharica*, Zagreb, 2005.
59. MARINOVIĆ Ivo – SAMMARTINO Antonio – ŠUTIĆ Baldo, *Korjeni : Hrvati Biokovlja i Donje Neretve u Italiji* / *Radici : Croati del Biokovo e della Bassa Narenta in Italia*, Zagreb, 2014.
60. MARKOTIĆ V., *Hrvati u Italiji i njihovo pučanstvo*, Rim, [1970?].
61. MILANOVIĆ TRAPO Petar, *I croati del Molise (Acquaviva Collecroce): Il ruolo delle tradizioni antiche nella "trasmissione di fede"*, Rim, 1998. Papinsko Lateransko sveučilište.
62. MIMICA Ivan, *Di si pošla lipa zvizda / Dove sei andata bella stella*, Split, 2017.
63. MIRCO Ilarija, *Gli Slavi del Molise dall'incontro di Giovanni De Rubertis e Medo Pucić ad oggi*, Chieti-Pescara, 2012.
64. NERI Pierino, *I paesi Slavi del Molise*, Campobasso, 2008.
65. *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise alla ricerca dei propri Lari per la ricostruzione del patrimonio dei propri Penati*, Campobasso, 2007.
66. PICCOLI Agostina, *Fonološki prikaz govora u Montemitru*, Diplomski rad, Zagreb, 1993.
67. PICCOLI Antonio, *L'ambiente, la vita e le colture tradizionali ad Acquaviva Collecroce*, Larino, 2009.
68. PICCOLI Giovanni, *Lessico del dialetto di Acquaviva Collecroce. Località del'isola linguistica croata nel Molise*, Rim, 1967.
69. PICCOLI Giovanni, *Il lessico nelle colonie slave del Molise*, Diplomski rad, Rim, 1968.
70. PICCOLI Pasquale, *Una communità bilingue del Molise*, Diplomski rad, Urbino, 1976.
71. RAČIĆ Marta, *Proljetni običaj Majo kod moliških Hrvata i njihovo podrijetlo*, Diplomski rad, Zagreb, 1989.

72. RAČIĆ Marta, *Revitalizacija moliškohrvatskog identiteta*, Doktorski rad, Zagreb, 2018.
73. RAZZI Serafino, *Viaggi in Abruzzo*, L'Acquila, 1968
74. REŠETAR Milan, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens*, Wien, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Band IX, 1911.
75. Prijevod, na talijanski jezik: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*, Campobasso, Amministrazione Provinciale, 1997. Predgovor, bilješke, bibliografija i prijevod: Walter BREU – Monica GARDENGHI.
76. PICCOLI Agostina – SAMMARTINO Antonio, *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro – Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*, Montemitro, Zagreb, 2000.
77. SABELLA Pasqualino, *Fonološki prikaz kručanskog govora*, Diplomski rad, Zagreb, 1996.
78. SABELLA Pasqualino, *Vocabolario illustrato per bambini - na našu - italiano-croato*, Acquaviva Collecroce / Kruč, 2005.
79. SAMMARTINO Antonio (pr.), *Ali tagliate – parole di un libro incompiuto. / Porezana krila – riječi nedovršene knjige*, Vasto, 1999.
80. SAMMARTINO Antonio (pr.), *Kuhamo na-našo*, Montemitro, 2009.
81. SAMMARTINO Antonio (pr.), *Moliški Hrvati – pet stoljeća povijesti / Croati del Molise – cinque secoli di storia*, Montemitro, 2018.
82. SAMMARTINO Antonio, *Grammatica della lingua croato-molisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*, Montemitro - Zagreb, 2004.
83. SAMMARTINO Antonio (pr.), *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 1, Montemitro, 2004.
84. SAMMARTINO Antonio (pr.), *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 2, Montemitro, 2007.
85. SAMMARTINO Antonio (pr.), *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 3, Montemitro, 2010.
86. SAMMARTINO Antonio (pr.), *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 4, Montemitro, 2013.
87. SAMMARTINO Antonio (pr.), *S našimi riči / Con le nostre parole / Našim riječima*, br. 5, Montemitro, 2016.
88. SAMMARTINO Antonio (pr.), *Segni e memorie di cinque secoli di storia*, Montemitro, 2001.
89. SCOTTI Giacomo, *Hrvatski trokut u Italiji*, Rijeka, 2006.
90. SCOTTI Giacomo, *Z one bane mora*, Rijeka, 1980.

91. SIMONETTI Cataldo, *Il dialetto slavo del Molise*, Diplomski rad, Bari, 2009./2010.
92. SMODLAKA Josip, *Posjet apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, Zadar, 1906.
93. STRAFFORELLO Gustavo i dr., *La Patria. Geografia dell'Italia. Provincie di Aquila, Chieti, Teramo, Campobasso*, Torino, 1899.
94. UJEVIĆ Ante, *Imotska krajina*, Split, 1953.
95. VEGEZZI RUSCALLA Giovenale, *Le colonie serbo-dalmate del circordario di Larino. Provincia di Molise*, Torino, 1864.
96. VETTA Aldo, *Hrvatske kolonije u južnoj Italiji*, Doktorski rad, Napulj, 1958.
97. VETTA Oscar, *Kako je lipo dokj di si ti*, Diplomski rad, Bologna, 2008.
98. VIDMAROVIĆ Đuro, *Hrvatsko rasuće : Teme iz hrvatske dijaspore*, Split, 2009.
99. VIDOV Božidar, *Grammatica del dialetto ikavo-štokavo delle località dell'isola linguistica croata nel Molise Montemitro – San Felice – Acquaviva Collecroce / Gramatika ikavsko-štokavskog govora stanovnika hrvatskog podrijetla Mundimitra – Sti Filić – Kruča u pokrajini Molise*, Toronto, 1974.
100. VIDOV Božidar, *Narodne pjesme molizanskih Hrvata u srednjoj Italiji*, Grottaferrata, 1968.
101. VIDOV Božidar (ur.), *Vocabolario del dialetto delle località dell'isola linguistica croata nel Molise Montemitro – San Felice – Acquaviva Collecroce / Rječnik ikavsko-štokavskog govora molisanskih Hrvata u srednjoj Italiji, Mundimitar – Sti Filić – Kruč*, Toronto, 1971.
102. ZARA Romeo, *Storia di San Felice del Molise*, Campobasso, 2006.

Članci

1. ARANZA Josip, *Woher die Südslawischen kolonien in Süditalien*, u: *Arhiv für Slavische philologie*, Berlin, 1892., sv. XIV, str. 78-82.
2. ASCOLI Graziadio Isaia, *Studi Critici*, sv. II, Rim, Torino, Firenca, 1877., str. 76-82.
3. BADA Maria, *Istruzione bilingue e programmazione didattica per le minoranze alloglotte: l'area croato-molisana*, u: *Itinerari*, 2007., XLVI, 1, str. 81-103.
4. BADA Maria, *La minoranza croata del Molise: un'indagine sociolinguistica e glottodidattica*, u: Rita FRANCESCHINI (ur.), *Le facce del plurilinguismo: fra metodologia, applicazione e neurolinguistica*, Milano, 2009., str. 317-334.
5. BADA Maria, *The Nā-naš Variety in Molise (Italy): Sociolinguistic patterns and bilingual education*, u: *Zbornik radova 11. međunarodne konferencije o manjinskim jezicima* / *International Conference on Minority Languages, ICML 11*, Pécs, 5. – 6. srpnja 2007.
6. BADA Maria, *Politica linguistica e istruzione bilingue nell'area croatofona del Molise*, u: G. AGRESTI - F. ROSATI (ur.), *Les droits linguistiques en Europe et ailleurs /Linguistic Rights: Europe and Beyond*, Zbornik Dana jezičnih prava, Sveučilište Teramo, 11. – 12. lipnja 2007., Rim, 2008, str. 101-128.
7. BADA Maria, *Repertori allofoni e pratiche metacomunicative in classe: il caso del croato-molisano*, u: C. CONSANI - P. DESIDERI (ur.), *Alloglossia e comunità alloglotte nell'Italia contemporanea. Teorie, applicazioni e descrizioni, prospettive*, Zbornik radova 41. međunarodnog kongresa Talijanskog lingvističkog društva (SLI), 27. – 29. rujna 2007., Rim, 2007, str. 317-338.
8. BADA Maria, *Sociolinguistica internazionale nelle comunità croatofone del Molise e in contesto scolastico*, u: *Itinerari*, 2005., XLIV, 3, str. 73-90.
9. BREU Walter, *Aspekte der Deklinazion im Moliseslavischen*, u: D. WEISS (ur.), *Slavistische Linguistik 1994*, München, 1995., str. 65-96.
10. BREU Walter, *Der indefinite Artikel in slavischen Mikrosprachen: Grammatikalisierung im totalen Sprachkontakt*, u. H. KUSSE (ur.), *Slavistische Linguistik 2001*, München, 2003., str. 27-68.

11. BREU Walter, *Das italokroatische Verbsystem zwischen slavischem Erbe und kontaktbedingter Entwicklung*, u: R. REUTHER (ur.), *Slavistiche Linguistik 1991*, München, 1992., str. 93-122.
12. BREU Walter, *Nekoliko napomena o gramatici moliškohrvatskog dijalekta sela Kruč (Acquaviva Collecroce), Italija*, u: *Prvi hrvatski slavistički kongres, Pula, 1995.*, Zbornik radova I., Zagreb, 1997., str. 431-438.
13. BREU Walter, *Das Projekt eines moliseslavischen Interferenzlexikon*, u: P. KOSTA (ur.), *Slavistische Linguistik 1966*, München, 1997., str. 32-43.
14. BREU Walter, *Il sistema degli articoli nello slavo molisano: eccezione a un universale tipologico*, u: Walter BREU (ur.), *L'influsso dell'italiano sulla grammatica delle lingue minoritarie*, Konstanz, 2005., str. 111-139.
15. BREU Walter, *Sprache und Sprachverhalten in den slavischen Dörfern des Molise (Süditalien)*, u: W. BREU (ur.), *Slavistische Linguistik 1989.*, München, 1990., str. 35-65.
16. BUCCI Onorato, *Etnia culturale con sintesi dell'unità linguistica e spirituale di un popolo: gli Arbëreshë e i Croati del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006., str. 25-32.
17. CALETTI Arturo, *Gli Slavi Nostri, I Molisano-Slavi*, u: *Rivista mensile del Touring Club Italiano*, 1917, god. XXIII, str. 143-148.
18. CIANFAGNA Tiziana i dr., *Diritto del lavoro nelle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006., str. 197-228.
19. CIRESE Alberto M., *La 'Pagliara' del primo maggio nei paesi Slavo-Molisani*, u: *Slovenski etnograf*, Ljubljana, 1955., god. 8, str. 207-224.
20. CIRESE Alberto M., *Milovan Gavazzi e la 'pagliara' slavo-molisana*, u: *Studia ethnologica croatica*, Zagreb, 1995./1996., sv. 7/8, str. 47-52.
21. CIRESE Alberto M., *O naricaljkama u hrvatskim mjestima pokrajine Molise u Italiji*, u: *Rad Kongresa folklorista Jugoslavije (Varaždin, 1957.)*, Zagreb, 1959., str. 143-151.
22. CLISSA John Felix, *Migracije Moliških Hrvata u zapadnu Australiju*, u: *Hrvatski iseljenički zbornik*, Zagreb, 2002., str. 190-202.

23. CLISSA John Felix, *Migration History of the Italo-Croatians of Molise to Western Australia*, u: *Journal of Croatian Studies*, 2003., sv. 44, str. 59-78.
24. COMPARETTI Domenico, *Intorno agli Slavi del Napoletano. Notizie comunicate dal prof. Ascoli*, u: *Rivista italiana di scienze, lettere ed arti*, Torino, 140 (1863), str. 329-330.
25. CROCE Antonio i dr., *Matrimonio, famiglia e diritti successori*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, str. 2006., str. 229-262.
26. CROCE Antonio i dr., *Questionario: le comunità croato-molisane: la lingua e le tradizioni tra passato e presente*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, str. 2006., str. 263-277.
27. ČORALIĆ Lovorka, 'S one bane mora': Hrvatske prekojadranske migracije (XV. – XVIII. stoljeće), u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 21., Zagreb, 2003., str. 183-199.
28. De CRISTOFARO Antonio, *Il diritto penale nella storia delle comunità croate del Molise*, u: *Cultura giuridica arbëreshe e croata fra conservazione della tradizione e formazione di una nuova consuetudine*, Campobasso, 2006., str. 151-196.
29. DRPIĆ Irena, *Gramatika moliškohrvatskoga jezika (Antonio Sammartino: Grammatica della lingua croato-molisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika)*, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 2006., sv. 31, br. 1., str. 496-498.
30. GALANTINI, S., *Gli Albanesi e Schiavoni che popolarono siti dell'Abruzzo*, u: *L'Abruzzo e la Repubblica di Ragusa tra ili XIII e XVII secolo*, Zbornik radova, sv. II, Ortona, 1987., str. 33-53.
31. GALANTINI Sandro, *Gli Albanesi e Schiavoni che popolarono siti dell'Abruzzo*, u: *Atti del convegno di studi storici, L'Abruzzo e la Repubblica di Ragusa tra il XIII e il XVII secolo*, Ortona, 1987, str. 33-54.
32. GENOVA Angelo, *Razvoj moliškohrvatske zajednice poglavito na primjeru sela Stifilić*, u: *Tjedan moliških Hrvata/Settimana dei Croati del Molise*, Hrvoje SALOPEK (ur.), Zagreb, 1996., str. 36-40.
33. GESTRIN Ferdo, *Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju*, u: *Zgodovinski časopis*, sv. 30., br. 3-4, Ljubljana, 1976., str. 269-277.

34. GESTRIN Ferdo, *Le migrazioni degli Slavi in Italia*, u: *Proposte e ricerche (Economia e società nella storia dell'Italia centrale)*, Ancona, 1998., god. XXI, sv. 41, str. 169-181.
35. FIGLIUOLO Bruno, *Le istituzioni ecclesiastiche nel Molise medioevale*, u: *Archivio storico per le province napoletane*, Napulj, 2019., str. 31-73.
36. GIORGETTA Angelo, *Della Terra di Montemitro*, Montemitro, 1986. (separat)
37. GRANIC Stan, *From the other side of the Ocean: Canada's Božidar Vidov and the Molise Croats of Italy*, u: *Migracijske i etničke teme*, Zagreb, 2009., sv. 25, br. 3, str. 263-287.
38. GRDEN Darko, *Moliški Hrvati*, u: *Glas Koncila*, br. 7 (1860), Zagreb, 14. 2. 2010, str. 18-19.
39. HERŠAK Emil, *Etničke manjine na talijanskom Jugu*, u: *Migracijske teme*, Zagreb, 1987., sv. 3, br. 2, str. 193-220
40. HERŠAK Emil, *Sociohistorijski uvod u problematiku etničkih manjina na talijanskom Jugu*, u: *Migracijske teme*, Zagreb, 1987., sv. 3, br. 2, str. 192-220.
41. HERŠAK Emil, *Aspekti i razmjeri suvremene imigracije u Italiji*, u: *Migracijske teme*, Zagreb, 1986., sv. 2, br. 3-4, str. 57-75.
42. HERŠAK Emil, *Hrvati u talijanskoj pokrajini Molise*, u: *Teme o iseljeništvu*, Zagreb, 1982., br. 11, str. 6-49.
43. HOZJAN Snježana - PICCOLI Agostina, *Sociolingvistički status moliškoga hrvatskoga jezika danas*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1995., str. 71-78.
44. KOVAČIĆ Risto, *Srpske naseobine u južnoj Italiji*, u: *Glasnik srpskog učenog društva*, knj. 62, Beograd, 1885., str. 273-340. (ćir.)
45. KOVAČIĆ Risto, *Sugli Slavi serbi dell'Italia*, Ancona, 1884.
46. MARCHIONE Danilo, *Teresita Zara da San Felice Slavo*, u: *Pagine Molisane*, Nino Santilli, ur., Vasto, 1995., drugo izdanje 2015., str. 12-16.
47. MARKOTIĆ Vladimir, *Hrvati u Italiji i njihovo pučanstvo*, u: *Naš jezik (La nostra lingua)*, Rim, 1970., br. 5/6, str. 11-17.
48. MILANOVIĆ Petar, *Moliški Hrvati*, u: *Kačić*, Split, god. 19/20, 1987./1988.), str. 315-357.
49. MULJAČIĆ Žarko, *Charles Barone, La parlata croata di Acquaviva Collecroce. Studio fonetico e fonologico, Firenze, Leo S. Olschki Edi-*

tore, MCMXCV, str. 206 (Accademia toscana di scienze e lettere "La Colombaria". Studi CXLVI), u: Čakavska rič, Split, XXIV (1996), br. 1-2, str. 189-190.

50. MULJAČIĆ Žarko, *Su alcuni effetti del bilinguismo nella parlata dei croati molisani*, u: M. CORTELAZZO (ur.), *Bilinguismo e diglossia in Italia*, Pisa, 1973., str. 29-37.
51. NIGRO Giovanni, *Il Molise paleocristiano dalle origini a Gregorio Magno*, u: *Vetera Christianorum*, vol. 40, 2003., str. 93-116
52. VINCE-PALLUA Jelka, *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, u: *Tjedan moliških Hrvata/Settimana dei Croati del Molise*, Hrvoje SALOPEK (ur.), Zagreb, 1996., str. 18-26.
53. VINCE-PALLUA Jelka, *Tragom hrvatskih oaza u Irpiniji u južnoj Italiji*, u: *Croatica*, Zagreb, 1993., sv. 23-24, br. 37/38/39, str. 399-409.
54. PANTIĆ Miroslav, *Nepoznata bugaršćica o despotu Đurđu i Sibinjanin Janku iz XV veka*, u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, Novi Sad, XXV (1977), str. 421-439. (ćir)
55. PICCOLI Agostina, *Cinque secoli di storia. Contributo alla conoscenza dell'isola linguistica croata in Molise*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1995., str. 79-85.
56. PICCOLI, Agostina, *20000 Molisani di origine Slava*, u: *Studia ethnolgica Croatica*, Zagreb, 5 (1993), str. 175-180.
57. PICCOLI Agostina, *Fonološki prikaz govora u Montemitru*, u: *Hrvatska obzorja*, Split, 1995., br. 4, str. 877-896. (Diplomski rad, Zagreb, 1993.)
58. PICCOLI Agostina, *Govor moliških Hrvata*, u: *Tjedan moliških Hrvata/Settimana dei Croati del Molise, 16. – 21. lipnja 1996.*, Hrvoje SALOPEK (ur.), Zagreb, 1996., str. 29-32.
59. PICCOLI Agostina, *Izvješće o stanju hrvatskih manjina u Italiji*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1997., str. 116-120.
60. PICCOLI Agostina, *Minoranze linguistiche meridionali*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1998., str. 120-122.
61. PICCOLI Agostina, *Naša je povijest knjiga sa sedam pečata*, u: *Il sentiero lungo dell'esistenza. Antologia di poesie in lingua Croato-Molisana*, Sandro GALANTINI (ur.), Montemitro, 1991., str. 51-53.

62. PICCOLI Agostina, *Otvoreno pismo Hrvatima*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1999., str. 125.
63. PICCOLI Agostina, *Prolegomena za rječnik govora Montemitra*, u: *Filologija*, Zagreb, 22-23 (1994), str. 95-99.
64. PICCOLI Agostina, *Santa Lucia a Montemitro*, u: *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto. In ricordo di Agostina Piccoli*, Antonio SAMMARTINO (ur.), Vasto, 1994., str. 69-71.
65. PICCOLI Giovanni, *Matrimonja do jedne vote – kada naše dida mahu priseć*, u: *Kalendar 2017*., Filić, 2017.
66. PICCOLI Giovanni – ZICCHILLO Maria Giuliani i dr., *Onomastica e toponomastica delle comunità croate del Molise dal 1700 ad oggi*, u: *Onomastica e toponomastica delle comunità arbëreshe e croate del Molise alla ricerca dei propri Lari per la ricostruzione del patrimonio dei propri Penati*, Campobasso, 2007., str. 263-397.
67. QUICI Mario, *„Musical" do San Francesco d'Assisi*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, br. 1, maggio-luglio, Roma, 1986., str. 21-22.
68. QUICI Mario, *Smo stal na Kroaciju*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, luglio-settembre, Anno II, br. 1, Campobasso, 1987., str.12-13.
69. REŠETAR Milan, *Slavenske kolonije u Italiji*, u: *Srđ*, Dubrovnik, 1907., str. 1105-1127. (otisak iz časopisa *Srđ* za 1906.).
70. ROTILI Marcello, *Il Molise e l'archeologia medievale: Nuovi dati e prospettive di ricerca*, u: *Il Molise medievale. Archeologia e Arte*, Carlo EBANISTA – Alessio MOCIATTI (ur.), Firenze, 2010., str. 153-161.
71. ROVATI Paolo - SERI Elisa, *Le minoranze storiche albanesi e croate in Molise: tra estinzione e tutela*, u: *A Pasquale Coppola. Raccolta di scritti*, L. VIGANONI (ur.), Rim, 2010., str. 315-327.
72. RUPPI Cosmo Francesco, *Otvaranje i blagoslov novog franjevačkog samostana u Splitu*, u: *La Nostra Vita – Naš život*, luglio-settembre, Anno II, br. 1. Campobasso, 1987., str. 14-16.
73. SAMMARTINO Antonio, *Osvrt na prozodijski sustav moliškohrvatskoga govora*, (Cenni sul sistema prosodico dell'idioma croato-molisano), u: *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, V (2009), str. 123-136.
74. SAMMARTINO Antonio, *Pet stoljeća tišine – Književnost moliških Hrvata*, u: *Riječi*, Sisak, 3-4 (2012), str. 8-21.

75. SAMMARTINO Antonio, *Studio toponomastico del territorio di Montemitro*, u: *Folia onomastica croatica*, Zagreb, 2001. (za 1999.), str. 133-154.
76. SAVINO, N., *Tradizioni dei paesi slavo-molisani*, u: *La Lapa*, 1955, 3/1-2. Argomenti di storia e letteratura popolare, str. 56-58.
77. SCOTTI Giacomo, *Hrvatske oaze u južnoj Italiji*, u: *Matica - Iseljenički kalendar 1966.*, str. 103-112.
78. SMODLAKA Josip, *Posjet apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, u: *Kalendar Svačić 3*, Zadar, 1906, str. 37-58.
79. SPADANUDA Marisa, *Anniversario – Godišnjica*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, br. 1. maggio –luglio, Roma, 1986, str. 13-14.
80. SPREMIĆ Momčilo, *La migrazione degli Slavi nell'Italia meridionale e in Sicilia alla fine del Medioevo*, u: *Archivio Storico Italiano*, Firenca, 1980., sv. 138, br. 1 (503), str. 3-15.
81. SUJOLDŽIĆ Anita – FINKA Božidar – ŠIMUNOVIĆ Petar – RUDAN Pavao, *Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija*, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 1987., sv. 13, br. 1, str. 117-145.
82. ŠIMUNDIĆ Mate, *Podrijetlo Moliških Hrvata i njihov govor*, u: *Naš Jezik – La nostra Lingua*, Roma, 1968., str. 1.
83. ŠIMUNOVIĆ Petar, Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugaršćica, u: *Narodna umjetnost*, Zagreb, 1984., knj. 21, str. 53-68.
84. ŠIMUNOVIĆ Petar, *Moliški Hrvati i njihova imena*, u: *Folia onomastica croatica*, Zagreb, 2011., br. 20, str. 189-205.
85. TELIŠMAN Tihomir, *Etnički identitet i pravni položaj moliških Hrvata u Italiji*, u: *Manjine na području Alpe-Jadrana*, Ljubljana, 1994., str. 150-156.
86. MILANOVIĆ TRAPO Petar, *Il gruppo di trenta sacerdoti croati della dioscesi di Dubrovnik - Grupa od trideset hrvatskih svećenika iz Dubrovačke biskuije posjetila Moliške Hrvate*, u: *La Nostra Vita – Naš život*, luglio-settembre, Anno II, br. 1. Campobasso, 1987., str. 33.
87. MILANOVIĆ TRAPO Petar, *Pellegrinaggio - Hodočašće u Međugorje*, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, Roma, 1985., str. 11-13.
88. MILANOVIĆ TRAPO Petar, *Visita del Nunzio Apostolico di Belgrado ai Croati Molisani / Posjet Apostilskog Nuncija iz Beograda Molizan-*

skim Hrvatima, u: *La Nostra Vita – Naš Život*, Anno I, Roma, 1985., str. 14-15.

89. UJEVIĆ Ante, *Kad i odakle su odselili molizanski Hrvati? = Quando e da dove emigravano i Croati del Molise?*, u: *Naš Jezik – La Nostra Lingua*, br. 10-12, Rim, 1969., str. 9-11.
90. ŽIC BUJ Slava, *Molizanski Hrvati: Povodom izlaska glasnika molizanskih Hrvata* '*Naš jezik*', u: *Hrvatska revija*, 1968., sv. 18, br. 2, str. 211-214.

Mrežne poveznice

1. *https://archive.is/20100223202658/http://web.uniud.it/cip/min_tutelate_scheda.htm* (28.12.2019.)
2. *http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/minoranze/Toso_quali_quante.html* (28.12.2019.)
3. N.N., *Nadbiskup Barišić na proslavi 500. obljetnice dolaska Hrvata u Molise*, u: *https://smn.hr/sustav-natjecanja/21-dogadanja/nadbiskup/3387-nadbiskup-barisic-na-proslavi-500-obljetnice-dolaska-hrvata-u-molise* (28.8.2020.)
4. *https://it.wikipedia.org/wiki/Regioni_d%27Italia#/media/File:Molise_in_Italy.svg* (18.1.2020.)
5. *https://www.google.com/search?q=REGIONE+MOLISE* (18.1.2020.)
6. *https://www.google.com/search?q=REGIONE+MOLISE* (18.1.2020.)
7. *https://www.google.hr/search?tbm=isch&sa=1&ei=qAgjXsueCamX1fAPov2IgAk&qprovincia+campobasso* (18.1.2020.)
8. *https://www.google.com/search?q=REGIONE+MOLISE* (18.1.2020.)
9. *http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11588&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image* (19.5.2020.)
10. *http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11610&tag=Acquaviva%20Collecroce#image* (19.5.2020.)
11. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11632&tag=Acquaviva%20Collecroce#image* (19.5.2020.)
12. *http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11575&tag=Montemitro#image* (19.5.2020.)
13. *http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11595&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image* (19.5.2020.)
14. *http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11593&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image* (19.5.2020.)
15. *http://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11603&tag=San%20Felice%20del%20Molise#image* (19.5.2020.)
16. *https://www.primonumero.it/2014/04/tutto-pronto-per-il-pellegrinaggio-alla-madonna-del-castello/1398449585/* (19.5.2020.)
17. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11611&tag=Acquaviva%20Collecroce#image* (19.5.2020.)
18. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11614&tag=Acquaviva%20Collecroce#image* (19.5.2020.)

19. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11622&tag=Acquaviva%20Collecroce#image* (19.5.2020.)
20. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11651&tag=Acquaviva%20Collecroce#image* (19.5.2020.)
21. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11576&tag=Montemitro#image* (19.5.2020.)
22. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11586&tag=Montemitro#image* (19.5.2020.)
23. *https://www.boriskacan.com/tags.php?type=image&what=&image=11579&tag=Montemitro#image* (19.5.2020.)
24. *www.kruc.it*
25. *hr.wikipedia.org/wiki/Aškenazi* (15.3.2020.)
26. *https://azionecattolica.it/chi-siamo* (21.12.2021.)
27. *https://it.wikipedia.org/wiki/Contado_di_Molise* (13.4.2021.)